

En Anarkists Erindringer

Peter Kropotkin

1900

Indhold

FORTALE.	4
FØRSTE DEL.	7
BARNDOM.	8
I.	8
II.	9
III.	10
IV.	12
V.	15
VI.	17
VII.	20
VIII.	25
IX.	30
X.	31
ANDEN DEL.	33
PAGEKORPSET.	34
I.	34
II.	38
III.	42
IV.	45
V.	47
VI.	48
VII.	51
VIII.	52
IX.	58
TREDJE DEL.	64
SIBIRIEN.	65
I.	65
II.	70
III.	72
IV.	76
V.	81
VI.	84
VII.	85
VIII.	87

FJERDE DEL. 89

ST. PETERSBORG OG FØRSTE UDENLANDSREJSE. 90

I	90
II	93
IV	94
IV	96
V	100
VI	102
VII	103
VIII	107
IX	108
X	110
XI	111
XII	114
XIII	115
XIV	117
XV	121

FEMTE DEL. 126

FÆSTNINGEN – FLUGTEN. 127

I	127
II	129
III	129
IV	131
V	133

SJETTE DEL. 139

VEST-EUROPA. 140

I	140
II	142
III	144
IV	146
V	147
VI	149
VII	152
VIII	156
IX	157
X	159
XI	160
XII	163
XIII	167
XIV	172
XV	174
XVI	175

FORTALE.

Store Aanders Selvbiografi har i tidligere Tider gerne haft en af disse tre Typer: Saa vildfarende var jeg; saaledes blev jeg omvendt. (St. Augustinus). Saa slet var jeg; men hvem vover at kalde sig bedre! (Rousseau). Saaledes formedes langsomt indenfra og ved Omstændighedernes Gunst et Geni. (Goethe).

Under alle disse Former af Selvfremstilling er Forfatteren væsentlig sysselsat med sig selv.

I indeværende Aarhundrede plejer fremragende Personligheds Selvbiografi at være formet efter et af disse to Mønstre: Saa talentfuld og saa indtagende var jeg; saa anerkendt og beundret blev jeg (Johanne Louise Heiberg). Eller: Saa talentfuld og elskværdig var jeg; saa miskendt blev jeg og saa haarde Kampe havde jeg at bestaa, før jeg naaede Berømmelsens Krone (H. C. Andersen).

I begge disse Arter af Levnedbeskrivelse er Forfatteren mest sysselsat med, hvad hans Medmennesker har ment og sagt om ham.

Forfatteren af denne Selvbiografi er ikke optaget af sine Evner, har heller ikke skildret nogen Kamp for at se dem anerkendte; endnu mindre viser han sig sysselsat med Omverdenens Domme; hvad andre har ment om ham, nævner han end ikke med et Ord.

Der findes ikke her nogen Selvbespejling. Forfatteren hører ikke til dem, der gerne taler om sig selv; han gør det modstræbende og med en vis Blufærdighed. Her findes ingen selvafslørende Skriftemaal, ingen Følsomhed og ingen Cynisme. Krapotkin dvæler hverken ved sine Laster eller ved sine Dyder; han indlader sig ikke paa nogen vulgær Fortrolighed overfor Læserne. Han meddeler os ikke, naar han har været forelsket, og berører sit Forhold til det andet Køn saa lidt, at han end ikke nævner sit Giftermaal og vi kun etsteds i Forbigaaende erfarer, at han er gift. At han er Fader (og endda en meget kærlig Fader), faar han kun Lejlighed til lige at berøre i den Korthed, hvormed han sammenfatter de sidste seksten Aar af sit Liv.

Han stræber mere efter at give en Sjæleskildring af sin Samtid end efter at give sin egen. Man finder i hans Bog en Psykologi af det officielle Rusland som af det udnyttede Rusland, af det arbejdende som af det stivnede Rusland.

Og han bestræber sig mere for at give sin Samtids Historie end sin egen. Man finder i hans Levned Ruslands Historie under hele hans Levetid og de europæiske Arbejderbevægelser Historie i dette Aarhundredes sidste Halvdel. Naar han fordyber sig i sin indre Verden, ser vi den ydre spejle sig i den.

Alligevel findes her i Overensstemmelse med Goethes Øjemed en Forestilling af, hvorledes en betydelig Aand blev formet, og i Overensstemmelse med den hellige Augustinus's Øjemed Fremstillingen af et indre Gennembrud, som svarer til, hvad Omvendelse i gamle Dage var. Ja dette indre Gennembrud er Bogens Vendepunkt og Kerne.

Der gives i dette Øjeblik to store Russere, som tænker for det russiske Folk, og hvis Tanker kommer Menneskeheden til Gode, Tolstoj og Krapotkin. Den første har tit i digterisk Form fortalt Partier af sit Levned; den anden giver her uden nogensomhelst digterisk Omskrivning for første Gang en Udsigt over sit.

Saa grundforskellige som disse to Mænd er, lader der sig dog drage en Parallel mellem deres Livsførelse og Grundsyn. Tolstoj er Kunstner, Krapotkin Videnskabsmand; men begge er de paa et givet Tidspunkt i deres Liv ude af Stand til at slaa sig til Ro med den Virksomhed, til hvilken de medbringer saa store medfødte Evner. Religiøse Grublerier bringer Tolstoj, sociale Grublerier Krapotkin til at forlade den afstukne Bane. Menneskekærlighed opfylder dem begge; de mødes i deres Afsky for de højere Klassers Ligeegyldighed, Tankeløshed, Raahed og Grumhed, som i den Tiltrækning, de føler til det oversete og mishandlede menige Folk. Begge har mere Blik for Feigheden end for Dumheden i Verden. Begge er de Idealister, begge reformatorisk anlagte, begge fredelige Gemytter, dog Krapotkin fredeligst, endda Tolstoj bestandig prædiker Fred og fordømmer dem, der tager sig selv til Rette, mens Krapotkin finder disses Færd berettiget og har omgaaedes som Ven med Terrorister. De er mest forskellige ved deres forskellige Stilling til Intelligens og Videnskab, som Tolstoj i sin religiøse

Lidenskab ringeagter og nedsætter, medens Krapotkin holder dem højt i Ære, om han end ikke billiger, at Videnskabsmanden for sit Fag glemmer Folket og dets Nød.

Mangen Mand eller Kvinde har udført et stort Livsværk uden derfor at have ført et stort Liv. Mangen Personlighed fængsler, skønt hans Levned er ubetydeligt og hverdags – Krapotkins Liv har været baade fængslende og stort.

Man vil i hans Levnedsløb finde alle de Elementer, hvoraf et bevæget Liv består: Idyl og Tragedie, Drama og Roman.

Her er en Barndom i Moskva og paa Landet med talrige patriarkalske Billeder, saa mesterligt udførte, at de ikke lader noget Hjerter urørt. Her er fine Landskabsmalerier, der bevarer det russiske Landskabs hele Duft, Portræter af trofaste og gode Tyende, der skønt Livegne er Børnenes Beskyttere og Venner, og her er fremstilt en Broderkærlighed af ualmindelig Styrke – det er Idyllen selv. Men ved Siden heraf er der desværre fuldt op af Sorger og Rædsler fra Barndommen af, Haardheden i Familierne, de grusomme Afstraffelser af de Livegne, Foreningen af stor Indskrænkethed og stor Hjerteløshed i dens Virken paa Skæbner.

Her er dramatisk Afveksling og dramatiske Omslag, Hofliv og Fangeliv, Liv paa Samfundets Højder med Kejsere og Storfyrster, Liv med Proletarer under Fattigdom i London og Schweiz. Her er Forklædninger som i et Drama. Paa en og samme Dag er Helten i Vinterpaladset i Hofdragt og taler i Bondedragt i en Forstad for at udbrede revolutionære Tanker.

Og her er egentlig Romanspænding. Skønt ingen kan være simplere i Stil og Tone end Krapotkin, er der ved selve Stoffets Natur i hans Fortælling Partier mere spændende end noget Parti i en af de Feuilletonromaner, der gør i Spænding. Hvad kan læses med større Sindsbevægelse end Skildringen af Forberedelserne til hans Flugt fra Peter Pauls Fængslets Hospitalsgaard og af denne Flugts dristige, heldige Udførelse!

Faa Mænd har som Krapotkin bevæget sig i alle Samfundets Lag og kendt dem alle. Hvilke Billeder: Krapotkin som lille Barn i Maskeradedragt ved Kejser Nikolajs Tronstol og som Page løbende efter Alexander II for at beskytte ham mod Farer – og siden i Fængslet koldt afvisende overfor Storfyrst Nikolaj eller med Rædsel af en underjordisk Banknings Forvirring lyttende sig til, hvorledes den fangne i Cellen under ham Dag for Dag mere mister Herredømmet over sin Forstand! Han har været kejserlig Kammerpage og fattig Skribent, har ført Studentens, Officerens, Videnskabsmandens, den Opdagelsesrejsendes, Administratorens, Fangens og den landflygtige Agitators Liv. Han har som Flygtning til sine Tider maattet leve af Te og Brød som en russisk Musjik og været udsat for Spioneri og Mord som en russisk Kejser.

Faa Mænd har desuden overskuet saa vidt et Felt. Ligesom Krapotkin i sin Egenskab af Geolog ser ud over Hundredtusinder af Aars forhistoriske Rækkefølge, saaledes overskuer han sin Tidsalders hele Kultur. Til den litterære og videnskabelige Dannelse, der erhverves i Studerestuer og paa Universiteter, Kundskaben til Sprog, Skønlitteratur, Filosofi, højere Matematik, har han tidlig føjet den Dannelse, der indvindes i Værksteder, i Laboratorier og paa fri Mark, Studiet af Naturvidenskaberne i alle deres Forgørelser, af Militærvidenskab og Fortifikation, af Maskiner og Fabriker. Hans Udvikling lader intet uomfattet. Hvad har ikke denne livfulde Aand maattet lide, da man to Gange paalagde den et fleraarigt Fængselslivs Uvirksomhed; hvilken Taalmodighedsprøve og hvilken Oplæring i Stoicisme! Krapotkin har etsteds sagt, at den moralsk udviklede Individualitet maa være Grundlaget for enhver Organisation. Det passer paa ham selv; han er af sin Skæbne bleven tilhugget til en Hjørnesteen for Fremtidens Bygning.

Der er i Krapotkins Liv et dobbelt Gennembrud, som synes mig megen Opmærksomhed værd.

Han nærmer sig Trediveaarsalderen, i Regelen den afgørende Alder i Mandens Liv. Han er Videnskabsmand af hele sit Sind, og han gør sin store videnskabelige Opdagelse. Han har set, at Kortene over det nordlige Asien er urigtige, at ikke blot den gamle Opfattelse af Asiens Geografi er vildfarende, men at ogsaa Alexander von Humboldts Betragtningssmaaade staar ganske i Strid med Kendsgemningerne. I mere end to Aar har han fordybet sig i nøjsomme Studier; saa med Et, en skøn Dag, ser han Forholdene for sig, som de er, som Ingen før har set dem, ser at Hovedlinjerne i Asiens Struktur ikke gaar fra Nord til Syd eller Vest til Øst, men fra Nordøst til Sydvest. Han sætter sin Opdagelse paa Prøve, anvender den paa hundrede og atter hundrede særskilte Enkeltheder og se, den holder Stik. Han lærer Erkendelsesglæden i dens højeste, reneste Form at kende, som den lyksaliggørende fylder Sindet.

Netop da sker Omslaget.

Thi umiddelbart følger hos ham Sorgen over, at denne Glæde falder i saa faa Menneskers Lod. Han spørger sig, om han har Ret til at nyde den alene. Han føler det som en højere Pligt at medvirke til den allerede indvundne Videnskabs Udbredelse til Menigmand end at gøre nye Opdagelser.

Jeg for min Del kan ikke se denne Sag med hans Øjne. Med Krapotkins Betragtningssmaade vilde en Pasteur ikke være blevet den Menneskehedens Velgører, han blev. Jeg mener, at den enkelte fremragende Mand virker mest for alle ved blot selv at yde saa intensivt, som han formaar. Alt kommer dog tilsidst den store Befolkning til Gode. Men Betragtningssmaaden maler Krapotkin, giver hans Væsen.

Og denne Tankegang fører ham videre. I Finland, hvor han staar i Begreb med at gøre nye videnskabelige Fund, hvor han indser – hvad da var et Kætteri – at og hvorledes Isen i den forhistoriske Tid har bedækket Nordeuropa, gribes han saaledes af Medlidenhed med Elendigheden og Kampen for Brødet omkring ham, at han føler det som sin højeste, ubetingede Pligt at blive de fattiges og forsømtes Lærer og Hjælper. Og en ny Verden aabner sig for ham, idet han lærer af dem, han vil belære.

Fem, seks Aar senere indtræder i Schweiz Gennembruddets andet Stadium.

Allerede langt tidligere, under Krapotkins første Schweizerophold havde han fjernet sig fra Statssocialisternes Gruppe, af Frygt for økonomisk Despoti, af Had til Centralisation, af Kærlighed til den enkeltes og Kommunens Frihed; dog var det først efter hans lange Fængselstid i Rusland under hans andet Ophold blandt højtbehandlede Arbejdere i det vestlige Schweiz, at den nye Samfundstilstand, der foresvævede ham, tegnede sig bestemtere for ham som et Samfund af forbundne Associationer, samarbejdende som nutildags de forskellige Landes Jærnbaneselskaber og Postvæseners samarbejder uden nogen central Regering.

Fra da af er Krapotkins Grundsynssmaade i alt væsenligt blevet den samme. Han véd, at han ikke kan foretegne Fremtiden dens Bane, mener, at alt maa fremgaa af Massernes egen byggende og opførende Virksomhed, og han sammenligner til Oplysning med Middelalderens Retsformer, Middelalderens Gilder, som skabtes nedenfra. Hans Tanke – ganske modsat min – tror ikke paa Modsætningen mellem Ledende og Førte, endda han rosede betegner en Ven som »den fødte Fører«.

Krapotkin kalder sig selv en Revolutionær. Sjældent har vistnok en Revolutionær været saa human og med al sin Afsky for Borgerskabet saa blid. Man studser, naar han et enkelt Sted, hvor han taler om Muligheden for et Sammenstød med Politiet i Schweiz, tilstaar et krigersk Instinkt i sit Væsen, idet han ikke bestemt tør sige, om han følte Lettelse ved at have undgaaet en Kamp eller Skuffelsen ved, at Kampen blev undgaaet. En saadan Ytring er enestaaende hos ham. Han har aldrig været Hævner, ofte Martyr; han paalægger ikke andre Ofre, men paalægger sig dem selv. Hele sit Liv igennem har han bragt Ofre, men bragt dem saaledes, at de tilsyneladende ikke har kostet ham noget; saa lidt Væsen gør han deraf. Han er i al sin Strenghed saa lidet hævngherrig, at han stempler den, han dømmes strengest, en Fængselslæge, hvis Navn han fortier, blot med de Ord: »Jo mindre der siges om ham, des bedre«.

Han er en Revolutionær uden Patos og uden Emblemer, der ler af alt Revolutionens teatraliske Tilbehør: Eder og Ceremonier og Sømmensværgelser. Han taaler Sammenligning med enhver Frihedsmand i ethvert Land Aarhundredet igennem. Ingen har været højere begavet og ingen mere uegennyttig end han.

Dog han vilde ikke tillade mig foran hans Bog at sige alt det gode, jeg tænker om ham, og min Fortale vilde desuden derved svulme over alle en fornuftig Fortales Bredder.

Georg Brandes.

FØRSTE DEL.

BARNDOM.

I.

Moskow er en By, der i historisk Henseende har udviklet sig langsomt, og dens enkelte Dele har, lige ned til vore Dage paa en mærkelig Maade bevaret det Præg, som Historien i Tidernes Løb har paatrykt dem.

Distriktet hinsides Moskwa-Floden, med de brede, søvnige Gader, de ensformige, graa og lave Huse, hvis Gadedøre Dag og Nat holdes omhyggeligt tillaasede, har altid fortrinsvis været beboet af Købmandsstanden, og tillige et Tilholdssted for de udadtil saa mørke, formalistiske og despotiske »Gammeltroende«.

Fæstningen, eller Kreml, er endnu den Dag i Dag Regeringens og Kirkens faste Borg, medens den umaadelige Plads foran den, der er optaget af Butikker og Varelagre, igennem Aarhundreders Løb har været som en Handlens Bikube, og endnu er Midtpunktet for den store indenlandske Handel, der herfra forgrener sig over hele det store Kejserrige.

Tverskaya-Gade og Schmidts Bro har i umindelige Tider været Centrum for de fornemste Butikker, medens Kunstner-Kvartererne, Pluschikha og Dorogomilovka har det samme Udseende nu, som karakteriserede dem paa Moskower-Czarernes Tid.

Enhver Bydel er en lille Verden for sig, hver især har sit eget Physiognomi og lever sit eget Liv. Selv da Jærnbanen holdt sit larmende Indtog i den gamle Hovedstad, lagde man dens Oplagspladser og Maskinbygninger enkeltvis i de forskellige Kvarterer af Byens Udkanter.

Dog er der maaske ingen af Moskows Bydele, der er mere typisk end den, der ligger bagved Kreml, og som endnu kaldes det gamle Staldmester-Kvarter – Staraya Konyushennaya. Det er en Labyrinth af rene, rolige og ujævne Gader, som ligger imellem to store Færseksaarer, Arbat- og Prechistenka-Gaden.

For henved et halvt Hundrede Aar siden levede og uddøde i denne Del af Byen den gamle Moskower-Adel, hvis Navne saa hyppigt prangede i den russiske Historie før Peter den Førstes Tid, men som senere har maattet vige Pladsen for de nye Mænd, Folk af alle Klasser, som Grundlæggeren af den russiske Stat kaldte til sin Tjeneste. Adelsmændene af den gamle Skole følte sig ikke tilpas ved Hoffet i St. Petersborg og trak sig tilbage enten til det gamle Staldmester-Kvarter i Moskow eller til deres maleriske Godser i Nærheden af denne By, medens de med en Slags Foragt eller hemmelig Misundelse saa paa den brogede Skare af Familier, som »ingen vidste, hvor kom fra«, men som nu pludselig indtog de højeste Pladser i Regeringen, i den nye Hovedstad ved Nevaen.

De fleste af disse gamle Adelsmænd havde i deres yngre Dage forsøgt Lykken i Statens Tjeneste, i Særdeleshed i Armeen; men af en eller anden Grund havde de opgivet Karrieren, uden at være stegne til nogen synderlig høj Rang. De mere heldige iblandt dem havde i deres Fødeby opnaaet en rolig, næsten ærefuld Stilling – iblandt disse var min Fader – medens de fleste simpelthen trak sig tilbage fra virksom Tjeneste. Men hvor langt omkring de end i Løbet af deres Karriere var komne i det store russiske Rige, saa forstod de alle at ordne det saaledes, at de kunde tilbringe deres gamle Dage i et Hus, som var deres eget, i Staldmester-Kvarteret i Moskow, i Nærheden af den Kirke, hvor de var bleven døbt, og hvor den sidste Bøn var bleven læst ved deres Forældres Baare.

Nye Kviste skød frem paa de gamle Stammer. Nogle af dem naaede mere eller mindre Udmærkelse i forskellige Dele af Rusland, andre ejede elegante Ejendomme i den ny Stil i andre Kvarterer af Moskow eller i St. Petersborg; men den Gren, som vedblev at bo i det gamle Kvarter, nær den Kirke, som igennem Familie-Traditionen var bleven ham kær, betragtedes som den sande Repræsentant for Slægten, uden Hensyn til den Stilling, den indtog paa Moderstammen. Dens Overhoved med de gammeldags Anskuelser, behandledes med den største Ærbødighed, dog – det maa jeg tilstaa – ikke uden et Stænk af Ironi af den Del af Stammen, som havde forladt den gamle Fødeby, for at søge en mere glimrende Karriere i St. Petersborger Garden eller ved Hoffet. For den repræsenterede Moskower-Afdelingen kun Familiens Oprindelse og dens Traditioner.

I disse stille Gader, langt fra det købmandstravle, larmende Moskow, havde alle Husene omtrent samme Udseende. De var for det meste opførte af Træ, og havde lysegrønne Tag af Jærnblik. Façaden var prydet med Stukarbejde, Søjler og Porthvælvinger, og alle var malede i lyse Farver. De fleste af dem havde kun en Etage med syv eller ni Fag brede, høje Vinduer ud til Gaden; kun i de Bygninger, der laa ud til Gaarden, tillod man sig at have to Etager. Gaarden selv var rummelig og omgivet af flere mindre Bygninger, der brugtes til Køkken, Stalde, Kældre og Vognskur eller til Bolig for Tyendet. En stor Port førte ind til Gaarden, og en Messingplade bar jævnlige Indskriften: »Hr. N. N., Lieutenant eller Oberst« – kun meget sjældent Generalmajor eller en tilsvarende fornem civil Titel. Men hvis der i en af disse Gader laa et særlig elegant Hus med forgyldt Jærnrækværk og Port, kunde man være sikker paa, at Messingpladen bar en Kommerceraads eller anden lignende Borgers Navn. Det var de paatrængende Gæster, som var komne ubudne, for at bosætte sig i dette Kvarter, og som selvfølgelig ganske ignoreredes af Naboerne.

I disse fornemme Gader taaltes ingen Butikker, kun i et lille Træskur, der hørte til Sognekirken, kunde man finde en beskeden Købmandshandel og Grøntbod; men saa boede ogsaa Politibetjenten lige over for, og denne værdige Person opholdt sig det meste af Dagen i sin Gadedør, bevæbnet med en Hellebard. Naar Officererne gik forbi, salutede han med sit uskadelige Vaaben; men naar Mørket faldt paa, trak han sig tilbage i sit Hus og beskæftigede sig enten som Skoflikker eller som Forhandler af en særlig Slags Snus, der fortrinsvis yndedes af Naboskabets ældre Tyende.

I dette Moskows Faubourg Saint-Germain gik Livet sin Gang roligt og fredeligt – i hvert Fald for de Udenforstaaendes Blik. Om Morgenen saas intet Menneske i Gaderne, henad Middag viste Børnene sig, for, under Ledsagelse af deres franske Lærere og tyske Bonner, at gøre den regelmæssige Spaseretur paa de snedækte Boulevarder. Senere hen paa Dagen kom Damerne til Syne i deres med to Heste forspændte Slæder med en Lakaj bagpaa, eller indelukkede i en gammeldags Karet, umaadelig høj og stor, paa svære, krumme Fjedre og trukken af fire Heste med en uniformeret Kusk paa Bukken og to Lakajer bagpaa. Om Aftenen var de fleste af Husene pragtfuldt oplyste, og da Rullegardinerne ikke bleve trukne ned, kunde de Forbigaaende udefra beundre Kortspillerne eller de Dansende inde i Salene.

Det var ikke paa Moden i de Dage at have Meninger, og man var endnu langt fra den Tid, hvor Striden imellem »Fædre og Sønner« begyndte indenfor hvert enkelt af disse Huse, en Strid, som sædvanligt endte med en Familietragedie eller med et natligt Besøg af Regerings-Politiet. For halvtredsindstyve Aar siden tænkte man ikke paa noget af den Slags; alt var roligt og uforandret – i hvert Fald paa Overfladen.

I dette gamle Staldmester-Kvarter blev jeg født 1842, og der tilbragte jeg de første femten Aar af mit Liv. I Løbet af den Tid solgte Fader det Hus, hvori min Moder døde, og købte et andet, men ogsaa det solgte han, og vi tilbragte nu flere Vintre i lejede Huse, indtil han fandt et tredje, som nu endelig var efter hans Smag, og som kun laa et Stenkast fra den Kirke, hvori han var bleven døbt – stadig i det samme Kvarter, som vi kun forlod om Sommeren, naar vi tog til vort Gods paa Landet.

II.

Det første taagede Minde fra min Barndom er, at vi Børn paa en underlig Tid af Døgnet blev førte ind i et højt, rummeligt Sovekammer, hvor Moder laa i en stor Seng, ved hvilken vore smaa Stole og Borde var stillede hen – Bordene var appetitligt dækkede med Slikkerier og Syltetøjer i smukke Glasskaale. – Moder laa for Døden af Brystsyge. Først hun for stedse skulde skilles fra os, havde hun ønsket at have os om sig, at kærtegne os og for et Øjeblik at føle sig lykkelig ved vor Glæde, og havde arrangeret det lille Traktement ved Siden af sin Seng, som hun ikke mere kunde forlade. Jeg husker hendes blege, smalle Ansigt og de store, mørkebrune Øjne. Hun saa paa os med et kærligt Smil, opfordrede os til at spise og til at klatre op paa hendes Seng; saa brast hun pludselig i Graad og begyndte at hoste, og vi blev førte bort.

Nogen Tid efter blev vi Børn – det vil sige min Broder Alexander og jeg – flyttede fra det store Hus ned i en af Sidebygningerne i Gaarden. Aprilsolen fyldte de smaa Værelser med sine klare Straaler; men vor tyske Bonne, Fru Burmann, og den russiske Barnepige, Uliana, sagde, at vi skulde gaa i Seng. Med Ansigter, der var vaade af Graad, sydede de sorte Bluser til os, kantede med brede, hvide Baand; vi kunde ikke falde i Søvn, det

usædvanlige skræmte os, og vi laa og lyttede efter deres dæmpede Tale. De sagde noget om Moder, som vi ikke forstod, saa sprang vi ud af vore Senge og raabte: »Hvor er Mor? Hvor er Mor?«

Begge brast i Graad og begyndte at klappe os paa de krøllede Hoveder, idet de sagde: »Stakkels Moderløse«. Tilsidst kunde Uliana ikke længer tie, men sagde til os, at »vor Moder var gaaet bort – bort til Himlen og Englene!«

Hvorledes var hun kommen til Himlen og hvorfor? Det var de Spørgsmaal, vor barnlige Hjærne forgæves søgte at besvare.

Dette var i April 1846. Jeg var kun tre og et halvt Aar gammel, min Broder, Sasha, endnu ikke fem; hvor vore ældre Søskende, Nicolaus og Helene var henne, ved jeg ikke; maaske var de allerede sendt til en Kostskole. Nicolaus var dengang tolv Aar og Helene elleve, de holdt altid sammen, og vi kendte kun meget lidt til dem. Alexander og jeg blev i det lille Hus under Fru Burmanns og Ulianas Opsigt. Den gode gamle tyske Dame, som var uden Hjem og stod absolut ene i hele den vide Verden, indtog for os vor Moders Plads. Hun opdrog os saa godt hun kunde, købte af og til noget beskedent Legetøj til os og proppede os med Honningkager, hvergang en anden gammel, tysk Dame, som havde disse Delikatesser at sælge, og som formodentlig var lige saa ene og forladt som hun, aflagde sit Besøg i vort Hus. Vi saa sjældent Fader, og de følgende to Aar forløb uden at efterlade noget Indtryk paa min Hukommelse.

III.

Fader var meget stolt af Familiens Herkomst og pegede altid med en vis Højtidelighed paa et Pergament-Skrift, som hang paa Væggen i hans Arbejdsværelse. Det var prydet med vort Vaaben – Fyrstendømmet Smolensk's Vaaben med Hermelinskaabe og Monomachernes Krone, og der stod skrevet i det, at vor Familie nedstammede fra en Dattersøn af Rostislav Mstislavich den Tapre, (et Navn, der er kendt i den russiske Historie som ensbetydende med en Storfyrste af Kiew), og at vore Forfædre havde været Storfyrster af Smolensk; dette Udsagn var attesteret af det heraldiske Departement.

»Det har kostet mig tre Hundrede Rubler at faa det Papir!« plejede Fader at sige. Som de fleste af hans Generation, var han ikke særlig bevandret i russisk Historie, og vurderede Pergamentskriftet mere efter det, det havde kostet, end efter dets historiske Værdi.

Imidlertid er det en Kendsgærning, at vor Slægt er af meget gammel Herkomst; men som de fleste Descendenter af Rurik, der maa betragtes som Repræsentanter for den feudale Periode i Ruslands Historie, blev den trængt i Baggrunden af Romanowerne, som, efter at have bestegit Thronen i Moskow, begyndte deres Værk paa at sammenføje den russiske Stat. I de nyere Tider synes ingen Krapotkin at have haft særlig Tilbøjelighed for Statstjenesten. Baade Oldefader og Bedstefader trak sig, som ganske unge Mænd, tilbage fra den militære Løbebane og levede paa deres Familiegodser. Det kan her passende omtales, at det største af disse Godser, Ourausovo, ligger i Guvernementet Ryazan, paa en høj Bakkestrækning midt imellem frugtbare Jorder, og at det med sine smukke, store Skove, og Floderne, der slynger sig imellem endeløse Marker, nok kunde friste enhver til at tage Ophold der. Bedstefader var ikke naaet længer end til Lieutenant, da han forlod Tjenesten og trak sig tilbage til Ourausovo, for ganske at hellige sig sit Gods, som han forstørrede ved at købe andre Godser til i de omliggende Provinser.

Rimeligvis vilde vor Generation have gjort det samme; hvis ikke Bedstefader havde giftet sig med en Fyrstinde Gagarin, som hørte til en Slægt, der var vidt forskellig fra vor. Hendes Broder var kendt som en passioneret Dyrker af Scenens Kunst. Han holdt paa egen Bekostning et privat Theater og gik saa vidt, at han – til Skandale for hele Familien – ægtede en Livegen, den geniale Skuespillerinde Semjonova, en af Skaberne af dramatisk Kunst i Rusland, og i hvert Fald dens mest sympathetiske Repræsentant. Til hele Moskows Forfærdelse, vedblev hun efter sit Ægteskab at spille Komædie.

Jeg ved ikke, om Bedstemoder havde samme kunstneriske og litterære Smag som Broderen, jeg husker hende kun fra den Tid, da hun allerede var stærkt svækket og hendes Tale var som en Hvysken; men sikkert er det, at i den næste Generation gjorde en stærk Tilbøjelighed til Litteratur sig gældende i Familien. En af Fyrstinde Gagarins Sønner var en tarvelig russisk Poet, og udgav et Bind Digte – en Kendsgærning, som Fader var meget

skamfuld over og altid søgte at undgaa at berøre; i vor egen Generation har flere af vore Fætre, foruden min Broder og jeg selv, mer eller mindre medvirket i den moderne Litteraturs Tjeneste.

Fader var en Type paa en Officer fra Nikolaus den Førstes Tid. Jeg mener ikke dermed, at han var fyldt med en krigersk Aand eller særlig anlagt for Feltlivet; jeg tvivler stærkt om, at han nogensinde i sit Liv har tilbragt en eneste Nat ved en Bivuaak-Ild eller taget Del i et Slag. Men under Kejsers Nikolaus var dette af sekundær Betydning. Den sande Militær fra hin Tid var den Officer, der saa at sige var voxet sammen med Uniformen og paa det dybeste foragtede al anden Klædning, hvis Soldater var trainede til at gøre næsten overmenneskelige Geværgreb med Riflen – at slaa Skæftet itu, idet de præsenterede Gevær, var et af disse Kunststykker – og som ved Paraden kunde fremvise en Række Soldater, saa fuldstændig rettede og ubevægelige, som en Række Tinsoldater.

»Meget godt!« sagde Storfyrst Mikael engang om et Regiment, som han i en Time havde ladet staa i Retstilling. »Kun Skade, at de maa trække Vejret!«

At svare til hin Tids Opfattelse af en Officer var vistnok min Faders Ideal.

Sandt nok tog han Del i den tyrkiske Krig 1828; men han sørgede for, under hele Felttoget, at blive i Overanførers Stab, og naar vi Børn benyttede os af et Øjeblik, hvor han syntes særlig godt oplagt, og bad ham om at fortælle os lidt om Krigen, vidste han aldrig andet at berette end om et frygteligt Overfald af flere Hundrede tyrkiske Hunde, som han og hans Tjener, Frol havde været udsat for, da de en Nat red med Depescher og paa deres Vej kom igennem en forladt tyrkisk Landsby. De maatte bruge Sablerne for at komme fri fra de sultne og rasende Dyr. Unægtelig vilde en Afdeling Tyrker have tilfredsstillet vor Indbildningskraft mere, men i Mangel af bedre tog vi til Takke med Hundene.

Naar vi saa imidlertid fik Fader plaget til at fortælle os, hvorledes han havde faaet St. Anna Korset »for Tapperhed« og den forgyldte Sabel, som han bar, saa vil jeg ikke nægte, at vi følte os noget skuffede. Generalstabens Officerer boede i en tyrkisk Landsby, da der pludselig opstod Ild i samme. I Løbet af et Øjeblik stod Husene i Flamme, i et af disse var et lille Barn, og dets Moder udstødte fortvivlede Skrig. Da sprang Frol, der altid fulgte sin Herre i Hælene, ind i Flammerne og reddede Barnet. Den kommanderende General, der havde overværet Oprindningen, rakte øjeblikkelig Fader Korset »for Tapperhed«.

»Jamen Far, det var jo Frol, der frelste Barnet.« sagde vi.

»Ja, hvad saa?« svarede Fader paa den mest naive Maade. »Han tilhørte mig, det kommer ud paa det samme!«

Han tog ogsaa Del i Felttoget i 1832 under den polske Opstand og lærte i Warschau General Sulimas yngste Datter at kende. Han forelskede sig i hende, og Brylluppet fejredes med stor Pragt i Lazinski Paladset; General-Gouvernøren, Grev Paskiewich var min Faders Forlover. »Men Eders Moder bragte mig ingen som helst Formue,« plejede Fader at tilføje.

Og det var sandt; hendes Fader, Nikolaus Semjonovich Sulima forstod ikke den Kunst at skabe sig en Karriere eller en Formue. Han maa have haft noget i sig af det Blod, der karakteriserede Kosakkerne omkring Dnjepr, disse Mænd der forstod at overvinde en tredobbelt fjendtlig Styrke af vel udrustede polske Krigere eller Tyrkere, men som ikke forstod at undgaa Moskwaer-Diplomatiets Snarer, og som, efter at have kæmpet imod Polakkerne i den frygtelige Opstand 1648, som var Begyndelsen til den polske Republiks Undergang, mistede alle deres Rettigheder, da de kom under de russiske Czarers Overhøjhed. En af Sulima'erne blev grebet af Polakkerne og pint til Døde inde i Warschau, men det ansprede kun de øvrige til at kæmpe endnu vildere; og Polen mistede Lille Rusland. Om min Bedstefader fortælles der, at han engang under Napoleons Indfald i Rusland med sit Kyradsregiment huggede sig Vej midt ind i en Afdeling Infanterister, og at det lykkedes ham at komme ud igen med et dybt Saar i Hovedet – efter at man havde ladet ham tilbage som død paa Valpladsen. Derimod lykkedes det ham ikke at gøre sig til Lakej for Alexander den Andens Yndling, den almægtige Arakchéeff; og som Følge deraf blev han sendt i en Slags ærefuld Forvisning, først som General-Guvernør til Vestsibirien, senere til Østsibirien. I hine Tider betragtedes en saadan Post som mere indbringende end en Guldmine; men Bedstefader kom ligesaa fattig hjem fra Sibirien, som han var draget derop, og efterlod sig kun en højst beskedne Formue til Deling mellem sine tre Sønner og tre Døtre. Da jeg i 1862 kom til Sibirien, hørte jeg ofte hans Navn nævne med den største Ærbødighed. Han blev næsten dreven til Fortvivlelse ved at være Vidne til de Tyverier, som i stor Stil gik i Svang heroppe, og som det var ham umuligt at forhindre.

Moder har uden Tvivl været en ganske mærkværdig Kvinde for den Tid, hun levede paa. Mange Aar efter hendes Død fandt jeg i et Hjørne af et Pulterkammer ude paa vort Sommergods en hel Bunke Papirer med hendes faste, men smukke Haandskrift; det var Dagbøger, hvori hun henrykt beskriver tyske Landskaber og fortæller om sine Sorger og sin Længsel efter Lykke. Hele Bøger havde hun fyldt med russiske Digte, som var forbudt af Censuren – iblandt andre Ryléeffs smukke historiske Ballader, den Digter, som Nikolaus den Første lod hænge 1826. Andre Bøger indeholdt Musik, franske Dramaer, Digte af Lamartine og Byron, som hun havde skrevet af, desuden en Mængde Tegninger med Vandfarve.

Høj, slank, med et Brus af nøddebrunt Haar, mørkebrune Øjne og en lille fin Mund ser hun næsten ud, som hun levede paa et Oliemaleri, der blev malet con amore af en god Kunstner. Hun var altid livlig, undertiden noget skødesløs, hun elskede at danse, og Bønderkonerne i vor Landsby fortalte os, at hun ofte fra en Balkon betragtede og glædede sig over deres Ringdance – langsomme og fulde af Ynde – for saa i Reglen tilsidst selv at tage Del i dem. Hun havde en Kunstners Naturel. Det var paa et Bal, at hun tildrog sig den Forkølelse, som fremkaldte Lungebetændelsen, der endte hendes Liv.

Alle, som kendte hende, elskede hende. Tjenestetyendet tilbød hendes Minde. Det var i hendes Navn, at Fru Burmann opdrog os, i hendes Navn, at vor russiske Pige vedblev at holde af os. Naar hun redte vort Haar eller slog Korsets Tegn over os, naar vi laa i vore Senge, sagde hun ofte: »Eders Moder ser fra sin Himmel ned paa Eder, og hun græder Taarer for Eder, stakkels Moderløse!« Hendes Minde lyste over hele vor Barndom. Hvor ofte har ikke en eller anden Tjeners Haand kærtegnende berørt Alexander eller mig, naar vi mødtes i en mørk Gang, eller Bønderkonerne, som vi traf i Marken, har spurgt os: »Vil I blive ligesaa gode som Eders Moder? Hun havde Medfølelse med os – vil I have det samme?« Med »os« mente de selvfølgelig de Livegne. Jeg véd ikke, hvad der var blevet af os, hvis vi ikke i vort Hjem iblandt de Livegne havde fundet den Kærlighed, som Børn ikke kan undvære. Vi var Moders Børn, vi lignede hende, og de ødslede deres Ømhed paa os, undertiden paa den mest rørende Maade, som det senere vil ses.

Menneskene ønsker lidenskabeligt at leve efter Døden, men mange af dem gaar bort uden at have mærket sig den Kendsgerning, at et virkelig godt Menneskes Minde lever bestandig. Det indplantes den næste Generation og føres videre til Børnene igen. Er ikke det en Udødelighed, som det er værd at kæmpe for?

IV.

To Aar efter Moders Død giftede Fader sig igen. Han havde allerede kastet sine Øjne paa en ung køn Pige, dennegang af velhavende Familie, da Skæbnen bestemte det anderledes. En Morgen, da han endnu var i sin Slobrok, kom Tjenerne aandeløs ilende ind i hans Værelse og meldte, at General Timoféeff ønskede at tale med ham. Generalen var Kommanderende for det sjette Armekorps, hvori Fader tjente, Kejser Nikolaus' Yndling og en frygtet Mand. Han kunde give Befaling til at lade en Soldat piske omtrent til Døde for en Forseelse under Paraden, og lade en Officer degradere og sende til Sibirien, blot fordi han havde mødt ham paa Gaden uden at han havde den høje stive Flip paa Uniformen tilknappet foran. I Kejser Nikolaus' Tid var General Timoféeffs Ord almægtigt.

Generalen, som aldrig før havde været i vort Hus, kom for at foreslaa Fader et Giftermaal med hans Kones Niece, Frøken Elisabeth Karandino, Datter af en Admiral i Sortehavs-Flaaden, forresten en ung Dame med en klassisk græsk Profil, om hvem der fortælles, at hun skal have været meget smuk. Fader tog imod Forslaget, og hans andet Bryllup fejredes med ligesaa stor Pragt som det første.

»I unge Folk forstaar Jer ikke paa den Slags Ting,« plejede han at slutte, naar han mere end en Gang havde fortalt mig denne Begivenhed og altid med et vist fint Lune, som jeg ikke vil forsøge at gengive. »Men I har ikke Begreb om, hvad en kommanderende General dengang betød. Og saa kommer tilmed den enøjede Djævel selv – saaledes kaldte vi ham – for at foreslaa mig Sagen! Naturligvis havde hun ikke Spor af Medgift, kun en stor Kuffert fyldt med Damepynt, og ovenpaa den sad Martha, hendes eneste Livegen, der var sort som en Tater –«

Jeg for mit vedkommende har ingen Erindring om denne Begivenhed; kun husker jeg en stor Dagligstue i et rigt møbleret Hus og i Stuen en ung Dame, meget sympathetisk, men med et noget for udpræget sydlandsk

Udseende; hun legede og sprang omkring med os og sagde: »Der ser I, hvilken fornøjelig Mor I faar,« hvortil Sasha og jeg vrantent svarede: »Vores Moder er oppe i Himlen!« Vi saa med Mistillid paa saa megen Livlighed.

Vinteren kom, og et nyt Liv begyndte for os. Vort Hus blev solgt og et andet købt og møbleret helt paa nyt. Alt hvad der kunde minde om Moder, forsvandt, hendes Fotografier, hendes Malerier og hendes Broderier. Forgæves bønfuldt Fru Burmann om at maatte blive i Huset og lovede at ville pleje det Barn, min Stedmoder ventede, som sit eget; hun blev sendt bort. »Der skal intet findes af Sulima'erne i mit Hus,« svarede hun hende. Al Forbindelse med vor afdøde Moders Søstre, Brødre og hendes gamle Moder blev afbrudt. Uliana blev gift med Frol, der blev gjort til Hushovmester, medens hun blev Husbestyrerinde. Til vor Opdragelse engageredes der en fransk Lærer, M. Poulain, der fik en overdreven høj Gage, og en russisk Student, som fik en elendig Løn.

Mange af Moskower-Adelens Sønner blev paa hin Tid opdragne af Franskmænd, der hørte til Resterne af Napoleons store Armé. M. Poulain var en af dem. Han havde just fuldendt sin Mission i Novellisten Zagoskins Hus, Opdragelsen af dennes yngste Søn, Serge, som i det gamle Staldmester-Kvarter opstilledes som et Mønster paa en velopdragen ung Mand; Fader skyndte sig at sikre sig M. Poulain for et Honorar af sex Hundrede Rubler om Aaret.

M. Poulain bragte med sig sin Sætter, »Trésor«, sin Kaffekande, »Napoleon«, og sine franske Lærebøger og begyndte at regere over os og den Livegne, Matvéj, som var sat til vor Betjening.

Hans Opdragelses-Methode var meget simpel. Efter at have vækket os, drak han sin Kaffe, som han altid indtog i sit eget Værelse, og medens vi forberedte os til Morgen-Lektierne, foretog han sit Toilette med den mest pinlige Omhyggelighed. Han børstede og ordnede sit graa Haar, saaledes at det skjulte den begyndende Skaldethed, trak i Kjolen, stænkede sig med Eau de Cologne og fulgte os saa ned ad Trappen for at sige Godmorgen til vore Forældre. Vi plejede at finde Fader og Stedmoder ved Frokostbordet, og idet vi nærmede os, sagde vi meget ceremonielt: »Bonjour, mon cher papa!« og »Bonjour, ma chère maman!« hvorpaa vi kyssede dem paa Haanden. M. Poulain gjorde et meget kunstfuldt og elegant Buk og sagde: »Bonjour, monsieur le prince!« og »Bonjour, madame la princesse!« hvorefter Processionen atter trak sig tilbage og gik ovenpaa. Denne Ceremoni gentog sig hver Morgen.

Saa begyndte vi vort Arbejde. M. Poulain ombyttede sin Kjole med en Slobrok, satte en lille Læderkalot paa Hovedet, kastede sig i en Lænestol og sagde: »Sig saa din Lektie!« Vi ramsede udenad det, vi havde for, fra det ene Mærke, sat med Neglen i Bogen, til det næste. M. Poulain havde medbragt Noël og Chapsals Grammatik, en Bog, som mere end én Generation af russiske Drengene og Piger længe vil huske, en fransk Dialog, en Verdenshistorie i et Bind og en Geografi, ligeledes i et Bind. Vi skulde lære alt udenad, baade Grammatiken, Samtalerne, Historien og Geografien.

Grammatiken med sine velbekendte Spørgsmaal og Svar: »Hvad er Grammatik?« »Kunsten at tale og skrive korrekt!« klarede vi helt godt. Men Verdenshistorien havde uheldigvis en Fortale, hvori der opramsedes al den Nytte, et Menneske kan have af at lære sin Verdenshistorie godt. I Begyndelsen var det ikke saa indviklet; vi læste f. Ex.: »Fyrsten finder i den følgerige Exempler paa, hvorledes han bør herske over sit Folk. Den militære Befalingsmand lærer af den Krigshaandværkets ædle Kunst -« Men naar vi kom til Juraen, gik alt forkeret, - og hvad Nytte »den lærde Jurist drog af Historien«, fik vi aldrig at vide. Det frygtelige Ord »Jurisprudens« ødelagde hele Spillet; saa snart vi kom til det, standsede vi. »Paa Knæ med dig, gros pouff!« tordnede M. Poulain (det var til mig). »Paa Knæ med dig, grand dada!« (det var til min Broder). Og der laa vi nu begge paa vore Knæ, udgydende hede Taarer, mens vi forgæves søgte at sætte os ind i Jurisprudensen.

Den Fortale kostede os mange Kvaler, og baade min Broder og jeg har siden den Tid haft en udpræget Uvilje imod Retslære. Jeg ved ikke, hvorledes det var gaaet, hvis M. Poulains Geografi ogsaa havde haft en Fortale; men til alt Held havde denne Bog tilsat de første tyve Sider - jeg antager, at Serge Zagoskin havde gjort os denne uvurderlige Tjeneste - og vi begyndte altsaa først paa Side en og Tyve med »Floderne, som løber igennem Frankrig - -«

Men det var ikke alle Uoverensstemmelser i Skolestuen, der endte med Knæfald. M. Poulain havde et Birkeris, til hvilket han tyede, naar enhver anden Mulighed for at gøre Fremskridt i Fortalen eller i Dialogen om »Dyd og Sømmelighed« syntes udelukket. Vor Søster Helene, som paa den Tid var kommen tilbage fra Institutet, havde sit Værelse lige under Skolestuen, og da hun en Dag hørte vore Skrig, styrtede hun ganske opløst i Taarer ind i Faders Arbejdsværelse og overvældede ham med de bitreste Bebrejdelser, fordi han havde givet Stedmoder

Tilladelse til at betro vor Opdragelse til »en afskediget fransk Tambur«. »Der er selvfølgelig ingen, der bryder sig om, hvordan det gaar dem,« udbød hun i sin Vrede; »men jeg finder mig ikke i, at mine Brødre bliver behandlet paa den Maade af en Tambur!«

Fader, som var aldeles uforberedt, kunde ikke holde Stand. Han begyndte nok med at skænde paa Helene, men gik hurtigt over til at rose hende for hendes Kærlighed til os, og fra den Dag anvendtes Birkeriset kun paa Trésor for at indprente ham Reglerne for det sømmelige.

Ikke saa snart havde M. Poulain endt sine besværlige Pligter som Lærer, førend han var en helt anden Mand – en livlig Kammerat i Stedet for en kedelig Lærer. Efter Frokost tog han os med ud paa en Spaseretur, og der var ikke Ende paa hans Fortællinger, vi pludrede som Fugle. Omendskønt vi aldrig hos ham kom længer end igennem de første Sider af Syntaxen, lærte vi ikke desmindre »at tale korrekt Fransk« – vi plejede endog at tænke i dette Sprog. Naar M. Poulain havde dikteret os omtrent Halvdelen af Mytologien, gav han sig til at rette Fejlene – efter Bogen, uden nogensinde at forsøge paa at forklare os, af hvad Grund et Ord blev skrevet paa den og den Maade – og saaledes lærte vi »at skrive korrekt«.

Efter Middagen havde vi vore Timer hos den russiske Lærer, en juridisk Student fra Universitetet i Moskow. Han underviste os i alle »russiske Fag«, Fædrelandshistorie, Grammatik, Arithmetik o. s. v. I de Aar begyndte man endnu ikke paa alvorlige Studier, foreløbig dikterede han os hver Dag en Side Historie, og paa den praktiske Maade lærte vi hurtigt at skrive Russisk helt fejlfrit.

Vor bedste Tid var om Søndagen, naar hele Familien med Undtagelse af Alexander og mig var til Middag hos Generalinde Timoféeff. Det kunde da undertiden ogsaa hænde, at M. Poulain og Student Smirnoff fik Tilladelse til at gaa ud, og vi var saa alene under Ulianas Tilsyn. Efter at vi i al Hast havde spist vor Middag, løb vi ned i den store Forstue, hvor de yngre Tjenestepiger allerede var forsamlede. Her legedes saa alle Slags Selskabslege, Blindebuk, »Katten efter Musen« o. s. v., indtil Tikhon, »Drengen«, som han kaldtes, viste sig med sin Violin. Nu begyndte Dansen, ikke den trættende, kedsommelige Dans under Ledelse af en fransk Danselærer »med Guttaperka-Ben«, som udgjorde en Del af vor Opdragelse, men en Dans efter vort eget Hoved og egen Lyst, hvor en Mængde Par drejede sig rundt paa samme Tid, og det var endda kun Forberedelserne til den endnu morsommere, ja næsten vilde Kosak-Dans. Naar det Øjeblik kom, rakte Tikhon sin Violin over til en af de ældre Mænd, og begyndte at gøre de mærkværdigste Kunststykker med sine Ben; snart var Døren til Forstuen fyldt med hele Køkkenpersonalet, ja selv Kuskene kom for at se denne Dans, som er enhver Russer saa kær.

Omtrent Klokken ni kørte den store Kaleshevogn afsted for at hente Familien hjem. I en Fart fik Tikhon Skurebørsten fat og kravlede omkring paa Gulvet for at give det sit oprindelige Udseende igen – lidt efter herskede der fuldstændig Orden i hele Huset. Det kunde aldrig være faldet os ind at forraade Tjenestefolkene, ligesom de heller ikke forraadte os. En Søndag, da Alexander og jeg legede alene i den store Forhal, kom vi til at løbe mod en Hylde, hvorpaa der stod en kostbar Lampe; den faldt ned og gik i tusinde Stykker. Der blev strax holdt Raad iblandt Tjener-Personalet, ikke en af dem sagde et bebrejdende Ord til os; men det blev besluttet, at Tikhon tidlig næste Morgen skulde forsøge at komme ubemærket bort og nede ved Schmidts Bro købe en Lampe – Mage til den anden. Den kostede femten Rubler, en uhyre Sum for Tjenestefolkene; men den blev betalt, og vi fik aldrig et ondt Ord af den Grund.

Naar jeg nu tænker paa hele denne Tid og genkalder mig disse forskellige Scener i Erindringen, er det mig paafaldende, at vi aldrig ved de fælles Lege hørte et raat Ord, og at der heller ikke i vor Dans fandtes noget af det, som der nu er nok af i de Danse, man tager Børn med i Theatret for at se paa. Nede i Tjenerværelserne, har Tyendet sikkert nok brugt djærve Ord; men vi var Børn – hendes Børn – og det beskyttede os mod Plumphed.

I hine Tider blev Børn ikke gjort konfuse ved en Overflod af Legetøj; vi havde næsten intet og var saaledes henviste til vor egen Opfindsomhed. De tarvelige Markeds-Theatre med deres Røver- og Tyve-Komedier gjorde i Længden intet Indtryk paa os; vi legede selv tilstrækkeligt Røvere og Soldater. Saa kom Ballettens store Stjerne, Fanny Elssler til Moskow, og vi fik hende at se. Naar Fader tog en Loge i Theatret, var det altid en af de bedste, og han betalte den i dyre Domme; men saa forlangte han ogsaa, at alle Familiens Medlemmer skulde nyde godt deraf. Hvor ung jeg end dengang var, har Fanny Elssler efterladt et uudsletteligt Indtryk paa mig; hver en Bevægelse var præget af Ynde og Skønhed – det var ægte Kunst, og jeg har aldrig senere kunnet føle mindste Interesse for en Dans, som snarere kom ind under Gymnastikkens Begreber end under Kunstens.

Selvfølgelig skulde den Ballet, vi saa – det var Gitana eller den spanske Zigøinerske – gøres efter hjemme, det vil sige, dens Indhold, ikke Dansene. Vor Scene var snart i Orden; thi Døren, der forbandt vort Soveværelse med Skolestuen, var forsynet med en Portiere. Nogle Stole sat i en Halvkreds foran Gardinet, med en Lænestol til M. Poulain, var Tilskuerpladsen og den kejserlige Loge, Publikum bestod af den russiske Lærer, Uliana og et Par af Stuepigerne. To af Ballettens Scener maatte absolut opføres, den ene var den, hvor Zigeunerne bringer den lille Gitana til deres Lejr og kommer trækkende med hende i en Hjulbør ned ad en Høj over en Bæk, hvor hendes Billede genspejler sig. Paa dette Punkt brød vore Tilskuere ud i begejstret Applaus, og vi var aldeles overbeviste om, at den skyldtes Genspejlingen i Bækken.

Vi havde udsøgt os Gitana iblandt de yngste af Pigerne i Tyendestuen, hendes lidt medtagne blaa Bomuldskjole var ingen Hindring for at hun kunde gengive Fanny Elssler, og en væltet Stol med Benene opefter var et udmærket Surrogat for en Hjulbør. Men Bækken var det vanskeligste! Endelig fandt vi paa Raad. To Stole og Skrædderen Andreis lange Strygebræt blev til Broen og et Stykke blaat Lærred til Bækken. Men trods alle vore Anstrængelser med M. Poulains Nakkespejl, vilde Billedet i Vandet ikke vise sig i fuld Størrelse, og efter mange forgæves Forsøg maatte vi opgive det; saa bad vi Uliana lade, som om hun saa Genspejlingen i Vandet, hun skulde paa det Sted give sig til at applaudere af alle Kræfter; tilsidst begyndte vi selv at tro paa, at man dog maaske saa noget.

Racines »Phædra« eller i hvert Fald sidste Akt af den gik ogsaa meget flot. Sasha reciterede de melodiose Vers meget smukt, og jeg sad fuldstændig ubevægelig og ligegyldig under hele den tragiske Monolog, der skulde meddele mig min Søns Død, indtil det Øjeblik kom, hvor jeg efter Bogen skulde udbryde: »O, dieux!«

Men hvad vi end opførte, saa endte det altid med Helvede. Alle Lysene, paa et eneste nær, blev slukkede, og dette ene stillet bag noget gennemsigtigt Papir: det skulde forestille Flamme; Alexander og jeg gav os da til at hyle paa den mest forfærdelige Maade, det var de Fordømtes Skrig, og Uliana, som ikke kunde taale ringeste Hentydning til den Onde ved Aftentide, saa umaadelig forskrækket ud. Nu spørger jeg ofte mig selv, om ikke denne yderst konkrete Fremstilling af Helvede, ved Hjælp af et Lys og et Stykke Papir, har bidraget til allerede i Barnealderen at befri os begge for Frygten for Helvede. Vor Opfattelse var altfor realistisk til at kunne modstaa Skepticismen.

Jeg maa endnu have været temmelig lille, da jeg saa' de store Moskower-Skuespillere, Schépkin, Sadovski og Shumski i Gogols »Revisor« og endnu et andet Stykke, og desuagtet husker jeg ikke alene de vigtigste Scener i begge Stykker, men ogsaa Skuespillernes Bevægelser og Udtryk, disse store Mestre af den realistiske Skole, som nu har fundet en saa udmærket Fortolker i Eleonora Duse. Ja, jeg husker dem saa godt, at da jeg senere i St. Petersburg saa de samme Stykker spillede af franske Skuespillere af den deklamatoriske Skole, havde jeg ingen Glæde af Fremstillingen; jeg vedblev at drage Sammenligninger med Schepkin og Sadovski, som engang for alle havde bestemt min Smag for dramatisk Kunst.

Dette fører mig til den Slutning, at hvis Forældre ønsker at udvikle deres Børns kunstneriske Smag, saa skal de lejlighedsvis tage dem med til virkelig gode og godt udførte Skuespil i Stedet for at trække dem hen til dette frygtelige Miskmask, som kaldes »Børneforestillinger«.

V.

Da jeg gik i mit ottende Aar, blev det næste Skridt paa min Livsbane gjort, og det paa en hel uforudset Maade. Jeg kan ikke rigtig bestemt huske, i hvilken Anledning, men jeg tror, at det var i Anledning af Nikolaus den Førstes fem og Tyveaars Regeringsjubilæum, at der i Moskow blev foranstaltet store Festligheder. Kejserfamilien ventedes til den gamle Hovedstad, og Moskower-Adelen agtede at fejre denne Begivenhed med et Maskebal, hvori Børn skulde spille en vigtig Rolle. Man havde bestemt, at alle de forskellige Nationer, hvoraf det russiske Rige bestaar, skulde repræsenteres paa dette Bal og frembære deres Hyldest for Monarken. I vort Hus, saa vel som overalt i Nabolavet, gjordes der de mest storartede Forberedelser til Festen. Min Stedmoder fik syet et meget sjældent russisk Kostyme, Fader derimod skulde som Officer selvfølgelig møde i Uniform; men alle de øvrige mandlige Slægtninge, som ikke var Militære, havde lige saa travlt med deres russiske, græske, kaukasiske og mongolske Kostymer, som Damerne med deres. Naar Moskower-Adelen giver et Bal for Kejserfamilien, saa

maa det nødvendigvis være noget ganske udsøgt. Hvad min Broder Alexander og mig angaar, holdt man os for altfor smaa til at kunne tage Del i en saa vigtig Begivenhed.

Og alligevel, trods alle Forudbestemmelser, kom jeg til at være med. Moder var en intim Veninde af Madame Nazinoff, Enken efter en General, der havde været Guvernør i Wilna. Generalinden, som var en ualmindelig smuk Dame, vilde vise sig paa Ballet som persisk Prinsesse i et overvældende pragtfuldt Toilette, medens hendes ti Aars Søn, der ledsagede hende, skulde optræde som Prins, klædt i tilsvarende Farver, og med et Bælte, der var helt besat med kostbare Perler og Stene. Men kort før Festligheden skulde finde Sted, blev Drengen syg, og Madame Nazinoff fandt, at hendes bedste Venindes Barn i dette Tilfælde vilde være det naturligste Surrogat for hendes eget. Alexander og jeg blev hentet hjem til hende for at prøve Dragten. Den viste sig at være for lille for Alexander, der var meget højere end jeg, hvorimod den passede mig nøjagtig, og det blev bestemt, at jeg skulde udføre den persiske Prins' Rolle. Den mægtige Festsal i Moskower Adelen's Klub var overfyldt med Gæster. Hvert Barn fik et Flag i Haanden, hvis Top var prydet med de forskellige Vaaben af Ruslands tresindstyve Provinser. Jeg havde en Ørn svævende over et blaat Vand; jeg fik senere at vide, at det var Byen Astrakans Vaaben. Saa blev vi stillede op i Baggrunden af Salen og bevægede os langsomt i to Rækker hen imod Tribunen, hvor Kejseren og hans Familie havde Plads. Da vi var komne hen foran dem, rykkede vi sammen og stod i én lang, snorlige Række foran Forhøjningen. Paa et givet Signal blev alle Fanerne sænkede foran Kejseren. Denne Forherligelse af Enevælden var af stor Virkning, og Czaren var henrykt; alle Provinserne i Kejserriget hyldede den ophøjede Monark! Saa trak vi Børn os atter tilbage; men bagest i Salen opstod der nogen Forvirring, og jeg kom ud af Rækken. Min Onkel, Fyrst Gagarin, der var klædt som Tungus (jeg var ganske ør af Beundring over hans fine Læderfrakke, hans Bue og Koggeret, der var fyldt med Pile), løftede mig op paa sine Arme og bar mig hen til den kejserlige Tribune – her satte han mig fra sig.

Om det var, fordi jeg var den mindste iblandt Drengene, eller fordi mit lille runde Ansigt saa latterligt ud under den store Pelshue, véd jeg ikke, men Kejseren havde ønsket at faa mig hen til sig; og her stod jeg nu midt imellem Generaler og Damer, der alle saa nysgerrigt ned paa mig. Man har senere fortalt mig, at Kejseren, der yndede djærv Spøg, tog mig ved Armen og førte mig hen til Marie Alexandrowna, Storfyrst Tronfølgerens Hustru, som dengang var frugtsommelig med sit tredje Barn, og paa sin korte, bydende Maade sagde: »Se saadan en Dreng er det, De skal skaffe mig, Madame!« – en Spøg, som fik hende til at rødme dybt. Derimod husker jeg tydeligt, at Kejseren spurgte mig, om jeg vilde have Godter, og at jeg svarede, jeg vilde hellere have nogle The-Biscuits (vi var ikke forvænte hjemmefra). Kejseren vinkede ad en Tjener og tømte en Skaal af det smaa, fine Bagværk i min høje Pelshue. »Dem vil jeg tage med hjem til Sasha,« sagde jeg til Kejseren. Hans Broder, den militaristiske Storfyrst Mikael, der gik for at være en stor Spøgeflugt, fik mig til at græde. »Naar du er en god Dreng,« sagde han, »saa faar du det paa den Façon,« og han strøg med sin store Haand ned over mit Ansigt, »men naar du er uartig, gaar det paa den Maade,« og han strøg opefter, saa min Næse gjorde ondt; den havde allerede i Forvejen en afgjort Tilbøjelighed til at stræbe opad. Jeg søgte forgæves at holde Taarerne tilbage. Damerne tog strax mit Parti, og den blødhjærtede Marie Alexandrowna tog mig under sin Beskyttelse. Hun lod mig løfte op paa en høj Fløjls Stol med forgyldt Ryg, der stod ved Siden af hendes, og bagefter fik jeg at vide, at jeg lidt efter havde lagt mit Hoved i hendes Skød og var falden i Søvn der. Hun rejste sig ikke fra sin Stol, saa længe Ballet varede.

Jeg husker ogsaa, at medens vi ventede nede i Forhallen paa vor Vogn, kom de forskellige Slægtninge hen og klappede mig, idet de sagde »Pétya, du er bleven udnævnt til Page,« hvortil jeg svarede: »Jeg er ikke Page, jeg vil hjem.« Jeg var meget ængstelig for, at min Hue med de lækre smaa Biscuits til Sasha skulde komme noget til.

Om Sasha fik mange af disse Kix, véd jeg ikke mere, men jeg husker den hjærtelige Omfavnelser, han gav mig, da man fortalte ham, hvor omhyggeligt jeg havde gemt dem til ham.

At blive indskrevet i Pagekorpset var dengang en stor Ære, som under Kejsers Nikolaus kun sjældent vederfores nogen iblandt Moskower-Adelen. Fader var ude af sig selv af Glæde og drømte allerede om en glimrende Karriere for sin Søn, og hvergang min Stedmoder senere fortalte Historien, glemte hun aldrig at tilføje: Det er ene og alene, fordi jeg gav ham min Velsignelse, førend han tog afsted til Ballet!«

Madame Nazinoff var henrykt og vilde absolut males i sit smukke, flatterende Kostyme med mig staaende ved sin Side.

Men ogsaa min Broder Alexanders Skæbne blev afgjort næste Aar. Det Ismaylov'ske Regiment, til hvilket min Fader i sin Ungdom havde hørt, fejrede paa den Tid sit Jubilæum i St. Petersburg. En Nat, da hele Huset laa i den dybeste Søvn, vækkedes vi ved Lyden af Bjælder, og en Slæde, forspændt med tre Heste, standsede foran Porten. En Mand sprang ned af Slæden og raabte højt: »Luk op! Det er et Sendebud fra Hans Majestæt Kejseren.«

Man kan let forestille sig den Forvirring, som dette natlige Besøg fremkaldte i Huset. Fader kom skælvende af Angst ned ad Trapperne. »Krigsret«, »Degradation« var Ord, som dengang lød i enhver Militærs Øren; det var en frygtelig Tid. Men Kejser Nikolaus ønskede kun at faa Navnene opgivet paa de forskellige Sønner af samtlige Officerer, som engang havde hørt til Regimentet, for derefter at beordre de Drengene, som ikke allerede var sendt til en militær Skole, indskrevne til Tjenesten. I den Anledning var der fra St. Petersburg bleven sendt en Ordonnans til Moskow, og han aflagde nu ved Dag og ved Nat sine Besøg hos de Ex-Ismaylovske Officerer.

Med skælvende Haand skrev Fader, at hans ældste Søn, Nikolaus, allerede stod ved det første Kadetkorps i St. Petersburg, at hans yngste Søn, Peter, var indskreven i Pagekorpsen, og at det kun var den næstældste, Alexander, som endnu ikke var traadt ind paa den militære Løbebane. Nogle Maaneder senere kom der en Skrivelse, som forsikrede min Fader om »Kejserens Gunst« og beordre Alexander sendt til et Kadetkorps i Orel, en lille Provinsby. Det kostede Fader en Mængde Besvær og en uhyre Sum Penge at faa det forandret saaledes, at Alexander kom til Kadetskolen i St. Petersburg. Denne nye »Gunst« opnaaedes kun i Betragtning af, at den ældre Broder allerede hørte til Korpset.

Og saaledes gik det til, at vi begge to, efter Kejser Nikolaus' Vilje, fik en militær Opdragelse, endskønt der ikke forløb mange Aar, før baade Alexander og jeg hadede den militære Løbebane, som vi fandt altfor urimelig latterlig. Men Kejser Nikolaus vaagede omhyggeligt over, at ingen af hans Adelsmænds Sønner slog ind paa nogen anden Bane, med mindre de var af svagt Helbred. Fader havde saaledes den store Tilfredsstillelse, at alle hans tre Sønner skulde uddannes til Officerer.

VI.

En Godsejers Formue blev dengang anslaaet efter Tallet af de »Sjæle«, han ejede. Saa mange »Sjæle« betød saa mange mandlige Livegne; Kvinder talte ikke med. Min Fader, der ejede henved tolv Hundrede Sjæle i tre forskellige Provinser, og som ved Siden af sine Bønders Fæstegaarde ejede store Strækninger Land, der dyrkedes af Bønderne, blev anset for at være en rig Mand. Han levede overensstemmende med sin Stilling i Samfundet, hvilket vil sige saa meget som, at hans Hus altid var i Stand til at modtage et hvilket som helst Antal Gæster, og førtes paa en stor Fod. Familien bestod af otte, til Tider ti eller tolv Medlemmer, men et Antal af halvtredsindstyve Tjenestefolk i Moskow og en halv Gang saa mange ude paa Sommergodset blev betragtet som det passende – ikke en eneste for mange. Fire Kuske til at passe et Dusin Heste, tre Kokke til Herskabets Køkken og to til Tyendets, tolv Tjenere til at varte op ved Middagsbordet (én bag hver Stol) og et Utal af kvindeligt Tyende – hvorledes kunde vel nogen hjælpe sig med mindre?

Dertil kom, at det var enhver Godsejers Ærgerrighed, at alt, hvad der anvendtes i Husholdningen, blev tilberedt eller forarbejdet af hans egne Folk.

»Hvor Deres Piano dog altid er godt stemt! Det er formodentlig Hr. Schimmel, der er Deres Klaverstemmer?« kunde f. Ex. en Gæst bemærke. I dette Tilfælde at svare: »Nej, jeg har min egen Klaverstemmer,« var efter den Tids Begreber det korrekteste. Eller det kunde hænde ved Middagsbordet, naar der ved Slutningen af Maaltidet serveredes en særlig kunstfærdig Iskage, at Gæsterne udbrøde: »Hvilken mageløs Tærte! Jeg er overbevist om, at den skyldes Tremblés Kunst!« Naar Svaret saa lød: »Nej, den er lavet af min egen Konditor, der er en Elev af Tremblé!« vakte det almindelig Beundring.

At lade sine Broderier, sine Seletøjer og sit Bohave, kort sagt alt, lave af sine egne Folk var den rige og ansete Godsejers Ideal. Saa snart Tjenestetyendets Børn var blevne ti, elleve Aar gamle, sendtes de som Lærlinge til en eller anden fin Butiksforretning, hvor de blev fem eller syv Aar. Her tilbragte de deres meste Tid med at feje, løbe Ærinder og faa Prygl, og jeg maa tilstaa, at kun meget faa af dem blev Mestre i den Kunst, som de skulde

lære. Skrædderne og Skomagerne arbejdede kun for Tyendets Behov, og naar der til Middagen skulde serveres en extra god Iskage, blev den bestilt hos Tremblé, medens vor egen Konditor slog Trommen i Orkestret.

Dette Orkester var ogsaa en af Faders Ærgerrigheder, og næsten hver enkelt af de mandlige Tjenere maatte, foruden sine andre Færdigheder, kunne traktere et eller andet Instrument. Makar, Klaverstemmeren, alias Underkyper, var saaledes Fløjtenist; Andrei, Skrædderen, blæste Valdhorn. Konditoren, der først blev sat til at traktere Trommen, hamrede saa øredøvende løs paa dette Instrument, at Fader foretrak at anskaffe ham en umaadelig stor Trompet, i det Haab, at hans Lunger ikke arbejdede med samme Voldsomhed som hans Hænder; da imidlertid dette Haab ogsaa glippede, blev han sat helt fra Bestillingen og gjort til Soldat. Tikhon, »Drengen« havde i Orkestret omtrent lige saa mange forskellige Bestillinger som i Huset; den ene Dag rørte han Trommen, den næste Dag blæste han Fagot, og endelig kunde han ogsaa spille anden Violin.

De eneste Undtagelser fra denne brogede Regel gjorde de to første Violiner – de var og blev »første Violiner« og ikke andet. Fader havde, for en stor Pengesum, købt dem med samt deres talrige Familier, af sine Søstre (han købte eller solgte aldrig Slaver til Fremmede). Om Aftenen, naar Fader ikke var i sin Klub, eller naar der var Middags- eller Aften-Selskab hos os, maatte Orkestret, der bestod af tolv, indtil femten Mand, vise, hvad det kunde. De spillede meget ordentligt og var stærkt efterspurgt iblandt Naboerne, naar der skulde danses et eller andet Sted. Det var for Fader en stadig Kilde til Stolthed og Tilfredsstillelse, naar man kom og spurgte, om man maatte laane hans Orkester. I det hele taget var der intet, der tilfredsstillede ham mere, end naar han blev anmodet om Hjælp, det være sig i hvilken som helst Retning, f. Ex. at skaffe fri Opdragelse for en Dreng eller at redde en fra en Straf, som Domstolene havde ikendt ham. Omendskønt han var rasende heftig, var han dog af Naturen god, og naar man trængte til hans Hjælp, kunde han skrive Bunker af Breve til alle Verdens Kanter og til alle mulige højstaaende Personer for at naa sit Maal. Ved saadanne Lejligheder var hans Posttaske dobbelt saa tyk som ellers, idet der kunde være et helt Dusin Breve extra blot i den ene Sag, alle skrevne i den ham egne, halvt humoristiske og halvt officielle Stil og hvert enkelt Brev i en stor, firkantet Konvolut, forseglede med hans Vaaben. Disse Breve raslede som en Barnerangle, fordi der var saa meget Sand inden i dem; man kendte dengang endnu intet til Klatpapir. Jo vanskeligere Sagen var, jo ivrigere var Fader, og han helmede ikke, før han havde opnaaet det, han søgte om, for sin Protegé – hvem han i mange Tilfælde aldrig havde set.

Fader holdt af at have mange Gæster omkring sig. Middagstiden var Klokkeren fire, og Klokkeren syv forsamledes hele Familien omkring Samovaren til Aftenteen. Til det Maaltid kunde enhver af vor Omgangskreds give Møde, og der var nok, der benyttede sig af dette Privilegium, især efter at min Søster, Helene, var kommen tilbage fra Institutet. Naar Vinduerne ud til Gaden skinnede fuldt oplyste, var det et Tegn paa, at Familien var hjemme, og at enhver Gæst var velkommen.

Der forløb næsten ikke en Aften uden Fremmede. I Forhallen blev de grønne Borde slaaede ud til Kortspillerne, medens Damerne og de unge Herrer blev i Modtagelses-Salonen eller i Helenes Værelse, hvor Pianoet stod. Naar Damerne var gaaede, fortsattes Kortspillet ofte til langt ud paa Natten, og det var betydelige Summer, der cirkulerede mellem de Spillende. Fader tabte regelmæssigt; men den virkelige Fare laa for ham ikke i Hjemmet, men i den engelske Klub, hvor Indsatserne var langt højere end i de private Hjem, og hvor der spillede hele Natten. Jeg ved, at Fader ved en enkelt Lejlighed tabte en meget betydelig Sum.

Selskaber med Dans vare ikke sjældne, og et Par Baller om Vinteren var en fast Regel. I saadanne Tilfælde plejede Fader ikke at spare, alt skulde være i stor Stil; men paa samme Tid dreves der til daglig Brug i Hjemmet en saadan Smaalighed, at man vilde beskyldte mig for Overdrivelse, hvis jeg gav Exempler derpaa. Der fortælles om en fransk Tronprætendent, hvis Jagtselskaber var ligefrem kongelige, at der til daglig Brug blev ført det mest pinlige Regnskab i Husholdningen, saa at endog Tællelysene blev talte. Paa en lignende Maade førtes vort Hus, og Resultatet blev, at vi Børn fik en afgjort Uvilje imod al smaalig Sparen. Men i det gamle Staldmester Kvarter nød Fader dobbelt Anseelse, fordi han forstod denne Kunst. »Den gamle Fyrste har et Øje paa hver Finger i sit Hus,« sagdes der, »men han véd, hvorledes en Adelsmand skal leve!«

I vore rolige, fornemme Gader var den Slags Økonomi den, der stod i højest Anseelse. En af vore Naboer, General D., der især udmærkede sig ved sine luxuriøse Selskaber, havde hver Morgen de mest komiske Forhandlinger med sin Kok. Saa snart Frokosten var forbi, tændte Generalen sin Pibe og satte sig hen for selv at beordre Middagen. Kokken stod i snehvid Dragt foran ham. »Hør nu, min Ven, vi bliver ikke mange til Middag i Dag – kun et Par Gæster,« begyndte Generalen. »Lad mig se, du giver os en god Suppe – en rigtig Foraarsuppe med

ung Gemyse – f. Ex. lidt Grønærter, franske Bønner og lignende Delikatesser. Du har endnu ikke i Aar trakteret os med det, og dog ved du, at Hendes Naade sætter megen Pris paa en god fransk Gemysesuppe. Derefter tager vi saa en eller anden Mellemret – hvad du selv synes –«

»Ja, Deres Højhed!«

»Jeg ved jo nok, at Aspargestiden egentlig endnu ikke er begyndt, men jeg saa dog i Gaar, i en Butik, nogle sjældent gode Asparpes.«

»Ja, otte Shilling for Bundtet.«

»Det er rigtigt! Men hør nu, kan du ikke finde paa en anden Steg end dine evindelige Kyllinger og Kalkuner; vi er snart helt vandle ved dem.«

»Maaske lidt Vildt?«

»Ja, det er godt – bare lidt Forandring.«

Naar man saa var kommen overens om de sex Retter, spurgte Generalen: »Hvor meget skal du saa have til Dagens Udgifter? – Jeg antager, at sex Shilling vil strække til? Hvad mener du?«

»Et Pund, Deres Højhed!«

»Snik snak, min Dreng! – Her har du sex Shilling, og jeg er vis paa, at de slaar til.«

»Otte Shilling til Asparges, fem til Grøntsager? – –«

»Hør, vær nu fornuftig, kære Ven. Jeg vil gaa til syv en halv – du maa lære at være økonomisk.«

En halv Times Tid fortsattes Forhandlingerne, og endte med, at Kokken fik fjorten en halv Shilling, paa den Betingelse, at Middagen næste Dag ikke skulde koste mere end tre Shillings. Hvor paa den gamle Excellence, lykkelig over den gode Forretning, han havde gjort, satte sig i sin Slæde og kørte en Runde i de fornemste Butikker. Han vendte hjem, straalende glad, med en Flaske udsøgt fransk Parfyme, som han havde købt for en urimelig Pris til sin Kone, og med det samme meddelte han sin eneste Datter, at han havde bestilt en ny Fløjls Kaabe til hende, »meget beskedent af Udseende, men meget kostbar.«

Hele vor Omgangskreds levede paa denne Maade, paa en eneste Undtagelse nær; det var Fyrst – lad mig f. Ex. kalde ham for Mirski – en af vore nærmeste Slægtninge. Han havde tilbragt sin Ungdom i St. Petersborg som Officer i Garden, og nærrede ingen som helst ærgerrige Tilbøjeligheder med Hensyn til egne Skræddere og Haandværkere. Hans Hus var møbleret i fuldstændig moderne, elegant Stil, og alle hans Klæder blev syet i de fineste Forretninger i Hovedstaden. Han interesserede sig ikke for Kortspil og spillede kun, naar han var ude i Selskab og sammen med Damer, derimod var hans Middagsbord hans svage Side. Fasten og Paasken var de Tider, hvor han især ekstravagerede. Saa snart den store Faste begyndte, og det ikke længere gik an at spise Kød, Smør eller Fløde, var han udtømmelig i at finde paa nye og delikate Maader at tilberede Fisk paa. I den Anledning gennemsøgte de bedste Butikker i begge Hovedstæder, særlige Kommissionærer sendtes med Postvogn afsted til Volgas Udløb, for at skaffe en extra stor Stør eller en eller anden aparte saltet Fisk. Og naar Paasken kom, var der ingen Ende paa hans Opfindelser.

I Rusland betragtes Paasken som den vigtigste, men ogsaa som den gladeste Højtid. Det er Foraarets Fest. De umaadelige Snebunker, som Vinteren over har ligget i Gaderne, tører bort i rivende Hast og flyder afsted som brede Strømme. Foraaret kommer ikke som en Tyv, der lidt efter lidt lister sig fremad, men aabent og frejdigt – hver Dag bringer ny Forandring, Sne, som forsvinder, og Knopper, som udfolder sig; Nattefrosten gør ingen Fortræd, men sørger kun for at holde Tøvejret indenfor de rette Grænser. I min Barndom fejredes den sidste Uge af den store Faste, Passionsugen, med stor Højtidelighed. Alle gik omkring som i dyb Sorg, og Kirkerne var overfyldte af Andægtige, der lyttede til Lidelseshistoriens gribende Ord. Det var ikke alene Kød, Æg og Smør, der var forbudt men man maatte i denne Uge ikke heller spise Fisk, ja de mest yderliggaaende tog slet ingen Føde til sig hele Langfredag. Des mere slaaende blev Modsætningen, Paaskedag.

Lørdag Aften deltog alle i Gudstjenesten, der begyndte meget højtideligt. Men ved Midnat, naar Opstandelses-Evangeliet forkyndtes, forandredes pludseligt alt. Kirkerne blev straalende oplyste, glad Klokkeklemten lød fra Hundreder af Taarne, og en almindelig Glæde gav sig til Kende. Man kysede hinanden to, tre Gange paa Kinderne, idet man gentog Opstandelses-Budskabet, og i det stærke Lys saa man nu først Damernes lyse, elegante Toiletter. Selv den fattigste Kvinde havde en ny Kjole paa; den, der kun fik én om Aaret, fik den til denne Højtid.

Med Paasken begyndte et sandt Fraadseri. Der lavedes særlige Paaskeoste af Fløde (paskhá) og bagtes en egen Slags Bagværk, »kaalick« kaldet, og enhver, hvor fattig han end var, maatte have sin Ost og sit Paaskebrød, samt i hvert Fald ét farvet Æg, for at faa det indviet i Kirken og bagefter bryde Fasten med dette Maaltid.

De fleste Gammelryssere begynder allerede om Natten at spise, saa snart de efter en kort Paaskemesse har bragt den indviede Føde med hjem fra Kirken; men i de Adeliges Huse opsættes Maaltidet til Søndag Morgen. Da dækkes der et bugnende Bord, overfyldt med alle Slags Kødretter, Ost og Kager, og Tjenestefolkene maa give Møde »in pleno« for at udvexle tre Kys og et rødfarvet Æg med deres Herrer. Hele Paaskeugen staar der et stort opdækket Bord i Forhallen, og enhver Gæst maa nyde noget.

Fyrst Mirski overtraf sig selv i Paasken. Hvad enten han fejrede Festen i Moskow eller St. Petersburg, fik han med extra Bud fra sit Gods sendt en ganske særegen delikat tilberedt Flødeost, som hans Kok atter forstod at omforme til et helt Kunstværk af en Postej. Andre Sendebud maatte afsted til Provinsen Novgorod for at skaffe en Bjørneskinke, der var saltet ene og alene til Fyrstens Paaskebord. Og medens Fyrstinden og hendes to Døtre tilbragte hele Passionsugen med at besøge de strengeste Klostre, hvor Nattegudstjenesten ofte varede tre til fire Timer i Træk, og gik omkring med de sørgmodigste Miner, uden at nyde andet end et Stykke tørt Brød imellem de forskellige Gudstjenester, snart i den russiske, romerske eller protestantiske Kirke, kørte Fyrsten omkring til Byens Delikatesse-Forretninger, for at udsøge det allerfineste og mest extravagante til sit Bord. Der kom i Paaskeugen Hundreder af Gæster til hans Hus, og alle blev opfordrede til at smage paa den eller den sjældne Ret.

Saaledes gik det til, at Fyrsten tilsidst bogstavelig talt fik spist hele sin uhyre Formue op. Hans Hus med de kostbare Møbler og hans store Gods blev solgt, og der blev ikke engang saa meget tilovers, at han og hans Hustru kunde leve; de maatte spise Naadsens Brød hos deres Børn.

Intet Under, at de fleste af disse Familier i det gamle Staldmester Kvarter omtrent var ruinerede, da de Livegnes Frigørelse endelig gennemførtes. Men jeg vil ikke foregribe Begivenhedernes Gang.

VII.

At holde et saa stort Antal Tjenestefolk, som vi gjorde, vilde have været den rene Ruin, hvis alle Fødemidler skulde være købt i Moskow; men i hine Livegenskabets Dage vidste man at hjælpe sig. Saa snart Vinteren begyndte, satte Fader sig til sit Skrivebord og skrev følgende Ordre:

»Til Forvalteren paa mit Gods, Nikolskoye, beliggende i Gouvernementet Kaluga, Distrikt Mechovsk ved Sirena-Floden, fra Fyrst Alexei Petrovich Krapotkin, Oberst og General i Armeen.

»Ved Modtagelsen af dette, og saa snart som Vinterforbindelserne tillader det, befaler jeg dig at sende til mit Hus i Moskow fem og tyve Bønderslæder, hver trukken af to Heste, en Hest fra hver Gaard, og en Slæde og en Mand fra hveranden, belæsset med saa og saa mange Skæpper Byg, saa og saa mange Skæpper Hvede og Rug, samt med alt det Fjerkræ, Høns, Gæs og Ænder, som skal slagtes i denne Vinter, nedpakket i vel frossen Tilstand, og alt nøjagtigt specificeret paa en Liste, som tillige med Overopsynet under Vejs skal betroses en paalidelig Mand - - -«

Paa denne Maade fortsattes der et Par Sider igennem, indtil der endelig kom et Punktum. Saa fulgte en Opremsning af de Straffe, der ventede, hvis Sendingen ikke i rette Tid og i tilbørlig Tilstand indtraf i Hus, Nummer det og det, beliggende i den og den Gade i Moskow.

Kort før Julen svingede en Dag de fem og Tyve Bønderslæder ind i Gaarden og fyldte hele den store Plads.

»Frol!« raabte Fader, saa snart han fik Meddelelse om Begivenheden, »Kiryuska! Yegorka! Hvor er I henne? Alting bliver jo stjaalet, inden I kommer derned! Afsted Frol og tag imod Hveden! Og du, Uliana, tager imod Fjærkræet. Løb og hent Fyrstinden, Kiryuska!«

Hele Huset kom i Bevægelse, Tjenerskabet løb frem og tilbage imellem Hallen og Gaarden, men ogsaa hyppigt til Pigerens Stue, hvor alle Nyhederne fra Nikolskoya blev afleverede. »Pasha skal giftes til Julen!« hed det sig. »Tante Anna er salig hensovet!« og saa fremdeles. Ogsaa en Del Breve bragtes Tyendet, og hvert Øjeblik kom en af Pigerne listende op i Skolestuen til mig.

»Er du alene? Er Læreren her ikke?« spurgte hun.

»Nej, han er paa Universitetet!«

»Aa, vær saa god at læse dette Brev fra min Mor for mig!« bad hun saa.

Og jeg læste dette naive Brev, som altid begyndte med følgende Ord: »Din Fader og Moder sender dig deres Velsignelse for al Evighed -«. Derefter fulgte alle Nyhederne. »Tante Eupraxie ligger syg af Værk i alle Lemmer, Fætter Petrovitch er ikke gift endnu, men skal have Bryllup strax efter Paaske, og Tante Stepanidas Ko døde forleden.« Efter Nyhederne kom Hilsenerne, som mindst fyldte to Sider. »Broder Paul sender dig mange Hilsener, og dine Søstre Marie og Daria sender ogsaa Hilsener, Onkel Dmitri sender dig mange Hilsener -« o. s. v. Til Trods for den monotone Opremsning, fremkaldte hvert Navn en eller anden Bemærkning. »Saa lever hun altsaa endnu, det gamle Skind, nu har hun i ni Aar ligget uden at kunne røre sig!« Eller det hed: »Herregud, han har ikke glemt mig endnu! – Han kommer altsaa hjem til Julen, ja det er en god Dreng!« – »Du vil nok hjælpe mig med at skrive et Brev – ikke sandt? Saa maa jeg heller ikke glemme ham.«

Jeg lovede selvfølgelig at skrive Brevet, og naar Tiden kom, blev det affattet i akkurat samme Stil som det andet.

Naar Slæderne var aflæssede, fyldtes Forhallen efterhaanden med Bønder. De havde trukket deres bedste Frakker ovenpaa Faareskinspelsene og ventede taalmodigt, indtil Fader lod dem kalde ind til sig, for at tale med dem om Sneen og om Udsigterne for næste Aars Avl. De vovede næppe at træde paa det blankt polerede Gulv med deres tunge Støvler, kun nogle enkelte tog Mod til sig og satte sig paa den yderste Ende af de Egetræs Bænke; Stolene nægtede de paa det bestemteste at benytte. Saaledes ventede de ofte i flere Timer, med Skræk stirrende paa enhver, der gik ind i Faders Værelse eller kom ud derfra.

Noget senere, sædvanligt først næste Formiddag, hændte det gærne, at en af Tjenerne kom løbende op i Skolestuen:

»Er du alene?«

»Ja!«

»Skynd dig ned i Hallen. Bønderne vil gærne se dig, de har noget med fra din Amme.«

I en Fart kom jeg derned, og en af Bønderne stak et sammenknyttet, brøget Bomulds Tørklæde i Haanden paa mig; det indeholdt som Regel et Par Rugkager, nogle haardkogte Æg og et Par Æbler. »Tag det,« sagde han, »det er fra din Amme, Vasilisa. det er hende, der sender det til dig. Men se efter, om Æblerne ikke er frosne! Det vilde være Skade, for jeg har baaret dem paa Brystet hele Vejen; men det er jo en farlig Frost, vi har!« Og det brede, skæggede Ansigt, som var fyldt med Frostknuder, straaled i et varmt Smil og viste to Rækker snehvide Tænder under en hel Skov af Haar.

»Og dette her er til din Broder fra hans Amme, Anna,« sagde en af de andre og rakte mig en lignende Byldt. »Stakkels Dreng,« siger hun altid, »han kan ikke faa nok, nu han maa gaa i en stor Skole!«

Jeg blev blussende rød og vidste ikke, hvad jeg skulde svare, men mumlede tilsidst mellem Tænderne: »Sig til Vasilisa, at jeg sender hende et Kys og Anna et fra min Broder!« Og nu smilede alle de skæggede Ansigter.

»Det skal jeg, det kan du tro!« forsikrede Bonden; men saa hviskede Kirila, som holdt Vagt ved Faders Dør: »Skynd dig at løbe ovenpaa! Jeg hører din Far komme. Glem ikke Tørklæderne, de vil gærne have dem med hjem igen!«

Medens jeg omhyggeligt lagde de hullede Tørklæder sammen, ønskede jeg inderligt, at jeg havde noget at sende Vasilisa; men jeg kunde ikke finde noget, ikke engang et Stykke Legetøj; og Lommepege fik vi aldrig.

Vor bedste Tid var selvfølgelig om Sommeren ude paa Landet. Saa snart Paaske og Pinse var overstaaet, samlede alle vore Tanker sig om Nikolskoye. Imidlertid gik Dagene – Lilierne vare vistnok allerede afblomstrede derude – og Fader havde endnu tusinde Forretninger, der holdt ham tilbage i Byen. Endelig indtraf der en Dag fem eller sex Bøndervogne, for at hente de forskellige Ting, vi skulde have med ud til Godset. Den store Rejskaret og de andre Vogne, som vi skulde bruge paa Rejsen, blev trukne frem og underkastede en Mønstring. Man begyndte at pakke Kufferterne. Lektierne gjorde nu kun smaa Fremskridt; hvert Øjeblik afbrød vi vore Lærere med Spørgsmaal, om vi skulde have den og den Bog med, og længe førend nogen anden havde begyndt at pakke, havde vi lagt vore Bøger, vore Tavler og det Legetøj, vi selv lavede, ned.

En skøn Dag er endeligt alt parat. Bøndervognene staar fuldt læssede med Møbler, med Kasser, som indeholder Køkkentøjet og de næsten utallige Syltetøjskrukker og Glas, som om Efteraaret bringes fyldte tilbage. Hver Morgen venter Bønderne i timevis ude i Hallen, men Marschordren kommer stadig ikke. Fader bliver ved

at skrive hele Dagen, og om Aftenen forlader han Huset. Endelig bestemmer Stedmoder sig til at skride ind, efter at hendes Kammerpige har taget Mod til sig og sagt hende, at Bønderne var længselsfulde efter at komme afsted, fordi Høhøsten stod for Døren. Næste Dag, efter Middag, kaldes Frol, Hushovmesteren og Mikael Aléeff – Første Violinen – ind i Faders Værelse. Frol faar en Sæk Penge til Forplejningen undervejs, et Par Kobbermønter pr. Dag for hver enkelt af de halv Hundrede »Sjæle«, der skal ledsage Familien til Nikolskoye, samt en Liste med nøjagtig Fortegnelse over hver enkelts Navn. Orkestret, Over- og Under-Kokke, Vaskerkonerne, hvoraf den ene havde en talrig Familie, alle var nævnt. Første-Violin fik Marchordren. Jeg kendte dens Indhold, fordi Fader, da han mærkede, han ikke blev færdig, havde ladet mig afskrive den i den tykke Bog, hvori han kopierede alle »afgaaende Breve og Papirer«, og den lød saaledes:

»Til min Hustjener. Mikael Aléeff, fra Fyrst Alexei Petrovich Krapotkin, Oberst og General.

Jeg befaler dig den 29de Maj, Kl. 6 Morgen, at drage afsted fra Moskow med mine Flyttelæs til mit Gods, Nikolskoye, beliggende i Gouvernementet Kaluga, Distrikt Meschevsk, ved Sirena-Floden, en Strækning, der udgør et Hundrede og tresindstyve Mile fra dette Hus, og at vaage over, at Folkene, der stilles under dit Tilsyn, opfører sig vel, og at, hvis nogen af dem gør sig skyldig i Ulydighed, i at drikke sig fuld eller i en anden Forseelse, du da bringer ham til Opsynsmanden for Garnisonsfængslet med samt vedlagte Skrivelse, efter hvilken den deri nævnte Mand har at blive pisket, som et Exempel for de andre (Førsteviolinen vidste godt, hvilken Mand der var nævnet).

»Endvidere befaler jeg dig at drage Omsorg for det Gods, der betroes dig, og at marschere efter følgende Plan: Første Dag Ophold i Landsbyen N. N. for at fodre Hestene, næste Dag tilbringes Natten i Byen Podolsk – -«. Saaledes blev det ved med en nøjagtig Optegnelse for de syv, otte Dage Rejsen vilde vare.

Næste Dag Klokkeren ti, i Stedet for Klokkeren sex, forlod Vognene Gaarden – Punktlighed er just ingen russisk Dyd. »Gudskelov vi er ikke Tyskere,« plejer den ægte Russer at sige. Tjenestefolkene skulde gøre Vejen til Fods, medens man for Børnene fandt Plads i en Balje eller en Kurv, og nogle enkelte af Kvinderne saa sit Snit til at finde sig et Sæde paa Kanten af en Vogn. Saa længe man endnu var i Moskow, herskede der den strengeste Disciplin, det var absolut forbudt at bære Kravestøvler eller Bælte udenpaa Kappen; men saa snart, som man var kommen ud paa Landevejen, forandredes Scenen, og naar vi, nogle Dage senere, indhentede Toget, særlig naar de vidste, at Fader ikke var med, lignede de mere en Flok Zigeunere end en rig Adelsmands Husfolk. Mænd og Kvinder var da klædt i de mærkeligste Kapper, ombundne med brogede Bomulds Tørklæder, brændte af Solen eller dryppende af Regnen og stavrende tungt fremad, støttende sig til tykke Knortekæppe, som de havde skaaret i Skoven. Saadanne Karavaner udsendtes dengang fra enhver Adelsmands Hus, og naar vi under Vejs mødte et lignende Tog, vidste vi strax, at nu flyttede den og den af vore Venner paa Landet.

Flyttelæssene var altsaa korte; men Familien selv var endnu tilbage. Vi var syge af Utaalmodighed; men Fader vedblev at skrive endeløse Ordre til de forskellige Opsynsmænd paa Godserne, og jeg afskrev flittigt i den store tykke Bog.

Endelig blev der givet Befaling til Afrejsen. Vi blev alle kaldt ned i Forstuen. Fader læste Marschordren højt; den var adresseret til »Fyrstinde Krapotkin, gift med Fyrst Alexei Petrovich Krapotkin, Oberst og General«, og indeholdt en nøjagtig Betegnelse af de Steder, hvor vi, de fem Dage Rejsen varede, skulde bede. Ordren var udstedt for 30te Maj, Klokkeren ni Morgen, men da Maj forlængst var forbi, og Afrejsen fandt Sted om Eftermiddagen, skulde man tro, det maatte bringe nogen Forvirring i Beregningerne. Imidlertid havde Fader som klog General forudset, at der kunde komme »uventede Forhindringer«, og i den Anledning vedføjte følgende Paragraf: »Hvis, imod Forventning, Deres Højheds Afrejse ikke skulde finde Sted paa nævnte Dag og Time, anmoder jeg Dem om at handle efter bedste Skøn for at bringe bemeldte Rejse til en lykkelig Afslutning.«

Efter Oplæsningen tog alle Tilstedeværende, Herskab og Tjenere, Plads et Øjeblik, gjorde Korsets Tegn for sig og tog saa Afsked med Fader.

»Alexis, jeg beder dig saa inderligt, gaa ikke i Klubben,« hviskede vor Stedmoder til Fader. Foran Døren holdt den store Rejsevogn forspændt med fire Heste, Postillonen sad paa Bukken, og den lille Stige til at klappe sammen, var stillet op ad den, for at man kunde klatre op til sin Plads; de øvrige Vogne holdt bagved. I Marschordren var hver enkelts Plads betegnet, men da Stedmoder havde Fuldmagt til at handle efter bedste Skøn, selv paa hint første Stadium af Rejsen, foregik Ordningen altid til alles Tilfredshed.

Rejsen var en fortsat Kilde til bestandige Glæder for os Børn. Stationerne var korte, og vi standsede to Gange daglig for at fodre Hestene. Kvinderne hvinede ved hver mindste Heldning, Vognen gjorde, og Stedmoder fandt det af den Grund mere passende, at vi alle steg af Vognene, saa snart det gik op eller ned ad Bakke. Dette hændte ofte, og vi Drengene benyttede os af Anledningen og gjorde Afstikkere ind i Skoven eller langs en krystalklar Bæks Løb. Den vel vedligeholdte Kongevej fra Moskow til Varschau, som vi fulgte paa en lang Strækning, var rig paa Ting, som vakte vor Opmærksomhed. Der kom lange Tog af tungt belæssede Vogne, med Folk fra alle Dele af Landet og hele Karavaner af Pilegrimme. To Gange gjorde vi Ophold i store, menneskefyldte Landsbyer, og efter megen Prutten om Prisen for Foder til Hestene og Samovarene til os, steg vi af Vognene foran Porten til Gæstgivergaarden. Kokken Andrei købte en Høne og kogte Suppen, medens vi Børn i Mellemtiden legede i den nærliggende Skov eller undersøgte hver Genstand i den store Gaardsplads.

I Malayaraslavetz, hvor der i 1812 havde fundet et Slag Sted, da den russiske Hær forgæves søgte at standse Napoleon paa Tilbabetoget fra Moskow, overnattede vi i Reglen. M. Poulain, som var bleven saaret i den spanske Krig, vidste, eller foregav at vide, nøjagtig Besked med dette Slag. Han førte os hen til Valpladsen og forklarede os, hvorledes Russerne forsøgte at hindre Napoleons Fremtrængen, men hvorledes den store Armé desuagtet sejerligt slog sig igennem de russiske Rækker. Han forklarede det med en Anskuelighed, som om han selv havde været med i Slaget. Her, paa dette Sted forsøgte Kosakkerne en »mouvement tournant«; men Davoust (eller en anden Marschal) bragte Forvirring i deres Linier og drev dem paa Flugt, bagved de Høje, I ser der tihøjre. Her besejrede Napoleons venstre Fløj det russiske Infanteri, og der angreb Napoleon selv, i Spidsen for den gamle Garde, Kutuzoffs Centrum, og indlagde sig og Garden u dødelig Berømmelse.

Paa disse Rejser kom vi ogsaa undertiden ad den gamle Kaluga-Vej, og en Gang overnattede vi i Tarutino; men her havde M. Poulain mistet sin Veltalenhed; thi her var det, at Napoleon, som vilde trække sig tilbage ad en sydlig Vej, efter et blodigt Slag, blev tvungen til at forandre sin Plan, og følge Smolensk Ruten, som han paa sin Marsch til Moskow, selv havde lagt øde. Ikke desmindre paastod M. Poulain, at Napoleon vilde være gaaet lige løs paa Kiew og Odessa, og hans Ørn have vajet over det Sorte Hav, hvis han ikke var bleven forraadt af sine egne Marschaller.

Strax efter at vi havde passeret Kaluga, kom vi paa en Strækning af fem Mil igennem en ualmindelig smuk Granskov, som for mig endnu gemmer Mindet om mine lykkeligste Barndomsdage. Sandet i denne Skov var saa dybt som i Saharas Ørken, og vi maatte alle tilbagelægge Vejen til Fods; Hestene standsede hvert Øjeblik, og kunde kun med Besvær trække Vognene fremad i det tunge Sand. Da jeg blev noget større, elskede jeg at lade alle komme forud for mig og selv blive tilbage i nogen Afstand. Store, brunrøde, hundredeaarige Fyrrestammer stod paa hver Side af Vejen, og ikke en Lyd, undtagen den sagte Susen i de høje Træer, naaede Øret. I en lille Hulning rislede en krystalklar Kilde, og en Forbigaaende havde for dem, som kom efter, ladet en lille, tragtformet Øse af Birketræ blive tilbage ved den. Lydløst smuttede de hurtige smaa Egern op ad Stammerne, og Underskoven var fuld af Mysterier. I denne Skov fødtes min første Kærlighed til Naturen, og min første vage Anelse om dens evige Liv vakt her.

Naar vi var komne igennem Skoven og havde passeret Færgestedet over Ugra Floden, forlod vi Kongevejen og kom ind paa smalle Markveje, hvor Rugens grønne Straa slog op om Vognens Sider, og Hestene forsøgte at nappe en Mundfuld frisk Grønt, mens de, tæt trængte op ad hinanden, travede afsted. Endelig fik vi Øje paa de første Piletræer i vor egen Landsby, og pludselig dukkede Nikolskoye-Kirkens slanke, lysegule Taarn op foran os.

For hine Tidens rolige Landliv var Nikolskoye fortrinligt beliggende. Her var intet af den Luxus, som plejer at udmærke Rigmandens Ejendomme, men baade Bygningerne og Haven samt hele Ordningen bar Præg af, at en kunstforstandig Haand havde ledet Anlægget. Foruden de større Huse, som Fader først nylig havde ladet bygge, var der omkring en rummelig og smukt holdt Gaard en Del mindre Villaer; denne Ordning gav de enkelte Beboere større Frihed, uden dog at forstyrre Familielivet. Bag Bygningerne laa den store Frugthave, igennem hvilken vi maatte gaa, for at komme til Kirken, og imod Syd, helt ned til Floden, var den endnu større Lysthave, hvor brogede Blomsterbede tittede frem i de store Alleer af Lindetræer, Akasier og Syrener.

Fra Hovedbygningens Balkon var der en smuk Udsigt over Floden og Levningerne af den gamle Jordvold, hvor Russerne i sin Tid under Mongolernes Indfald, ydede en saa haardnakket Modstand. Yderst i Horisonten strakte sig gule Kornmarker og store Skove.

I de første Barndomsaar beboede Alexander og jeg alene med M. Poulain en af de smaa Villaer. Efter at hans Opdragelses-System ved Søster Helenes Indblanding var bleven mildnet, stod vi paa den allervenskabeligste Fod med ham. Fader var i Reglen om Sommeren fraværende paa militære Inspektionsrejser, og Stedmoder tog sig kun lidet af os, især efter at hendes eget Barn, Søster Pauline, var født. Saaledes var vi omtrent helt overladt til M. Poulain, der selv i høj Grad nød Opholdet paa Landet og ikke forstyrrede os i vor Glæde. Der var ingen Ende paa vore Oplevelser og vore Æventyr, naar vi færdedes i de store Skove eller løb langs Floden, og naar vi klatrede op ad Højene til den gamle Fæstning, hvor M. Poulains Fortællinger om Russernes og Tartarernes tapre Kamp gjorde alt levende for os. I et af vore Æventyr blev M. Poulain vor Helt, fordi han reddede Alexander fra at drukne – en anden Gang var vi lige ved at blive forfulgt af Ulvene; kort sagt, hver Dag bragte nye Indtryk. Der foretoges ogsaa større Udflugter, hvori hele Familien deltog, naar vi f. Ex. skulde ud at plukke Champignons i Skovene; saa blev der bagefter drukket Te paa et Sted, midt inde i Skoven, hvor en gammel, hundredaarig Mand boede ganske alene med sin lille Dattersøn, for at passe Bierne. En anden Gang gjaldt Udflugten en Karpedam i en af Faders Landsbyer; her blev der fanget Karper i tusindevis, en Del af dem anvendtes i Husholdningen, Resten fordeltes imellem Bønderne. I denne Landsby boede min Amme, hendes Familie hørte til en af de fattigste; hun, hendes Mand og to Børn, en Dreng og saa min Fostersøster, var alene om Arbejdet paa Gaarden, hele Familien var Nonconformister; Datteren blev senere Prædikant og »Nonne« i Sekten.

Der var ingen Ende paa hendes Glæde, naar jeg kom for at besøge hende. Fløde, Æg, Honning og Æbler var alt, hvad hun kunde opvarte med, men den Maade, hvorpaa hun gjorde det, og de kærlige Ord, hvormed hun tiltalte mig, som om jeg kunde være hendes egen Søn, har efterladt de varmeste Følelser i mit Hjærte. Det samme var forøvrigt Tilfældet med mine to ældre Brødres Ammer, som ogsaa begge boede i Nikolskoye og hørte til to andre Nonconformist-Sekter. Der er kun faa, der ved, hvilke Skatte af Godhed en russisk Bondes Hjærte rummer, og det til Trods for, at Aarhundreders grumme Undertrykkelse nok kunde have givet Anledning til Bitterhed.

Naar Vejret var daarligt, havde M. Poulain et sandt Forraad af Fortællinger – mest fra den spanske Krig – at underholde os med. Gang paa Gang maatte han fortælle, hvorledes han blev saaret i et af Slagene, og altid, naar han kom til det Sted, da han følte det varme Blod flyde ned i sin Støvle, sprang vi op fra vore Pladser og faldt ham om Halsen og kyssede ham.

Alt syntes at maatte gøre os modne til den militære Stand: Faders Forkærlighed for den – jeg husker, at det eneste Legetøj, han nogensinde købte til os, var en Bøsse og et virkeligt Skilderhus – M. Poulains krigerske Fortællinger, ja selv del Bibliothek, vi havde til vor Raadighed. Det havde engang tilhørt General Repninsky, Moders Bedstefader, en af det attende Aarhundredes boglærde Militære, og bestod udelukkende af Bøger om Krigerstanden, alle smukt indbundne i Læder og forsynede med mange og gode Kobberstik. Paa Regnvejsdage var det vor kæreste Beskæftigelse at gennemblade disse Kobberstik, hvor de forskellige Vaaben og Uniformer, lige fra Jødernes Dage, samt Planer af alle Slag, der var kæmpet siden Alexander af Macedoniens Tid, var gengivne. Men hverken min Broder Alexander, eller jeg blev desuagtet Krigere. Den Litteratur, vi senere kom til at læse, udvaskede alt, hvad vi i vor Barndom var blevne fyldt med.

Titlen Fyrste blev brugt i vort Hjem ved enhver Lejlighed, og M. Poulain maa rimeligvis have følt sig oprørt herover; thi jeg husker, at han engang begyndte at fortælle os om den store Revolution. Jeg kan nu ikke længe huske, hvad han fortalte, kun et hæftede sig i min Hukommelse, og det var, at »Grev Mirabeau og en Del andre Adelsmænd en skøn Dag frasagde sig deres Titler, og at Grev Mirabeau, for at vise sin Foragt for adelige Rettigheder, aabnede en Butik med et Skilt, som bar Paaskriften: »Mirabeau, Skrædder«. – Jeg gengiver Historien, som jeg har den fra min franske Lærer. – Men længe efter pinte jeg min Hjerne for at udfinde, hvilket Haandværk jeg skulde slaa ind paa, for ogsaa engang at kunne sætte Krapotkin, det og det, over min Dør. Da jeg blev større, indvirkede min russiske Lærer, Nikolaus Smirnoff, og den republikanske Tone, der nu pludselig gik igennem Ruslands Litteratur, i sammme Retning paa mig. Saa snart jeg begyndte at skrive Noveller – det vil sige, da jeg var tolv Aar – benyttede jeg Signaturet P. Krapotkin, som jeg heller aldrig har opgivet, til Trods for mine Foresattes Bebrejdelser, mens jeg endnu stod i Militær-Tjenesten.

VIII.

I Efteraaret 1852 blev min Broder Alexander, sendt til Kadetkorpset, og fra den Tid af saas vi kun i Ferierne og undtagelsesvis om Søndagen. Kadetskolen laa kun en god Mil fra vort Hus, men, omendskønt vi havde tolv Heste, var der aldrig nogen fri, naar han skulde hentes. Min ældste Broder, Nikolaus, kom kun sjældent hjem. Den relative Frihed, Alexander nød godt af i Skolen og fremfor alt den Indflydelse, to af hans Lærere fik paa ham, udviklede hurtigt hans Intelligens, og jeg skal senere hen finde rig Anledning til at omtale, hvor heldigt han atter paavirkede mig. Det er en stor Lykke for en ung Mand at have en intelligent og kærlig, ældre Broder

Imidlertid var jeg endnu i Hjemmet. Tiden for min Indtrædelse i Pagekorpset indtraf først, da jeg omtrent var femten Aar. M. Poulain havde faaet sin Afsked, og i hans Sted var traadt en tysk Lærer – en af disse idealistiske Sværmere, hvoraf der ikke findes faa i Tyskland. Jeg husker ham navnlig fra hans begejstrede Gengivelser af Schillers Digte, som han foredrog paa en meget naiv, dramatisk Maade, der ikke desmindre gjorde et stærkt Indtryk paa mig. Han blev forøvrigt kun en Vinter hos os; næste Aar tog jeg Del i Undervisningen ved et af Moskows Gymnasier, men tilsidst var jeg udelukkende under vor russiske Lærer, Hr. Smirnoffs Vejledning. Vi blev snart gode Venner, især efter at Fader engang havde taget os begge med paa en Rejse til vort Gods i Gouvernementet Ryazan. Paa den Tur overbød Smirnoff og jeg hinanden i at finde paa Spilopper; vi havde f. Ex. for Skik at opfinde komiske Fortællinger, hvori vi anbragte de Mennesker, vi saa undervejs, og de Ting, vi oplevede; men ogsaa min Kærlighed til Naturen fik paa denne Rejse ny Næring.

Under Smirnoffs Paavirkning begyndte mine litterære Tilbøjeligheder at vaagne, og havde i Aarene fra 1854 til 1857 rig Anledning til at udvikle sig. Min Lærer havde dengang fuldendt sine Studier og faaet en beskeden Ansættelse som Protokolskriver i Retten, hvor han tilbragte hele Formiddagen. Paa den Maade var jeg helt overladt til mig selv til Middag, og naar jeg var færdig med at lære mine Lektier og havde gaaet en Tur, kunde jeg anvende min Tid som jeg vilde. Om Efteraaret, naar Smirnoff maatte tilbage til sit Arbejde i Moskow, mens vi endnu blev en Tid ude paa Nikolskoye, var jeg endnu mere overladt til mig selv; og omendskønt jeg anvendte megen Tid paa at lege med min lille Søster, Pauline, fandt jeg dog rigelig Anledning til at læse og skrive paa egen Haand.

Livegenskabet var dengang paa det sidste Stadium af sin Tilværelse. Det er en Institution, som endnu hører til den nyere Tids Historie – ja synes, kun at være som fra i Gaar – og dog, hvor faa, endog i Ruland selv, véd, hvad Livegenskabet var. Man har en ubestemt Følelse af, at de Forhold, det affødte, var meget sørgelige; men hvorledes disse Forhold aandeligt og legemligt ødelagde menneskelige Væsener, forstaas i Almindelighed ikke. Det er ligefrem forbavsende at se, hvor hurtigt en Institution og dens sociale Følger glemmes, saa snart den ophører at være Institution, og hvor hurtigt Mennesker og Ting bliver helt anderledes. Jeg vil forsøge at fremmane Forholdene under Livegenskabet, ikke ved at fortælle, hvad jeg har hørt, men hvad jeg selv har set.

Uliana, vor Husbestyrerinde, staaar bleg og skælvende i Gangen, der fører til Faders Værelse, hun korsor sig og vover ikke at gaa hverken frem eller tilbage. Endelig mumler hun en Bøn og gaar ind; med næppe hørlig Stemme meddeler hun, at Te-Forraadet er ved at slippe op, at der kun er nogle og tyve Pund Sukker tilbage og at der heller ikke er meget af de andre Fødevarer.

Far springer op og raaber vredt: »Tyve og Røvere er de alle! Du staaar i Ledtog med dem!« Hans Stemme genlyder over hele Huset. Stedmoder har lukket sig inde for at lade Uliana alene besværges Stormen; men Fader raaber højt: »Frol, gaa og hent Fyrstinden, hvor er hun henne?« og da Moder kommer, overfalder han hende med de samme Bebrejdelser. »Ogsaa du er i Ledtog med denne Kains Yngel,« skriger han hende i Møde, »thi det er dig, der skal passe paa dem.« Saaledes bliver han ved en halv Timestid; saa begynder han at ville bevise sine Paastandes Rigtighed, og kommer derved blandt andet til at tænke paa Høet. Frol bliver sendt ud for at veje, hvad der er tilbage, og Stedmoder maa følge med for at kontrollere Vejningen; imens sætter Far sig til at udregne, hvor meget der endnu skal være i Laden. Det viser sig, at der mangler et betydeligt Kvantum Hø, og Uliana kan ikke gøre Regnskab for flere Pund Sukker og adskillige andre Ting. Faders Stemme bliver stadig mere truende, og Uliana ryster som et Espeløv, saa træder Kusken ind i Stuen, Fader springer løs paa ham og begynder at slaa ham; men han vedbliver at gentage: »Deres Højhed maa have regnet forkert!«

Fader sætter sig atter til at regne og kommer pludselig til det Resultat, at der er mere Hø i Laden, end der skal være. Skænderiet begynder forfra, nu bebrejder han Kusken, at Hestene ikke har faaet deres fulde daglige

Ration; men Kusken paakalder alle Helgene for at bevidne, at han har givet Dyrene, hvad de skulde have, og Frol paakalder den hellige Jomfru for at vidne med Kusken.

Fader lader sig imidlertid ikke formilde, men sender nu ogsaa Bud efter Makar, Klaverstemmeren og Underkyperen, og foreholder ham hans sidste Synder. Forgangen Uge var han drukken, og i Gaar maa det samme have været Tilfældet; thi han slog et halvt Dusin Tallerkener itu. I Virkeligheden er det disse Tallerkener, der er Aarsagen til hele Ulykken. Moder havde om Morgenen fortalt Fader, at de var slaaede i Stykker, og derfor blev Uliana modtaget med mere Vrede end sædvanlig, derfor blev Høet vejjet, og derfor vedbliver Fader at tordne løs mod denne »Kains Yngel«.

Pludselig bliver der Stilstand i Stormen. Fader sætter sig til Skrivebordet og skriver en Seddel. »Her, bring Makar med denne Ordre til Politistationen og lad ham faa Hundrede Slag med Birkeriset!«

Rædsel og dyb Tavshed ruger over Huset. Klokkeren slaar fire, og vi gaar alle ned i Spisesalen; men ingen har Appetit, og Suppen staar urørt i Tallerkenerne. Vi er ti til Bords, og bag hver Stol staar en Violinist eller en Trommeslager med en Tallerken i Haanden; men Makar er ikke iblandt dem.

»Hvor er Makar?« spørger Stedmoder. »Kald ham ind!«

Men Makar viser sig ikke, og Befalingen gentages. Endelig kommer han, bleg, skamfuld, med fordrejet Ansigt og nedslagne Øjne. Fader ser ned i sin Tallerken, medens Moder, der ser, at vi ikke har rørt Suppen, søger at opmuntre os og siger:

»Finder I ikke, Børn, at Suppen er aldeles udmærket i Dag?«

Graaden er ved at kvæle mig, og saa snart Middagen er forbi, løber jeg ud, træffer Makar i en mørk Gang, og søger at kysse hans Haand; men han river den til sig og siger kort: »Lad mig være! Naar du er bleven stor, bliver du akkurat af samme Slags!«

»Nej, nej, aldrig!« svarer jeg grædende.

Og alligevel var Fader langt fra iblandt de værste af Godsejerne. Tværtimod, Tyendet og Bønderne ansaa ham for at være en af de bedste. Hvad vi oplevede i vort eget Hjem, foregik overalt, kun ofte i langt grusommere Form. At piske de Livegne udgjorde en Del af Politiets og Brandvæsnets Pligter.

En Godsejer bemærkede engang til en anden: »Hvoraf kommer det, Hr. General, at Antallet af deres »Sjæle« voxer saa langsomt? De tager Dem vist ikke tilstrækkeligt af Ægteskaberne.«

Nogle Dage senere lod Generalen sig forelægge en Liste over samtlige Indvaanere i hans Landsby og noterede sig Navnene paa alle Mandspersoner, der var fyldt atten Aar samt paa de Piger, der var fyldt sexten – det er den fastsatte Alder for Ægteskab i Rusland. Saa skrev han ved de forskellige Navne: John skal gifte sig med Anna – Paul skal giftes med Parashka og saa fremdeles, i det hele fem Par. Han tilføjede, at de fem Bryllupper skulde finde Sted den næstfølgende Søndag.

Et Fortvivlelsens Skrig rejste sig i Landsbyen. I hvert Hus græd Kvinderne, unge og gamle. Anna havde haabet at faa Lov til at ægte Gregory, og Pauls Forældre havde allerede talt med Fedotoffs om deres Datter, som snart fyldte sexten Aar. Dertil kom, at det var den Aarstid, hvor man pløjede Jorden og ikke, hvor man gik hen og giftede sig – hvilket Bryllup kunde desuden ordnes paa ti Dage? Fædrene søgte Godsherren, og Konerne stod i Klynger ude ved Køkkendøren med Stykker af hjemmespundet Lærred paa Armen som Gave til Godsejerens Frue – alt var forgæves! Herren havde engang givet sin Befaling, og derefter havde man at rette sig!

Paa den fastsatte Dag drog de fem Brudetog, der snarere lignede et Ligfølge, til Kirken.

Kvinderne græd højt, som de plejer at gøre ved Begravelser. Fra Godset var en af Hustjenerne bleven sendt til Kirken, for at bringe Generalen Meddelelsen, saa snart Højtideligheden var overstaaet; men det varede ikke længe, førend han forpustet kom løbende og med et blegt, forstyrret Ansigt og Huen i Haanden berettede:

»Parashka gør Modstand! Hun nægter at ægte Paul. Da »vor Fader« (Præsten) spurgte hende, om hun vilde ægte ham, svarede hun med høj Stemme: Nej, jeg vil ikke!«

Generalen blev rasende og sagde: »Gaa strax og sig til den langmankede Abekat (dermed mente han Præsten – de russiske Gejstlige bærer Haaret langt) at hvis ikke Parashka bliver gift paa Øjeblikket, skal jeg angive ham for Ærkebiskoppen som en Drukkenbolt. Hvor tør han, det klerikale Svin, vove at være udydig mod min Vilje? Sig, at jeg skal lade ham spærre inde i et Kloster, til hans Ben raadner op, og at hele Parashkas Familie bliver sendt til Sibirien!«

Tjeneren overbragte Budskabet. Præsten og Parashkas Slægtninge omringede den unge Pige, hendes Moder knælede ned foran hende og bad hende grædende om dog ikke at ødelægge dem alle. Hun vedblev at svare: »Jeg gør det ikke! Jeg gør det ikke!« Men efterhaanden blev Stemmen mere usikker, tilsidst kun til en Hvisken, og endelig tav hun helt stille. Da trykkede man Brudekronen paa hendes Hoved, og Tjeneren løb hurtigt op til Herregaarden for at melde, at nu var alle gifte!

En halv Time senere hørtes Lyden af de smaa Klokker i Bryllupsprocessionen foran Herregaardens Port, og de fem Par steg af Vognene, gik over Gaarden og ind i Forhallen. Her blev de modtagne af Godsejeren, som lod dem byde Vin, medens Forældrene, som stod bag ved de grædende Brude, formanede dem til at neje helt ned til Jorden for deres Herre.

Paa den Tid var disse tvungne Ægteskaber saa almindelige, at jeg ved, at det blandt vore Folk var Skik, hvergang man frygtede en saadan Ordre, at lade det betræffende unge Par sammen staa Fadder hos en eller anden af Bønderne. Dette umuliggjorde, efter den russiske Kirkelov et Ægteskab imellem de to Paagældende. I Reglen lykkedes dette Krigspuds; men en Gang endte det dog med en Tragedie. Andrei, Skrædderen, forelskede sig i en Pige, der tilhørte en af vore Naboer. Andrei haabede, at Fader imod en vis aarlig Betaling vilde give ham fri, og mente saa, at han ved at arbejde haardt, efterhaanden kunde lægge saa meget til Side, at han kunde købe sin Elskede fri. Imidlertid forstod han, at det var Meningen, at han skulde ægte en af vore Piger, og da begge ønskede at undgaa dette Ægteskab, aftalte de at staa Fadder sammen. Og rigtigt, en skøn Dag blev de kaldt op til Fader og lik den frygtede Befaling.

»Vi vil altid være lydige mod Deres Højheds Vilje,« svarede de. »Men vi har for nogle Uger siden staaet Fadder sammen ved en Barnedaab!«

Andrei forelagde nu Fader sine Planer og Forhaabninger; Resultatet blev, at han blev sendt som Rekrut til Soldaterne.

Under Nikolaus den Første var der ikke som nu almindelig Værnepligt. Adelsmænd og Købmænd behøvede ikke at tjene, og hvergang der udskreves nye Rekruter, var det enhver Godsejers Pligt, at stille et bestemt Antal af sine Livegne. I Reglen havde Bønderne indenfor deres Landsby-Kommuner en Rulle for dem selv; Hustjenerne var derimod ganske prisgivne deres Herres Forgødtbefindende, og hvis han var misfornøjet med en af dem, sendte han ham uden videre til Rekrut-Skolen og fik en Kvittering for ham, et Papir, der havde betydelig Værdi, fordi det kunde sælges til enhver, der stod for Tur, at skulle ind som Soldat.

Militærtjenesten var i hine Tider frygtelig; Soldaten maatte tjene fem og Tyve Aar under Fanen, og hans Lod var haard. At blive gjort til Soldat var det samme som at blive reven bort fra sin Hjemstav og alle kendte Omgivelser, at blive givet Officerer i Vold, som General Timoféeff, hvem jeg allerede har omtalt. At faa Hug af Officererne for den mindste Forseelses Skyld, og at blive pisket med Birkeriset eller med Stokke, hørte til de daglige Straffe. Den Grusomhed, der udvistes, overgaar al Beskrivelse. Selv i Kadetkorpset, hvor kun Adelsmænds Sønner opdroges, hændte det, at der for en saa ringe Forseelse som at have røget en Cigaret, beordredes Tusinde Slag af Birkeriset i hele Skolens Paasyn – en Læge slod ved Siden af det stakkels Offer for at kontrollere Puls og standse Afstrafningen, saa snart han mærkede, at den hørte op med at slaa. Den blødende Stakkel blev bragt bevidstløs paa Sygestuen. Storfyrst Mikhael, Direktør for samtlige militære Skoler, vilde snart have faaet fjærnet den Korps-Bestyrelse, som ikke kunde fremvise en eller to af den Slags Afstraffelser om Aaret. »Han forstaar sig ikke paa at holde Disciplin!« vilde han have sagt.

Men den simple Soldat havde det meget værre. En almindelig Straf var Spidsrodløben (efter det tyske Ord, Spitzruthen). Der stilledes Tusind Mand op i to Rækker over for hinanden, hver Mand bevæbnet med en Stok, af Tykkelse som en Lillefinger, hvorpaa den Dømte tre, fire, fem – ja indtil syv Gange, blev ført frem og tilbage imellem Rækkerne, idet hver enkelt Soldat tildelte ham et Slag. Underofficerer fulgte med for at paase, at der blev brugt fuld Kraft til Slagene. Naar den Ulykkelige havde faaet et eller to Tusinde Slag, spyttede han i Reglen Blod og blev bragt til Hospitalet, her plejede man ham, indtil han var saa vidt, at Straffen kunde fortsættes. Hvis han døde under Executionen, fuldbyrdedes Straffen paa Liget. Nikolaus den Første og hans Broder, Mikhael, var ubarmhjærtige, og tilstod aldrig ringeste Eftergivelse af en Straf. »Jeg skal lade dig piske, til Skindet falder af Kroppen paa dig!« var dengang en almindelig Trusel.

En trykkende, rædselsblandet Stemning lejrede sig over vort Hus, hvergang et Tyende blev dømt til at sendes til Rekrutterne. Manden blev lænket og sat under Bevogtning, for at hindres i at begaa Selvmord. Saa holdt der

en Dag en Kærre foran Døren, og han førtes frem mellem to Politibetjente; alle de øvrige Tjenere samledes omkring ham, han bukkede dybt til alle Sider og bad hver enkelt om Forladelse for de frivillige og ufrivillige Fornærmelser, han havde tilføjet ham. Hvis hans Forældre levede i Landsbyen, var der bleven sendt Bud efter dem, og han bukkede lige ned til Jorden for dem. Moderen og de andre kvindelige Slægtninge begyndte at synge deres Klagesange højt – halv Sang, halv Recitation – »For hvem svigter du os? Hvem vil tage sig af dig i det fremmede Land? Hvem vil beskytte dig imod grusomme Mænds Vold?« – paa samme Maade og med de samme Ord, de brugte ved Begravelserne.

Stakkels Andrée havde saaledes nu fem og Tyve Aars frygtelige Lidelser foran sig; enhver Drøm om Lykke var paa det ubarmhæjrtigste kuldkastet for ham.

En af vore Piger, Pauline eller Palya, som hun sædvanlig kaldtes, havde en endnu mere tragisk Skæbne. Hun havde lært at sy fint Broderi og var en hel Kunstner i sit Fag. Paa Nikolskoye stod hendes Broderramme i min Søsters Værelse, og hun tog ofte Del i de Samtaler, der førtes mellem Helene og en Søster af Moder, der boede sammen med hende. I det hele taget var Polyas Tale og Væsen mere lig en dannet ung Dame end et Tjenestetyende. Saa hændte der hende en Ulykke; hun blev frugtsommelig. Hun fortalte Stedmoder det, og blev overvældet med de hæftigste Bebrejdelser. »Jeg vil ikke paa nogen Maade taale den Skabning længer i mit Hus! En saadan Skam finder jeg mig ikke i! Det æreløse Fruentimmer! udrød Stedmoder, og blev ved paa den Maade; Helenes Taarer og Bønner formaaede ikke at dæmpe hendes Vrede, Polyas Haar blev skaaret af, og hun blev henvist til Mejeriet; hun var netop i Færd med at brodere en særlig fin Skjorte, og skulde nu sy den færdig nede i den mørke Mælkestue foran et usselt lille Vindue. Polyas fuldendte sit Arbejde og mange flere endnu, og haabede paa Tilgivelse – men den kom ikke!

Hendes Kæreste, Tjener hos en Nabo-Godsejer, bad om Tilladelse til at ægte hende, men da han ikke havde Penge at tilbyde, blev hans Forlangende afvist. Polyas altfor dameagtige Væsen blev nu brugt som en Bebrejdelse imod hende, og man forberedte hende en bitter Skæbne. Der fandtes i vort Hus en Mand, der grundet paa sin lille Væxt brugtes som Postillon; han kaldtes aldrig andet end »den hjulbenede Filka«. Mens han var Barn, havde han engang faaet et frygteligt Spark af en Hest og var ikke voxet siden den Tid. Hans Ben var krogede, hans Fødder drejede indefter, Næsen brækket og bøjet til den ene Side, hans Mund var ogsaa fordrejet. Til dette Uhyre besluttede mine Forældre at give Polyas; hun blev med Magt tvungen til at ægte ham. Saa blev de begge som Bønder sendt til Faders Gods i Ryazan.

Ingen tænkte paa, at der hos en Livegen kunde findes menneskelige Følelser, og da Turgenjev udgav sin lille Historie »Mumu«, og Gregorovich begyndte at skrive sine gribende Noveller, som fik Læseren til at græde over de Livegnes Skæbne, var det for de fleste en ny og uventet Aabenbaring. »De elsker akkurat som vi! – hvor er det dog muligt!« udrød sentimentale Damer, der aldrig kunde læse en fransk Roman uden at udgyde Taarer over den adelige Helts eller Heltindes Genvordigheder.

Den Opdragelse, som Godsejerne undtagelsesvis gav enkelte af deres Livegne, var kun en ny Kilde til Ulykke for dem. Engang fandt min Fader i en af Bønderfamilierne en lille opvakt Dreng, som han lod oplære til at blive en Læges Medhjælper. Drengen var flittig og aflagde efter faa Aars Studier en udmærket Examen. Da han kom tilbage, købte Fader alt, hvad der hørte til et vel forsynet privat Apothek og lod det indrette i en af de smaa Villaer i Nikolskoye. Om Sommeren var Doktor Sasha – under hvilket Navn den unge Mand i Almindelighed gik i Huset – ivrig beskæftiget med at samle og tilberede alle Slags medicinske Urter, og det varede ikke længe, før han var en meget søgt Mand i Nabolaget. Syge kom langt borte fra for at søge hans Hjælp, og Fader var meget stolt over sit Apotheks Trivsel. Men denne Tingenes Tilstand varede ikke ved. En Vinterdag kom Fader til Nikolskoye, blev der nogle Dage og samme Nat, som han rejste skød Doktor Sasha sig – ved et Vaadeskud blev der sagt; men det var i Virkeligheden en Kærlighedshistorie, som stod bag. Sasha havde forelsket sig i en ung Pige, der tilhørte en anden Godsejer, og som han derfor ikke kunde ægte.

En anden ung Mand, Gherasim Krugloff, som Fader havde ladet undervise paa Landbohøjskolen i Moskow, havde en næsten ligesaa sørgelig Skæbne. Han tog sine Examinere med Glans, fik endog en Guldmedalje, og Bestyreren gjorde alt, hvad han kunde for at faa Fader til at give ham fri, saa at han kunde komme til Universitetet – Livegne tilstodes ikke Adgang til denne Institution.

»Der er ingen Tvivl om, at han vil blive en betydelig Dygtighed, maaske en af Ruslands store Mænd, og det vil regnes Dem til Ære, at De opdagede hans Evner og skænkede den russiske Videnskab en saadan Kraft!«

sagde Bestyreren; men Fader havde til al hans Veltalenhed kun stadig det samme Svar: »Jeg har selv Brug for ham paa mit Gods!«

I Virkeligheden var Gherasim Krugloff fuldstændig overflødig paa Godset, thi Fader vilde aldrig nogensinde i sit Liv have givet sit Samtykke til, at der anvendtes andre Redskaber i hans Landbrug end de højst primitive, man dengang brugte. Gherasim foretog en Opmaaling af Ejendommen, og da den var gjort, fik han sin Plads anvist i Tjenerstuen og maatte ved Middagsbordet staa med Tallerkenen bag Stolen. Selvfølgelig krænkede dette ham umaadeligt; alle hans Tanker drejede sig om Universitetet og videnskabelige Studier, og han gik stedse omkring med et Ansigt, der forraadte hans Utilfredshed. Stedmoder syntes at finde en særlig Glæde i at krænke ham ved enhver Anledning. En Efteraarsdag, da Stormen havde revet Porten op, raabte hun ud til ham; »Garaska, gaa og luk Porten!«

Dette var den Draabe, der fik Bægret til at flyde over. Garaska svarede: »Dertil har De en Portner!« og gik sin Vej.

Ude af sig selv løb Moder ind til Fader og sagde grædende: »Dine Tjenere fornærmer mig i mit eget Hus!«

Gherasim blev lænket og sat i Arrest for at sendes bort som Soldat. Hans gamle Forældres Afsked med ham var en af de mest hjerteskrærende Scener, jeg har været Vidne til.

Men dennegang tog Skæbnen selv sin Hævn. Nikolaus den Første døde, og Militærtjenesten blev mindre grusom, man lagde Mærke til Gherasims sjældne Evner, og i Løbet af nogle faa Aar var han bleven første Fuldmægtig og den eneste virkelige Arbejdskraft i et af Krigsministeriets Departementer.

Fader var en absolut ærlig Mand, noget, der var enestaaende paa en Tid, da ingen undsaa sig for at tage imod Bestikkelser. Kun en eneste Gang lod han sig forlede til at afvige fra sine strænge Tjeneste-Principper. For at gøre sin Øverstbefalende en Tjeneste, lukkede han Øjnene for en eller anden Uregelmæssighed. Denne Eftergivenhed var ligeved at komme til at koste ham hans Forfremmelse til General. Det Maal han efter fem og Tredivte Aars Tjeneste i Armeen havde haabet at naa, var paa Nippet til at glippe for ham. Min Stedmoder rejste til St. Petersborg for at søge at ordne Sagen. Efter at hun allerede længe havde løbet frem og tilbage, fik hun endelig den Besked, at den eneste Maade, hvorved hun kunde haabe at opnaa hvad hun ønskede, var at henvende sig til en bestemt Fuldmægtig i et af Departementerne. Denne Mand var Gherasim Ivanovich Krugloff.

»Tænk Jer blot, vores Garaska!« fortalte hun senere. »Det er som jeg altid sagde, han havde store Evner! Naa, jeg gik altsaa til ham og forklarede ham Sagen; han svarede blot: »Jeg har intet imod den gamle Fyrste og skal nok gøre, hvad jeg kan!«

Og Gherasim holdt Ord, han aflagde en gunstig Beretning om Sagen, og Fader fik sin Generals-Udnævnelse. Endelig kunde han trække i de saa længselsfuldt attraaede røde Buxer og den rødstribede Kappe og sætte Fjæren paa sin Hjælm.

Alt dette var Ting, jeg selv saa' i min Barndom; men hvis jeg vilde fortælle alt, hvad jeg i de tilsvarende Aar hørte om, vilde det blive en langt frygteligere Beretning: Mænd og Kvinder, der reves bort fra deres Familier og Hjemstavn, der blev solgte eller tabte i Spil og byttede bort mod et Par Jagthunde eller bragte til øde, fjærnt liggende Dele af Rusland for der at skabe en ny Befolkning. Eller jeg kunde fortælle om Børn, der blev taget fra deres Forældre og solgt til grusomme eller udsvævende Herrer, om Piskning i Staldene, noget der foregik hver Dag, – eller om en stakkels ung Pige, der ikke kunde værge sig paa anden Maade end ved at springe i Floden, – om en gammel Mand, der var bleven graa i sin Herres Tjeneste og som tilsidst hængte sig under hans Vindu. Og jeg kunde fortælle om de Livegnes Opstand under Kejser Nikolaus, der blev undertrykt paa den Maade, at Generalerne lod hver tiende eller femtende Mand i Regimentet piske til Døde, samt brændte den oprørske Landsby af. Indvaanerne blev først militært afstraffede og maatte saa gaa omkring og tigge deres Brød i Nabo-Provinserne. Hvad Fattigdommen angaar, som jeg saa' paa vore Rejser, særlig i de Landsbyer, som tilhørte den kejserlige Familie, da er Ord utilstrækkelige til at beskrive den.

At blive fri, det var en Livegens stadige Drøm, en Drøm, som imidlertid vanskeligt lod sig realisere; thi en Godsejer fordrede en uhyre Sum for at afstaa en Livegen.

»Ved du af, at din Moder engang efter sin Død har vist sig for mig?« spurgte Fader mig en Dag, da vi sad sammen. »Ja, I unge Mennesker tror nu ikke rigtig paa den Slags Ting; men det er alligevel sandt. En Aften sent, mens jeg sad her ved mit Skrivebord, i denne selv samme Stol, traadte hun pludselig ind ad Døren der bag mig; hun var klædt helt i hvidt, var ganske bleg, og hendes Øjne skinnede. Dengang hun laa paa sit yderste, bad

hun mig om at give hendes Pige Mascha fri, og jeg lovede hende det; men hvordan det nu gik eller ikke, et Aar var næsten forløbet, og jeg havde ikke indfriet mit Løfte. Saa viste hun sig for mig og sagde med sagte Stemme: »Alexis, du lovede mig at give Mascha fri! Har du glemt det?« Jeg blev stiv af Skræk og sprang op fra min Stol; men da var hun allerede igen forsvunden. Jeg kaldte paa alle Tjenerne; ingen havde set noget. Næste Morgen besøgte jeg hendes Grav, lod synge et Litani og gav øjeblikkelig Masha Friheden.«

Da Fader døde, kom ogsaa Masha til hans Begravelse, og jeg talte med hende. Hun var gift og lykkelig i sit Familieliv. Min Broder Alexander fortalte hende paa sin spøgefulde Maade, hvad Fader havde sagt og spurgte hende, om hun kendte noget til Sagen.

»Det er nu saa længe siden, at det skete, at jeg vel nok tør sige Sandheden,« svarede Masha. »Da jeg mærkede, at Deres Fader helt havde glemt sit Løfte, klædte jeg mig i hvidt og efterlignede Deres Moders Stemme. Jeg mindede ham blot om det Løfte, han havde givet hende, og De vil vel ikke af den Grund bære Nag til mig?«

»Nej, det vil vi ikke!« svarede vi begge.

Ti eller tolv Aar efter de Scener, som er beskrevne i første Del af dette Kapitel, sad jeg en Aften inde i min Faders Værelse; vi talte om gamle Dage. Livegenskabet var ophævet, og Fader beklagede sig – dog ikke særlig bittert – over de ny Forhold, som han havde taget med en vis Værdighed.

»Du maa dog indrømme, Fader,« sagde jeg, »at du ofte straffede dine Folk grusomt, og det endog uden Grund!«

»Det var umuligt at handle anderledes,« svarede Fader og lænede sig tilbage i den store Stol, som om han faldt i Tanker. »Hvad jeg gjorde, er ikke værd at tale om,« begyndte han efter en lang Pause. »Tænk blot paa Sableff, han ser saa mild ud og taler med saadan en tynd, fin Stemme, men han var ligefrem grusom mod sine Undergivne. Hvor ofte har de ikke sammenrottet sig for at myrde ham! Naa, og jeg har da f. Ex. aldrig benyttet mig af mine Piger, saadan som det Skarn, den gamle General T ... Det gik saa vidt, at Bønderkonerne sammensvor sig i den Hensigt at tildele ham en frygtelig Straf – – – Godnat, min Dreng!«

IX.

Jeg husker meget godt Krimkrigen. I Moskow berørte den kun Folk lidt. Naturligvis blev der i hvert Hus pillet Charpie og syet Bind til de Saarede, det var den almindelige Beskæftigelse ved Aftenselskaberne, men ikke meget af dette naaede den russiske Armé, det meste blev stjaalet under Vejs og solgt til Fjenden. Min Søster og hendes Veninder sang patriotiske Sange; men i det store hele blev det daglige Liv ikke paavirket af Krigen. Anderledes var det paa Landet, hvor Krigen lagde sit tunge Tryk over alt. Udskrivning af Rekrutterne fulgte saa hurtigt ovenpaa hinanden, at vi til Stadighed hørte Bønderkonerne synge deres Sørgesange. Det russiske Folk betragter Krig som en af Gud sendt Prøvelse, og de tog den med en Højtidelighed, som stod i skarp Modsætning til den Letsindighed, jeg ellers saa' andre Steder. Hvor ung jeg end var, fik jeg en levende Følelse af den højtidelige Resignation, der er et Særkende for Beboerne af vore Landsbyer.

Ligesom saa mange andre blev min Broder Nikolaus greben af Krigens Feber og drog afsted for at støde til Hæren i Kaukasus, førend han endnu havde endt sine Studier paa Kadetskolen. Jeg fik ham aldrig mere at se.

I Efteraaret 1854 kom to af vor Stedmoders Søstre for at tage Ophold hos os for bestandig. De havde ejet deres eget Hus og nogle Vinhaver i Sebastopol, men var nu hjemløse. Da de Allierede landede paa Krim, blev det meddelt Sebastopols Indvaanere, at de ikke behøvede at ængste sig, men roligt kunde blive, hvor de var. Efter Nederlaget ved Alma fik de imidlertid Befaling til i største Hast at forlade Byen, da den vilde blive indesluttet. Der var faa Befordringsmidler, og det var næsten umuligt at komme frem ad Vejene, hvor Tropperne uafbrudt marscherede sydpaa. At faa lejet en Vogn hørte omtrent til Umulighederne, og Damerne havde haft en drøj Tid, inden de naaede Moskow, deres Ejendele havde de maattet lade blive tilbage midt paa Landevejen. Jeg blev snart gode Venner med den yngste af disse to Damer, hun røg den ene Cigaret efter den anden og var utrættelig i at fortælle mig om Rejsens Rædsler. Hun fik Taarer i Øjnene, hvergang hun talte om de smukke Krigsskibe, som blev sænkede i Indløbet af Sebastopols Havn, og hun kunde ikke begribe, hvorledes Russerne vilde være i Stand til at forsvare Byen fra Land med de mangelfulde Volde, den havde.

Jeg gik i mit trettende Aar, da Nikolaus den Første døde. Den attende Februar (2. Marts) lod Politiet uddele Bekendtgørelser om Kejsereis Sygdom i alle Huse og opfordrede Beboerne til at bede i Kirken for hans Helbredelse. Paa den Tid var han i Virkeligheden allerede død, og Autoriteterne vidste det, eftersom der var telegrafisk Forbindelse imellem Moskow og St. Petersburg; men da der ikke forud havde været mindste Hentydning til hans Sygdom, mente man, det var bedre gradvis at forberede Folket. Vi gik alle i Kirke og bad med stor Andagt.

Den næste Dag, som var en Søndag, gentoges det samme, og endnu om Morgenen uddeltes der Bulletiner om Czarens Helbredstilstand. Kort før Middag fik vi imidlertid at vide, at han var død, nogle af Tjenerne, som havde været paa Torvet, bragte Nyheden med hjem. En sand Rædsel greb os og hele vor Omgangskreds, da Rygtet bekræftede sig. Der fortaltes, at Folk paa Torvet opførte sig højst foruroligende, idet de ikke lagde Spor af Sorg for Dagen, men tværtimod udtalte sig meget truende. De Voxne gik omkring og hviskede, og Stedmoder vedblev at gentage: »Vær forsigtig i Tyendets Nærværelse!« Men ogsaa de Livegne gik og stak Hovederne sammen og hviskede om den Frihed, som de ventede skulde komme. Adelen forberedte sig paa en Opstand af de Livegne – en Gentagelse af den Pugatjewske.

I St. Petersburg modtoges Meddelelsen om Kejsereis Død paa en helt anden Maade; den intelligente Del af Befolkningen faldt hinanden i Armene, naar de mødtes paa Gaderne. De forstod, at ikke alene Krigen nærmede sig sin Slutning, men ogsaa at de frygtelige Tilstande, som havde hersket under »Jærn-Despoten«, nu snart var forbi. Der hviskedes om, at Czaren var bleven forgiven, et Rygte, som bestyrkedes ved den Kendsgerning, at Liget hurtigt gik i Forraadnelse; først langsomt sivede den virkelige Aarsag ud: Kejsereis Død var fremkaldt ved en altfor stor Dosis af en stimulerende Medicin!

Ude paa Landet i Sommeren 1854 fulgte vi med ærefrygtblandet Interesse Begivenhederne nede i Sebastopol, hvor hver Alen Jord, hvert lille Stykke af de sønderskudte Bastioner forsvarede med Heltemod. To Gange om Ugen sendte Fader en Stafet til Distriktsbyen efter Aviserne, der blev revne fra ham, endnu før han var stegen af Hesten. Helene eller jeg læste dem højt for Familien, derpaa bragtes Nyhederne til Tjenerværelserne og videre til Køkkenet, Kontoret, til Præsteboligen og til Bønderne. De sidste Efterretninger dernede fra, det frygtelige Bombardement og tilsidst vore Troppers Afmarsch blev modtagne med Taarer. I hvert eneste Hus ude paa Landet sørgede man over Sebastopols Fald som over en kær Slægtningis Død, uagtet alle følte, at Krigen nu endelig nærmede sig sin Slutning.

X.

Jeg var næsten femten Aar, da jeg i August 1857 blev sendt til St. Petersburg for at træde ind i Pagekorpset. Jeg var endnu et Barn, da jeg forlod Hjemmet, men et Menneskes Karakter bestemmes i Almindelighed i en langt tidligere Alder, end man i Reglen antager, og det staar klart for mig, at jeg allerede dengang, til Trods for mit barnlige Udseende, var noget nær det, jeg senere er bleven. Min Smag og mine Tilbøjeligheder var allerede bestemt.

Som jeg før har fortalt, var det min russiske Lærer, der fik den første Andel i min aandelige Udvikling. Det er en udmærket Skik i russiske Familier – en Skik, som desværre er ved at gaa af Brug – at der i Hjemmet holdes en Student for at være Børnene, selv dem, der gaa paa Gymnasiet, behjælpelig med deres Lektier. De opnaar derved en bedre Forstaaelse af det, der læres paa Skolen og deres Begreber udvides. Med ham bringes der tillige et aandeligt Element ind i Huset, han bliver som en ældre Broder for Eleverne, ja ofte noget bedre, fordi han som Lærer bærer Ansvar for deres Fremskridt i Lærdom, og da Undervisnings-Methoderne hurtigt vexler, kan han hjælpe Børnene langt bedre end de mest dannede Forældre.

Nikolaus Pavlovich Smirnoff havde litterær Smag. Mangt et uskadeligt Værk af vore bedste Forfattere blev dengang, under den vanvittige Censur, der herskede paa Nicolaus den Førstes Tid, sletikke trykt, medens andre bleve fuldstændig skamferede ved at man bortskar hele Sider i dem uden Spor af Hensyn til Meningen. I Gribojédoffs geniale Komædie: »Forstand afføder Lidelser«, som staar paa Højde med Molières bedste, skulde Oberst Skalozub omdøbes til Hr. Skalozub, uagtet baade Meningen og Versene led derved. At fremstille en Oberst i et komisk Lys betragtedes som en Fornærmelse imod Armeen. Anden Del af en saa uskyldig Bog som Gogols »Døde Sjæle« fik sletikke Lov af Censuren til at komme ud, og første Del blev aldrig trykt op igen, uagtet den

forlængst var udsolgt. Utallige Digte af Pushkin, Lermontoff, Tolstoy og Ryléeff saa' sletikke Dagens Lys, for ikke at tale om saadanne Digte, der omhandlede Politik eller indeholdt en Kritik af de bestaaende Forhold. Alle disse Ting cirkulerede i Manuskript, og Smirnoff plejede at afskrive hele Bøger af Gogol og Pushkin for sig selv og sine Venner; et Arbejde, hvormed jeg undertiden hjalp ham. Som et ægte Moskower-Barn nærrede han tillige den dybeste Ærbødighed for de af vore Skribenter, der levede i Moskow, nogle af dem endog i det gamle Staldmester-Kvarter. Det var ligefrem med Ærefrygt, han viste mig det Hus, hvor Grevinde Salias – (Eugenie Tour) – boede, og som laa umiddelbart i Nærheden af vort, derimod var det med en blandet Følelse af Rædsel og Ærbødighed, vi altid betragtede den berømte Landflygtige, Alexander Herzens Hus. Ogsaa Gogol boede i Moskow, og uagtet jeg ikke var mere end ni Aar gammel, da han døde 1851, og ikke havde læst noget af ham, husker jeg tydeligt, hvilken Sorg hans Død fremkaldte i Byen. Turgeniew forstod i et Digt saa godt at give denne Følelse Udtryk, at Nikolaus den Første lod ham arrestere og forvise til sit Gods. Paavirket af Smirnoff begyndte jeg i en tidlig Alder at skrive. Med hans Hjælp forfattede jeg en lang Fortælling: »En Skillings Oplevelser«. Vi opfandt et helt Galleri af forskellige Mennesker, i hvis Hænder Skillingen efterhaanden faldt. Min Broder Alexander havde dengang langt mere poetisk Anlæg; han skrev de mest romantiske Fortællinger, og hans Vers var flydende og fulde af Musik og Ynde. Hvis hans Interesser ikke senere helt var blevne optagne af naturhistoriske og filosofiske Studier, vilde han uden Tvivl være bleven en Digter af Betydning. Han plejede dengang, naar Digter-Inspirationen kom over ham, at have sin Yndlingsplads paa et jævnt skraanende Tag under vore Skole-Vinduer, et Indfald, som altid vakte min Lyst til at drille: »Se, der sidder Digteren ude paa Skorstenen og skal lave Vers!« sagde jeg, og Drilleriet endte gærne i et Slagsmaal, som bragte Helene til Fortvivelse. Men da Alexander var saa absolut fri for at bære Nag, blev Freden hurtig genoprettet, og vi holdt inderligt meget af hinanden. Imellem Drengene gaar Kærlighed og Slagsmaal Haand i Haand.

Jeg havde dengang kastet mig over Journalistiken, og begyndte i mit tolvte Aar at udgive en Avis. Den bragte i korte Paragrafer Dagens Begivenheder, som f. Ex.: »Var ude i Skoven« – »Hr. Smirnoff skød to Drosler« – – og saa fremdeles. Men dette ophørte snart at tilfredsstille mig, og i 1855 begyndte jeg at udgive et Maanedsskrift, som indeholdt Alexanders Digte, mine egne Fortællinger og »forskellige Meddelelser«. Dette Blads materielle Existens var fuldt sikret; thi det havde udmærkede Abonnter, Udgiveren selv nemlig, og Hr. Smirnoff. Selv efter at han havde forladt vort Hus, betalte han regelmæssigt sit Kontingent, der bestod af nogle Ark Papir. Til Gengæld afskrev jeg meget omhyggeligt et Exemplar til ham.

Da Student Smirnoff rejste fra os, fik vi i hans Sted en medicinsk Studerende, Hr. Pavloff. Ogsaa han hjalp mig med min journalistiske Virksomhed. Han skaffede mig et Digt af en af sine Venner og en Afhandling om fysikalsk Geografi af en af Moskower Professorerne. Alexander nærrede selvfølgelig stor Interesse for Bladet, og dets Ry naaede snart Kadetskolen. Nogle af de skrivende blandt Eleverne lagde Planer til at udgive et Konkurrenceblad. Sagen syntes alvorlig. Med Hensyn til Digte og Fortællinger kunde vi nok klare os; men de havde en Kritiker, og vi havde ingen! Den frygtede Mand skrev en Artikel til Bladets første Nummer, og denne Artikel var temmelig flov og indbildsk. Alexander skrev øjeblikkelig en Antikritik, der haanede og latterliggjorde den anden paa det ubarmhjertigste. Der blev stor Forskrækkelse i Lejren, da de hørte det, og det endte med, at de opgav deres paatænkte Bladforetagende, og at de bedste af Skribenterne meldte sig i vor Lejr.

Efter næsten to Aars Forløb ophørte Avisen i August 1857 at udkomme. Et helt nyt Liv laa foran mig, jeg skulde leve blandt ganske nye Omgivelser. Jeg forlod Hjemmet med tungt Hjærte, dobbelt tungt, fordi Afstanden mellem Alexander og mig fremtidig vilde blive Moskow og St. Petersborg, og jeg følte det allerede nu som en Ulykke, at jeg skulde træde ind i en militær Skole.

ANDEN DEL.

PAGEKORPSET.

I.

Min Faders Ærgærrighed var tilfredsstillet. Der var bleven en Plads ledig i Pagekorpset, og jeg lik Lov til at udfylde den, uagtet jeg ikke havde naaet den lovbefalede Alder. Kun henvend halvandet Hundrede Dreng – fornemmelig Sønner af den Adel, der var knyttet til Hoffet – fik deres Opdragelse i dette privilegerede Korps, som foruden at være en Militærskole med særlige Rettigheder, var en Slags Hof-Institution, nøje knyttet til den kejserlige Husstand. Naar en Elev havde været fire, indtil fem Aar i Pagekorpset og taget Afgangsexamen, kunde han træde ind i hvilket som helst Garderregiment, han selv valgte, uden Hensyn til, om der i bemeldte Regiment var en Vakance eller ikke. Hvert Aar blev der valgt sexten Elever af ældste Klasse til at gøre Tjeneste som »pages de chambre« – det vil sige, de blev personlig attachederede de forskellige Medlemmer af den kejserlige Familie – Kejseren, Kejsersinden, Storfyrsterne og Storfyrstinderne. Selvfølgelig regnedes denne Udnævnelse for en stor Ære, men ikke alene det: den unge Mand, hvem Loddet traf, blev kendt ved Hoffet og havde senere al mulig Udsigt til at blive Adjudant hos Kejseren selv eller hos en af Storfyrsterne, med andre Ord, en glimrende Karriere laa efter al Sandsynlighed foran ham. Intet Under derfor, at Forældre satte alt ind paa at faa deres Sønner optagne i Pagekorpset, selv om del skulde ske paa Bekostning af andre Kandidater. Og nu, da jeg var kommen indenfor denne mægtige Institution, kunde min Fader give sine ærgærrige Drømme frit Spillerum.

Skolen var delt i fem Klasser, af hvilke den højeste var den første og den laveste den femte; det var bestemt, at jeg skulde ind i fjerde Klasse. Imidlertid viste det sig ved Overhøringen, at jeg ikke var tilstrækkelig sikker i Decimalbrøk, og da der desuden det Aar var fyrretyve Elever i fjerde Klasse, medens der kun var tyve i femte, blev jeg sat i den.

Jeg følte mig umaadelig krænkede ved denne Bestemmelse; det var i og for sig med Uvilje, at jeg traadte ind i en militær Skole, og nu skulde jeg oven i Købet blive der i fem Aar i Stedet for fire. Hvad skulde jeg dog i femte Klasse? Jeg kunde jo alt i Forvejen. Med Taarer i Øjnene beklagede jeg mig for Inspektøren ved Undervisningsafdelingen; han svarede mig med et Smil: »De husker vel nok, hvad Cæsar sagde: Det er bedre at være Nummer et i en Landsby end Nummer to i Rom!« Men jeg sagde hæftigt, at det var mig ligegyldigt, om jeg var den allersidste, naar bare jeg jo før jo hellere kom bort fra Skolen. »Maaske vil De dog, naar De har været her en Tid, komme til at synes om Skolen,« sagde han roligt og var fra den Dag altid venlig imod mig. Overfor Læreren i Arithmetik, der ligeledes forsøgte at trøste mig, svor jeg ved min Ære, at jeg aldrig vilde kaste et Blik i hans Lærebog – »og dog skal De faa Lov til at give mig de bedste Karakterer!« tilføjede jeg, og holdt ogsaa mit Ord. Men naar jeg nu tænker paa disse Optrin, kommer jeg til den Slutning, at jeg ikke maa have været nogen særlig let Elev, og jeg føler ogsaa, at jeg har al Grund til at være glad over, at jeg kom ind i nederste Klasse. Da jeg i hele dette første Aar kun havde Gentagelser at lære, vænnede jeg mig til at høre opmærksomt efter, hvad Læreren sagde i Timerne, og lærte kun mine Lektier paa den Maade. Jeg fik derved en Mængde Tid tilovers, som jeg anvendte til at skrive og læse, hvad jeg selv følte Lyst til. Jeg plejede ogsaa at læse Shakespeares og Ostrovskys Dramaer højt for nogle enkelte af Kammeraterne. Forøvrigt tilbragte jeg mere end Halvdelen af den første Vinter paa Hospitalet. Som alle Børn, der ikke er fødte i St. Petersborg, maatte jeg erlægge min Tribut til »Hovedstaden ved Finlands Sumpe« i Form af adskillige Kolerieanfald og tilsidst en regulær Typhus.

Dengang jeg traadte ind i Pagekorpset, var Aanden i det ved at undergaa en fuldstændig Forandring. Hele Rusland vaagnede paa den Tid af den tunge Søvn og det frygtelige Mareridt, som havde hvilet over det i Nikolaus den Førstes Regeringsperiode; ogsaa vor Skole følte Virkningerne af denne Opvaagnen. Jeg tør ikke tænke paa, hvad der vilde være blevet af mig, hvis jeg var kommen ind i Pagekorpset nogle Aar før; enten vilde min Vilje

være bleven fuldstændig knækket, eller jeg vilde være bleven vist bort fra Skolen med, Gud ved, hvilke Følger. Heldigvis var Omvæltningen i fuld Gang, da jeg i 1857 kom dertil.

Skolens Direktør var en fortræffelig gammel Herre, General Zheltukhin; men han var kun Overhoved af Navn. Den virkelige Bestyrer var »Obersten« – Oberst Girardot, en Franskmand, der stod i russisk Tjeneste. Der sagdes om ham, at han var Jesuit, og jeg tror ogsaa, det var sandt. I hvert Fald var hans Theorier gennemsyrede af Loyolas Lære, og hans Opdragelsesmethode ganske som Jesuiterklostrenes.

Tænk Dem en lille, ualmindelig mager Mand med sorte, gennemtrængende, lurende Øjne og et kort klippet Overskæg, som gav ham Lighed med en Kat. Hans Gang, der mere var som en Gliden fremad, og de gennemtrængende Blik, han sendte tilhøjre og tilvenstre uden at røre Hovedet, fuldstændiggjorde Billedet. Forøvrigt var han rolig og bestemt, ikke særlig intelligent, men utrolig snu og Despot lige til sin inderste Sjæl. Han hadede ubarmhjærtigt den Dreng, der ikke vilde give sig ind under hans Indflydelse, og gav dette Had Udtryk, ikke ved enkelte Anledninger, men ved en evig fortsat Forfølgelse i Ord, Blik, Smil og Tiltale. Der laa et haardt, koldt Udtryk om hans Mund, selv naar han var i godt Lune, og naar han smilede haanligt eller foragteligt, blev Udtrykket endnu mere skærende koldt. Til Trods for alt dette var der dog intet af en Befalingsmand i ham, man vilde snarere ved første Øjekast holde ham for en velvillig Fader, der taler til sine Børn som til voxne Mennesker. Og dog fik man snart at føle, at alt og alle maatte bøje sig for hans Vilje. Ve den Dreng, der ikke følte sig lykkelig eller ulykkelig, alt eftersom Obersten viste ham sin Velvilje eller sit Mishag. »Obersten« var stadig paa alles Læber, alle de andre Officerer havde Øgenavne – ingen vovede at give Girardot et. Der var ligesom noget overnaturligt ved ham; vi havde en Følelse af, at han var alvidende og allestedsnærværende, og vist er det, al han tilbragte hele Dagen og en Del af Natten paa Skolen. Naar vi var inde i Klasserne, listede han omkring paa Rov og undersøgte vore Kommodeskuffer med egne Nøgler. Han brugte Natten til at indskrive hver enkelt Drengs Fejl og Dyder i smaa Bøger – hvoraf han havde et helt Bibliothek – med bestemte Tegn og forskelligt farvet Blæk i særskilte Rubrikker.

Leg, Spøg og Samtale forstummede, saasnt vi saa ham langsomt komme glidende igennem Værelset med en af sine Yndlinge ved Haanden, idet han vuggede sit Legeme frem og tilbage. Han smilede til én Dreng, saa' en anden skarpt ind i Øjet, gik ligegyldigt forbi en tredje og trak haanligt paa Munden, naar han kom forbi den fjerde; af disse Blik vidste vi, at den første Dreng var vel anskreven, at den anden var ham ligegyldig, at han forsætlig ignorerede den tredje, og at han ikke kunde lide den fjerde. Dette sidste var tilstrækkeligt til at faa et af hans Ofre til at skælve, saa meget mere, som man ofte ikke vidste, hvad man havde forbrudt. Drengene med et modtageligt Sind blev bragt til Fortvivlelse ved denne uophørlige stumme Forfølgelse og disse frygtelige Blikke; paa andre blev Resultatet en fuldstændig Lammelse af Viljen, som en af Tolstoy'erne – Theodor Tolstoy, ogsaa en af Girardots Elever – har vist os i sin autobiografiske Novelle »Den syge Vilje«.

Aanden i Skolen var forfærdelig under »Oberstens« Regimenter. I alle Kostskoler er de nyankomne Drengene udsatte for Forfølgelser; paa denne Maade »prøves Grønskollingerne« – og taxeres saa efter hvad de er værd. Saaledes er det overalt; men hos Girardot fik disse Forfølgelser et uhyggeligere Præg, og udgik ikke fra Kammeraterne i samme Klasse, men fra dem i første, fra Kammerpagerne, som var Officerer uden Bestalling.

Girardot gav denne Klasse en ganske særegen Stilling iblandt Eleverne. Hans System var simpelt hen at give dem frit Spil; at lade, som om han ikke anede, hvilke frygtelige Ting, de foretog sig, og igennem dem at holde streng Disciplin i de andre Klasser. At gengælde et Slag, man havde faaet af en Kammerpage, betød i Nicolaus den Førstes Tid – i Fald det blev bekendt – det samme som at blive sendt til en Bataillon almindelige Soldater, og at modsætte sig en Kammerpages Luner straffedes paa følgende Maade: de tyve Pager, hver forsynede med en tyk Egetræs Linial, forsamledes i et af Værelserne for, med Hr. Girardots stiltiende Samtykke, at slaa løs af alle Kræfter paa den Synder, der havde vist Mangel paa Underkastelse.

Første Klasse gjorde selvfølgelig saaledes, hvad den vilde, og det var ikke længere siden end forrige Vinter, at en af deres Yndlingslege bestod i at trække »Grønskollingerne« ud af Sengene og lade dem løbe rundt i et Værelse som Circusheste, mens Kammerpagerne, bevæbnede med tykke Guttaperka Piske – nogle staaende i Midten af Stuen, andre i Udkanten – slog ubarmhjærtigt løs paa de stakkels Drengene, der kun vare iførte deres Natskjorter. Som Regel endte denne Circusforestilling paa »orientalsk« Maner i oprørende Udsvævelser. Tidens moralske Begreber og den modbydelige Maade, hvorpaa en saadan »Circusnat« omtaltes i Skolen, er af den Beskaffenhed, at jo mindre man siger derom, des bedre.

Alt dette vidste Obersten; han havde et fuldstændigt Spionsystem, og intet undgik hans Aarvaagenhed; men saa længe det blot ikke kunde bevises, at han vidste det, var alt godt. At lukke Øjnene for, hvad første Klasse gjorde, var Grundvolden for hans System.

Imidlertid vaagnede der en ny Aand i Skolen, og nogle Maaneder før jeg kom ind i den, havde der fundet et fuldstændigt Omslag Sted. I tredje Klasse var der en Del unge Mænd, som virkelig studerede, og som læste flittigt, nogle af dem blev senere betydelige Mænd. En af dem, lad mig kalde ham von Schauff, var saaledes ivrig optaget af at læse Kants: »Den rene Fornufts Kritik«, da jeg første Gang traf ham. Desuden var der iblandt dem nogle af de største og kraftigste Drengene i Skolen.

Denne tredje Klasse taalte ikke Kammerpagernes Regimente med samme Føjelighed som deres Forgængere. De var oprørte over, hvad der gik for sig, og efter en Hændelse, som jeg foretrækker ikke at beskrive, fandt der en ligefrem Kamp Sted mellem tredje og første Klasse, som endte med, at Kammerpagerne blev ordentligt af-bankede af deres Undergivne. Girardot fik dysset Sagen ned; men første Klasses Autoritet var brudt. De beholdt Guttaperka Piskene, men kom aldrig til at bruge dem mere. Circus Forestillingerne og lignende Optrin var for bestandig forbi.

Meget var saaledes vundet; men femte Klasse, som hovedsagelig bestod af ganske unge Fyre, der lige var komne ind i Skolen, maatte endnu stadig finde sig i Kammerpagernes smaa Drillerier. Der hørte en stor smuk Have til Skolen; Drengene fra femte Klasse nød ikke meget godt af den; thi mens Kammerpagerne sad gemytligt og passiarede i Haven, maatte de andre uafbrudt løbe alle mulige Ærinder for dem eller bringe Boldene tilbage, naar de spillede Boldspil. Da jeg havde været nogle Dage i Skolen og set, hvorledes Sagerne stod, gik jeg slet ikke ned i Haven, men blev paa mit Værelse. Jeg var i Færd med at læse, da en af Pagerne – en rødhaaret Fyr med fregnet Ansigt – kom ind og befalede mig strax at komme ned.

»Nej, jeg gør ikke! Ser De ikke, at jeg læser?« svarede jeg.

Hans i Forvejen uskønne Ansigt fortrak sig i Vrede, og han gjorde Mine til at fare løs paa mig. Jeg satte mig i Forsvarsstilling. Han forsøgte at slaa mig i Ansigtet med sin Hue, jeg parerede saa godt, jeg kunde. Saa kylede han Huen henad Gulvet:

»Tag den op!«

»Tag den selv op!« svarede jeg.

En saadan Ulydighed var uhørt paa Skolen; hvorfor han ikke strax slog mig ned, véd jeg ikke; han var meget stærkere og ældre end jeg. Dagen derefter og de følgende Dage fik jeg lignende Befalinger, men blev haardnakket paa mit Værelse. Saa begyndte en uafbrudt Række af smaa Forfølgelser – nok til at bringe en Dreng til Fortvivelse. Men heldigvis var jeg altid i godt Humør og besvarede Drillerierne med Spøg eller tog kun liden Notits af dem. Desuden fik hele dette Uvæsen snart en Ende.

Vejret begyndte at blive regnfuldt, og vi tilbragte den meste Tid inden Døre. Ude i Haven tillod første Klasse sig flot nok at ryge; men inden Døre havde Rygeklubben sit Tilhold i Taarnet. Kammerpagerne straffede strengt enhver af de andre Drengene, som de overraskede i at ryge; men selv sad de til Stadighed ved Kaminen og passiarede og røg Cigaretter. Deres bedste Tid var efter Klokkerne ti om Aftenen, og for at værges sig mod at blive overrumplet af Hr. Girardot, tvang de os til at holde Vagt. Drengene fra femte Klasse blev to og to ad Gangen hentede ud af deres Senge og fik Befaling til at opholde sig paa Gangene og Trappen for at passe paa og give Signal, naar Obersten kom.

Vi besluttede at gøre en Ende paa disse Nattevagter og diskuterede frem og tilbage, hvorledes vi skulde gribe Sagen an, idet vi søgte Raad hos de ældre Klasser. Resultatet blev, at vi besluttede alle som én at nægte det. »Og naar de saa begynder at prygle Jer, som de selvfølgelig gør, gaa da saa mange i Følge som muligt og meld det til Girardot. Han kender naturligvis Forholdene, men bliver da nødt til at sætte en Stopper derfor.« Saaledes lød Kendelsen.

Turen til at holde Vagt faldt den Aften paa en Fyrst Shahovskoy, en af Skolens ældre Elever, og en Hr. Selanoff, en af de nye, en ualmindelig frygtsom Dreng med en pigeagtig Stemme. Den ældste fik først Ordren; men da han nægtede at gaa, lod man ham i Fred. De to Kammerpager kom derpaa hen til den frygtsomme, som allerede var i Seng, og da han nægtede at staa op, begyndte de at prygle ubarmhjærtigt løs paa ham med deres tykke Læderseler. Shahovskoy havde imidlertid vækket flere af Kammeraterne, og de gik nu ud for at opsøge Hr. Girardot.

Ogsaa jeg var i Seng, da de to Pager kom til mig og befalede mig at tage Vagten. Jeg nægtede det; og strax begyndte de at prygle løs med Selerne. Jeg sad op i Sengen og søgte at dække mig saa godt som muligt med Hænderne, men havde allerede faaet flere voldsomme Slag, da en bydende Stemme raabte: »Første Klasse skal øjeblikkelig møde hos Obersten!«

Mine Bøddler blev strax tamme og hviskede: »Sig ikke noget om det!«

Hvad der blev forhandlet mellem Hr. Girardot og første Klasse, fik vi ikke at vide, men da vi næste Dag stod opstillede i Rækker for at gaa ned til Middagsbordet, tiltalte Obersten os i en yderst spagfærdig Tone og sagde, at det var sørgeligt, at Kammerpagerne kunde finde paa at overfalde en Dreng, der var i sin fulde Ret til at nægte at lystre dem, og det tilmed en saa spinkel Dreng som Selanoff og ganske ny i Skolen! Vi var alle oprørte over hans jesuitiske Talemaader.

Men det var et stærkt Slag for Hr. Girardots Autoritet, og han glemte os det ikke. Ved enhver Lejlighed lagde han sin Uvilje for vor Klasse for Dagen.

Min Sygelighed den første Vinter gjorde mig til en hyppig Gæst paa Skolens Hospital. Efter den hæftige Typhus led jeg af stærke gastriske Anfald, der ofte gentog sig. Naar Hr. Girardot under sit Morgenbesøg paa Hospitalet fik Øje paa mig, sagde han gjerne i en halv spøgefuld Tone og paa Fransk: »Se paa den unge Mand, han er saa stærk som den nye Bro over Nevaen og tilbringer dog sin meste Tid paa Hospitalet.«

»Hvor tør De vove at tale saaledes?« sagde jeg. »Jeg skal bede Doktoren forbyde Dem at komme herind!« og i den Smag blev jeg ved.

Girardot traadte et Par Skridt tilbage, hans sorte Øjne flammede, og de tynde Læber blev endnu smallere; saa sagde han tilsidst: »Har jeg fornærmet Dem, unge Mand? Vi har nede i den store Forhal to Artilleri-Kanoner, skal vi maaske duellere?«

»Jeg spørger ikke,« svarede jeg, »og jeg siger Dem, at jeg ikke mere vil finde mig i Deres Fornærmelser.«

Han gentog ikke sin Spøg, men saa endnu mere ondt paa mig end før.

Heldigvis var der ikke megen Anledning til at straffe mig. Jeg røg ikke, mine Klæder var altid i Orden og laa om Aftenen forskriftsmæssigt sammenlagte foran min Seng. Jeg holdt meget af al Slags Sport; men da jeg anvendte megen Tid paa Læsning og paa at korrespondere med min Broder, var det næppe nok, at jeg fik Tid tilovers til at spille laptá – et Slags Cricketspil – og jeg var i hvert Fald aldrig længe ad Gangen nede i Haven. Men blev jeg engang greben i en Fejl, saa var det ikke mig, men den Kammerpage, der var min Foresatte, som Hr. Girardot straffede, og denne unge Mand var tilfældigvis en udmærket Fyr og tillige en Slægtning af mig.

Alle talte om Girardots Uvilje mod mig, mens jeg selv kun skænkede den Sag liden Opmærksomhed og derved rimeligvis forøgede hans Mishag. I samfulde atten Maaneder nægtede han at give mig Epauletterne, som en Dreng ellers næsten altid faar efter kun en eller to Maaneders Ophold paa Skolen, saa snart han blot har lært nogle af de vigtigste Regler for militær Exercits. Jeg for mit vedkommende følte mig dog helt vel tilpas uden denne Udmærkelse. Tilsidst tilbød en af Skolens Officerer frivilligt at indexercere mig – det var Skolens bedste Gymnastiklærer – og da han mærkede, at jeg kunde alle Øvelserne upaaklageligt, henvendte han sig til Girardot og indstillede mig til Epauletterne. Obersten nægtede at give mig dem, og dette gentog sig flere Gange, saa at Officeren tilsidst betragtede det som en personlig Fornærmelse. Da Skolens Direktør engang spurgte ham, hvorfor jeg ingen Epauletter bar, svarede han dristigt: »Den unge Mand kan sine Ting upaaklageligt, det er Obersten, der ikke vil give ham dem.« Derefter kom Girardot selv – rimeligvis paa Direktørens Opfordring – og opfordrede Officeren til at prøve mig endnu en Gang, og den selv samme Dag gav han mig Epauletterne.

Imidlertid var Oberstens Indflydelse i stærk Dalen, Skolens Karakter undergik en komplet Forandring. I hele tyve Aar havde han gennemført sit Ideal, hvilket var at holde Drengene korrekt friserede, krøllede og pigeagtige af Udseende, for tilsidst at sende dem til Hoffet lige saa forfinede som Ludvig den Fjortendes Hofmænd. Om de lærte noget eller ikke, lagde han liden Vægt paa; hans Yndling var den, der var bedst forsynet med alle Slags Børster og lugtende Vande, hvis civile Dragt, som han tog paa, naar han om Søndagen var i sit Hjem, var af bedste Snit, og som forstod at gøre det eleganteste Buk.

Tidligere, naar Girardot holdt sine Prøver paa Hofceremonier, maatte en af Pagerne svøbe sig i et af de rødstrubede Sengetæpper for at forestille Kejserinden ved en Kur, og de andre Drengene nærmede sig med næsten religiøs Andagt denne fingerede Kejserinde for at kysse hende paa Haanden og derpaa trække sig tilbage med det mest korrekte og ærbødige Buk. Nu gik det imidlertid ikke mere saaden til, skønt de alle var fuldstændig

comme il faut, naar de var ved Hoffet, kunde de f. Ex. paa Prøverne i Skolen gøre de mest bjørneagtige Buk og derpaa briste ud i øredøvende Latter – Obersten var ved at forgaa af Raseri. Tidligere plejede de mindre Drengene, som skulde møde til en større Kur ved Hoffet og i den Anledning var blevne krøllede, at lade Krøllerne sidde, saa længe de vilde, nu var det første, de gjorde, naar de kom tilbage, at holde Hovedet under Vandhanen for at blive fri for Krøllerne. Et pigeagtigt Udseende vakte kun Latter, og at blive sendt til Kur for at staa som Dekoration betragtedes nu snarere som en Slavetjeneste i Stedet for, at man før havde anset det for en Naade. Engang da nogle af de mindre Drengene var blevne hentede op til Slottet for at lege med de smaa Storfyrster, noget som undertiden skete, havde en af Prinserne under sin Leg lavet en haard Knude af sit Lommetørklæde og brugte det mod Drengene; en af disse gjorde nu akkurat det samme og slog saadan løs paa den lille Højhed, at han gav sig til at brøle højt. Girardot var rædselsslagen; men den gamle Sebastopol-Admiral, som var Storfyrstens Lærer, roste vor Dreng.

En ny Aand, præget af Alvor og Flid, udviklede sig i vor Skole saa vel som i alle andre. Tidligere havde Pagnerne, i sikker Forvisning om, at de alligevel fik de Karakterer, der var nødvendige for deres Udnævnelse til Officerer i Garden, tilbragt de første Aar uden at bestille noget; først i de to sidste Klasser begyndte de at læse med mere eller mindre Iver. Ogsaa dette var anderledes nu, og de lavere Klasser var i Reglen flittige. Skolens Moral var ogsaa helt forskellig fra det, den havde været; orientalske Adspredelser betragtedes med Afsky, og et Forsøg eller to paa at genoptage dem, endte med Skandale og naaede lige til Salonerne i St. Petersborg. Girardot fik sin Afsked. Man tillod ham at beholde sin lille Ungkarle Lejlighed i Pageskolen, og vi havde ofte senere Anledning til at se ham, naar han, indhyllet i sin lange Militærkappe, vandrede omkring, synlig fordybet i allehaande mørke Tanker; – han kunde fra sit Synspunkt næppe andet end fordømme den ny Aand, som nu hurtigt udviklede sig i Skolen.

II.

Over hele Rusland talte man om Opdragelse. Ikke saa saare var Freden sluttet i Paris, og Censuren bleven noget mindre streng, førend Oplysningsforholdene ivrigt diskuteredes. De store Massers Uvidenhed, Vanskelighederne, som hidtil havde ophobet sig for dem, der vilde lære, Manglen paa Skoler ude i Landet, den forældede Undervisningsmethode og Midlerne, hvormed man kunde afhjælpe disse Onder, blev nu almindeligt Diskussions-Emne i de dannede Kredse, i Pressen, ja endog i de aristokratiske Saloner. De første Højskoler for Piger blev grundede 1857 efter en fortrinlig udarbejdet Plan og med en udmærket Lærerstab. Som ved Troldom fandtes der pludseligt en Mængde Mænd og Kvinder, der ikke alene var rede til at ofre deres Liv for Skolegeringen, men som viste sig at være udmærkede Pædagoger, ogsaa i Praxis. Deres skriftlige Præstationer vilde indtage en Hædersplads i ethvert Lands Litteratur, hvis de blev kendte.

Ogsaa Pageskolen følte Virkningerne af det nye Liv. Paa nogle faa Undtagelser nær var de tre nederste Klassers Formaal det, virkelig at lære noget. Chefen for Undervisningen, Inspektør Winkler, Oberst i Artilleriet, var selv en Mand med Kundskaber, dygtig Mathematiker og med Fremskridts Ideer. Han fandt paa et fortræffeligt Middel til at anspore Læselysten; i Stedet for de halvslove Lærere, der før var blevne anvendt i de lavere Klasser, søgte han nu at sikre Skolen de allerbedste. Efter hans Mening var ingen Professor for god til at lære de mindste Drengene endog Begyndelsesgrundene i et Fag.

Til at undervise fjerde Klasse i Begyndelsesgrundene i Algebra valgte han saaledes en første Rangs Mathematiker og født Lærer. Kaptajn Sukhonin, og Klassen tog øjeblikkelig fat paa Mathematik. Forøvrigt var denne Mand Lærer for Storfyrst-Tronfølgeren, Nikolaus Alexandrowich, der senere døde i en Alder af to og Tyve Aar; en Gang om Ugen kom Tronarvingen for at tage Del i Skolens Algebratime hos Kaptajnen. Kejserinde Alexandrovna var en begavet Kvinde og mente, at det vilde anspore hendes Søn til at lære, naar han kom i Berøring med flittige Drengene. Han sad iblandt os andre og maatte som vi besvare Lærerens Spørgsmaal. Men alt medens Kaptajn Sukhonin talte, sad han og morede sig med at tegne eller hviskede alle Slags pudsige Indfald til Sidekammeraterne. Han var en godmodig Dreng, meget venlig og blid af Væsen, men overfladisk i sin Lærdom og endnu mere i sine Følelser.

I femte Klasse fik Inspektøren anbragt to mærkelige Mænd. Han kom en Dag ind til os og fortalte med straalende Ansigt, at han havde en god Nyhed til os. Professor Klasovsky, en stor klassisk Philolog, og en Mand, som var hjemme i russisk Litteratur, havde lovet at lære os Grammatik igennem alle fem Klasser, saaledes at han hvert Aar skiftede Klasse med os. En anden Universitets-Professor, Hr. Becker, Bibliothekar ved det kejslerlige National-Bibliothek, vilde gøre det samme i Tysk. Inspektøren tilføjede, at Professor Klasovsky var noget svag af Helbred i Vinter, men at han var overbevist om, at vi alle vilde være meget stille i Timen. Udsigten til at faa en saadan Lærer var for god til, at man skulde lade den gaa fra sig.

Og Inspektør Winkler saa rigtigt. Vi var stolte af at have Universitets-Professorer til Lærere, og omendskønt der i »Kamchatka« – i Rusland har de bageste Bænke i hver Klasse Navn efter denne fjærnt liggende, uciviliserede Halvø – rejste sig Stemmer for, at vi skulde holde »Pølsemageren« det vil sige Tyskeren i »tilbørlig Respekt«, var den offentlige Mening i Klassen dog afgjort til Fordel for Professorerne.

»Pølsemageren« vandt os strax. En høj Mand med en umaadelig stor Pande og meget venlige, kloge Øjne, ikke fri for et Stænk af Lune, traadte en Dag ind i Klasseværelset og sagde paa godt Russisk til os, at han havde i Sinde at dele vor Klasse i tre Afdelinger. Den første skulde bestaa af »Tyskerne«, de, som allerede kendte Sproget, og af dem fordrede han alvorligt Arbejde; anden Afdeling vilde han lære Grammatik og tysk Litteratur, overensstemmende med det fastsatte Program, og tredje Afdeling, sluttede han med et indtagende Smil, vilde blive »Kamchatka«. »Af Jer,« sagde han, »forlanger jeg kun, at I i hver Time skal afskrive fire Linier, som jeg vælger af en Bog; naar de fire Linier er afskrevne, kan I gøre, hvad I vil, kun ikke forstyrre de andre i deres Arbejde. Og jeg lover Jer, at jeg i Løbet af fem Aar skal faa lært Jer en Del Tysk og noget af Tysklands Litteratur. Naa, hvem vil saa høre lil Tyskerne? De, Stackelberg? De, Launsdorff? Maaske ogsaa nogle af Russerne? Og hvem vil til Kamchatka? Fem, sex Drengene, som ikke kunde et tysk Ord, tog Ophold i denne fjærne Provins. De fire Linier – som i de højere Klasser blev til et Dusin eller en Snes – afskrev de paa det omhyggeligste, og Professor Becker forstod at vælge disse Linier saa godt, og ofrede saa megen Opmærksomhed paa Drengene, at de efter fem Aars Forløb virkelig kendte en Del til Sproget og dets Litteratur.

Jeg kom iblandt Tyskerne. Min Broder, Alexander, havde i sine Breve saa vedholdende paalagt mig at studere Tysk, dette Sprog, der ejer en saa rig Litteratur, og i hvilket enhver værdifuld Bog er oversat, at jeg ivrigt havde taget fat paa at lære mig det selv. Jeg oversatte og gennemgik meget omhyggeligt en Side af en temmelig vanskelig Bog og lærte, efter Professorens Raad, Konjugationer, Adverbier og Præpositioner udenad og begyndte saa at læse. Det er en udmærket Methode at lære et Sprog paa. Professor Becker raadede mig ogsaa til at subscribere paa et billigt illustreret tysk Tidsskrift, og dets Illustrationer med de dertil hørende Fortællinger, gav mig stadig Anledning til at læse Sproget, som jeg temmelig snart blev Herre over.

Henimod Vinterens Slutning bad jeg Professor Becker om at laane mig en Udgave af Goethes »Faust«. Jeg havde læst den i en russisk Oversættelse og havde ogsaa læst Turgeniew's smukke Novelle af samme Navn; nu længtes jeg efter at lære det store Værk at kende i Original. »De kan ikke forstaa meget af den; den er altfor filosofisk,« sagde Professoren med sit milde Smil; men ikke desmindre bragte han mig en lille tyk Bog med Blade, som var gulnede af Ælde, og som indeholdt det udødelige Drama. Han anede lidet, hvilken uendelig Glæde denne lille tykke Bog beredte mig. Jeg slugte hver Linie, betaget af dens dybe Mening og dens Musik. Jeg begyndte helt forfra med de første Vers af den vidunderlig skønne Indledning og kunde snart hele Sider udenad. Faust's Monolog i Skoven, især de Linier, hvor han taler om sin Forstaaelse af Naturen, bragte mig fuldstændig i Extase og har den Dag i Dag bevaret sin Magt over mig. Hvert Vers blev lidt efter lidt en god Ven. Gives der vel en højere æstetisk Nydelse end at læse Poesi i et Sprog, som man ikke helt forstaaer? Det er, som laa der en let Taage over det hele, en Stemning, der saa udmærket passer til Poesi. Ord, hvis trivielle Mening – naar man kender Sproget i dets Enkeltheder – ofte kan virke forstyrrende i det poetiske Billede, de skal udmale, faar en finere Tone over sig, medens selve Musiken i Digtningen lyder stærkere igennem.

Professor Klasovsky's første Time var en Begivenhed for os. Han var en lille Mand paa henvend Halvtredsindstyve Aar, meget hurtig i sine Bevægelser, med klare, kloge Øjne og et let sarkastisk Udtryk, hans Pande var høj som en Digtters. Da han kom ind i Klassen, sagde han med lav Stemme, at han led af et kronisk Halsonde, og af den Grund ikke kunde tale ret højt, hvorfor han bad os om at sætte os ganske nær ved ham. Han stillede sin Stol lige foran den første Række Pulte, og vi samlede os om ham som en Flok Bier.

Hans Opgave var at lære os russisk Grammatik, men i Stedet for den kedsommelige Grammatik-Time oplevede vi noget helt forskelligt fra det, vi havde ventet. Det var Grammatik; men her kom i Sammenligning med et gammelt russisk folkeligt Udtryk en Linie af Homer eller af Sanskrit, hvis Skønhed han gengav i russiske Ord. Saa kom der et Schillersk Vers, der fulgtes af en sarkastisk Bemærkning om en eller anden moderne social Fordom, saa igen alvorlig Grammatik og derpaa en bred poetisk eller filosofisk Redegørelse.

Selvfølgelig var der meget, som vi ikke forstod, eller af hvilket vi ikke fattede den dybere Betydning; men ligger ikke netop Fortryllesen ved alt Studium deri, at der stadig aabnes nye og uventede Udsigter for os, som vi endnu ikke fatter, men som lokker os til at trænge dybere og dybere ind i det, der først viste sig som et svagt Omrids. Vi hang ved Professorens Læber, nogle af os staaende tæt bag hans Stol, andre med Haanden hvilende paa hinandens Skuldre og nogle støttende sig til Pultene i første Række. Da vor Lærers Stemme henimod Timens Slutning blev svagere, stod vi aandeløst og hørte efter. Inspektøren aabnede Døren til Klassen for at se, hvorledes vi opførte os overfor vor Lærer; men da han saa den lyttende Sværm, trak han sig tilbage paa Taaspidserne. Selv Dauroff, en urolig Aand, stirrede paa Professor Klasovsky, som om han vilde sige: »Naa, saadan en Karl er du!« Og Kleinau, en uforbederlig doven, cirkassisk Dreng, med et tysk Navn, sad stille som en Mus, medens der i de fleste andre rørte sig noget godt og stort, som om en uanet Verden i en Aabenbaring viste sig for dem. Paa mig fik Professoren en stærk Indflydelse, som voxede med Aarene. Inspektør Winklers Spaadom om, at jeg maaske dog vilde komme til at holde af Skolen, gik i Opfyldelse.

I det vestlige Europa og rimeligvis i Amerika med synes der ikke at være mange saadanne Lærere; men i Rusland er der ikke en betydelig Mand eller Kvinde i det litterære eller politiske Liv, der ikke skylder sin Lærer i Litteratur den første Impuls til en højere Udvikling. Hver eneste Skole i Verden burde eje en saadan Lærer. Hver Lærer har sit særlige Fag i Skolen, og der er ingen Forbindelse mellem de forskellige Undervisningsemner. Kun Læreren i Litteraturhistorie har Frihed til at behandle sit Thema efter eget Skøn, naar han blot følger Skoleprogrammet i dets almindelige Omrids. Han kan forene den særlig historiske Videnskab med den sproglige, bygge Bro imellem dem ved en bred filosofisk og menneskelig Fremstilling, kan vække højere Ideer og Inspirationer i de Unges Hjærter og Hjærner Naar han forklarer Sprogets Udvikling, den tidligste episke Periode, Folkesangene og Musikken, og senere hen sit eget Lands moderne Digtning, dets videnskabelige, politiske og filosofiske Litteratur og de forskellige Strømninger, den har fremkaldt, saa bliver han nødsaget til at berøre den menneskelige Aands Udvikling, som ligger bag hver enkelt af disse Videnskaber.

Det samme burde ubetinget gøres ogsaa for Naturvidenskabernes vedkommende. Det er ikke nok, at Eleverne lærer Physik, Kemi, Astronomi, Meteorologi, Zoologi og Botanik, men der burde bibringes dem et almindeligt Syn paa Naturen som et Hele, bygget f. Ex. over første Bind af Humboldts »Cosmos«.

En anden af vore Lærere vandt Bugt med vor temmelig oprørske Klasse paa en hel anden Maade. Det var Skrivelæreren, den beskedneste i Lærerstabten. Naar »Hedningerne« – det vil sige de franske og tyske Lærere – af os betragtedes med liden Ærbødighed, saa var Skrivelæreren, Hr. Ebert, en sand Martyr. At være uforskammet mod ham blev næsten anset for god Tone. Hans Fattigdom maa alene have været Grunden til, at han holdt ud i Skolen.

De ældste i Klassen, de, som havde været der i to eller tre Aar, uden at være blevne flyttede op, behandlede ham værst; han havde imidlertid truffet en Overenskomst med dem: »én Spilop i hver Time, og ikke mere,« men det blev kun daarlig overholdt. En Dag tog en af Beboerne af Kamchatka Tavlesvampen, dyppede den i Blæk og Kridt og kylede den af al Magt imod den ulykkelige Skrivelærer. »Grib den, Hr. Ebert!« raabte han. Svampen traf Hr. Eberts Skulder, og Blækket sprøjtede op i hans Ansigt og ned ad hans hvide Skjortebryst.

Vi var alle vis paa, at vor Martyr nu endelig vilde tabe Taalmodigheden og forlade Værelset for at melde os for Inspektøren, Men han trak sit Bomulds Lommetørklæde frem, gav sig til at gnide sit Ansigt og sagde roligt: »Én Spilop mine Herrer – nu ikke flere i Dag!« og han tilføjede med dæmpet Stemme, idet han atter tog fat paa at rette en Stilebog: »Skjorten er ødelagt!«

Vi saa flove og dumme ud. I Stedet for at angive os, tænkte han strax paa Overenskomsten! I et Nu var Stemningen i Klassen slaaet om til Gunst for ham. »Du har baaret dig grimt ad,« sagde vi til den Kammerat, der havde kastet Svampen. »Han er fattig, og du har ødelagt hans Skjorte. Skam Dig!«

Synderen rejste sig strax og gjorde en Undskyldning.

»Ja, man maa nu engang lære!« var alt hvad Hr. Ebert med en noget sørgmodig Stemme svarede. Resten af Timen var alle stille, og inden næste Time havde vi aftalt, at vi vilde skrive saa smukt, som det var os muligt, og selv bringe Hr. Ebert vore Bøger med Anmodning om at rette dem. Han straaled af Lykke den Dag.

Denne Begivenhed gjorde et dybt Indtryk paa mig, og jeg føler endnu den Dag i Dag Taknemlighed mod den mærkelige Mand for den Lektion, han gav os.

Med vor Tegnelærer, Hr. Ganz, naaede vi derimod aldrig at komme paa en god Fod. Han angav altid strax dem, der var uopmærksomme i Klassen. Efter vor Mening havde han ikke Ret til at gøre det, fordi han kun var Tegnelærer og særlig fordi han ikke var retfærdig. Under Arbejdet skænkede han de fleste af os liden Interesse, men tilbragte sin meste Tid med at rette de Elevers Tegning, som tog privat Undervisning hos ham, eller som betalte ham for at hjælpe dem med Examenstegningen, for at de kunde faa en god Karakter. Vi bar intet Nag til Kammeraterne, tværtimod, vi fandt det ganske i sin Orden, at de, som intet Hoved havde for Mathematik eller ikke kunde huske deres Landkort, sørgede for at skaffe sig en ordentlig Examenskarakter ved at bestille et Kort eller en Tegning hos en Tegnelærer. Kun for de to øverste Klassers vedkommende ansaas det ikke for passende at ty til saadanne Midler; de øvrige derimod kunde med uforstyrret Samvittighed tillade sig det. Men Læreren behøvede ikke at gøre disse bestilte Tegninger, og naar han gik ind paa det, saa burde han i hvert Fald være overbærende imod sine Elever. Det var vor Moral. Men der forløb ikke en Time, uden at han indgav Klager, og han blev mere og mere hovmodig.

Saa snart vi var flyttede op i fjerde Klasse og følte os mere hjemme i Korpsset, besluttede vi at lægge Bidsel paa ham. »Det er Jer egen Skyld, naar han tiltager sig saa megen Ret over Jer,« sagde de ældre Kammerater til os. »Vi plejede at kunne holde ham i Tømme.«

En Dag mødte to af Klassens bedste og flinkeste Elever med Cigaretter i Munden og gik hen til Hr. Ganz for at bede ham om Ild. Dette var selvfølgelig kun en Spøg – det faldt ingen af os ind at ryge i Klasseværelserne – og efter Skolens Regler skulde Læreren nu kort og godt bede vedkommende Elever om at forlade Klassen, men Hr. Ganz skrev dem ind i Protokollen, og de blev strengt straffede. Det var den Draabe, der fik Bægeret til at flyde over. Vi blev nu enige om at give ham en ordentlig »Benefice-Forestilling«. Programmet blev fastsat saaledes: Hele Klassen skulde en Dag møde bevæbnet med Linealer, og gøre en saadan Larm, ved at slaa med Linealerne i Bordene, at Hr. Ganz blev fordrevet fra Værelset. Men denne Plan frembød mange Vanskeligheder; thi vi havde i Klassen nogle »Skørtedrenge«, som nok vilde love at være med i Demonstrationen, men som, naar det kom til Stykket, rimeligvis vilde blive bange og trække sig tilbage, og saa vilde Hr. Ganz angive alle os øvrige. I den Slags Sammensværgelser er Enighed den første Betingelse, fordi Straffen, hvorledes den end bliver, altid føles lettere, naar den træffer hele Klassen i Stedet for nogle enkelte. Det lykkedes os dog med næsten machiavellisk Snildhed at overvinde alle Vanskeligheder. Paa et givet Signal skulde alle vende Ryggen til Hr. Ganz, gribe Linealerne, som laa beredt i Pultene, og hamre løs. Paa denne Maade vilde »Skørtedrengene« ikke blive forfjamskede, naar Hr. Ganz saa paa dem. Nu gjaldt det kun om at finde Signalet! At fløjte, som de gør i Røverhistorierne, gik ikke an, ja selv at nyse maatte forkastes. Hr. Ganz kunde være i Stand til at angive den enkelte, der havde nyst. Signalet maatte være lydløst. En af dem, der tegnede godt, skulde tage sin Tegning, gaa op og vise Læreren den, og saa snart han atter tog Plads, var Øjeblikket kommet.

Alt gik fortræffeligt. Nessadoff bragte sin Tegning op, og Ganz rettede den i Løbet af nogle faa Minutter, der forekom os som en Evighed. Endelig gik han tilbage til sin Plads, standsede et Øjeblik, saa paa os og satte sig. I samme Nu drejede hele Klassen sig rundt, Linealerne dansede muntert paa Pultene, og nogle af os raabte højt: »Ud med Ganz! Afsted med ham!« Larmen var øredøvende, alle Klasserne i Skolen vidste, at nu fik Ganz sin Benefice-Forestilling. Han stod og brummede noget, men gik saa ud. En af Officererne kom ind – Larmen blev ved – saa kom Underinspektøren og tilsidst Inspektør Winkler selv. Nu standsede Larmen øjeblikkeligt, og Afstrafningen begyndte. »Duxen føres strax i Arrest!« kommanderede Hr. Winkler, og jeg, som var Nummer et i Klassen og selvfølgelig Dux, maatte marschere afsted til den mørke Celle. Det fritog mig for at overvære, hvad der nu fulgte efter. Direktøren kom og Hr. Ganz blev anmodet om at nævne Anstifterne, men kunde ingen Navne opgive. »De vendte alle Ryggen til mig, og saa begyndte Larmen,« var hans Svar. Hele Klassen blev ført nedenunder, og endskønt Piskning nu ikke mere anvendtes i Skolen, blev de to Elever, som i sin Tid bad Hr. Ganz om Ild, pryglede med Birkeriset, idet man gik ud fra, at hele Anslaget var en Hævn, fordi de dengang var blevne straffede.

Alt dette erfarede jeg først ti Dage senere, da jeg fik Lov til atter at vise mig i Klassen. Jeg maa tilstaa, at disse Dage i den mørke Celle, uden noget at læse i, forekom mig frygtelig lange, jeg forfattede et Digt – i gyselige Vers – hvori jeg besang fjerde Klasses Handling som en Heltegerning.

Vi blev nu selvfølgelig Skolens Helte, og vi havde den første Maaned eller længer endnu, nok at gøre med at fortælle og atter fortælle, hvorledes alt var gaaet til. Men saa kom Søndagene – alle Søndagene lige til Julen – da det blev forbudt os at tage hjem, og vi maatte blive paa Skolen. Da vi alle var samlede, lykkedes det os dog at gøre disse Søndage ret taalelige. »Skørtedrengenes« Mødre bragte dem Bunker af Slikkerier, og de af os, som havde Penge, brugte dem til at købe Kager for – mere solide før Middagen og de lærere efter denne – mens Drengene fra de andre Klasser ved Hjemkomsten om Aftenen smuglede Masser af Frugt ind til »den tapre fjerde Klasse«. Hr. Ganz opgav fremtidigt at give os Anmærkning; men Tegnetimerne var fuldstændig tabt for os: ingen af os havde Lyst til at lære noget af denne vindesygge, ubehagelige Mand.

III.

Min Broder Alexander var paa den Tid i Kadetkorpset i Moskov, og vi førte en livlig Korrespondance. Saa længe jeg endnu var i mit Hjem, havde dette været umuligt; thi Fader ansaa det som hans Forret at læse alle Breve, der kom til Huset, og han vilde snart have sat en Stopper for enhver Udtalelse, der ikke drejede sig om ganske almindelige Ting. Nu derimod kunde vi i vore Breve diskutere, hvad vi vilde. Den eneste Vanskelighed, vi havde, var at skaffe Penge til Frimærkerne; men vi lærte os snart til at skrive saa smaat, at der i hvert enkelt Brev kunde rummes en utrolig Masse Stof. Alexander, som havde en sjælden smuk Haandskrift, drev det til at kunne faa fire trykte Sider paa en Side Brevpapir, og hans Miniatur-Bogstaver var lige saa læselige som de allermindste Typer i god Tryk. Stor Skade, at disse Breve, som han opbevarede som kostbare Relikvier, er gaaet tabt. Regerings-Politiet tog dem paa et af sine voldelige Indbrud hos ham.

Vore første Breve drejede sig særlig om de nye Omgivelser, jeg var kommen i, men antog meget hurtigt en alvorligere Karakter. Min Broder kunde ikke finde sig i at skrive om Bagateller, selv i selskabelig Omgang kom der først Liv i ham, naar Samtalen kom ind paa alvorlige Æmner. Han beklagede sig over, at han følte ligefrem fysisk Smerte i Hjærnen, naar han var sammen med Mennesker, der kun brød sig om at snakke om Trivialiteter. Han var langt forud for mig i aandelig Udvikling, og han drev mig fremad, idet han bragte det ene videnskabelige eller filosofiske Spørgsmaal paa Bane efter det andet, og gav mig stadige Raad med Hensyn til, hvad jeg skulde læse og lære. Hvilken Lykke var det ikke for mig at have en saadan Broder, en Broder, som tilmed elskede mig højt! Jeg skylder ham det bedste i min Udvikling.

Han raadede mig til at læse Poesi og afskrev efter Hukommelsen i sine Breve enkelte Vers og hele Digte.

»Læs Poesi!« skrev han. »Poesi gør Menneskene bedre!« Hvor ofte har jeg senere i mit Liv følt Sandheden af denne Udtalelse. Læs Poesi, den gør Menneskene bedre! Han var selv en Poet og havde mærkværdig let ved at skrive musikalske Digte, og jeg finder, det er stor Skade, at han ikke slog ind paa Digterbanen. Men den Reaktion imod Kunst, der i Begyndelsen af Treserne gjorde sig gældende iblandt den russiske Ungdom, og som Turgeniew saa udmærket har skildret i Bazaroff – »Fædre og Sønner« – forledte ham til at betragte sine poetiske Udgydelser som noget foragteligt og til hovedkulds at kaste sig ind i Naturvidenskaberne. Jeg maa dog tilstaa, at vi ikke havde samme Smag i Litteraturen. Hans Yndlingsdigter var Venevitinoff, medens jeg sværmede for Nekrasoff, hvis Vers ofte var umusikalske, men hvis Sympathi for »de Undertrykte og Forurettede«, talte lige til mit Hjærte.

»Ethvert Menneske maa have en Opgave i Livet,« skrev han engang til mig. »Uden et Maal, uden en Opgave er Livet ikke Liv.« Og han raadede mig til at finde et Maal, der var værd at leve for. Jeg var dengang altfor ung til at følge denne Opfordring, men den vakte i mig en ubestemt Længsel efter noget godt; dog var jeg ikke i Stand til at sige mig selv, hvori dette gode skulde bestaa.

Fader gav os kun sparsomme Lommepege, og jeg havde aldrig Raad til at købe Bøger; men naar Alexander af en af Tanterne fik nogle faa Rubler, brugte han aldrig en Hvid af dem til Fornøjelser, men købte en Bog og sendte mig. Han var meget imod ensartet Læsning. »Man maa have et Spørgsmaal at rette til den Bog, man læser,« skrev han. Jeg forstod dengang ikke helt denne Bemærkning og kan nu ikke uden Forfærdelse tænke paa de

Masser af Bøger, ofte af en ganske speciel Karakter, som jeg dengang læste i alle Brancher, men i Særdeleshed dog af historisk Beskaffenhed. Jeg spildte ikke min Tid paa franske Romaner, efter at Alexander nogle Aar tidligere havde karakteriseret dem med en meget affejende Dom: »De er taabelige og skrevne paa et daarligt Sprog,« sagde han.

De store Spørgsmaal om den Forestilling, vi skulde danne os om Universet – »Weltanschauung« siger Tyskeren – udgjorde selvfølgelig Hovedbestanddelen i vor Korrespondence. Ingen af os havde i Barndommen været særlig religiøs. Man tog os med i Kirke; men i en russisk Kirke i et lille Sogn eller en Landsby er det mere Mængdens højtidelige Holdning, der gør Indtryk end Messen selv. Af alt, hvad jeg havde hørt i Kirken, var der kun to Ting, der havde gjort Indtryk paa mig: De tolv Sider af Evangeliet, som omhandler Lidelseshistorien, og som i Rusland læses ved Aftentjenesten paa Langfredag, og den korte Bøn, som fordømmer Hovmodet, og som læses under den store Faste, og med sine simple Ord og sin dybe Følelse virkelig lyder gribende smuk. Puschkin har omsat den i Vers.

Senere i St. Petersburg gik jeg flere Gange i den romerskkatolske Kirke, men Gudstjenestens teatrale Karakter og Mangel paa virkelig Følelse stødte mig – ikke mindst, naar jeg saa en polsk Soldat eller en Bondekone ligge hensunken i simpel, inderlig Bøn i en af Kirkens yderste Kroge. Jeg forsøgte ogsaa at gaa i protestantisk Kirke; men da jeg kom ud igen, greb jeg mig i at sige højt for mig selv Goethes Ord:

»Doch werdet Ihr nie Herz zu Herzen schaffen,
Wenn es euch nicht von Herzen geht!« – –

Alexander havde imidlertid med sin sædvanlige Heftighed kastet sig over den lutherske Tro. Han havde læst Michelets Bog om Servet, og havde udarbejdet en Religion for sig selv over Grundtrækkene af denne store Stridsmands Lære. Han studerede med Begejstring Augsburger Konfessionen, som han skrev af og sendte mig, og vore Breve blev snart fulde af Diskussioner om Naaden og om Texterne til Paulus' og Johannes' Breve; men theologiske Diskussioner interesserede mig ikke særligt. Efter at jeg var kommen mig af min Typhusfeber, havde jeg kastet mig over en hel anden Slags Læsning.

Vor Søster Helena var nu gift og boede i St. Petersburg, og hver Lørdag havde jeg Lov til at besøge hende. Hendes Mand havde et udmærket Bibliothek, i hvilket det sidste Aarhundredes franske Philosopher og de moderne franske Historikere var godt repræsenterede, og jeg kastede mig med Lidenskab over denne Læsning. Imidlertid var den Slags Bøger forbudt i Rusland, og jeg kunde saaledes ikke tage dem med mig hjem paa Skolen; men hver Lørdagften sad jeg til langt ud paa Natten i min Svogers Bibliothek og læste Encyclopædisternes Værker, Voltaires philosophiske Afhandlinger, Stoikernes Skrifter, særlig Marcus Aurelius og mange andre lignende Værker. Universets Uendelighed, Naturens Storhed, dens Poesi og evigt pulserende Liv gjorde et dybere og dybere Indtryk paa mig. Det aldrig ophørende Liv og dets Harmonier gav mig den Begejstringens Henrykkelse, som den unge Sjæl tørster efter, samtidig med, at mine Yndlings-Forfattere satte mig i Stand til at finde Udtrykkene for min egen vaagnende Kærlighed til Menneskeheden og Tro paa dens Fremskridt, det, der udgør den bedste Del af en Mands Ungdom og efterlader sit Spor for hele Livet.

Paa den Tid var Alexander lidt efter lidt gaaet over til at blive en Tilhænger af Kants Agnosticisme, og Relativiteternes Begreb – »Begreb om Tid og Rum og Tid alene« – og saa fremdeles, fyldte Side paa Side i vore Breve, hvis Skrift blev mere og mere mikroskopisk, eftersom Emnet, der afhandlede, blev mægtigere. Dog hverken dengang eller senere, naar vi, som hyppigt skete, i timevis drøftede Kants Philosophi, fik min Broder mig paavirket til at blive en Tilhænger af Königsberger-Philosophen.

Naturvidenskaberne, det vil sige Matematik, Physik og Astronomi, blev mit Hovedstudium. I Aaret 1858, førend Darwin endnu havde udgivet sit udødelige Værk, publicerede en Moskower-Professor, Roulier, tre Forrelæsninger om Nedstammings-Theorien, og min Broder optog øjeblikkelig hans Ideer om Arternes Foranderlighed. Alexander lod sig imidlertid ikke nøje med halve Beviser og gav sig ivrigt i Lag med at studere en Mængde Bøger om Arvelighed og lignende Emner; i sine Breve meddelte han saa mig Hovedtrækkene af sin Viden, og gjorde mig bekendt med sine Ideer og sine Tvivl. Da »Arternes Oprindelse« udkom, formaaede den ikke at bilægge hans Tvivl paa alle Punkter, men vakte kun nye Spørgsmaal til Live i ham og ansporede ham til yderligere Flid i sine Studier. I flere Aar diskuterede vi de forskelligste Spørgsmaal om Oprindelsen til Arternes Afvigelse og Betingelsen for deres Omdannelse og Bestaaen – med andre Ord de samme Spørgsmaal,

som langt senere debatteredes i den Weissmann-Spencerske Konflikt, i Galtons Undersøgelser og i de moderne Ny-Lamarckianeres Værker. Med sit Hang til Philosophi og Kritik havde Alexander strax forstaaet disse Spørgsmaals afgørende Betydning for Theorien om Arternes Foranderlighed, skønt de dengang endnu blev oversete af saa mangen Forsker.

Hver Sommer blev omtrent Halvdelen af Pagerne sendt til Lejren ved Peterhof. De lavere Klasser fritoges imidlertid for denne Felt-Tjeneste, og jeg tilbragte saaledes de to første Somre paa Nikolskoye. For mig var Afrejsen fra Skolen, Jærnbaneturen til Moskow og Mødet med Alexander en saa lykkelig Begivenhed, at jeg plejede at tælle Dagene, der gik forud for den. Men ved en af disse Ferierejser ventede der mig en stor Skuffelse i Moskow. Alexander havde ikke klaret sin Examen og maatte sidde et Aar over i samme Klasse. Fader var meget vred paa ham og havde forbudt ham at komme hjem i Ferien. For mig var dette en frygtelig Sorg, vi var ikke længer Børn, og havde saa meget at sige hinanden. Jeg gjorde alt for at faa Faders Tilladelse til at besøge Tante Sulima, i hvis Hus jeg uden Tvivl vilde træffe Alexander, men det blev bestemt nægtet mig. Efter at Fader havde giftet sig for anden Gang, fik vi aldrig mere Lov til at komme sammen med vor afdøde Moders Slægtninge.

Vort Hus i Moskow var det Foraar fuldt af Gæster. Hver Aften straaled Modtagelsesværelserne i et Lyshav, Orkestret spillede, og Konditoren havde nok at gøre med at fryse Is og lave Tærter og Bagværk. Til langt ud paa Natten blev der spillet Kort i den store Sal. Jeg drev ligeegyldig omkring i de oplyste Værelser og følte mig ulykkelig.

En Aften – Klokken var allerede over ti – gjorde en af Tjenerne Tegn til mig, og jeg gik ud i Forstuen, hvor jeg traf vor gamle Ven og Hushovmester Frol. »Gaa over til Kusken,« hviskede han til mig, »Alexander Alexeievich er der!«

Jeg løb over Gaarden, sprang op ad Trappen, der førte til Kuskens Bolig, og traadte ind i et rummeligt, halvmørkt Værelse, hvor jeg saa Alexander sidde ved det store Spisebord, som Tjenestefolkene benyttede.

»Kæreste Sasha!« udbrød jeg, »hvorledes er du dog kommen hertil?« Og i næste Nu laa vi i hinandens Arme, ikke i Stand til at sige et Ord af Bevægelse.

»Tys, tys, lad ingen overraske Eder her,« sagde vor gamle Praskovia, idet hun med Snippen af sit Forklæde tørrede Taarene af sine Øjne. »Stakkels Moderløse – hvis Eders kære Moder levede, – – « og Taarerne kvalte hendes Stemme.

Den gamle, gode Frol stod ved Siden af med Hovedet bøjet og Taarer i Øjnene.

»Hør nu, Petya,« sagde han, mens Praskovia stillede et uhyre Fad med Grød hen foran Alexander, »ikke et Ord om dette til nogen; ikke til en eneste Sjæl!«

Min Broder, der saa straalende ud i sin Kadet-Uniform, var allerede begyndt at tale om alt muligt, medens han hurtigt fortærede Grøden. Jeg kunde knapt nok faa ham til at fortælle, hvorledes han var kommen saa sent hertil. Vi boede nærvæd Smolensk Boulevarden, kun et Stenkast fra det Hus, hvor Moder døde, og Kadetskolen laa i den modsatte Udkant af Moskow, fulde fem Fjerdingvej fra os.

Alexander havde lavet en Dukke af Klæder og lagt den i Sengen – fortalte han endelig – derpaa listede han ind i Taarnet, kom ud igennem et Vindu, uden at nogen opdagede ham, og gik hele Vejen hertil.

»Var du ikke bange i Mørket paa de øde Strækninger omkring Kadetskolen?« spurgte jeg.

»Hvad skulde jeg være bange for?« svarede han. »Kun Hundene var efter mig, men jeg havde selv drillet dem. Imorgen Aften tager jeg min Sabel med.«

Kusken og de øvrige Tjenestefolk gik ud og ind; de sukkede ved at se os sammen og satte sig i Afstand fra os, idet de hviskede, for ikke at forstyrre os i vor Samtale. Og vi to, Alexander og jeg, blev siddende her til Midnat, med Armene om hinandens Skulder, og talte om alle mulige højtlærde Materier. Fra Tid til anden kom en af Tjenerne hastigt ind og sagde til mig: »Petya, kom og vis Dem et Øjeblik i Salen, for at man ikke skal savne Dem.«

Jeg bønfuldt Sasha om ikke at komme igen næste Aften, men ikke desmindre indfandt han sig atter og havde ikke haft andet Uheld, end et Sammenstød med Hundene, mod hvem han brugte Sablen. Han kom noget tidligere end den foregaaende Aften; thi han havde taget en Vogn. En af vore Tjenerne havde givet ham de Drikkepenge, han havde faaet af de kortspillende Herrer, og derfor kunde han tillade sig denne Luxus.

Det var Alexanders Hensigt ogsaa at komme Aftenen efter; men vi blev enige om, at vi udsatte alle for Fare, og opsatte saa at mødes til Efteraaret. Et Par »officielle« Linier næste Dag, bragte mig Meddelelse om, at hans natlige Udflugt var løbne heldigt af.

Hvor frygtelig vilde ikke Straffen være bleven, hvis det var blevet opdaget! Rimeligvis, for Alexanders Vedkommende Spidsrodløben, indtil han bevidstløs var bleven baaret bort i et Lagen, og derefter Degradation til en Bataljon menige Soldater – alt var muligt paa denne Tid. Og den Straf, vore Tjenestefolk havde faaet, i Fald Sagen var naaet for Faders Øren, var næppe bleven mindre frygtelig; men de forstod at bevare en Hemmelighed og ikke at forraade hverandre. De og jeg var de eneste i Huset, der nogensinde fik noget at vide om Alexanders natlige Besøg.

IV.

Samme Aar gjorde jeg mit første Forsøg paa at studere og skildre Almuens Liv, og dette lille Forsøg bragte mig vore Bønder et Skridt nærmere, saa at jeg kom til at se dem i et nyt Lys; ogsaa hjalp det mig senere en Del under mit Arbejde i Sibirien.

Hvert Aar i Juli Maaned, paa den hellige Jomfru af Kasans Dag – som var vor Kirkes Hovedfest – afholdtes der i Nikolskoye et ret anseligt Marked. Handelsfolk fra alle nærliggende Byer og Tusinder af Bønder fra Omegnen samledes i vor Landsby, som et Par Dage havde et livligt og broget Udseende.

Der var netop blevet offentliggjort en Statistik over Markederne i Syd-Rusland, et meget dygtigt Arbejde af Slavophilen Aksakoff, og min Broder, som paa den Tid var inde i en politisk-økonomisk Begejstrings-Periode, raadede mig til at affatte en statistisk Beretning om vort Marked, for at fastsætte hvormange Varer der hidførtes og solgtes. Jeg fulgte hans Raad og til min egen store Forbauselse lykkedes mit Arbejde helt godt. I hvert Fald har jeg nu en Følelse af, at mine Beregninger ikke var mere upaalidelige end mange lignende Overslag i statistiske Bøger.

Markedet varede ikke stort mere end fire og Tyve Timer. Aftenen før Festen var hele den uhyre Plads fuld af Liv og Bevægelse; lange Rækker af Salgsboder rejstes som ved et Trylleslag. Restaurationen – en mere solid Stenbygning – udstyredes med Stole og Borde, og Gulvet blev bestrøet med lysegult Sand. Der blev indrettet tre Vinstuer paa tre forskellige Steder af Pladsen, og plantet høje Stænger med friske Gyvelbuske i Toppen, for allerede paa Frastand at henlede Bøndernes Opmærksomhed paa Stedet. Om Eftermiddagen var alle de fire Veje, der førte til Markedspladsen sorte af Bønderkærre; og Kvæg, Korn, Tjære og Pottemagerarbejde ordnedes til Salg langs Vejkanten.

Aftengudstjenesten afholdtes med stor Højtidelighed, et halvt Dusin Præster med deres Diakoner havde givet Møde fra Nabobyerne, og det forstærkede Kor sang Ritorneller, som man ellers kun hørte ved Biskoppe-Tjenesten i Kaluga. Kirken var overfyldt med Folk, og alle bad med Inderlighed. Handelsmændene søgte at overbyde Hverandre i Størrelsen og Mængden af de Voxlys, de tændte foran deres Skytspatroner, og da Menneskemassen i Kirken var altfor stor til at man kunde bane sig Vej op til Altret, rakte de, der kom sidst deres Voxlys helt nede fra Kirkedøren igennem Mængden op til deres bestemte Pladser. »Det er til den hellige Jomfru af Kasan,« hviskedes der eller til »Nikolaus den Hellige«, eller »til Frol og Laur« – de sidste var Hestenes Patron, og dem hvortil Hestehandlerne ofrede – eller man sagde simpelt hen kun: »Det er til vore Helgene!« uden at betegne nogen bestemt.

Strax efter Aften-Gudstjenesten begyndte Markedet, og jeg tog øjeblikkelig fat paa mit Arbejde ved at spørge de forskellige Sælgere, hvad Værdien var af de Varer, de havde med sig. Til min Forbavselse gik det helt godt; selvfølgelig gjorde man ogsaa mig Spørgsmaal, som f. Ex.: »Hvorfor spørger De om det?« eller »Er det maaske den gamle Fyrste, der søger disse Oplysninger for at sætte Markedsafgiften op?« Men da jeg havde forsikret dem om, at den gamle Fyrste ikke havde det mindste med den Sag at gøre, var de ganske beroligede. Fader vilde have anset det for en højst nedværdigende Beskæftigelse. Jeg fandt snart den rigtige Maade, hvorpaa jeg skulde komme med mine Spørgsmaal: da jeg først havde drukket adskillige Kopper Te inde i Restaurationen med nogle af de Handlende, gik Arbejdet af sig selv; men jeg tør ikke tænke paa, hvad Fader vilde have sagt, hvis han havde set mig her!

Vasily Ivanoff, »den Ældste« i Nikolskoye, en ung smuk Bonde med et fint klogt Ansigt fattede Interesse for mit Arbejde. »Hvis De virkelig gør det for at lære noget, saa tag ordentlig fat; naar De er bleven færdig, kan De meddele os Resultaterne!« sagde han og beroligede nogle enkelte Mistroiske med den Forsikring, at alt var, som det skulde være. Vasily var kendt i Miles Omkreds, og hans Udtalelse gik Markedet rundt og bevirkede, at jeg uden større Vanskelighed fik »Importen« fastslaaet. Vanskeligere var det den næste Dag, da Salget skulde noteres; thi de Handlende, særlig Manufakturhandlerne, vidste ikke selv altid, hvor meget de havde solgt. Saa snart de unge Bønderkoner eller Piger havde solgt deres Stykke hjemmenvævede Lærred, stormede de ligefrem Boderne for at købe brogede Tørklæder, Bomuldstøj til en Kjole, Smaagaver til Børnene og de Gamle derhjemme. De af Bønderne, der solgte Pottemagerarbejde, Honningkager eller Kvæg og Hamp kunde derimod strax nøjagtigt opgive, hvad de havde solgt.

Jeg anstillede ikke dengang dybsindigere Betragtninger over Betydningen af mit Arbejde, men var simpelt hen lykkelig over at se, at det ikke blev til et Misgreb. Derimod fik jeg i de Par Dage Markedet varede et afgørende og varigt Indtryk af den sunde Sans og det klare Omdømme, der udmærker den russiske Bonde. Da jeg senere hen i Livet var med til at gøre socialistisk Propaganda blandt Bønderne, maatte jeg ofte undre mig over, at mange blandt mine Meningsfæller, der havde faaet en langt mere demokratisk Opdragelse end jeg, aldeles ikke forstod at tale til Bønderne eller Fabrikarbejderne paa Landet. De forsøgte at efterligne Bøndernes Tale ved at benytte alle saakaldte folkelige Udtryk og Vendinger, og gjorde derved som oftest kun deres Ord uforstaaelige. Man behøver ikke at ty til disse Midler for at tale til Bonden eller skrive for ham. Den russiske Almuesmand forstaaer udmærket godt den Dannedes Tale, forudsat, at den ikke er spækket med fremmede Ord. Men hvad Bonden ikke forstaaer, det er abstrakte Begreber, naar disse ikke ledsages af konkrete Exempler. Hvis man derimod taler i jævne, tydelige Ord til ham og gaar ud fra konkrete Kendsgerninger, er det min Erfaring, at der indenfor Videnskaben, baade den sociale og Naturvidenskaben, ikke findes den Forklaring, som man ikke – naar man selv opfatter den konkret – kan faa bibragt den nogenlunde tænkende Bonde. Hovedforskellen mellem den dannede og den ulærde Mand er, tror jeg den, at den sidste ikke er i Stand til at følge en Række Slutninger. Han opfatter den første, maaske ogsaa den næste, men ved den tredje trættes han, hvis han ikke allerede ser, hvorhen man fører ham. Men hvor ofte støder man ikke paa samme Vanskelighed blandt dannede Mennesker!

Endnu et Indtryk modtog jeg under dette Arbejde fra mine Drengear, et Indtryk, som jeg først senere var i Stand til at klare for mig selv, og som vistnok vil forbavse mange af mine Læsere. Det var Følelsen af den Lighedens Aand, der er saa stærkt udviklet hos den russiske Bonde og forøvrigt hos Landbefolkningen i alle andre Lande ogsaa. Bonden i Rusland er i Stand til at vise megen servil Lydighed overfor sin Herre eller Politiet, og han bøjer sig blindt for deres Vilje; men hvis den samme Herre eller Politi-Embedsmand et Øjeblik senere begynder at tale til ham om hans Kvæg eller Korn, vil han tale med ham, som om han stod overfor en Ligestillet, Jeg har aldrig hos en russisk Bonde set det Kryberi, der er bleven til Natur hos f. Ex. en underordnet Embedsmand overfor sine Foresatte eller en Kammertjener overfor sin Herre.

Den Sommer gjorde jeg Rejsen til Moskow fra Nikolskoye paa en hel ny Maade. Der fandtes dengang endnu ingen Bane mellem Kaluga og Moskow; men en Mand ved Navn Buck opretholdt en Slags Fragtkørsel imellem de to Byer. Der var ikke Tale om, at nogen af vor Familie nogensinde faldt paa at benytte denne Befordring; men da Fader engang halvt i Spøg – for at spare min Stedmoder for at gøre Rejsen to Gange – foreslog mig at køre med Buck, tog jeg med Glæde imod Tilbudet.

En gammel, meget svær Købmandskone og jeg selv paa det bageste Sæde, samt en meget mager Købmand eller Haandværker paa Forsædet var Vognens eneste Passagerer. For mig blev Rejsen en stor Fornøjelse, først fordi jeg rejste alene – jeg var kun sexten Aar – og dernæst fordi den gamle Dame førte et helt Lager med sig af Proviant for de tre Dage, og uophørligt trakteredede mig med alle Slags hjemmelavede Delikatesser. Ogsaa Omgivelserne forekom mig smukkere end ellers paa den Rejse; især staaer en Aften levende for min Erindring. Vi var komne til en af de større Landsbyer og havde gjort Holdt i Kroen. Den gamle Dame forlangte en Samovar for sig selv, og jeg strejfede ud omkring i Gaderne. Et lille hvidmalet Afholds-Værtshus tildrog sig min Opmærksomhed, og jeg gik derind. En Mængde Bønder sad omkring smaa Borde, der var belagte med hvide Servietter og drak Te, ogsaa jeg bestilte mig en Kop. Alt var nyt for mig her. Det var en Landsby med saakaldte »Krone-Bønder«, det vil sige Bønder, der ikke var Livegne, og som nød en relativ lykkelig Tilværelse, der hovedsagelig skyldtes deres

Linnedvævning, som de drev som en Slags Hus-Industri. Dæmpet, alvorlig Tale, af og til med et Latterudbrud, lød ved disse Borde, og efter at de sædvanlige indledende Spørgsmaal var blevne gjort, var jeg snart sammen med en halv Snes Bønder inde i en Samtale om Høstudsigterne for Egnen. Derefter begyndte man at gøre mig allehaande Spørgsmaal om St. Petersborg, fornemlig om de Rygter, der cirkulerede om Livegenskabets Ophævelse, og jeg fik ved den Anledning atter en Følelse af den russiske Bondes gode Hjærte, af hans sunde Forstand og hans Følelse for Ligeberettigelse. Forøvrigt hændte der intet som helst mærkeligt den Aften, og jeg spørger mig selv, om det maaske har været Umagen værd at omtale den; men ikke desmindre har dette lille beskedne Værtshus og min Samtale hin mørke, varme Nat med Bønderne gjort et saadant Indtryk paa mig, at jeg siden den Tid foretrækker et uanseligt, lille Afholds-Værtshus for den eleganteste Restauration i Verden.

V.

Det var stormfulde Tider, der nu begyndte for Pagekorpset. Da Girardot blev afsat, fik Kaptajn B-, en af vore Officerer, hans Plads. I Grunden var han en ret godmodig Mand, men han havde faaet den Ide, at vi ikke behandlede ham med tilstrækkelig Underdanighed, nu da han indtog en højere Stilling overfor os end før, og han søgte med Magt at tiltvinge sig det manglende Kvantum Respekt og Ærbødighed. Han begyndte med at gøre Ophævelser over de latterligste Bagateller med første Klasse, og hvad der var endnu værre, at berøve os de faa Friheder, vi nød godt af, og som i Tidernes Løb og Ugunst var indskrænkede til at blive højst primitive, men maaske derfor netop var os saa dyrebare.

Resultatet blev, at hele Skolen brød ud i aabenlyst Oprør, der varede flere Dage og endte med almindelig Afstraffelse af Eleverne samt med Udvisning af to af Skolens mest afholdte Kammerpager.

Nu begyndte Kaptajn B. at inspicere Klasseværelserne om Morgen, før Timerne begyndte, mens vi lærte vore Lektier. Vi havde da, efter vor Opfattelse, intet at gøre med vore militære Befalingsmænd, men udelukkende med Skolens Lærerstab, og følte os i høj Grad krænkede over dette Indgreb. En Dag gav jeg den almindelige Utilfredshed Luft ved at sige til Kaptajnen, at det var Skoleinspektøren og ikke ham, der havde noget at sige her. Denne Dristighed maatte jeg bøde for med flere Ugers Arrest, og vilde rimeligvis være bleven udvist af Skolen, hvis ikke Klasseinspektøren og vor gamle Direktør selv havde dømt til Gunst for mig, idet de mente, at jeg jo dog kun aabent havde udtalt, hvad de alle indbyrdes hviskede om. Ikke saa snart var disse Tvistigheder bilagte, førend Enkekejserindens Død – Nicolaus den Førstes Enke – bragte ny Forstyrrelser i vort Arbejde. Kronede Hoveder begravnes altid paa en Maade, som er beregnet paa at imponere Masserne, og indrømmes maa det, at dette Maal altid naaes. Kejserindens Lig blev fra Tsárkoye Selo', hvor hun døde, ført til St. Petersborg. Hele den kejserlige Familie, Statens højeste Embedsmænd, Tusinder af Funktionærer og Korporationer samt endelig først og fremmest, i Spidsen for dem alle, Skarer af Præster og Kirkekor fulgte Liget fra Jærnbane stationen paa dets Tog igennem Byens Hovedgader til Domkirken i Fæstningen, hvor det skulde ligge paa Parade i flere Uger. Tusinder af Gardister stod opstillede langs Gaderne, og andre Tusinder, iførte de pragtfuldeste Uniformer, fulgte med i den højtidelige Procession efter Ligvognen Ved hvert af de vigtigste Gadehjørner blev der sunget Litanier, og Kirkeklokkernes Ringning i Forbindelse med de Tusinder af Stemmer i det uhyre Kor samt Lyden af de militære Musikkorps udøvede tilsammen en saa gribende Virkning, at Menneskemasserne virkelig sørgede med ved Kejserindens Død.

Saa længe Liget stod paa Parade i Domkirken, maatte Pagekorpset iblandt andre Dag og Nat være med til at holde Vagt. Tre Kammerpager og tre Æresdamer stod tæt ved Kisten, der var stillet paa et højt Fodstykke; tyve andre Pager stod paa den øvrige Forhøjning, hvorpaa der to Gange daglig i Overværelse af Kejserfamilien blev sunget Litanier. Halvdelen af Pagekorpset boede paa den Maade skiftevis hver Uge i Fæstningen. Hver anden Time afløstes vi, og om Dagen var Tjenesten ikke stræng; men naar vi om Natten maatte staa op for at iføre os Hofuniformen og derpaa vandre igennem de mørke indre Fæstningsgaarde, medens Domkirkens Klokker klemte højtideligt, greb en kold Gysen mig, og jeg tænkte med Rædsel paa de Fanger, der sad indesluttede her indenfor den russiske Bastilles Mure. »Maaske vil du selv en Dag være iblandt dem!« sagde jeg til mig selv.

Begravelsen forløb ikke uden en Begivenhed, der let kunde have faaet de alvorligste Følger. Over Kisten var der rejst en uhyre Tronhimmel, i Form af en forgyldt Krone af umaadelige Dimensioner, og en Purpurkaabe,

kantet med Hermelin, hang i dybe Folder imellem de fire svære Piller, der støtter Kirkens Kuppel. Det hele Arrangement gjorde en imponerende Virkning; men vi Drengene opdagede snart, at Kronen var lavet af forgyldt Pap og Træ, og at Kaaben kun forneden var af Fløjl, højere oppe af rødt Bomuldstøj, og Hermelinen var af Flonel eller Svanedun, hvori der var syet sorte Egerhaler. Skjoldet, der bar det russiske Riges Vaaben, behængt med sort Flor, var ligeledes kun af Pap. Men Menneskemassen, der paa bestemte Tider om Aftenen havde Tilladelse til at gaa forbi Kisten og kysse det Guldbrokadestæppe, der laa over den, fik ikke Tid til at gøre disse lagttagelser. Man opnaaede at tilvejebringe den forønskede theatralske Effekt ved endog temmelig tarvelige Midler.

Naar der i Rusland læses et Litani, maa alle de Tilstedeværende holde tændte Lys i Haanden, og paa et givent Tidspunkt efter en bestemt Bøn slukke dem. Ogsaa den kejserlige Families Medlemmer maa gøre dette. Storfyrst Konstantins lille Søn, som saa', at de øvrige slukkede deres Lys ved at vende dem nedad, vilde en Dag gøre det samme, men kom til at berøre det sorte Flor, der hang ned fra Vaabenskjoldet lige bag ved ham, i et Nu fængede det, og Ilden slikkede som en uhyre Tunge op ad Hermelinskaaben. Gudstjenesten blev øjeblikkeligt standset, alles Øjne stirrede med Rædsel paa den røde Ildstriben, der mere og mere nærmede sig Kronen og Træværket, som bar det hele. Smaa Stumper af det brændende Stof begyndte allerede at falde ned rundt om og truede med at antænde Damernes lange sorte Slør.

I første Øjeblik mistede Alexander den Anden Aandsnærværelsen, men ogsaa kun for et Øjeblik, strax efter befalede han med rolig Stemme; »Tag Kisten bort!« Kammerpagerne traadte øjeblikkelig til for at gribe fat i Kisten, men i Mellemtiden havde den brede Ildtunge fordelt sig i flere mindre, som nu langsomt fortærede den fnuggede Yderside af det røde Stof og efterhaanden, som de oppe under Kronen stødte paa mere Sod og Støv, døde ud af sig selv i Folderne.

Jeg kan ikke sige, hvad der fængslede mig mest, Ilden, der krøb fremad, eller de tre Æresdamers slanke Skikkelser, der stod tæt ved Kisten, medens Slæbene af deres sorte Kjoler laa helt ned over Trinene, der førte til den øverste Forhøjning, og de lange sorte Kjoleslør bølgede ned over deres Skuldre. Ingen af dem havde under hele Oprindningen gjort den ringeste Bevægelse, de lignede tre smukke Statuer. Kun i den enes, Mlle. Gamaléyas Øjne, glinsede Taarerne som sorte Stenkulspærler. Hun var fra Sydrusland og den eneste virkelig smukke Dame iblandt Hoffets Æresdamer.

Hjemme i Skolen var der vendt op og ned paa alt under disse Begravelses-Ceremonier. Undervisningen var for enkelte Klassers vedkommende helt indstillet, og de af os, der vendte tilbage fra Fæstningen, kunde gøre, hvad de vilde, da vi intet havde for.

VI.

Den unge Russers Skoleaar er saa absolut forskellige fra Vest-Europæerens, at jeg nødsages til at dvæle lidt ved mit Skoleliv. Som Regel har de unge Mænd i Rusland, allerede mens de er i Gymnasiet eller paa Kadetskolen, en levende Interesse for alle sociale, politiske og filosofiske Anliggender. Sandt nok var Pageskolen den af alle Skoler, der havde de færreste Betingelser for at fremme en saadan Udvikling; men i disse bevægede Aar formaaede de friere Ideer endog at trænge indenfor vore Mure og paavirke nogle iblandt os, selv om de ikke hindrede os i at tage levende Del i Klassernes »Benefice-Forestillinger« eller lignende Gavtyvestreger.

Mens jeg endnu var i fjerde Klasse, var jeg stærkt optaget af Historie, og ved Hjælp af Læsning og Notitser, gjorde i Undervisningstimen, skrev jeg tilsidst et helt Afsnit af Middelalderens Historie til mit eget Brug. Næste Aar brød Striden ud mellem Pave Bonifacius den Ottende og den kejserlige Magt og vandt øjeblikkelig min Interesse. Mit ærgærrige Maal var at faa Adgang til det kejserlige Bibliothek, for der at studere Striden i dens Enkeltheder. Det var imod Bibliothekets Love, at Skoleelever fik Adgang til Læsesalene; men den gode Professor Becker forstod at jævne Vejen for mig, og en skøn Dag traadte jeg ind i Helligdommen og tog min Plads ved et af de smaa Borde med de røde Fløjlsofaer foran, hvormed Læsesalen dengang var udstyret.

Jeg fandt snart de rigtige Kilder. Jeg kunde ikke Latin, men mit Kendskab til Gammelfransk og Tysk hjalp mig, og jeg fandt en rig æsthetisk Nydelse særlig i de franske Krønikers jævne Form og Udtryk. En hel ny Verden aabnede sig for mig, og fra den Tid af lærte jeg at værdsætte de originale Kilder til Historien langt mere end de Værker, som behandler det hele under et moderne Synspunkt. Intet formaar at give ens aandelige Udvikling

større Sving end selvstændig Forskning paa et eller andet Omraade, og mine Studier dengang har ofte senere været mig til stor Nytte. Uheldigvis maatte jeg opgive dem, da jeg kom ind i anden Klasse – Skolens næstsidste – thi Pagerne maatte i de to sidste Aar lære det samme Pensum, der i Militærskolerne er fordelt paa tre Aar, og ved Siden af havde vi en forsvarlig Mængde andre Fag. Historien maatte saaledes nødvendigvis træde i Baggrunden for Naturvidenskaberne, Matematik og militære Kundskaber.

I anden Klasse begyndte vi ogsaa for Alvor at studere Physik. Vi havde en udmærket Lærer, en meget intelligent Mand med et noget sarkastisk Tilsnit, han hadede Udenadlæren og gjorde alt for at faa os til at tænke selv. Han var en dygtig Mathematiker og lærte os Physik paa Grundlag af Mathematiken, idet han samtidig aldeles ypperligt forklarede os de ledende Ideer i al fysisk Forskning og ved alle physiske Apparater. Enkelte af hans Spørgsmaal var saa originale, og hans Forklaringer saa udmærkede, at de for bestandig har indprentet sig i min Hukommelse.

Vor Lærebog i Physik var ret god (de fleste Lærebøger, der anvendes i Militærskolerne, er skrevne af Tidens dygtigste Mænd), men den var temmelig gammel, og vor Lærer, som fulgte sit eget System i Undervisningsmetoden, begyndte at forberede en kort Oversigt over det, han lærte os, til Brug for Klassen. Efter nogle Ugers Forløb blev ved et Tilfælde Nedskrivningen af dette Uddrag betroet mig, og som god Pædagog overlod Læreren Arbejdet næsten udelukkende til Eleven, idet han kun gennemgik Kladden. Da vi kom til Kapitlerne om Hede, Elektricitet og Magnetisme skulde disse skrives helt paa nyt, og dette besørgede jeg ogsaa og skrev saaledes en næsten fuldstændig Lærebog i Physik, som senere blev trykt til Brug for Skolen.

Ogsaa i Kemi havde vi en fortræffelig Lærer, en Mand, der lidenskabeligt elskede sin Videnskab, og selv havde gjort værdifulde Opdagelser. I Aarene 1859–61 var der en stærk Interesse oppe for de exakte Videnskaber. Store Mænd fremstod overalt, gjorde deres epokegørende Opdagelser, holdt tændende Foredrag og udgav Bøger over Resultatet af deres Forskninger. Darwin vendte op og ned paa al biologisk Viden med sin »Arternes Oprindelse«, medens Karl Vogt og Moleschott, følgende Claude Bernards Fodspor, lagde Grunden til den sande Psykologi i Physiologien. Det var bevægede Tider indenfor Videnskaben, og Strømmen, der førte hen imod Natuvidenskaberne, rev alle med sig.

Fem eller sex af os sluttede os sammen for at oprette et Slags Laboratorium for os selv; ved Hjælp af Støckhardts udmærkede Lærebog for Begyndere eksperimenterede vi i to af Kammeraternes Sovekammer. Det var Brødrene Zsatsky; deres Fader, en gammel pensioneret Admiral, var henrykt ved at se sine Sønner saa fornuftigt beskæftigede og fandt sig i, at vi kom baade Søndage og Helligdage, uagtet vort »Laboratorium« laa lige ved Siden af hans Arbejdsværelse. En Gang var vi under vore Experimenter lige ved at stikke Ild paa Huset, og mere end en Gang forpestedes vi alle Værelserne med Klor og lignende Stoffer. Men den gamle Admiral tog det alt meget roligt og fortalte en Dag ved Middagsbordet, at han som Dreng engang sammen med sine Kammerater ogsaa havde været ligeved at tænde Ild i et Hus; men det var ved en langt mindre nyttig Beskæftigelse, nemlig ved Tilberedningen af en Punschebolle. Og Admiralinden sagde midt imellem sine Hosteanfald: »Ja, hvis det er nødvendigt for Eders Uddannelse, at I eksperimenterer med disse ildelugtende Sager, saa er der jo ikke noget at sige dertil!«

Efter Middagen tog hun i Almindelighed Plads ved Pianoet, og til langt ud paa Aftenen sang vi Duetter, Terzetter eller Kor af de forskellige Operaer. Musik og Kemi gik saaledes Haand i Haand.

Fire eller fem af os havde bestemt, at vi ikke vilde træde ind i et Garderegiment, hvor hele vor Tid vilde være optagen af militær Exereits og Parader, men derimod vælge et af de militære Akademier, enten Artilleristernes eller Ingeniørernes. I den Anledning maatte vi lære en Del højere Geometri og tog endog privat Undervisning i det Fag. Samtidig lærte vi under Navn af matematisk Geografi nogen elementær Astronomi, som særlig i mit sidste Skoleaar optog mig meget. Universets aldrig hvilende Liv, som jeg opfattede som Livet og Udviklingen selv, blev for mig en udtømmelig Kilde til højere poetiske Tanker, og efterhaanden blev Menneskets Enhed med Naturen, baade den organiske og uorganiske – Naturens Poesi – mit Livs Filosofi.

Dersom de Fag, jeg her allerede har nævnet, havde været de eneste, vi havde at lære i Skolen, vilde vor Tid allerede have været tilstrækkelig optagen, men vi maatte desuden lære Historie, Statsvidenskab, Statistik, Retsvidenskab og dertil alle mulige militære Færdigheder. Naar jeg nu ser tilbage paa denne Opdragelsesmethode, mener jeg dog, at bortset fra de militære Fag, som mere nyttigt kunde været erstattet med exakte Videnskaber, laa disse mange forskellige Fag ikke over en ærgærrig Ynglings Læreevne. Da vi allerede i de første Klasser

havde faaet et ganske godt Grundlag af elementær Mathematik og Physik, var vi ogsaa alle i Stand til nogenlunde at klare det Arbejde, der fordredes af os. Men Hovedaarsagen til det gode Resultat laa dog vistnok deri, at Undervisningen førtes saa konkret som muligt. Saa snart vi havde lært elementær Geometri paa Papiret, maatte vi ud i Marken med Landmaaler-Stokken og Kæde og lære det samme om igen.

Samme System anvendtes overfor Fæstningslæren. Vi fik f. Ex. om Vinteren følgende Opgave: »Tænk Dem, at De har Tusind Mand og fjorten Dage til Deres Raadighed og byg saa et Fort, der er stærkt nok til at beskytte hin Bro, for at bevare den for en Hærs Tilbagetog!« Om Sommeren fik vi samme Opgave ude i Marken.

Alligevel havde vi tilstrækkelig Tid tilovers til Adspredelse. Vor bedste Tid var, naar vi efter fuldendt Examen fik tre eller fire Ugers Ferie, førend vi drog i Lejr, eller ligesaa lang Frihed inden vi atter begyndte Skolen, naar vi kom tilbage til Byen.

De faa af os, som i den Tid blev paa Skolen, kunde gaa og komme, naar de vilde, der var altid en Seng og et Maaltid Mad beredt for dem. Jeg tilbragte min meste Tid paa Bibliotheket eller i Eremitagenes Malerisamling, ogsaa besøgte jeg Statens forskellige store Fabrikker, som staa aabne for Publikum. Undertiden sejlede ogsaa flere af os sammen ud paa Nevaen og tilbragte ofte hele Nætter paa Floden, eller vi tog med Fiskerne op i den finske Bugt og beundrede den melankolske nordlige Nat, hvor Morgenrøden mødes med den nedgaaende Sols sidste Purpurskær, og hvor man ved Midnatstid kan læse en Bog ude i fri Luft.

Ved mine Besøg i Fabrikerne blev min Interesse vakt for stærke og gode Maskiner, og jeg begreb den Poesi, der kan ligge i et Maskineri.

I vore nuværende Fabrikker ødelægger Maskinerne Arbejderen, fordi han bliver en livsvarig Slave af en bestemt Maskine og aldrig noget mere; men dette skyldes udelukkende den daarlige Organisation og kan ikke falde tilbage paa Maskinen selv. Overarbejde og livsvarig Ensformighed er lige galt, hvad enten Arbejdet udføres med Haanden eller med Maskinen; men bortset fra disse Mangler forstaaer jeg tilfulde den Glæde, en Mand kan føle ved Bevidstheden om sin Maskines Styrke, dens Arbejdes intelligente Karakter, dens Bevægelsers Ynde og den Akkuratesse, hvormed den udfører sit Arbejde.

Ogsaa Musik spillede en stor Rolle i min Udvikling, og jeg øste af den næsten endnu større Glæder end af Poesien. Paa den Tid fandtes der ikke nogen russisk Opera; derimod var den italienske Opera med sine mange Førsterangs-Stjærner en yndet Institution i St. Petersburg. Da Primadonnaen blev syg, stod Folk i tusindvis, navnlig Ungdommen, til langt ud paa Aftenen foran hendes Bopæl for at faa Meddelelserne om hendes Befindende. Hun var ikke smuk, men saa snart hun sang, blev hun saa skøn, at Masser af unge Mænd var dødeligt forelskede i hende, og da hun døde, fik hun en Begravelse, større end man hidtil havde set i Hovedstaden. Byen var dengang delt i to Lejre, dem, der sværmede for Italienerne og dem, der foretrak den franske Komædie, hvor den fordærvede Offenbachske Smag, der nogle faa Aar senere fandt Indpas paa næsten alle Europas Scener, allerede begyndte at gøre sig gældende. Ogsaa vor Klasse i Skolen var delt i to Partier; jeg hørte til dem, der dyrkede Operaen. Vi havde ikke Lov til at sidde i Parkettet eller i Logerne. Maaneder i Forvejen var disse Pladser desuden optagne af Abonnenter, og enkelte Familier betragtede deres Pladser nærmest som en Arvefølgesag. Hver Lørdagften havde vi Adgang til det øverste Galleri og maatte under hele Forestillingen staa op i en fuldstændig Dampbads-Atmosfære. For at skjule vor iøjnefaldende Uniform, beholdt vi vore sorte vatterede Overfrakker paa og havde dem knuppet helt op til Halsen. Det er et helt Vidunder, at ingen af os fik Lungebetændelse, tilmed da de begejstrede Ovationer, vi plejede at bringe vore Yndlingsangere eller Sangerinder, gjorde os endnu hedere, og vi altid, naar vi kom ud, blev staaende foran Theatret for at faa et Glimt af vore Yndlinge at se og give dem et Hurra ved Bortkørslen. Den italienske Opera var i de Aar besynderligt nok nøje sammenknyttet med Frihedsbevægelsen, og de revolutionære Recitativer i »Wilhelm Tell« og i »Puritanerne«, blev altid modtagne med stormende Applaus og høje Bifaldsraab, der ramte Alexander den Anden lige i Hjærtet. Og oppe i Operaens sjette Galleri eller i Rygesalonen samledes den bedste Del af St. Petersburgs Ungdom i fælles Dyrkelse af en ædel Kunst. Det kan lyde naivt; men vist er det, at mangan stor Ide og god Inspiration fødtes i os igennem hin Begejstring for vore tilbedte Kunstnere.

VII.

Hver Sommer laa vi tilligemed de øvrige Militærskoler i Petersborger-Distriktet i Lejr ved Peterhof. Alt i alt var vort Liv derude ret behageligt, i hvert Fald meget gavnligt for vort Helbred; vi sov i rummelige Telte, badede i Søen og tilbragte hele sex Uger i Frilufts-Exercits.

For Militærskolerne er selvfølgelig Exercitsen det vigtigste ved Lejrlivet, men vi hadede allesammen Øvelserne, og kun det, at vi nu og da tog Del i Manøvrerne, forsonede os nogenlunde med dem. En Aften, da vi allerede var gaaede til Sengs, blev hele Lejren vækket ved at Kejser Alexander lod blæse til hurtig Udrykning. I Løbet af et Par Minuter var hele Lejren paa Benene, flere Tusinde Drengene forsamlede om deres forskellige Faner, medens Artilleriets Kanonvogne rumlede i den stille Nat. Alt, hvad der fandtes af Militær i Peterhof, kom galopperende til Lejren, men ved en eller anden Misforstaaelse var Kejseren selv til Fods. Der blev sendt Ordonants afsted i alle Retninger for at skaffe en Hest, men uden Resultat; da Kejseren ikke var nogen særlig god Rytter, vilde han kun ride en af sine egne Heste. Kejseren var ude af sig selv af Vrede og lagde ikke Skjul derpaa. »Dumrian!« hørte jeg ham sige til en Ordonants, der bragte det Budskab, at hans Hest var i en anden Lejr. »Har jeg maaske kun den ene Hest?«

Efterhaanden som Natten blev mørkere, og Larmen af Kanonerne og Kavalleriet tiltog, blev vi Drengene meget ophidsede, og da Kejseren befalede Angrebet, rykkede vor Kolonne lige imod ham. I tæt sluttede Rækker med fældede Bajonetter maa vi have haft et truende Udseende, thi Kejseren, der stadig var til Fods, gjorde tre dygtige Hop for at komme af Vejen for os. Det gik dengang op for mig, hvilken Magt en Kolonne er, naar den opdnet af Musikens Toner og Marschen selv, bevæger sig fremad i sluttede Geledder. Her foran os stod vor Kejser og vor General, for hvem vi alle nærede den dybeste Respekt; men jeg er overbevist om, at der i hele denne fremadskridende Masse ikke fandtes en Page eller en Kadet, som vilde være vejet en Tomme til Side eller standset et Øjeblik i Marschen for at give Plads for ham. Vi var under Fremrykning, han kun en Hindring, og vi vilde være gaaet over ham.

»Hvorfor skulde han ogsaa stille sig lige i Vejen for os?« sagde Pagerne senere. Drengene med Rifler i Haanden er i saadanne Tilfælde langt frygteligere end øvede Soldater.

Næste Aar, da vi tog Del i Petersborger-Garnisonens store Manøvrer, fik jeg et nyt Indblik i Krigshaandværket. I to hele paa hinanden følgende Dage bestilte vi ikke andet end at marschere frem og tilbage paa en Strækning af fire, fem Mil, uden at have ringeste Anelse om, hvad der foregik omkring os, eller i hvad Øjemed vi travede afsted. Snart lød Kanontordenen nærved, snart fjærnere; og rundt om fra Højene og Skoven hørtes skarp Musketild. Vi vedblev at gaa og kunde ikke forstaa Meningen af denne evige Marscheren paa samme Sted. Skarer af Kavalleri var komne ad samme Vej som vi og havde gjort den til en blød Masse af dybt og bevægeligt Sand. Gang paa Gang maatte vi gaa langs denne Vej, indtil endelig vor Kolonne brød al Disciplin og snarere lignede en Skare Pilegrimme end en militær Afdeling. Kun Fanerne blev paa Vejen, alle vi andre gik inde i Skoven langs Grøftkantene. Officerernes Ordre og Opmuntringer frugtede ikke det mindste.

Pludselig lød et Raab bag os: »Kejseren kommer! Kejseren er der!« Officererne bønfuldt os om at træde ind i Geledderne, vi hørte ikke paa dem. Kejseren kom og gav ny Ordre til at vende. »Omkring!« lød Kommandoen. »Kejseren er lige bag ved os, gør nu omkring!« hviskede Officererne; men Bataillonet tog ikke mere Notits af Ordren end af Kejserens Nærværelse. Til alt Held var Alexander den Anden ingen fanatisk Soldat, og efter at han havde sagt nogle faa opmuntrende Ord til os og lovet os Hvil, galopperede han bort igen.

Jeg lærte dengang at forstaa, hvormeget der under en Krig afhænger af Troppernes Sindsstemning, og hvor lidet der i de Tilfælde, hvor der fordres mere end almindeligt Arbejde af Soldaterne, kan udrettes ved Disciplin alene. Hvad formaar Disciplinen, naar der af en udmattet Afdeling forlanges overmenneskelige Kraftanstrengelser for at naa Kamppladsen til et bestemt Klokkeslet? Absolut intet! Det er i saadanne Øjeblikke ene og alene Begejstringen og Tilliden til Førerne, der kan opmuntre Soldaten til at gøre det umulige, og det er det umulige, der stadig fordres for at kunne naa et sejrrikt Resultat. Hvor ofte maatte jeg ikke senere i Sibirien mindes den Lektion, jeg fik her ved Manøvren, thi deroppe maatte vi ofte paa vore videnskabelige Expeditioner gøre det umulige! Det var dog kun forholdsvis lidt af vor Tid, der under Opholdet i Lejren var optaget af Exercits og Manøvrer, den største Del anvendtes til praktiske Øvelser i Feltværks-Arbejder og Opmaaling. Efter nogle enkelte

forberedende Øvelser fik vi et Kompas og f. Ex. følgende Opgave: »Optag et Kort af denne Sø, disse Veje eller den Park, maal Vinklerne med Kompasset og Skridt-Afstandene.«

Tidligt om Morgenen efter en hurtig indtaget Frokost gik Eleven med sine rummelige Lommer, fuldstoppede af Rugbrød ud paa en fire, fem Timers Tur i Skovene og gjorde ved Hjælp af sit Kompas og Boussole et Kort over de smukke, skyggefulde Veje, Floderne eller Søerne. Naar Arbejdet var færdigt, blev det sammenlignet med Generalstabens Kort, og der blev uddelt Belønninger i Form af optiske Instrumenter eller Tegneredskaber, eftersom Eleven selv valgte. For mig var disse Opmaalingsudflugter en stor Nydelse. Det uafhængige Arbejde, Ensomheden imellem de hundredaarige Træer, Livet i Skoven, som jeg uforstyrret kunde nyde, samtidig med, at mit Arbejde interesserede mig, efterlod dybe Spor i min Sjæl, og naar jeg senere, oppe i Sibirien udviklede mig til at blive en Forsker, ligesom flere af mine Kammerater blev Forskere i Asien, saa var Grunden dertil lagt her paa disse Opmaalings-Udflugter.

Pagerne i sidste Klasse blev i Hold paa fire ad Gangen hver anden Dag sendt til nogle temmelig fjærrt liggende Landsbyer og maatte der med Maalebord og Kikkert-Telescop foretage en nøjagtig Opmaaling af et flere Tønder stort Stykke Land. Generalstabens Officerer kom fra Tid til anden for at kontrollere Arbejdet og give dem Vejledning. Dette Liv midt iblandt Bønderne havde en udmærket Virkning paa de unge Mænds aandelige og moralske Udvikling.

Samtidig blev der afholdt Øvelser i at profilere Feltværker i naturlig Størrelse. Vi blev af en Officer ført ud i Terrænet, og der maatte vi gøre Profiler af en Bastion eller et Brohoved, idet vi sømmede Bjælker og Lægter sammen, akkurat paa samme Maade, som Jærnbane-Ingeniører stikker en Banelinie ud. Da vi kom til Brystværn og Skydeskaar, maatte vi gøre en Del Beregninger for at finde de forskellige Planers Heldning, og efter disse Øvelser ophørte Vanskelighederne for os ved Stereometrien. Vi elskede denne Slags Arbejde, og da vi engang i et Hjørne af Skolens Have inde i Byen opdagede en Bunke Ler og Grus, gav vi os øjeblikkelig i Lag med at bygge en regulær Fæstning i formindskede Dimensioner med nøjagtig beregnede Skydehuller og Grave.

Alt var gjort meget omhyggeligt, og vort ærgærrige Maal var nu kun at faa fat i nogle Planker til Underlag for Kanonerne, for at opstille de Modelkanoner, som vi havde inde i Klasseværelserne.

Men ak, vore Buxer, som saa' frygtelige ud, forraadte os!

»Hvad er det dog, I bestiller derude?« spurgte vor Kaptejn en Dag. »Se engang ned ad Jer! I ligner Jordarbejdere!« – Det var netop det, vi var stolte af! – »Hvis Storfyrsten kommer og ser Jer saaledes, kan det blive en net Historie!«

Til Trods for vor ivrige Protest, blev der næste Dag sendt Arbejdere ud for at udslette ethvert Spor af vor dyrebare Fæstning, som om det kun havde været en Mødding! Jeg omtaler denne Begivenhed for at vise, hvor stærkt Børn og unge Mennesker længes efter praktisk Anvendelse af det, de lærer i Skolerne, og hvor taabelig den Lærer er, som ikke vil eller kan se, hvilken mægtig Hjælp han kunde have i sin Gerning ved at give Eleverne Anledning til konkret Anvendelse af det, han har lært dem i Timen.

I vor Skole var alt baseret paa at uddanne os til Krigshaandværket, men vi vilde med samme Begejstring have arbejdet paa at konstruere et Jærnbaneanlæg, bygge et Blokhus eller opdyrke en Have og nogle Marker. Denne udprægede Trang til virkeligt Arbejde, der besjæler Ungdommen, gaar imidlertid fuldstændig tilspilde, saalænge Skolen endnu er inde paa Middelalderens Pedanteri og Klosterregler.

VIII.

I Rusland var der rig Væxt i den aandelige Udvikling i Aarene mellem 1857–61. Alt, hvad der i det sidste Decennium var blevet hvasket om ved hemmelige Vennemøder af den Generation, som i Rusland repræsenteredes af Turgeniew, Tolstoy, Herzen, Bakunin, Dostojevski o. s. v., begyndte nu at finde Vej til Pressen. Endnu var Censuren højst pinlig, men hvad der ikke kunde siges rent ud i politiske Artikler, kunde smugles ind under Form af Noveller, humoristiske Skitser eller tilslørede Kommentarer til vesteuropæiske Begivenheder; enhver læste imellem Linjerne og forstod Meningen. Da jeg ikke i St. Petersborg havde anden Omgang end den, jeg fandt i Skolen, og saa en snæver Kreds af nogle Slægtninge, stod jeg helt udenfor disse Aars radikale Bevægelse

– ja i Virkeligheden Mile borte fra den. Og maaske var det det betegnende ved hin Bevægelse, at den var stærk nok til at trænge indenfor en saa »korrekt« Skole som vor og til at finde et Ekko endog iblandt mine Slægtninge.

Jeg plejede at tilbringe Fridagene hos en af mine Tanter, som allerede i et forudgaaende Kapitel er omtalt under Navn af Fyrstinde Mirski. Onkel var udelukkende optaget af sine raffinerede Frokoster og Middage, og hans Hustru og Datter førte paa deres Side en meget behagelig Tilværelse. Min Kusine var en smuk ung Pige paa nitten Aar, dertil sjælden elskværdig, og alle hendes Fætre var forelskede i hende. Hun elskede en af dem igen, og ønskede inderligt at gifte sig med ham. Men indenfor den russiske Kirke anses et Ægteskab mellem Fætter og Kusine for at være en stor Synd, og den gamle Fyrstinde havde forgæves ansøgt de højeste gejstlige Myndigheder om, at der i dette Tilfælde maatte gøres en Undtagelse. I det Haab, at Datteren i andre Omgivelser skulde finde en mere passende Bejler end sin egen Fætter, var Tante saa flyttet til St. Petersburg. Jeg kan her strax sige, at dette blev spildt Ulejlighed, og det uagtet Hovedstadens mest elegante unge Gardeofficerer og Diplomater færdedes i Fyrstinde Mirskis pragtfulde Saloner.

Et saadant Hus skulde man tro var det sidste, der kunde afgive Ekko for revolutionære Ideer, og dog var det i dette Hjem, at jeg gjorde mit første Bekendtskab med Tidens revolutionære Litteratur. Herzen, den store Emigrerede, var netop i London begyndt at udgive sit Tidsskrift »Polarstjernen«. Bladet vakte stærk Opsigt i Rusland selv indenfor Hofkredse, og blev hemmeligt læst overalt i St. Petersburg. Paa en eller anden Maade fik min Kusine fat i det, og vi læste det sammen. Hendes Hjærte gjorde Oprør imod den Tvang, man vilde paalægge det, og hendes Sind var derfor særligt modtageligt for den mægtige Kritik, som den geniale Skribent udslyngede imod russisk Enevælde og Regerings-Systemets Raadenskab. Med en Følelse, der nærmest grænsede til Afguderi, betragtede jeg de fem ædle Hoveder, der var trykt paa Bladets Omslag, og forestillede »December-Mændene« – Bestuzheff, Kahovski, Péstel, Ryléeff og Muraviov-Apostol, de fem Mænd, som Nikolaus den Første lod hænge som Oprørere den fjortende December 1825.

Turgeniew sagde om Herzen, at han skrev med Taarer og Blod, og at ingen anden Russer havde skrevet saaledes, og vist er det, at Skønheden i hans Stil, Aanden, der prægede hans Ideer i Forbindelse med hans dybe Kærlighed til Rusland, til den Grad slog ned i min Sjæl, at jeg læste og læste om igen hver enkelt af disse Sider, som maaske mere er fyldt af Hjærte end af Hjærne.

I Begyndelsen af Aaret 1860 udgav jeg min første revolutionære Avis. Kunde jeg i en Alder af atten Aar vel være andet end en Tilhænger af Konstitutionen? Selvfølgelig skulde min Avis paapege Nødvendigheden af, at Rusland fik en Konstitution. Jeg skrev om Hoffets unødvendige og latterlige Udgifter, den uhyre Sum, det kostede at holde en Flaade nede i Middelhavet som Æresvagt for Enkekejsersinden, der forøvrigt døde kort Tid efter, og jeg henledte Opmærksomheden paa Embedsmændenes Misgreb, hvilket jeg saa ofte havde hørt tale om, samt paaviste, at en Konstitution var den eneste Udvej. Jeg tog tre Afskrifter af min Avis og puttede dem ned i Skufferne til tre af de ældre Kammerater – af dem, jeg troede der havde mest Interesse for Sagen. Jeg bad mine Læsere om at lægge deres Bemærkninger bag det store skotske Ur, der stod i Bibliotheket. Med bankende Hjærte saa' jeg næste Dag efter, om der var noget Svar til mig bag Uret – og fandt to Billetter. To af Kammeraterne skrev, at de sympathiserede fuldstændigt med mig, men gav mig det Raad, ikke at risikere for meget. Jeg skrev mit andet Nummer, hvori jeg endnu mere hensynsløst forklarede Nødvendigheden af, at alle Kræfter mødtes til Enhed i Frihedens Navn. Men dennegang fandt jeg intet Svar bag Uret, Kammeraterne kom derimod selv.

»Vi er temmelig sikre paa, at det er Dem, der har skrevet dette,« sagde de, »og vi ønsker at have en Samtale med Dem. Vi stemmer fuldstændig overens med Dem, og vi er komne for at sige: lad os fremtidig være Venner! Deres Avis har altsaa for saa vidt gjort sin Nytte, som den har bragt os sammen; men der er ingen Anledning til at vedblive at skrive den. I hele Skolen er der, foruden os, kun to, der interesserer sig for Sager som disse, og hvis det blev bekendt, at en Avis som denne cirkulerede imellem os, vilde Følgerne blive frygtelige for os alle. Lad os danne en lille Forening og samtale om Tingene, maaske kan vi gensidig paavirke hverandre til noget godt.«

Dette Forslag var saa forstandigt, at jeg ikke kunde andet end billige det, og vi beseglede vort Forbund med et kraftigt Haandtryk. Fra den Tid af var vi tre uadskillelige Venner og plejede at læse sammen og drøfte alt mellem Himmel og Jord.

Livegenskabets Ophævelse var det Spørgsmaal, der paa den Tid beskæftigede alle tænkende Mennesker.

Frihedsbevægelsen i 1848 havde som et svagt Ekko fundet Genklang i den russiske Bondes Hjærte, og fra Aaret 1850 begyndte de Livegnes Oprør at antage foruroligende Dimensioner. Dengang Krimkrigen brød ud, og der blev udskrevet Militær over hele Rusland, bredte Urolighederne sig voldsommere end nogensinde før. Flere Godsejere blev dræbt af deres Livegne, og Tilstandene var saa alvorlige, at hele Regimenter Artilleri blev sendt ud imod Oprørerne. Tidligere havde et lille Detachment Soldater været tilstrækkeligt til at bringe Bønderne til Lydighed.

Disse Oprør paa den ene Side og den Uvilje imod Livegenskabet, som var voxet op med den Generation, der kom til Roret ved Alexander den Andens Tronbestigelse, gjorde Bøndernes Frigørelse mere og mere til en Nødvendighed. Kejseren, der selv var imod Livegenskabet, blev desuden i sin egen Familie paavirket af sin Hustru, sin Broder Konstantin og Storfyrstinde Pawlowna og gjorde de indledende Skridt i Sagen. Hans Mening var, at Initiativet til Omvæltningen maatte udgaa fra Adelen, de Livegnes Herrer selv. Men ikke i en eneste Provins af Rusland lykkedes det at paavirke Adelen til at komme med et Andragende af den Art til Czaren. I Marts Maaned 1856 forsøgte Kejseren i en Tale til Moskower-Adelen at paavise den Nødvendigheden af at gøre et saadant Skridt: Dødstavshed var Svaret paa hans Tale, og Kejseren, som følte sig krænket, sluttede med Herzens berømte Ord: »Det er bedre, mine Herrer, at Forandringen kommer fra oven end at vente paa, at den skal komme nedenfra!« Men selv disse Ord frembragte ingen Virkning, og man maatte tilsidst ty til Provinserne i Gammel-Polen, Grodna, Wilna og Kovna, dér, hvor Napoleon allerede i 1812 havde ophævet Livegenskabet – det vil sige paa Papiret. Det lykkedes General-Guvernøren i disse Provinser at faa den polske Adel til at indsende det ønskede Andragende. I November 1857 kundgjorde Czaren sin berømte Forordning til General-Guvernøren i de Lithauiske Provinser, hvori han meddelte ham sin Hensigt om at ophæve Livegenskabet. Med Taarer i Øjnene læste vi Herzens smukke Artikel: »Du har sejret, Galilæer!« og de Emigreredes Erklæring fra London om, at de fremtidig ikke længer betragtede Kejser Alexander som en Fjende, men derimod vilde være rede til at støtte ham i hans store Frihedsværk.

Bøndernes Holdning var mærkelig. Saa snart Nyheden om det saa længselsfuldt ventede Frihedsbudskab bredte sig, standsede Oprørerne næsten øjeblikkeligt. Bønderne holdt sig afventende, og paa en Rejse, som Czaren gjorde ind i Mellem-Rusland, flokkedes de omkring ham og bønfuldt ham om at give dem Friheden. Kejseren hørte imidlertid med stor Uvilje paa disse Henvendelser, og besynderligt nok gik der mellem Bønderne det Rygte, at det var Napoleon den Tredje, der i Fredstraktaten havde fordret af Czaren, at han skulde give dem fri – saa stærk er Traditionens Magt. Jeg hørte hyppigt denne Udtalelse, og endnu Dagen før Frigørelses-Loven blev forkyndt, syntes Bønderne at nære Tvivl om, at der i det hele taget vilde blive gjort noget, hvis der ikke blev udøvet et Tryk paa Regeringen udefra af de øvrige Stormagter. »Nej, der vil saamænd intet ske, hvis ikke Garibaldi kommer,« sagde en Bondemand i St. Petersborg til en af mine Kammerater, da han talte til ham om den forventede Frihedslov.

Efter den korte almindelige Glædesrus fulgte der imidlertid Aar af Uvished og Angst. Særlige nedsatte Udvalg i Provinserne og i St. Petersborg drøftede de Livegnes fremtidige Stilling, men Kejseren syntes nu pludselig at være bleven usikker. Et stadigt Tryk udøvedes paa Pressen for at hindre den i at drøfte Enkelthederne, mørke Rygter cirkulerede i Hovedstaden og naaede ogsaa indenfor vor Skole.

Der var ingen Mangel paa unge Mænd iblandt Adelen selv, der arbejdede alvorligt paa en fuldstændig Ophævelse af den gamle Trældom; men det Parti, der stemte for Livegenskabet, sluttede sig tættere og tættere omkring Kejseren og fik lidt efter lidt Magt over hans Sind. De hviskede i hans Øren, at den Dag, Livegenskabet ophævedes, vilde Rusland blive Vidne til en Opstand, langt frygteligere end den Pugachoff'ske i 1773. Den uhyre Maskine, der skulde udarbejde Frigørelses-Loven, var imidlertid allerede bleven sat i Gang, Udvalgene holdt deres Møder, Bunker af Planer for de nye Tilstande, adresserede til Kejseren, cirkulerede i Manuskript eller blev trykte i London. Herzen, hvem Turgeniew holdt nøje underrettet med alt, hvad der foregik i Regeringskredsene, drøftede i sine Blade »Klokken« og »Polarstjærnen« Enkelthederne i de forskellige Forslag, og Chernyshevski gjorde det samme i sit Organ »Samtiden«. Slavophilernes, især Aksakoff og Belyáeff, havde benyttet sig af de første Øjeblikkes relative Frihed i Pressen til at gøre Sagen saa offentlig som mulig, og drøftede Hovedtrækene i Loven med klar Forstaaelse af dens tekniske Stilling. Hele det intellektuelle St. Petersborg følte med Herzen og især med Chernyshevsky. Jeg erindrer tydeligt, at Officererne i Hestgarden, som jeg hver Søndag efter Kirkeparaden traf i min Fætter Dmitri Nikolaevich Krapotkins Hus nærede samme Anskuelse som Cher-

nyshevsky. Stemningen i St. Petersborg, baade i Salonerne og i Gaderne var saadan, at et Tilbageskridt vilde være en Umulighed. Livegenskabets Ophævelse *maatte* gennemføres, og et andet vigtigt Punkt blev vundet: de frigivne Livegne skulde foruden deres Bosted tillige have det Land, de hidtil havde dyrket for Godsejeren. Men det reaktionære Parti, der fornemlig bestod af den gamle Adel, tabte ikke Modet. Det samlede hele sin Kraft om det Maal at faa en Udsættelse af Loven, at indskrænke de Frigivnes Rettigheder og fordre en saa ublu Afstaaelsestaxt for Jorden, at det vilde gøre Bøndernes økonomiske Frihed højst illusorisk. Czaren afskedigede Nikolaus Milutin, Krigsministerens Broder og Sjælen i det hele Foretagende, med de Ord: »Det gør mig ondt at maatte skilles fra Dem, men jeg er nødsaget dertil; Adelen stempler Dem som en af de Røde.« Ogsaa de først nedsatte Udvalg, der havde udarbejdet Planerne, blev opløst, og de nye, der kom i deres Sted, udarbejdede hele Planen til Fordel for Godsejerne; Pressen fik atter Mundkurv paa.

Tingene begyndte at antage et sørgeligt Udseende, og Spørgsmaalet var nu, om Friheden i det hele taget vilde komme. Jeg fulgte Striden med feberagtig Uro, og hver Søndag, naar Kammeraterne kom tilbage fra deres Hjem, spurgte jeg dem, hvad deres Forældre sagde. I Slutningen af 1860 blev Rygterne værre og værre. Snart hed det sig: »Valuéff-Partiet har faaet Overhaand!« eller »Hele Udvalgets Arbejde skal gøres om igen!« »Prinsesse X« (en Veninde af Czaren) bearbejder Kejseren, hun er paavirket af sine Slægtninge!« Og endelig mente man: »Loven vil blive henlagt indtil videre; man frygter for en Revolution!«

I Januar 1861 begyndte imidlertid Rygterne at lyde noget forhaabningsfuldere, og man ventede nu almindeligt, at der dog vilde ske et eller andet i Sagens Interesse paa Kroningsdagen den 19. Februar.

Dagen kom, men bragte intet nyt! Jeg gjorde Tjeneste paa Slottet. Der var ingen stor »levée« – kun en mindre – til dem brugtes Pagerne fra næstsidste Klasse for derved at vænne dem til Hoftjenesten; det var den Dag min Tur. Jeg fulgte en af Storfyrstinderne, der var kommen til Slottet for at overvære Messen; men da hendes Gemal ikke indfandt sig, sendte hun mig for at hente ham. Han blev kaldt ud af Kejserens Arbejdsværelse, og jeg fortalte ham halvt spøgende, i hvilken Ængstelse hans Hustru befandt sig over hans Udeblivelse uden at have ringeste Anelse om, hvilke alvorlige Ting, der var bleven forhandlede derinde i Værelset. Kun nogle ganske faa vidste, at Manifestet den Dag virkelig blev underskrevet og blot holdt tilbage, fordi man frygtede, at der under Karnevalet, som begyndte den følgende Søndag, lettere end ellers vilde udbryde Uroligheder. Man var endog saa forsigtig at henlægge Karnevals-Markedet, der ellers afholdtes paa et Torv i Nærheden af Vinterpaladset, til en fjærnere Del af Byen. Armeen havde faaet Ordre til ubarmhjærtigt at undertrykke selv den mindste Opstand fra de Livegnes Side.

Fjorten Dage senere, paa den sidste Søndag i Karnevalet, den femte Marts, efter efter den nye Tidsregning, den syttende, var jeg paa Skolen og skulde om Eftermiddagen tage Del i Militær-Paraden i Ridehuset. Jeg var endnu ikke staaet op, da min Oppasser, Ivan, ilfærdigt traadte ind med Tebakken og udbrød: »Friheden er kommen, Fyrste! Manifestet er opslaaet paa Gostinnoi-Torvet!« – det var Butiks-Kvarteret lige overfor Pageskolen.

»Har du selv set det?« spurgte jeg aandeløst.

»Ja! Folk staar rundt omkring; en læser op, de andre hører efter. Men Friheden er det!«

I et Øjeblik var jeg klædt paa og udenfor paa Gaden. En af Kammeraterne kom mig i Møde.

»Friheden, Krapotkin! Friheden!« raabte han langt borte til mig. »Her ser De Manifestet! Min Onkel fik i Aftes at vide, at det vilde blive læst ved Fromessen i Dag i Isaks-Katedralen, og vi gik alle derhen. Manifestet blev ganske rigtigt læst op og derefter uddelt blandt Menigheden. Da jeg kom ud af Kirken, stod der to Bønder ved Døren. En af dem sagde til mig med en komisk Gebærde, som om han viste én Døren: »Se saa, min Herre, nu er den Herlighed forbi!« Men der laa Aars ængstelig Venten i den Gebærde, hvormed han antydede, at han satte sin Herre paa Porten.

Jeg læste og læste atter Manifestet. Det var skrevet i en svulstig Stil af Moskows gamle Metropolit, Philarete, i en mærkelig Blanding af Russisk og Gammel-Slavisk, som forstyrrede Meningen. Det var Friheden – dog ikke endnu – i hele to Aar, indtil 19. Februar 1863 skulde Bønderne endnu være Livegne. Ikke desmindre: én Ting var sikkert, Livegenskabet var for bestandig afskaffet, og de frigjorte Bønder vilde faa Jord og Hus til eget Eje. Vistnok maatte de betale derfor, men Trældommens Skam klæbede ikke længer ved dem, de var ikke mere Slaver! Reaktionen havde altsaa dog ikke sejret!

Da Paraden hin Dag var endt, raabte Kejseren med høj Røst: »Jeg maa bede de Herrer Officerer komme et Øjeblik hen til mig!«

I en Fart samlede alle omkring ham, og han begyndte med stærk Stemme at tale om den store Begivenhed. Kun enkelte Ord naaede mine Øren:

»Officererne – – Repræsentanterne for Adelen i Arméen – – Aarhundreders Uretfærdighed er nu endelig ophævet – – Jeg venter Ofre af Adelen – – – den loyale Adel vil samle sig om Thronen – – « og saa fremdeles. Begejstrede Hurraraab lød fra Officererne, da Talen var forbi.

Vi snarere løb end marscherede tilbage til Skolen, af Frygt for at komme for sent til Operaen, som den Aften gav sin sidste Forestilling; og vi var vis paa, at der vilde finde en eller anden Ovation Sted. I en Fart fik vi Paradedragten af, og afsted gik det til vore Pladser i sjette Galleri.

Huset var tæt besat. I første Mellemtid var der i Theatrets Rygeværelse fuldt af Unge, der, stærkt bevægede, drøftede Dagens Begivenhed baade med Venner og med dem, der var fremmede. Vi blev i en Fart enige om at vende tilbage til vore Pladser og istemte Hymnen: »Gud beskytte Czaren« for at faa Publikum til at falde i med. Men i samme Øjeblik naaede Lyden af Musik vore Øren, og vi skyndte os ind. Orkestret spillede allerede Hymnen, som imidlertid hurtigt overdøvedes af endeløse Hurraraab, der kom fra Gallerierne, fra Logerne og Gulvet. Jeg saa Bavéri, Kapelmesteren, svinge Taktstokken, men hørte desuagtet ikke en eneste Tone af hele det stærke Orkester. Saa standsede Bavéri, men Hurraraabene blev ved. Jeg saa ham atter svinge Taktstokken, Violinbuerne strøg frem og tilbage og Blæserne havde Messinginstrumenterne for Munden, men endnu overdøvede Mængdens Stemmer enhver Lyd fra Orkestret. Saa begyndte Bavéri for tredje Gang at spille Hymnen, og først nu formaaede enkelte af Instrumenterne at trænge igennem.

Ude paa Gaden var der den samme Begejstring. Foran Vinterpaladset stod Skarer af Bønder og dannede Folk, og da Czaren viste sig i Gaderne, stimlede Mængden sammen om hans Vogn og jublede og skreg.

Da Kejser Alexander to Aar senere druknede den polske Opstand i Blod, og »Bølden Muravieff« kvalte den paa Skaftotet, havde Herzen Ret, naar han skrev: »Alexander Nikolaevich, hvorfor døde du ikke hin Dag! Dit Navn vilde da have staaet som en Helts i Historiens Bog!« – –

Hvor blev de Oprør af, som Trældommens Forkæmpere havde bebudet? Man kunde ikke godt tænke sig Betingelser, der var mere usikre end dem, Friheds-Loven forkyndte, og hvis noget skulde have fremkaldt Oprør, saa maatte det netop være denne forvirrende Usikkerhed ved den nye Lov; men desuagtet holdt Rusland sig rolig, roligere end nogensinde før. Kun paa to Steder udbrød der alvorligere Oprør; de mindre Udbrud af Utilfredshed, som enkelte andre Steder gav sig Luft, skyldtes væsentligst Misforstaaelse og blev hurtigt bilagt. Den russiske Bonde havde med sin sædvanlige sunde Sans forstaaet, at Trældommens Dage var forbi, og Frihedens oprundne, og tog stiltiende imod de Betingelser, hvorunder det længselsfuldt attraaede Gode tilstodes ham, uagtet Betingelserne var meget haarde.

Jeg var i Nikolskoye i August Maaned 1861 og atter om Sommeren 1862, og var forbavset over den rolige, forstandige Maade, Bønderne havde taget Sagen paa. De vidste helt vel, hvor vanskeligt det vilde være for dem at betale den høje Afgift af Jorden, som der forlangtes, og som gjorde Livegenskabets Ophævelse til en Gevinst for Godsejerne snarere end det modsatte. Men de satte den personlige Frihed, der tilstodes dem, saa højt, at de tog imod de trykkende økonomiske Byrder uden at knurre, kun som en haard Nødvendighed. I de første Maaneder efter den Dag, da den personlige Frihed var opnaaet, holdt de to Helligdage om Ugen, idet de erklærede det for en Synd at arbejde om Fredagen; men da det blev Sommer, arbejdede de til Gengæld med mere Iver og Udholdenhed end nogensinde før.

Da jeg femten Maaneder efter Frigørelsen gensaa Bønderne i Nikolskoye, kunde jeg ikke andet end beundre dem. De havde beholdt deres gode venlige Sindelag, men ethvert Spor af Servilisme var forsvundet. De talte til deres Herrer som til Ligestillede, og som om de aldrig havde staaet paa nogen anden Fod med dem. Polozhénien – Frigørelses-Lovbogen – var en stor og vanskelig Bog, som det tog Tid og Arbejde at komme igennem. En Dag kom Vasili Ivanoff, »den Ældste« i Nikolskoye til mig og bad mig forklare ham et Sted, der var noget vanskeligt for ham at forstaa. Jeg forbausedes over at se, hvorledes han, der tilmed kun daarligt kunde læse, helt tydeligt og rigtigt havde fundet ud af alle disse indviklede Lovparagrafer.

Hustyendet var daarligst stillet. De fik ingen Jord og havde næppe heller forstaaet at dyrke den, hvis de havde faaet nogen. De fik kun Friheden og intet andet. I vor Egn forlod de næsten allesammen deres tidligere Herrer, ikke én blev f. Ex. i min Faders Hus, de søgte Plads andre Steder, og en Mængde af dem fandt strax Ansættelse hos de rige Købmandsfamilier, der var stolte af at have en Kok eller en Kusk, der havde tilhørt den

eller den Fyrste eller General. De af Tjenestefolkene, der havde lært et Haandværk, fandt let nok Arbejde i Byerne; Faders Musikkorps slog sig saaledes ned i Kaluga, hvor de skaffede sig en god Levevej og vedblev at staa paa en venskabelig Fod med os. Men de, som intet havde lært, havde svære Tider for sig, og dog foretrak de alt andet end at blive i deres gamle Herres Tjeneste.

Med Hensyn til Godsejerne, fandt Størsteparten af dem sig i Livegenskabets Ophævelse som i et nødvendigt Onde, kun enkelte af de største Selvejere brugte al deres Magt for under en eller anden Form at faa genindført de gamle Tilstande; det lykkedes dem til Dels under Alexander den Tredje. Iblandt de yngre af dem fandtes derimod den Stab af Fredsmæglere, der paa hin Tid i Rusland bidrog saa væsentlig til Sagens fredelige Løsning. De fleste af de ældre havde allerede diskonteret de betydelige Beløb, de skulde have for Jorden, der var taxeret langt over Værdi, og de var udelukkende optaget af at faa disse Penge givet ud igen, enten i de fine Restauranter eller ved Spilleklubbernes grønne Bord. Det maa siges, at det lykkedes de fleste mærkværdigt hurtigt at blive af med dem.

For mange af Godsejerne var de Livegnes Frigivelse en udmærket Penge-Transaktion. Min Fader havde f. Ex. en Del Jord, som han i sikker Forudfølelse af Livegenskabets Ophævelse solgte i Parceller til elleve Rubler for hver russisk Acre; den blev nu i Afstaaelskontrakten til Bønderne ansat til fyrretyve Rublers Værdi, altsaa tre og en halv Gang mere, end den oprindelig kostede; og saaledes gik det omtrent overalt. Paa min Faders Gods i Stepperne i det Tambowske Guvernement betalte Kommunen i tolv Aar en Afgift af Jorden, der var dobbelt saa høj som den, han selv naaede, da han drev den med sine Livegne.

Elleve Aar efter hin mindeværdige Tid kom jeg til Godset i Tambow, som jeg havde arvet efter Fader. Jeg opholdt mig der i nogle Uger, og Aftenen før jeg rejste, fortalte Præsten mig følgende Historie. Præsten, der var en intelligent Mand med uafhængige Meninger, af den Slags Folk, man undertiden træffer i Syd-Rusland, havde paa den smukke Sommeraften været paa en længere Spaseretur. Udenfor Landsbyen traf han en midaldrende Bonde – Anton Savelieff – der sad paa en lille Høj med en opslaaet Psalmebog i Hænderne. Manden kunde knapt stave paa Gammelt-Slavonisk og læste ofte en Bog bag fra, idet han begyndte med sidste Side. Det var selve Arbejdet ved at læse, der morede ham, og undertiden fandt han saa et enkelt Ord, der foraarsagede ham særlig Glæde, og som han vedblev at læse om og om igen. Iaften var han i Færd med en Psalme, i hvilken hvert Vers begyndte med Ordene: »Fryd Eder!«

»Hvad er det, du læser?« spurgte Præsten.

»Det skal jeg fortælle Jer, Fader,« svarede Bonden. »Det er nu fjorten Aar siden, at den gamle Fyrste engang ved Vintertid kom hertil. Jeg var om Aftenen kommen hjem stiv af Kulde, der rasede en Snestorm udenfor, og jeg var begyndt at klæde mig af, da vi pludselig hørte nogen banke paa Ruden – det var »den Ældste« i Landsbyen. »Du skal strax komme op til Fyrsten, han vil tale med dig!« sagde han. Vi – min Kone, Børnene og jeg blev som lamslaaede af Angst. »Hvad kan han ville dig?« udbrød min Kone grædende. Jeg slog Korsets Tegn for mig og forlod mit Hjem, Snestormen blændede mig næsten, men Gud være lovet, det endte godt! Fyrsten sov til Middag, da jeg kom; men da han vaagnede, lod han mig kalde ind til sig og spurgte mig, om jeg kunde hvidte et Loft. Da jeg svarede »Ja!« befalede han mig at komme igen næste Dag for at gøre nogle Lofter i Stand. Jeg gik lykkelig tilbage til mit Hjem; ved Broen traf jeg min Hustru med Patteglutten i sine Arme. Der havde hun staaet hele Tiden i den frygtelige Storm og ventet paa mig. »Hvad er der hændet, Savelich?« raabte hun mig i Møde. »Intet slemt!« svarede jeg. »Han vilde bare have mig til at hvidte nogle Lofter.« – Ja, ser I, Fader, saaledes gik det til paa den gamle Fyrstes Tid! Da den unge nu for nylig kom hertil, gik jeg over for at se ham; jeg traf ham i Haven ved Tebordet, der var stillet i Skyggen af Huset. Og I, Fader, sad ved hans Side tilligemed »den Ældste« i Distriktet med Kæden om sin Hals. »Vil du have et Glas Te, Savelich?« spørger saa Fyrsten mig og siger til Peter Grigorieff: »Bring en Stol til!« Og Grigorieff, for hvem vi alle skælvede, mens den gamle Fyrste levede, maatte nu hente en Stol til mig. Saa sad vi alle omkring Bordet, og Fyrsten skænkede selv Teen til os – og ser I, Fader, nu er Aftenen saa smuk, Brisen kommer saa mild og lun ude fra Stepperne og fører en saa krydret Duft med sig, og jeg sidder her og læser: »Fryd Eder! Fryd Eder!«

Denne lille Episode viser, hvad Livegenskabets Ophævelse betød for Bonden.

IX.

I Juni 1861 blev jeg udnævnt til Vagtmester i Pagekorpset; men jeg maa dog indrømme, at flere af Skolens Officerer ikke var særlig gunstig stemte for denne Udnævnelse, fordi de mente, jeg ikke vilde forstaa at opretholde Disciplinen. Det var i Reglen første Elev i øverste Klasse, der blev Vagtmester, og da jeg allerede i flere Aar havde været Nummer et, kunde Udnævnelsen ikke længer holdes tilbage. Min nye Post ansaas for meget misundelsesværdig, ikke alene fordi Vagtmesteren indtog en særegen Stilling i Skolen, der næsten stillede ham i Klasse med Officererne; men i Særdeleshed fordi han, saa længe han beklædte sin Stilling, skulde fungere som Kammerpage hos Kejseren, og at være personlig attacheret Monarken, betragtedes selvfølgelig som det første betydningsfulde Skridt til fremtidige Udmærkelser. For mig var imidlertid den vigtigste Fordel ved min nye Stilling den, at jeg helt fritoges for de mange kedsommelige Pligter, der ellers paahvilede Kammerpagerne i Skolen, og at jeg fik mit eget Værelse, hvor jeg kunde trække mig tilbage til mit Arbejde uden at forstyrres. Men Sagen havde ogsaa en ubehagelig Side. Jeg havde altid fundet det skrækkelig kedeligt, at skulle gaa Skridt for Skridt saa og saa mange Gange om Dagen igennem Skolens store Værelser og plejede i Reglen at tage dem i et Par Spring, uagtet det var strængt forbudt. I min nuværende Værdighed var jeg imidlertid forpligtet til at vandre adstadigt omkring med Tjeneste-Bogen under Armen, og jeg henvendte mig til nogle af Kammeraterne for at spørge dem til Raads om, hvorledes jeg skulde klare denne vanskelige Situation. Resultatet af vore Forhandlinger blev, at jeg nok nu og da turde risikere et lille Løb, naar jeg blot forstod at stille mig paa en god Fod med de øvrige Kammerater, som ikke stod mig personligt nær; og dette lykkedes mig heldigvis.

Kammerpagerne maatte hyppigt møde paa Slottet for at gøre Tjeneste ved de større og mindre »levées«, Ballerne, Audienserne, de store Gala-Middage o. s. v. I Jule- og Nytaarstiden samt i Paaskeugerne blev vi daglig kaldt til Slottet – undertiden to Gange om Dagen. I min nye militære Værdighed som Vagtmester maatte jeg desuden hver Søndag ved Paraden i Ridehuset aflægge den Rapport til Hans Majestæt Kejseren, »at alt stod vel til i Pagekorpset!« og det selv om en Tredjedel af Eleverne var angreben af en eller anden smitsom Sygdom. Ved en saadan Lejlighed spurgte jeg engang Obersten, om det ikke var rigtigst, at jeg rapporterede, at alt ikke var saa ganske vel. »For Himlens Skyld!« svarede han. »Begaa ikke den Dumhed! Det skal De kun sige, hvis der f. Ex. var udbrudt Oprør i Skolen.«

Nægtes kan det ikke, at der er meget ved et Hof, der tiltaler Skønhedssansen. Den udprægede Elegance i Hofmændenes Optræden – hvor overfladisk den end hyppigt er – den strænge Etikette og de pragtfulde Omgivelser er vistnok ogsaa særlig beregnet paa at skulle imponere. En stor »levée« er f. Ex. ubetinget et meget virkningsfuldt Skuespil, og selv en mindre Modtagelse hos Kejserrinden faar en hel anden Karakter, naar den foregaar i Paladsets rigt dekorerede Audiensgemak end ellers i de daglige Værelser. De besøgende Damer føres da ind af Kammerherrer i guldbroderede Uniformer, medens Kejserrinden er omgivet af et glimrende Følge af prægtigt klædte Pager og Æresdamer, og alle bevæger sig efter det stiveste Hof-Ceremoniel. For en ung Mand i min Alder var det en langt stærkere Følelse end nysgerrig Forventning, der besjælede mig ved Tanken om at skulle være en af de Agerende i disse Forestillinger, og tilmed som Ledsager af Hovedpersonen selv. Dertil kom, at Kejsers Alexander i mine Øjne var noget af en Helt, en Mand, der ikke tillagde Hof-Ceremoniellet overdreven Betydning, men – i hvert Fald paa den Tid af sin Regering – begyndte sit Arbejde klokken sex om Morgenen og maatte føre en haardnakket Kamp med det stærke reaktionære Parti, der vilde hæmme ham i hans Reformarbejde, af hvilket Livegenskabets Ophævelse kun var det første Skridt.

Men efterhaanden som jeg fik Lejlighed til at se mere af det repræsentative Hofliv og til at kaste et Blik bag Kulisserne, gik det op for mig, hvor tomt og værdiløst det hele var, og tillige hvor megen Tid, der paa Bekostning af større og alvorligere Opgaver anvendtes til dette ydre Apparat. Man glemte det væsentlige for det uvæsentlige. Ogsaa det Glorieskær, hvormed jeg i Begyndelsen havde omgivet Kejseren, svandt langsomt bort, og selv om jeg først i min Tjenestetid havde næret nogle Illusioner med Hensyn til Nyttens af at færdes i denne høje Sfære, saa var disse ganske forsvundne, inden Aaret var udløbet.

Hver større Helligdag, saa vel som paa Kejsers og Kejserrindens Fødselsdag var der stor levée paa Slottet. Tusinder af Generaler og Officerer af alle Rangklasser lige ned til Kaptajner var tilligemed de højeste civile Embedsmænd opstillede i Rækker i Slottets Gemakker og maatte bukke, naar Kejseren og hans Familie kom forbi paa den højtidelige Procession til Kirken. Samtlige Medlemmer af Kejsersfamilien kom paa den Dag til Slottet

og forsamledes i et af Dagligværelserne, hvor de passiarede muntert sammen lige til det Øjeblik, Forestillingen skulde begynde. Alle Ansigter fik da strax deres højtidelige Maske, Optoget ordnedes, Kejseren rakte Haanden til Kejserinden og aabnede Processionen. Efter ham fulgte hans Kammerpage og derpaa hans Adjudant og Overhof-Marschalen. Efter Kejserinden, eller rettere hendes umaadelige Slæb, kom to Kammerpiger, hvis Opgave det var at føre Slæbet ved Omdrejningerne og sprede det igen i hele dets pragtfulde Skønhed. Derefter fulgte Tronarvingen, en ung Mand paa atten Aar, og saa alle de øvrige Storfyrster og Storfyrstinder, alt efter deres Rang, hver af Storfyrstinderne ledsaget af en Page. Tilsidst kom der et helt Tog af Hofdamer, unge og gamle, alle iførte den saakaldte russiske Dragt, en Efterligning af dem, Kvinderne i Gammel-Rusland bærer. Efterhaanden som Processionen drog fremad, iagttog jeg, hvorledes hver enkelt af de ældste militære og civile Herrer, førend han gjorde sit Buk, forsøgte at fange et Glimt af Kejserens Øje, og naar Czaren besvarede Bukket med et Smil eller med et næppe mærkeligt Nik, for ikke at tale om et Par hurtigt udtalte Ord, saa' han sig omkring med et stolt Smil og ventede paa, at Naboerne skulde bringe ham deres Lykønskning. Fra Kirken vendte Processionen tilbage i samme Orden, men derefter gik hver til sit. Med Undtagelse af nogle faa Andægtige og nogle af de yngre Damer, var der ikke én iblandt dem alle, for hvem disse »levées« var andet end en højst kedsommelig Pligt.

To eller tre Gange om Vinteren afholdtes der stort Bal i Vinterpaladset, hvortil der udgik en Mængde Indbydelser. Efter at Kejseren havde aabnet Ballet med en Polonaise, havde enhver sin Frihed til at more sig, som han helst vilde. Der var Plads nok i de mange store, pragtfuldt oplyste Sale, og de unge Damer havde nemt ved at undslippe Mødres og Tanters aarvaagne Blikke og at nyde Dansens og Aftensbordets Glæder i fuld Udstrækning.

Mine Pligter ved et saadant Bal var ret besværlige. Kejseren dansede ikke, men sad heller ikke ned, han bevægede sig uafbrudt omkring imellem sine Gæster, medens jeg som hans Kammerpage skulde følge ham, tilstrækkelig nær, til at være til hans Disposition, naar han ønskede min Hjælp, og dog tillige i passende Afstand. Denne Kombination af at være der og dog ikke at være der, var ikke altid nem at finde, og Kejseren fordrede det ikke heller. Allerhelst vilde han vist have været alene, men Traditionen forlangte denne Ordning, og for den maatte han bøje sig. Vanskeligst var det, naar han traadte ind i en tæt Kreds af Damer, der stod omkring den Rundplads, hvor Storfyrsterne dansede, og gav sig til at gaa langsomt omkring imellem dem. Dette levende Hegn aabnede sig øjeblikkeligt for Kejseren, men lukkede sig lige saa hurtigt igen efter ham, og det var et helt Kunststykke at følge ham. Der var altid en Mængde Damer og unge Piger, der i Stedet for at tage Del i Dansen stod sammenpakkede i tætte Grupper i Nærheden af Storfyrsternes Danseplads i Haab om, at en af dem maaske vilde komme og byde dem op til en Vals eller Polka. Og af den Beskaffenhed var Hoffets Indflydelse paa Petersborger-Aristokratiet, at naar det undertiden hændte, at en af Storfyrsterne kastede sine øjne paa en ung Pige, saa gjorde Forældrene, alt hvad der stod i deres Magt for at faa deres Datter til at blive forelsket i den paagældende Person, og det uagtet de var fuldt vidende om, at der intet Ægteskab kunde følge af en saadan Forbindelse – russiske Storfyrster maa ikke ægte »Czarens Undersaatter«. De Samtaler, jeg engang hørte i en højt anset Familie, efter at Tronarvingen havde danset tre eller fire Gange med den unge, syttenaarige Datter, og det Haab, Forældrene gav Udtryk, overgik alt, hvad jeg havde tænkt mig muligt i den Retning.

Hver Gang vi var paa Slottet, spiste vi Frokost eller Middag der, og Lakajerne var altid meget ivrige for at faa meddelt os de sidste Nyheder fra Hoffets »chronique scandaleuse«, enten vi brød os om at høre paa dem eller ej; de vidste paa en Prik alt, hvad der foregik i de forskellige Slotte. I Sandhedens Interesse maa jeg dog sige, at dette delikate Emne i det Aar, jeg taler om, ikke var saa rigt paa Begivenheder som f. Ex. i Halvfjerdserne. Czarens Brødre var alle mere eller mindre nygifte Ægtemænd, og hans Sønner var endnu meget unge. Derimod omtaltes Kejserens eget Forhold til Fyrstinde X – hvem Turgeniew saa udmærket har beskrevet i sin Novelle »Røg« under Navn af Irene – næsten endnu mere uforbeholdent iblandt Slottets Tjenere end iblandt Hovedstadens Aristokrati. En Dag, da vi traadte ind i det Værelse, hvor vi plejede at klæde os om, fik vi strax følgende Nyhed: »Fyrstinde X har i Dag faaet sin Afsked, og dennegang er det Alvor!« En halv Time senere saa' vi vedkommende Dame i Kirken; hendes Øjne var ophovnede af Graad, og hun kæmpede med Taarerne under hele Messen, medens Hoffets øvrige Damer holdt sig i synlig Afstand fra hende, som for at vise, at hun ikke mere vedkom dem. Der var i Sandhed noget oprørende i denne Fremgangsmaade; Dagen før vilde de fleste af disse Mennesker have kastet sig i Støvet for hende.

Det Spionsystem, der gennemførtes i Paladset, i Særdeleshed omkring Kejsere Person, maa nærmest forekomme den Uindviende for utroligt. Følgende lille Episode vil kunne give Læserne en Ide derom. Nogle Aar senere hændte det, at en Adelsmand i St. Petersburg af visse Grunde havde forbudt Storfyrsten sit Hus. Da han engang uventet kom hjem, traf han ham ikke desmindre i sin Dagligstue og gik imod ham med løftet Stok. Storfyrsten fløj ned ad Trapperne og var i Færd med at springe ind i sin Vogn, da hans Forfølger naaede ham og drev ham et ordentlig Slag over Ryggen med sin Stok. Politibetjenten, der stod ved Døren, saa' Begivenheden og ilede afsted for at rapportere den til Chefen, General Trepoff, og denne kastede sig strax i sin Vogn for at være den første til at overbringe Kejseren »den sørgelige Nyhed«. Czaren lod strax Storfyrsten kalde og havde en længere Samtale i Enrum med ham. Nogle Dage senere fortalte en gammel Embedsmand af tredje Afdeling – det vil sige Regerings-Politiet – hele denne Samtale i en af mine Kammeraters Hjem, hvor han var en hyppig Gæst. »Kejseren, som var meget vred,« sagde den gamle Herre, »sluttede med følgende Ord: Du burde vide at klare dine smaa Elskovsaffærer bedre!« Da man spurgte vedkommende Embedsmand, hvorledes han kunde vide Besked om en privat Samtale, svarede han meget karakteristisk: »Kejsere Ord og Meninger maa være kendt af vor Afdeling. Hvorledes skulde ellers en saa delikat Institution som Regerings-Politiet kunne klare sin Opgave? Vær overbevist om, at Kejsere Person er den snevrest bevogtede i hele St. Petersburg!«

Der laa intet Praleri i disse Ord.

Selv den højeste Embedsmand havde en Samtale under fire Øjne med Kejsere Kammertjener, inden han traadte ind til sin Herre med sine Meldinger; det gjaldt om at erfare, hvorledes Monarkens Sindsstemning var den Dag og indrette sig derefter; en eller anden ubehagelig Affære blev f. Ex. helt lagt hen i Haab om, at der nok kom en bedre Lejlighed, eller den blev netop lagt øverst mellem Papirerne for at forelægges først. Naar Generalguvernøren for Øst-Sibirien kom til St. Petersburg, sendte han altid sin Adjudant med en smuk Gave til Kejsere Kammertjener, og han plejede at sige: »Der gives Dage, hvor Kejseren vilde blive aldeles ude af sig selv og indlede Undersøgelse baade imod mig og enhver, hvis jeg netop den Dag forelagde ham bestemte Sager, medens det igen til en anden, mere passende Tid vil gaa helt glat. En saadan Kammertjener er en uvurderlig Person!« Fra Dag til Dag at være vel underrettet om, hvorledes Kejsere Lune var, udgjorde Hovedbetingelsen for den Kunst at bevare sin høje Stilling – en Kunst, som Grev Schuvaloff og General Trepoff senere viste de forstod til Fuldkommenhed; men ogsaa Grev Ignatieff kunde, efter hvad jeg saa', denne Kunst, og det endog uden en Kammertjeners Mellemkomst.

Som jeg allerede har fortalt, følte jeg i Begyndelsen af mit Tjenestear en stærk Beundring for Kejseren, de Livegnes Befrier. Fantasien fører ofte den Unge ud over Øjeblikkets Realiteter, og min Sindsstemning var dengang saaledes, at hvis der i min Nærværelse var blevet gjort et Angreb paa Czarens Person, vilde jeg have beskyttet ham med mit Legeme. En Dag i Begyndelsen af Januar 1862 saa' jeg ham pludselig forlade sin Æresstab og ganske alene gaa hurtigt hen imod de store Sale, hvor Dele af samtlige Regimente i St. Petersburgs Garnison stod opstillede til Parade. Denne plejede i Almindelighed at holdes i fri Luft, men grundet paa den usædvanlig stærke Frost skulde den i Aar foregaa i Ridehuset, og Kejseren, der ellers altid ved Revyerne red i fuld Galop langs Fronten, maatte nu vandre til Fods foran Regimenterne. Mine Hofpligter var forbi, saa snart Kejseren optraadte i sin Funktion som militær Befalingsmand, og jeg skulde da ikke længer følge ham. Men da jeg nu til min Forbavselse saa', at ingen af hans Adjudanter var til Stede, og at ikke en eneste af hans Suite fulgte ham, sagde jeg til mig selv: »Alene maa han ikke være!« og løb efter ham.

Om Kejseren den Dag havde særlig travlt eller andre Grunde for at faa Revyen hurtig overstaet, véd jeg ikke, men sikkert er det, at han mere løb end gik foran Rækkerne. Han, der var meget høj, tog saa lange og hurtige Skridt, at jeg havde den største Vanskelighed med at følge ham og enkelte Steder maatte give mig til at løbe for at være tæt bag ved ham; det saa' næsten ud, som om han løb for en Fare. Hans Ophidselse forplantede sig til mig, og jeg havde en Følelse af, at jeg hvilket som helst Øjeblik kunde blive nødsaget til at springe frem foran ham for at dække ham og beklagede inderligt, at jeg ikke havde min sædvanlige Toledoklinge, men kun mit Ordonants-Sværd, der langt fra var saa godt et Vaaben. Først efter at have passeret den sidste Bataillon, sagtede Kejseren sine Skridt, og under sin Vej ind til en af de andre Sale vendte han sig om og mødte mine Øjne, der glinsede efter den hurtige Gang. Den yngste af Adjudanterne kom nu løbende i fuld Karriere i den anden Sal bag os. Jeg ventede at faa en stræng Irettesættelse, men i Stedet for sagde Kejseren kun, mere som et Udtryk for

sine egne Tanker: »Er du her, flinke Dreng?« og idet han langsomt vendte sig bort igen, opfattede jeg et Glimt af dette fraværende, haabløse, som jeg oftere før havde iagttaget i hans Blik.

Saaledes var min Sindstilstand dengang, men enkelte Hændelser saa vel som den reaktionære Karakter, Alexander den Andens Politik begyndte at antage, lod flere og flere Tvivl opstaa i mit Hjærte. Hvert Aar den sjette Januar fejredes der i Rusland en halv kristen, halv hedensk Skik, den at indvie Vandene. Ved Nevaen blev der bygget en Pavillon lige overfor Slottet, og hele den kejserlige Familie, anført af Gejstligheden, kom gaende i Procession over Kajen for at stille sig op i Pavillonen, hvor der blev sunget et Tedeum, medens Korset slyngedes ned i Flodens Vande. Under hele Ceremonien maatte alle staa barhovedede. Paa den tilfrosne Neva og oppe paa Kajen stod Tusinder af Tilskuere. Frostene var det Aar meget stærk, og for at beskytte sig imod Kulden havde en gammel General taget en Paryk paa, som imidlertid havde forskubbet sig og laa paa tværs over Hovedet, uden at han selv vidste det. Storfyrst Konstantin opdagede det øjeblikkeligt, og han og de øvrige Storfyrster saa' ufravendt paa Generalen og lo hele Tiden, medens Tedeum'et blev sunget. Den gamle Herre stod med et stupid Smil uden at kunne begribe, hvorfor han var Skyld i saa megen Munterhed. Til sidst hviskede Storfyrst Konstantin til Kejseren, som nu ogsaa saa' paa Generalen og lo.

Nogle Øjeblikke senere, da Processionen paa sin Vej tilbage til Slottet passerede Kajen, styrtede en gammel, barhovedet Bonde frem mellem den dobbelte Række Soldater, der var opstillet for at beskytte det højtidelige Tog, og kastede sig paa Knæ foran Kejseren. Den Gamle holdt en Ansøgning i Haanden, som han med Taarer i Øjnene rakte ud imod Kejseren, idet han sagde: »Hjælp os, Fader!« Der laa Aarhundreders Undertrykkelse i dette Udraab, men Kejser Alexander, som for lidt siden havde let under hele Gudstjenesten, fordi en Paryk sad skævt, gik nu forbi den stakkels Bonde uden at ænse ham. Jeg var tæt bag ved Czaren og saa' ham fare sammen ved Mandens uventede Tilsynekomst, men forøvrigt værdigede han ikke Skikkelsen ved sine Fødder et Blik. Jeg saa' mig omkring. Adjudanterne var der ikke, og Storfyrst Konstantin, der kom efter Kejseren, tog ikke mere Notits af Bonden, end hans Broder havde gjort. Saa greb jeg Ansøgningen, endskønt jeg vidste, jeg vilde faa en Irettesættelse. Jeg havde ikke det mindste med den Sag at gøre; men jeg forestillede mig, hvilke Anstrengelser det maatte have kostet Bonden, først at komme til Hovedstaden og saa igennem den dobbelte Række Soldater, og jeg lod mit Hjærte raade. Som alle Bønder, der overrækker Czaren Ansøgninger, blev han ført i Arrest for, Gud véd, hvor lang Tid.

Paa den Dag, da Livegenskabet blev ophævet, var Alexander den Anden St. Petersborgs Afgud, men bortset fra dette øjeblikkelige Begejstringsudbrud ejede han mærkeligt nok ikke Byens Kærlighed. Derimod var hans Broder Nikolaus, uden at jeg dog kan sige hvorfor, meget populær, i hvert Fald blandt de mindre Handlende og Droskekuskene. Men hverken Kejseren eller Storfyrst Konstantin, Føreren for Reformpartiet, saa lidt som hans tredje Broder, Mikael, var elsket af nogen Klasse iblandt Hovedstadens Indvaanere. Alexander den Anden havde arvet formeget af sin Faders despotiske Natur, og den overskyggede hyppigt hans oprindelige Godmodighed. Han blev let hidsig og behandlede ofte sine Hofmænd paa den mest ringeagtende Maade. Han var ikke paalidelig, hverken i sin Politik eller i sine personlige Sympathier, og han var hævnghærrig. Jeg tvivler om, at han nogensinde har været et Menneske virkelig hengiven. Flere af hans nærmeste Omgivelser hørte til den værste Slags Mennesker – f. Ex. Grev Adlerberg, der Gang paa Gang fik ham til at betale sin uhyre Gæld, og flere andre, som var bekendt for deres kolossale Underslæb. Fra Begyndelsen af 1862 viste Kejseren tydeligt nok, at han var i Stand til at genoptage nogle af de uhyggeligste Vedtægter fra Faderens Tid. Man vidste, at han endnu ønskede at gennemføre en Del vigtige Reforme i Retsvæsenet og i Hæren, at f. Ex. de frygtelige korporlige Straffe skulde afskaffes, og at der vilde blive nedsat en Slags kommunal Selvstyre, maaske gennemført en Konstitution; men ikke desmindre blev de mindste Forstyrrelser, efter hans egen Befaling, straffede med uhørt Strængthed, og han tog et hvilket som helst Udslag af Misfornøjelse som en personlig Fornærmelse; hvert Øjeblik kunde man vente sig de mest reaktionære Forholdsregler af ham. Urolighederne ved Universiteterne i St. Petersborg, Moskow og Kasan i October 1861 blev dæmpede med hidtil ukendt Haardhed. I Hovedstaden blev Universitetet lukket, og de private Forelæsninger, som en Del af Professorerne begyndte at holde paa Raadhuset, blev hurtigt forbudt – de dygtigste af dem opsgav deres Stilling ved Universitetet. Strax efter Livegenskabets Ophævelse rejste der sig en stærk Bevægelse for at faa Søndagsskoler indrettede, og det varede ikke heller længe, førend de dukkede op overalt. Det var enten enkelte Personer eller Foreninger, der stod i Spidsen for dem, og al Lærerhjælp ydedes frivilligt. Bønder og Arbejds mænd, Unge og Gamle flokkedes til disse Skoler. Officerer, Studenter, ja selv nogle

enkelte Piger blev Lærere, og saa udmærket var den Methode, man anvendte – i Rusland bruges der phonetisk Stavemaade – at en Bonde lærte at læse efter ni eller ti Timers Undervisning. Men pludselig blev ogsaa Søndagsskolerne lukkede – disse udmærkede Institutioner, hvor Størsteparten af den russiske Bondestand i Løbet af nogle faa Aar vilde have lært at læse uden Udgift fra Statens Side. I Polen begyndte man at proklamere patriotiske Manifeste, der blev sendt Kosakker ud for at sprede Mængden med Pisken, og i Kirkerne blev Folk arresterede. I Slutningen af 1861 skød man paa Folket i Warschau Gader, og de enkelte Bondeoprør, der brød ud, blev kuert med den Straf, Nikolaus den Første særlig yndede at anvende: Piskning imellem en dobbelt Række Soldater. I 1862 viste Alexander den Anden sig for første Gang som den Despot, han blev i Aarene 1870–81.

Af hele den kejserlige Familie var Kejserinden, Maria Alexandrowna, ubetinget den mest sympathiske. Hun var oprigtig; naar hun sagde noget behageligt, mente hun det. Den Maade, hvorpaa hun engang takkede mig for en lille Opmærksomhed, gjorde et dybt Indtryk paa mig; det var ikke en Dame, der var ødelagt af Smiger, saadan som man i Almindelighed tænker sig en Kejserinde. Hun var uden Tvivl ikke lykkelig i sit Familieliv, ej heller var hun afholdt af Hoffets Damer, som fandt hende for alvorlig og ikke forstod, hvorfor hun tog sig sin Mands »smaa erotiske Vildfarelser« saa nær til Hjærte. Man véd nu, at hun havde en ikke ubetydelig Andel i Livegenskabets Ophævelse; men dengang vidste man endnu kun lidt om hendes Indflydelse og ansaa udelukkende Storfyrst Konstantin og Storfyrstinde Helene Pavlowna for Lederne af Reformpartiet ved Hoffet. Kejserinden var bedre kendt for den virksomme Del, hun tog i Oprettelsen af Gymnasier for unge Piger. Hendes venskabelige Forhold til Ushinsky, den store Pædagog, skaanede ham for at dele Skæbne med alle betydelige Mænd fra den Tid – Landflygtighedens nemlig.

Marie Alexandrowna, der selv havde faaet en udmærket Opdragelse, gjorde alt, hvad hun kunde for at give sin Søn en lignende Uddannelse. Der blev valgt de dygtigste Mænd i de forskellige Fag til at undervise ham, og hun skræmmedes ikke tilbage for at ansætte Kavelin som sin Søns Lærer, endskønt hun vidste, at han var en Ven af Herzen. Da han nævnede dette Venskab for Kejserinden, sagde hun, at hun ikke bar Nag til Herzen, kun hans voldsomme Sprog overfor Enkekejserinden kunde hun ikke tilgive ham.

Tronarvingen var en ualmindelig smuk Mand, maaske af en noget for feminin Skønhed. Han var meget ligefrem og plejede ved levéerne at passiare utvungent med Kammerpigerne. De, der kendte ham nøjere, paastod imidlertid, at han var en stor Egoist, absolut ude af Stand til at føle virkelig Hengivenhed for nogen; det synes endog, som om denne Egenskab var stærkere udviklet hos ham end hos Faderen. Med Hensyn til hans Lærdom, viste alle hans Moders Bestræbelser sig at være frugtesløse. I August 1862 maatte han i Kejserens Nærværelse gennemgaa en Examen; det blev en hel Fiasko. Jeg husker en Gang ved en Parade, som Storfyrsttronfølgeren kommanderede, og hvor han gjorde en eller anden Fejl, at Kejseren vredt og saa højt, at alle Omkringstaaende kunde høre det, udrød: »Ikke engang det har du kunnet lære!«

Som bekendt døde han i en Alder af en og Tyve Aar af Brystsyge.

Hans Broder Alexander, der blev Tronfølger i 1865 og senere besteg Tronen under Navn af Alexander den Tredje, var en absolut Modsætning til Nikolaus Alexandrovich. Han mindede mig saa meget om Paul den Første, ikke alene af Udseende og Skikkelse, men ogsaa i Følelsen af sin egen Storhed. »Hvis han nogensinde kommer til at regere, vil det blive en ny Paul den Første i Gatschina-Paladset, og han vil ende som sin Oldefader for sine egne Hofmænds Hænder!« plejede jeg at sige til mig selv. Det fortaltes, at Kejseren havde haft en Del Ubehageligheder med sin Broder Konstantin, fordi denne havde bedre Kundskaber end ham, og af den Grund havde al sin Opmærksomhed henvendt paa Tronarvingens Lærdom, medens han forsømte de andre Sønners Opdragelse. Jeg betvivler, at dette er Tilfældet, Alexander Alexandrovich har vistnok fra Barnsben af været uimodtagelig for Kundskaber. Jeg havde Anledning til at se nogle Telegrammer, han sendte sin Forlovede i København; det var en ligefrem rædselsfuld Stavemaade. Jeg kan ikke her gengive det Russiske, men paa Fransk skrev han følgende: *Ecri à oncle à propos parade – – – les nouvelles sont mauvaises*«, og saa fremdeles. Der siges, at han skal have tilegnet sig nogle flere Kundskaber henimod Slutningen af sin Levetid, men i 1870 og endnu meget senere var han en ægte Descendent af Paul den Første. Jeg kendte i St. Petersborg en Officer fra Finland, af svensk Nedstamning, der blev sendt til de Forenede Stater for at bestille Rifler til den russiske Hær. Ved sin Tilbagekomst skulde han aflægge Rapport for Storfyrsttronfølgeren, der i Mellemtiden var bleven Leder for Hærens Omformning. Under denne Audiens vakte Officeren paa en eller anden Maade Alexander Alexandrovich's Mishag, og uden at lægge Baand paa sit hæftige Sind begyndte han at skælde ham ud. Rimeligvis har

Officeren med Værdighed søgt at forsvare sig, men Tronfølgeren fik tilsidst et helt Anfald af Raseri og brugte de groveste Udtryk. Officeren, der hørte til hin Type af loyale, men selvfølede Mænd, af hvilke der findes en Del blandt den svenske Adel i Rusland, forlod Gemakket og sendte derpaa Storfyrsttronfølgeren et Brev, hvori han opfordrede ham til inden fire og tyve Timer at gøre ham en Undskyldning – kom denne ikke, skød han sig, tilføjede han. Det var en Slags japanesisk Duel – Alexander Alexandrovich sendte ingen Undskyldning, og Officeren holdt Ord. Jeg var sammen med ham hos en fælles god Ven, mens han fra Minut til Minut ventede paa Svaret. Næste Morgen var han død. Czaren var meget vred paa sin Søn og befalede ham at følge den Afdøde til Jorden – men ikke engang denne frygtelige Lektion helbredte den unge Mand for hans Romanowske Hovmod og Opfarehed.

TREDJE DEL.

SIBIRIEN.

I.

I Midten af Maj, 1862, nogle faa Uger før vor Udnævnelse skulde finde Sted, overdrog Kapteinen mig at udfylde Listen over de forskellige Regimenter, vi ønskede at indtræde i.

Vi havde frit Valg mellem at træde ind som Fændrikker i Garden eller som Lieutnanter i Armeen. Jeg gik rundt med Listen til Kammeraterne; hver enkelt vidste ganske bestemt, hvad han vilde; de fleste havde allerede nede i Haven baaret den Hue, der hørte til deres fremtidige Regimenter.

»Hendes Majestæts Kyradserer!« »Livvagten Preobrazhensky!« »Hestgarden!« o. s. v. lød Svarene, som jeg skrev ned.

»Men De selv, Krapotkin? Skal det være Artilleriet eller Kosakkerne?« spurgte man mig fra alle Sider. Jeg kunde tilsidst ikke længer udholde disse Spørgsmaal, men bad en af Kammeraterne om at gøre Listen færdig; selv trak jeg mig saa tilbage til mit Værelse, for endnu engang i Ro at gennemtænke Spørgsmaalet. At jeg ikke vilde ind i Garden og bruge hele mit Liv til Parader og Hoffester, havde jeg forlængst afgjort med mig selv. Min Drøm var at komme til Universitetet – at leve en Videnskabsmands Liv – men det vilde sige det samme som at bryde med Fader; hans Ærgærrighed gik i en helt anden Retning, og jeg blev saa nødsaget til, ved Hjælp af Time-Undervisning selv at tjene, hvad jeg behøvede for at leve. I Rusland findes der Tusinder af Studenter, der maa gøre det samme, og det var heller ikke den Udsigt, der skræmmede mig; men hvorledes skulde jeg komme over de første Skridt? Om nogle faa Uger skulde jeg forlade Skolen, maatte have egen Bolig og mine egne Klæder, og jeg øjnede ikke den ringeste Mulighed for at kunne skaffe mig det Beløb, der behøvedes for at gøre endog den mest beskedne Begyndelse. Jeg havde i den senere Tid ogsaa begyndt at tænke paa at træde ind i Artilleri-Skolen. Det vilde fritage mig for to Aars pinagtig Militærtjeneste, og jeg kunde ved Siden af studere Mathematik og Physik. Men Reaktionens Aand var begyndt at raade overalt, og i den forløbne Vinter havde man behandlet Artilleri-Skolens Officerer som Skoledrenge; i to af Skolerne havde de gjort Oprør, og den ene var bleven helt forladt af samtlige Elever. Mine Tanker vendte hyppigere og hyppigere tilbage til Sibirien; Amur-Distriktet var først fornylig blevet annekteret af Rusland. Jeg havde læst alt, hvad der var blevet skrevet om denne Østens Mississippi, om Bjærglandet, som den gennemskærer, om dens Biflod Usuris næsten tropiske Vegetation, og mine Tanker førte mig endnu længere bort til de tropiske Egne, som Humboldt har beskrevet, og Ritter saa ypperlig forklaret i sit store Værk om Asien. Desuden tænkte jeg mig, at der i Sibirien vilde være nok at gøre for at faa de store Reformere, der nu forberedtes, ført ud i Virkeligheden. Der maatte trænges til Arbejdskræfter for den gode Sag deroppe! Værst var det, at jeg, i Tilfælde af en saadan Forflyttelse, maatte skilles fra Alexander. Efter de sidste Uroligheder ved Universitetet i Moskøw, var han imidlertid blevet nødt til at forlade det, og jeg trøstede mig med, at han maaske kunde indrette sig saaledes, at han om et Aar eller to kunde følge mig. Saa var der Valget af Regimentet tilbage. Usuri-Gebetet tiltalte mig mest, men der fandtes kun et Regiment Infanteri-Kosakker, og at træde ind i det var dog en for kummerlig Udsigt for en ung Mand i min Alder; jeg bestemte mig derfor for Kavalleri-Kosakkerne i Amur Distriktet.

Der blev stor Ophidselse iblandt Kammeraterne, da jeg skrev min Beslutning paa Listen. »Det er saa frygtelig langt borte,« sagde de, og min gode Ven Dauroff fik i en Fart fat paa Reglementet, og læste til Rædsel for alle de Tilstedeværende: Uniformen er sort med en simpel rød Krave uden Snore, Huen af Hundeskind eller andet Pelsværk, Benklæderne er graa!«

»Tænk dig engang den Uniform!« udbrød han – »Blæse være med Huen – du kan jo lade dig lave en af Bjørne- eller Ulveskind – men Buxerne! hvad siger du til dem? Graa! akkurat som en Train-Soldats!« Efter

denne Beskrivelse af Uniformen naaede Forfærdelsen sit Højdepunkt. Jeg slog det hen i Spøg og bragte Listen til Kaptainen.

»De kan nu engang ikke lade være at gøre Løjer, Krapotkin,« sagde han. »Men jeg har vist forresten sagt Dem, at Listen allerede i Dag skal afleveres til Storfyrst Mikael!«

Det kostede mig en Del Anstrengelse at faa ham til at begribe, at jeg havde skrevet min Bemærkning i fuldt Alvor.

Imidlertid var min Beslutning lige ved at kuldkastes, da jeg næste Dag saa', hvor nær den gik Professor Klasovsky til Hjærte. Han havde haabet at se mig ved Universitetet og givet mig private Timer i Latin og Græsk med dette Maal for Øje. Jeg vovede ikke at betro ham, hvad der i Virkeligheden hindrede mig i at vælge Universitetet; thi jeg vidste, at han i saa Fald vilde tilbyde mig at dele det lidet, han selv havde, med mig.

Saa kom der et Telegram fra Fader til Direktøren, han forbød mig at rejse til Sibirien. Sagen blev nu forelagt Storfyrsten, og jeg fik Befaling til at møde hos hans Adjutant. Under dette Forhør lod jeg, som det udelukkende var Amur-Distriktets Vegetation og geografiske Beskaffenhed, der fristede mig. Jeg havde en stærk Følelse af, at hvis jeg havde omtalt min Lyst til at komme til Universitetet, vilde der fra Medlemmer af Kejsersfamilien være bleven tilbudt mig en Understøttelse, og dette vilde jeg frem for noget andet undgaa.

Det er umuligt at sige, hvorledes alt dette vilde være endt, hvis ikke der var hændet noget, som, om end indirekte, saa dog bragte en Løsning paa Spørgsmaalet for mit vedkommende.

Mandagen efter Trinitatis Dagen efter den Hellig-Aands Fest, som det Aar faldt paa den 26. Maj udbrod der en frygtelig Ildebrand i St. Petersborg paa det saakaldte Apraxin Torv. Apraxin Torvet var en enorm Plads, der over hele sin Flade var dækket med et Mylr af smaa Butikker – slet og ret Træboder, hvorfra der solgtes alle Slags anden og tredje Rangs Varer. Fra hele Byen bragtes der Forraad af gamle Møbler, Sengklæder, Bøger og Marskandiservarer til disse Salgssteder, og stuvedes op i de smalle Gange mellem Boderne, ja endog ovenpaa Taget af disse. Denne Samling af brandfarlige Sager havde som Baggrund Indenrigs-Ministeriets Bygning med dets Arkiver, hvor iblandt Dokumenterne vedrørende Livegenskabets Ophævelse fandtes. Paa den anden Side af Pladsen, laa der en Række Butikker, opført af Sten, og umiddelbart op til dem Nationalbanken. En Fløj af Pagekorpsets Bygning var kun ved et snævert Stræde adskilt fra Torvet. I denne Del af Skolen havde nogle af Officererne deres Bolig, medens den nederste Etage var lejet ud til Butikker. Næsten ligeoverfor Ministeriet var der nogle store, Tømmeroplag, adskilte fra Pladsen ved en Kanal. Omtrent samtidig, Kl. fire om Eftermiddagen, udbrod der Ild paa Tømmerpladserne og i Butik-Labyrinthen paa Torvet.

Hvis det havde blæst den Dag, vilde Halvdelen af St. Petersborg være blevet et Offer for Flammerne, deriblandt Banken, adskillige Ministerier, Gostinoi Pladsen (en anden stor Samling Butiker ved Nevsky-Prospektet) Pageskolen og National-Bibliotheket.

Jeg spiste den Dag til Middag hos en af vore Officerer. Saa snart vi fra Vinduerne saa' de første Røgskyer bølge op i vor nærmeste Naboskab, gik vi hastigt ud paa Gaden. Det var et frygteligt Syn, der mødte os. Som en uhyre Slange kastede Ilden sig sydende og bragende i alle Retninger, tilhøjre og tilvenstre over Torvet, samlede sig saa pludseligt til en tyk Søjle og sendte derfra sine hvislende Tunger ud over Butikkerne. Der opstod ligefrem Hvirvelvinde af Røg og Ild, og da de brændende Fjær fra Sengklæderne begyndte at regne ned over Pladsen, var det umuligt at blive længer i dette Ildhav – alle Sælgerne maatte gaa fra deres Ting.

Autoriteterne tabte fuldstændigt Hovedet. Der fandtes dengang ikke en Dampsprøjte i St. Petersborg, og det var Arbeidsmænd, der kom med det Forslag at lade en hente fra Jærnværkerne ved Kolpino – en Mil med Banen fra Hovedstaden. Det var atter Arbejderne, der frivilligt trak Sprøiten fra Jærnbane-Stationen til Brandstedet; af dens fire Slanger blev en gjort ubrugelig paa en uopklaret Maade, de tre andre rettedes mod Indenrigs-Ministeriets Mure. Storfyrsterne kom, men gik igen. Sent om Aftenen, da Banken var udenfor Fare, viste Kejseren sig, han gjorde den Bemærkning, at Pagekorpsets Bygning nu var det mest truede Punkt, – noget, alle vidste – og at den for enhver Pris maatte reddes. Hvis Pageskolen brændte, vilde uden Tvivl ikke alene Nationalbibliotheket men ogsaa det halve af Nevski-Prospektet blive et Offer for Flammerne. Det var Masserne, Folket selv, der gjorde alt, hvad de kunde, for at hindre Ildens Udbredelse. Der var et Øjeblik, hvor Banken var alvorlig truet. Inventaret fra Butikkerne lige overfor var bragt ud i Sadovoya-Gaden og laa i store Bunker langs Murene af Bankens venstre Fløj. Hvert Øjeblik gik der Ild i disse Ting, mens Folkemængden, der næsten blev stegt i den stærke Hede, arbejdede ihærdigt for at Ilden ikke skulde sprede sig over hele Gaden. De

bandte Autoriteterne, fordi de ikke engang havde en Sprøite paa Stedet. »Hvad i Alverden bestiller de alle i Indenrigs-Ministeriet? Ser de da ikke, at det nu er Banken, der er stærkest truet? De har rent tabt Hovedet! Hvor er Politichefen? Kan han ikke sende Brandkorpset herhen?« Saaledes lød det i ét væk. Jeg kendte Chefen, General Annenkoff, personligt, og paatog mig at opsøge ham. Jeg var virkelig saa heldig at træffe ham; han slentrede ganske gemytlig henad en Gade. Da jeg meldte ham, hvorledes Sagerne stod, gav han mig, der ikke var stort andet end en Dreng, Befaling til at føre en af Brandkorpsets Afdelinger fra Ministeriet hen til Banken. Jeg indvendte, at der ikke var en, der vilde høre paa mig, og bad, om han vilde give Ordren skriftligt. Men han svarede, at han intet Papir havde hos sig, og jeg blev nødt til at søge Hjælp hos en af vore egne Officerer, en Hr. Gosse, og bede ham følge med mig for at faa Ordren udført. Endelig langt om længe, lykkedes det os at bevæge en af Brandvæsenets Kaptainer til at bringe sin Afdeling og sine Sprøjter over til Banken.

Ministeriet selv brændte ikke, derimod Arkiverne. Pager og Kadetter tilligemed en Mængde Fuldmægtige bar Bunker af Papirer ud af den brændende Bygning og læssede dem af i Drosker. Det hændte ikke sjældent, at en Stabel gled ud paa denne Vandring, og Papirerne spredtes for alle Vinde over Pladsen. Igennem den tætte Røg kunde vi se, at Ilden ovre paa Tømmerpladserne hinsides Kanalen maatte være voldsom. Det snævre Stræde, der skilte Pageskolen fra Apraxin Torvet var i en frygtelig Tilstand. I Butikkerne fandtes Oplag af Svovl, Olie, Terpentin og lignende brandfarlige Stoffer, og af og til slikkede umaadelige Ildtunger helt op ad Taget paa Skolens Fløjbygning. Vinduerne og Bjælkerne under Taget begyndte allerede at give efter, Pager og Kadetter pumpede Vand af en lille Brandsprøjte, der med lange Mellemlum fik en sparsom Vandforsyning fra nogle Tønder, der maatte fyldes ved Hjælp af Øser. Oppe paa det næsten glødende Tag stod nogle af Brandvæsenets Folk og raabte uafbrudt med hjerteskrærende Skrig. »Vand! mere Vand!« Jeg kunde tilsidst ikke længer udholde disse Skrig og løb alt, hvad jeg kunde ind i Sadovoya Gaden, hvor jeg ligefrem med Magt tvang en af Kuskene ved Brandvæsenets Vandvogne til at køre sin Tønde ind i Skolegaarden for at forsyne vor Pumpe med Vand. Men da jeg forsøgte det samme overfor en anden Kusk, mislykkedes det. »Jeg bliver pisket ihjel, hvis jeg lystre Eder,« svarede Kusken. Da jeg kom tilbage, raabte mine Kammerater fra alle Sider til mig: »Du maa finde en eller anden, Politichefen, Storfyrsten, ligegyldig hvem og sige, at hvis vi ikke faar Vand, maa vi overlade Skolen til dens Skæbne!« »Var det ikke bedre at melde det til vor Direktør?« spurgte igen andre. »Fanden i Vold med det hele!« udbrød saa igen nogle. »Man kan ikke finde én af de Befalende med en Lygte! Forsøg om du kan det!«

Jeg løb atter for at søge efter General Annenkoff, man sagde mig, at han var inde i Bankens Gaard. Jeg saa', at der i en Klynge Officerer stod en General, det var Fyrst Suvaroff, St. Petersborgs Generalguvernør. Men Porten ind til Gaarden var laaset, og den Bankmand, der stod Vagt, nægtede mig Adgang. Jeg bønfuldt ham, truede ham og blev endelig lukket ind. Jeg gik lige hen til Fyrsten, der stod og skrev en Ordre paa Ryggen af sin Adjudant. Da jeg hurtigt havde aflagt min Rapport, var hans første Spørgsmaal: »Hvem har sendt Dem?« »Ingen! – Mine Kammerater!« svarede jeg. »De siger, at Ilden snart vil have omspændt Page-Skolen?« spurgte han. »Ja!« lød mit Svar. Han forlod øjeblikkelig Bankgaarden, udenfor paa Gaden greb han en tom Hatæske, som han trak ned over Hovedet for at beskytte sig mod den frygtelige Hede, der slog ham i Møde fra Apraxin Torvet, og løb saa hurtigt han kunde hen til Strædet.

Tomme Tønder, Straa, Trækasser og lignende Sager fyldte den snævre Plads imellem de brændende Oliebutikker paa den ene Side af Gaden og Skolens Fløje med de glødende Bjælker og Vindusrammer paa den anden. Fyrsten optraadte meget resolut. »Der staar et Kompagni Soldater nede i Skolens Have,« sagde han til mig. »Bring et Detachment af dem herhen og ryd Strædet – men hurtigt! Jeg skal give Ordre til, at en af Dampsprøjtens Slanger øjeblikkelig bliver ledet herhen. Sørg De saa for, at den bliver holdt igang; jeg stoler helt og holdent paa Dem!«

Det var ingen let Sag at faa Soldaterne ud af Haven. De havde tømt Kasser og Æsker for deres Indhold og havde Lommerne fulde af Kaffe og Sukker, medens de nok saa gemytlig sad og knækkede Nødder og lod til at befinde sig yderst vel under de store Træer i den lune Nat. Ingen af dem gjorde Mine til at ville gaa, førend jeg fik fat i en Officer. Saa ryddede vi i en Fart Strædet og holdt Pumpen gaende. Kammeraterne jublede, hver tyvende Minut afløste vi Mændene, der ledede Vandstraalen, og vi holdt tappert ud ved Siden af dem i den næsten uudholdelige Hede.

Omkring Klokken fire om Morgenen var det tydeligt at se, at man var bleven Herre over Ilden. Faren for, at den skulde antænde Skolen var nu helt forbi, og da jeg havde slukket min frygtelige Tørst i adskillige Glas Te, i et nærliggende Afholdsværtshus, kastede jeg mig halvdød af Træthed i den første den bedste Seng, jeg fandt ubenyttet i Pageskolens Hospital.

Min første Gang næste Morgen var til Brandstedet; paa min Vej tilbage, mødte jeg Storfyrst Mikael, der kom for at gøre sin Runde i Skolen, og min Pligt bød mig at følge ham. Pagerne var for Størstedelen endnu tilsengs. Med de opsvulmede Øjne, det afsvedne Haar og Ansigterne sorte af Røgen, var det svært nok at kende dem; men de var alle i bedste Humør, stolte over ikke at have staaet med ledige Hænder, men arbejdet dygtig med.

Storfyrst Mikael's Besøg den Morgen bragte mig ud over alle Vanskeligheder. Han spurgte mig, hvorledes jeg var kommen paa den Ide at ville til Amur-Distriktet – om jeg havde Slægtninge deroppe, maaske kendte General-Guvernøren? Da jeg svarede, at jeg hverken havde Slægt eller Venner deroppe, udbrød han: »Men hvorledes vil De saa bære Dem ad? De kan jo risikere at blive kommanderet til en afsides Kosak-Landsby, og hvad vil De kunne udrette der? Det er bedre, at jeg selv skriver om Dem til General-Guvernøren og beder ham tage sig af Dem«.

Efter dette Tilbud fra Storfyrstens Side, var jeg vis paa, at Fader ikke mere vilde sætte sig imod mit Ønske, og saaledes gik det i Virkeligheden ogsaa. Jeg fik Lov til at rejse til Sibirien

Den store Brand blev et Vendepunkt ikke alene i Alexander den Andens Politik, men ogsaa i Ruslands Historie i den Del af Aarhundredet. At Ilden ikke var opstaaet tilfældig, var soleklart. Trinitatis og den Hellig-Aands Fest er store Højtidsdage i Rusland, og der fandtes paa hele Markedspladsen ikke andre Mennesker end et Par Vægtere; desuden udbrød Ilden samtidig paa Apraxin-Torvet og paa Tømmerpladserne; og Branden i Hovedstaden efterfulgtes af lignende Ulykker omkring i flere af Provinsbyerne. Det var Brandstiftelse efter et ordnet System! – Men hvem stod bag? Dette Spørgsmaal er endnu den Dag i Dag ubesvaret.

Katkoff, som personligt hadede Herzen og i Særdeleshed Bakunin, med hvem han engang havde duelleret, beskyldte Polakkerne og Nihilisterne for at have paasat Ilden, og denne Mening var den fremherskende i St. Petersborg og i Moskow.

Polen rustede sig paa den Tid til den Revolution, som brød ud i Januar det følgende Aar. Det hemmelige revolutionære Udvalg havde sat sig i Forbindelse med de Exilerede i London, og havde sine Mænd endog iblandt Hovedstadens højeste Embedsmænd. Kort Tid efter Branden blev der skudt paa Polens Guvernør, Grev Lüders af en russisk Officer; og da Storfyrst Konstantin udnævntes i hans Sted – med det Maal for Øje, sagdes der, at gøre Polen til et særskilt Kongedømme for ham – blev der ogsaa forøvet Attentat paa ham. I August Maaned gjordes der gentagne Attentater paa Markis Wielepolsky, den polske Fører for det russiskvenlige Parti. Napoleon den Tredje nærede hos Polakkerne det Haab, at han med væbnet Magt vilde blande sig i Sagen til Fordel for dem. Det var under disse Forhold ingen daarlig Krigsplan at ville ødelægge Nationalbanken og Ministerierne og derved sprede Panik i Hovedstaden. Paa den anden Side saa' Fremskridtspartiet i Rusland, at der ikke længer var noget at haabe af Kejser Alexanders reformatoriske Ideer, han drev tydelig nok lige ind i den reaktionære Lejr. De Livegnes Frihed betød under de haarde Betingelser, paa hvilke den var givet, slet og ret Ruin for de Løskøbte; i Maj Maaned proklameredes i Hovedstaden revolutionære Opraab, hvori Folket og Hæren opfordredes til almindelig Rejsning, medens de dannede Klasser anmodedes om at sætte alt ind paa at faa en National-Forsamling istand. At omarbejde Regerings-Maskineriet under saadanne Forhold kunde selvfølgelig meget let føre ind i et revolutionært Spor. Dertil kom, at Friheds-Loven med sin svævende Karakter havde fremkaldt en Del Gæring iblandt Bønderne, og disse udgør en betydelig Bestanddel af Befolkningen i alle russiske Byer. Ruslands Historie viste, at hvergang en saadan Gæring var i Anmarsch, skaffede den sig Luft i anonyme Breve, der forudsagde Ildebrande eller Ildspaaættelse.

Der var den Mulighed, at Planen til Brandstiftelsen paa Apraxin-Torvet kunde være opstaaet i nogle enkelte Revolutionæres Hjørner; men hverken de mest vidtgaende Undersøgelser eller de Masse-Arrestationer, som nu foretoges over hele Rusland og Polen bragte ringeste Løsning paa Gaaden. Og det reaktionære Parti vilde sikkert nok ikke have undladt at gøre et Nummer ud af Sagen, hvis det blot var kommet paa det svageste Spor i den Retning.

Derimod hændte det, at Zhdanoff, et Senatsmedlem, som Czaren havde sendt ud for at anstille Undersøgelser i Anledning af de forskellige Ildebrande i Byerne ved Volga, særlig Saratoff, vendte tilbage med den Overbe-

visning, at Brandene i Saratoff var de Reaktionæres Værk. Der herskede i dette Parti en almindelig Tro paa, at Kejseren nok kunde paavirkes til at udsætte den endelige Ophævelse af Livegenskabet, der skulde finde Sted den 19. Februar 1863, og strax efter den store Brand i St. Petersborg begyndte man at arbejde ivrigt for at naa dette Maal og tillige for at faa Loven revideret. I vel underrettede Kredse fortaltes der, at Senator Zhdanoff virkelig havde samlet positive Beviser for det reaktionære Partis Brøde, men Zhdanoff døde, inden han naaede Hovedstaden, og hans Papirer forsvandt, uden at det var muligt nogensinde at komme paa Spor efter dem.

Hvorledes det nu end var, saa fik Apraxin-Branden de sørgeligste Følger. Kejseren gav sig i Hænderne paa det reaktionære Parti, og – hvad der var endnu værre – den offentlige Mening iblandt den Del af det gode Selskab, der havde mest Indflydelse paa Regeringen, mistede pludselig sit frisindede Tilsnit og vendte sig imod Reformpartiet – og det ikke alene imod den yderliggaaende Del, men ogsaa imod de Moderate. Faa Dage efter Branden var jeg i Besøg hos min Fætter, der var Kejsersens Adjudant, og i hvis Saloner jeg ofte havde hørt Hestgardens Officerer udtale deres Sympathi for Chernyshevsky. Min Fætter selv var en stadig Læser af hans Blad »Samtiden«; nu kom han med flere Numre i Haanden, kastede dem paa Bordet, ved hvilket jeg sad og sagde: »Nu skal jeg ikke have mere af det oprørske Stof – det har vi faaet nok af!« og disse Ord udtrykte hele St. Petersborgs Mening. Det var ikke længer comme-il-faut at tale om Reformere, Luften var tung af en reaktionær Aand. »Samtiden« og andre lignende Blade blev forbudte, Søndagsskolerne, under enhver Form, lukkedes, og Masse-Arrestationerne begyndte. Hovedstaden blev sat i en Slags Belejrings-Tilstand.

Fjorten Dage senere, den trettende Juni, oprandt endelig den Dag, som vi Kadetter og Pager havde imødeset med saa megen Længsel. Kejseren holdt en Slags militær Examen over os, under hvilken vi kommanderede Kompagnierne, og derefter fik vi vor Officers-Udnævnelse.

Da Paraden var forbi, raabte Kejseren med høj Stemme: »Vil de nyudnævnte Officerer behage at komme hen til mig!« Vi samlede hurtigt omkring ham. Her saa' jeg Kejser Alexander i et helt nyt Lys; det var den Mand, der Aaret efter viste sig som en blodtørstig, hævngherrig Undertrykker af den polske Revolution, der nu sad her, højt til Hest foran mig og talte til os.

Han begyndte roligt med at sige: »Jeg lykønsker dem, mine Herrer! de er nu Officerer!« og gik saa over til at tale om militære Pligter og Loyalitet, saaledes som der sædvanlig tales derom ved den Slags Anledninger. Men pludselig fortrak hans Ansigt sig som i den stærkeste Vrede, og han sagde med en Stemme, der skarpt betonede hvert Ord: »Men hvis nogen af dem – hvad Gud bevare dem for – under nogen som helst Form skulde vise Utroskab mod Czaren, Tronen og Fædrelandet – pas nøje paa, hvad jeg siger, mine Herrer – saa vil han blive behandlet med he-le Lovens Streng-hed uden mindste Barm-hjærtighed!«

Stemmen svigtede ham, og hans Ansigt fik dette egensindige, haarde Udtryk, som jeg i min Barndom saa ofte havde set hos Godsejerne, naar de truede deres Livegne med at lade dem »piske Huden af Kroppen«. Saa vendte han sin Hest, gav den voldsomt af Sporene og red ud af vor Kreds. Næste Morgen blev tre Officerer skudt ved Modlin i Polen og en menig Soldat pisket ihjæl under Spidsrodsløbet efter Czarens Befaling.

»Det er Reaktionen!« sagde jeg til mig selv, da vi gik hjem fra Paraden. – »Nu gaar det med fuld Damp tilbage!«

Jeg saa' Kejser Alexander endnu engang, førend jeg rejste til St. Petersborg. Nogle Dage efter vor Udnævnelse var vi alle paa Slottet for at blive forestillet for ham. Min mere end beskedne Uniform med de paafaldende graa Benklæder tiltrak sig almindelig Opmærksomhed, og jeg havde nok at gøre med at tilfredsstille de tilstedeværende Officerers Nysgerrighed; de kom alle som én for at spørge mig, hvad det var for en Uniform, jeg bar. Amur-Kosakkerne var dengang det yngste Regiment i den russiske Armé. Endelig kom min Tur til at forestilles, jeg stod omtrent sidst i Rækken af de mange Officerer. »De vil altsaa til Sibirien?« spurgte Kejseren mig. »Har Deres Fader saa dog givet sit Samtykke?« Jeg svarede bekræftende. »Er De ikke ængstelig ved at skulle saa langt bort?« spurgte han videre. »Nej!« svarede jeg ivrigt. »Jeg længes efter at komme til at arbejde, og deroppe maa der være nok at gøre for at faa de store Reformere sat i Gang, som der nu forestaar!« Kejseren saa' stift paa mig og stod et Øjeblik i Tanker, saa sagde han: »Nuvel, rejs da! Man kan jo gøre sig nyttig overalt!« Hans Ansigt havde pludselig antaget et saa paafaldende Udtryk af Træthed og Haabløshed, at jeg tænkte ved mig selv: »Han er en færdig Mand, han opgiver det hele paa Halvvejen.« St. Petersborg havde antaget et uhyggeligt Udseende, Soldater marscherede i Gaderne, og omkring Slottet red Kosak-Patrouiller, Fæstningen var overfyldt med Fanger. Hvorhen jeg end kom, altid saa' jeg det samme: Reaktionens Triumf! Jeg tænkte paa min forestaaende

Afrejse uden Sorg. Jeg gik daglig til Administrationen for Kosakkernes Afdeling og skyndte paa dem for at faa mine Papirer udleverede; endelig var alt i Orden, og jeg rejste bort fra Hovedstaden til Moskow for at træffe min Broder Alexander.

II.

De fem Aar, jeg tilbragte i Sibirien, var af uvurderlig Betydning for mig i mit Syn paa Livet og Menneskene. Jeg kom i Berøring med saa at sige alle Slags Mennesker, de bedste saa vel som de værste, med dem som stod øverst i Samfundet og med dem, der sled sig frem i Dybet, f. Ex. Landstrygerne og de saakaldte uforbederlige Forbrydere. Jeg havde rig Anledning til at studere Almuens Vaner og Skikke i det daglige Liv og endnu mere Anledning til at se, hvor lidet Statsstyrelsen kan gøre for dem, selv om der staar de bedste Hensigter bag. Og endelig bevirkede mine talrige Rejser, at mit Legeme hærdedes, og mit Helbred blev staatsat. Jeg tilbagelagde i de Aar over ti Tusind Mil til Vogns, ombord i Skibe eller Baade, og til Hest og lærte derigennem ogsaa, hvor faa Fornødenheder et Menneske har, saa snart han er kommen udenfor den konventionelle Civilisations Tryllekreds. Med nogle faa Pund Brød og et Par Lod The i en Skindpose, en lille Kedel og en Øxe hæftet fast til Sadlen og under denne et Tæppe til at brede over Lejet af friskskaarne Grankviste i Nærheden af Lejrilden, føler en Mand sig velsignet uafhængig, selv midt iblandt ukendte Bjerge med tætte Skove eller snedækte Tinder. Jeg kunde skrive en hel Bog om disse Aar af mit Liv, men maa hurtigt glide hen over dem, da der er saa meget at fortælle om de senere Perioder.

Sibirien er ikke det Is-Land, begravet i Sne og befolket med Forviste, som de fleste Folk, selv Russerne, tænker sig. I dets sydlige Dele er det lige saa rigt paa Naturprodukter som det sydlige Kanada, hvormed det i fysiskalsk Henseende har megen Lighed, og foruden en halv Million Indfødte har det en Befolkning af mere end fire Millioner Russere. Den sydlige Del af Vest-Sibirien er lige saa russisk som Provinserne Nord for Moskow.

I Aaret 1862 var Sibiriens Administration langt mere oplyst og langt mere vidt skuende end i nogen anden russisk Provins. Stillingen som General-Guvernør i Øst-Sibirien havde i flere Aar været beklædt med en mærkelig Mand, Grev N. N. Muravieff, ham, der annekterede Amur-Landet for Rusland. Han var en meget intelligent, meget virksom og ualmindelig elskværdig Mand, der var besjælet af et brændende Ønske om at udrette noget godt for Landet. Som alle virksomme Mænd af den styrende Klasse var han paa Bunden af sit Hjærte Despot, men hans Anskuelse var frisindede, og dog vilde en demokratisk Republik næppe helt have tilfredsstillet ham. Det var lykkedes ham i en ret betydelig Udstrækning at blive af med hele den gamle Stab af civile Embedsmænd, der ansaa' Sibirien for at være lovløs Ejendom, og at samle en Kreds yngre Mænd omkring sig, der var absolut hæderlige, og hvoraf mange nærrede de samme ædle Hensigter som han. I hans Arbejdsværelse drøftede de unge Officerer med den landsforviste Bakunin i deres Midte Mulighederne for i Sibirien at kunne skabe noget tilsvarende som de Forenede Stater i Amerika og saa bringe dem i en stadig Handels-Forbindelse med Brødre-Staterne hinsides Oceanet.

Da jeg kom til Irkutsk, Øst-Sibiriens Hovedstad, havde Reaktionen, der var begyndt sin Gang i St. Petersburg, ikke endnu naaet disse fjærne Egne. Jeg fik en meget venlig Modtagelse af den nye General-Guvernør, Grev Korsakoff, der netop havde afløst Muravieff, og som fortalte mig, at han var glad ved at have lutter frisindede Mænd omkring sig. Kommandøren for Generalstaben, Kukel, en ung General paa næppe fem og tredive Aar, hvis personlige Adjudant jeg blev, førte mig, strax efter at jeg var forestillet for ham, ind i et Værelse af hans Lejlighed, hvor jeg ved Siden af de bedste russiske Tidsskrifter fandt komplette Exemplarer af Herzens revolutionære Londoner-Skrifter. General Kukel og jeg blev hurtigt gode Venner. Han beklædte paa den Tid foreløbigt Posten som Guvernør i Transbaikalien, og nogle faa Uger senere sejlede vi over den smukke Baikal-Sø og drog videre imod Øst til den lille By Chita, Provinsens Hovedstad. Der kastede jeg mig strax med Liv og Sjæl over mit nye Arbejde. Ministerierne i St. Petersburg havde henvendt sig til de lokale Autoriteter med Anmodning om, at de vilde udarbejde Planer for en fuldstændig Omændring af Provins-Styrelsen, Politi-Organisationen, Domstolene, Fængslerne, Landsforvisningsloven og de enkelte Byers Selvstyre – alt skulde udarbejdes paa et bredt frisindet Grundlag, som Kejseren havde lovet i sin Kundgørelse.

Understøttet af Pedashenko, en intelligent og praktisk Mand og af et Par hæderlige civile Embedsmænd arbejdede General Kukel saa lang Dagen var og en stor Del af Natten med. Jeg blev udnævnt til Sekretær for to af Udvalgene, nemlig for Omformningen af Fængsels- og Forvisnings-Loven og for Udarbejdelsen af en Plan for kommunal Selvstyre. Jeg kastede mig med en Nittenaarigs hele Begejstring over min Opgave, og gav mig strax i Færd med grundig at studere disse Institutioners historiske Udvikling i Rusland samt deres nuværende Stilling i Udlandet. Fra Kultus- og Justits-Ministeriet var der blevet sendt os ypperlige Værker om disse Anliggender. Vort Arbejde i Transbaikalien var dog langt fra udelukkende theoretisk; jeg arbejdede efter følgende Plan: først drøftede jeg de store Hovedlinier og derpaa hvert enkelt lille Punkt med praktiske Mænd, baade fra Byerne og Provinserne, som var godt inde i de lokale Forhold. Naar vi saa samlet havde gjort vore Slutninger, blev Sagen atter og atter drøftet med Kukel og Pedashenko; derpaa nedskrev jeg Resultaterne i et foreløbigt Udkast, som atter Punkt for Punkt blev gennemarbejdet af det samlede Udvalg. Et af disse, det, hvis Hverv det var at skulle udarbejde Planen for kommunal Selvstyre, bestod af Borgere fra Chita, valgt af den samlede Befolkning lige saa uindskrænket, som om det kunde have været i de Forenede Stater i Amerika. Med andre Ord, vi arbejdede i fuldt Alvor, og naar jeg nu, selv efter at Aarene har udvisket Enkelthederne af min Hukommelse, ser tilbage paa vort Arbejde dengang, tør jeg roligt paastaa, at Byerne i Sibirien vilde have et højst forskelligt Udseende fra det, de har nu, hvis vort Udkast var blevet antaget. Men, som man snart vil se, kom der aldeles intet ud af alle vore Bestræbelser.

Der var nok af Arbejde foruden det, Udvalget gav. Der skulde f. Ex. skaffes Penge til de godgørende Institutioners Forbrug, der skulde udarbejdes en Plan over Provinsens økonomiske Status i Forbindelse med en lokal Agerbrugs-Udstilling, eller der skulde ordnes et andet lignende Foretagende. General Kukel sagde ofte til mig: »Det er en stor Tid, vi lever i, arbejd, kære Ven og husk paa, at De er Sekretær for alle nuværende og fremtidige Udvalg!« og jeg tog fat med dobbelt Energi.

Et eller to Exempler vil vise med hvilket Resultat! Der var i vor Provins en Distriktschef – det vil sige en Politiofficer, bemyndiget med vidtstrakte og uindskrænkede Rettigheder; den Mand var simpelthen en Skam for Staten. Han flaaede Bønderne og brugte Piskan ved alle Anledninger, selv overfor Kvinder, uagtet Loven forbød det. Naar en Retssag faldt i hans Hænder, kunde den ligge der i maanedsviis, de Ulykkelige holdtes i Fængsel, indtil de kunde udbetale ham Løsepenge. General Kukel vilde allerede for længst haft denne Mand afsat; men General-Guvernøren ønskede ikke at røre ved Sagen, fordi han havde mægtige Talsmænd i St. Petersburg. Efter megen Overvejelse blev det imidlertid bestemt, at jeg skulde rejse til Stedet for at samle Bevis-Materiale imod Manden. Dette var langt fra nogen let Sag; thi Bønderne, som af Erfaring kendte det gamle russiske Ord: »Gud er langt borte, men vor Chef er vor nærmeste Nabo«, skælvede for ham og turde ikke vidne imod ham. Selv Kvinden, som han havde ladet piske, var i Begyndelsen bange og turde ikke give mig en skriftlig Erklæring om Udaaden. Først da jeg havde tilbragt en fjorten Dages Tid iblandt Bønderne og lidt efter lidt vundet deres Tillid, lykkedes det mig at bringe hans mange Misgærninger for Lyset. Jeg samlede det alt til en himmelraabende Anklage, og Manden blev afsat. Vi lykønskede os indbyrdes til at være bleven af med denne Pestbyld. Men hvor stor var ikke vor Forbavselse, da vi nogle Maaneder senere fik at vide, at den samme Mand var bleven udnævnt til en endnu højere Post i Kamschatka! Der kunde han altsaa nu uden Kontrol plyndre videre efter Behag. Det har han sikkert ogsaa gjort; thi nogle faa Aar senere vendte han som en hovedrig Mand tilbage til St. Petersburg. Han skriver nu og da Artikler i den reaktionære Presse, og, som man vel kan tænke sig, er de prægede af en stærk, patriotisk Aand!

Som jeg allerede har sagt, havde Reaktionens Bølge dengang endnu ikke naaet Sibirien, og de politiske Forviste blev behandlet med al mulig Hensynsfuldhed, som i Muravieffs Tider. Da Digteren Mikhailoff i 1851 for et revolutionært Opraab, han havde ladet udgaa, blev dømt til strængt Arbejde i Sibirien, gav Guvernøren i Tobolsk, den første sibiriske By, han paa sin Rejse kom til, en Middag til hans Ære, hvori Byens samtlige Embedsmænd tog Del. I Transbaikalien blev han ikke sat til strængt Arbejde, men fik officiel Tilladelse til at tage Ophold i Hospitals-Fængslet i en lille Mineby. Da hans Helbred imidlertid var stærkt angrebet – han døde ikke længe efter af Brystsyge – gav General Kukel ham Tilladelse til at bo i Huset hos hans Broder, en Mine-Ingeniør, der paa egen Regning havde forpagtet en af Kronens Guldminer. Dette Forhold var vel kendt i Øst-Sibirien, men selvfølgelig ikke officielt. En Dag fik vi imidlertid at vide, at en General af Gendarmerne – Regerings-Politiet – efter en anonym Angivelse var paa Vej til Chita for at anstille Undersøgelser i Anledning af Sagen. En af

General-Guvernørens Adjudanter bragte os Meddelelsen, og jeg blev i flyvende Fart sendt afsted for at advare Mikhailoff og bede ham hurtigt vende tilbage til Fængselshospitalet, i Mellemtiden skulde man søge at opholde Generalen i Chita saa længe som muligt. Dette lykkedes over Forventning; omtalte Herre var saa heldig hver Aften at vinde betydelige Summer ved Spillebordet hos General Kukel og opgav tilsidst helt at ombytte denne behagelige Tilværelse med den lange Rejse til Minerne i en Temperatur, som var tolv Grader under Kviksølvets Frysepunkt; tilsidst vendte han tilbage til Irkutsk, yderst fornøjet med sin indbringende Udflugt.

Men Uvejret kom nærmere og nærmere og fejede alt ned paa sin Vej – snart efter brød den polske Opstand ud.

III.

I Januar 1863 rejste Polen sig imod det russiske Overherredømme, oprørske Skarer organiseredes, og Krigen begyndte – en Krig, der varede fulde atten Maaneder. De Emigrerede i London havde forgæves opfordret det polske Revolutions-Udvalg til at vente endnu en Tid med det afgørende Skridt; de forudsaa, at de paa dette Tidspunkt vilde blive slaaet ned, og at Reform-Perioden i Rusland samtidig vilde tage en brat Ende. Men intet kunde længer holde de utilfredse Polakker tilbage. Undertrykkelsen af den nationale Bevægelse i 1861, og de grusomme, helt uventede Afstraffelser, der fulgte, havde drevet dem til Raseri. Tærningen var kastet. Aldrig nogensinde før havde den polske Sag haft saa mange Tilhængere i Rusland som paa den Tid. Jeg taler ikke om de Frisindede alene, men selv iblandt de mere moderate Elementer af det gode Selskab i Rusland tænktes, ja udtaltes det højt, at det vilde være en Velsignelse for Landet, hvis det i Polen havde en venligsindet Nabo i Stedet for en fjendtlig Undersaat. Polen vil aldrig nogensinde miste sit nationale Særpræg, dertil er det for stærkt udviklet; det har og vil vedblive at have sin egen Litteratur, sin egen Kunst og Industri. Rusland kan kun holde Polen nede ved voldelig Undertrykkelse – en Tilstand, der hidtil har fremkaldt og nødvendigvis maa fremkalde Undertrykkelse i Rusland selv ogsaa. Endog de fredelige Slavophiler var af den Mening, og mens jeg var paa Skolen i St. Petersborg blev Aksakoffs Digt »Drømmen«, som han havde det Mod at lade trykke i sin Avis »Dagen«, læst med Bifald af hele det gode Selskab. Hans »Drøm« var den, at de russiske Tropper havde rømmet Polen, og en digterisk Beskrivelse af de udmærkede Resultater, der herved opnaaedes.

Da Revolutionen i 1863 brød ud, nægtede flere russiske Officerer at gaa imod Polen, medens andre aabenlyst traadte over til det polske Parti og døde enten paa Slagmarken eller paa Skafottet. Over hele Rusland foretoges Indsamlinger til Fordel for Oprørerne – i Sibirien helt aabenlyst – og ved de russiske Universiteter blev de af Kammeraterne, som drog til Polen for at slutte sig til Oprørerne, fuldt udrustede paa de øvrige Studerendes Bekostning.

Men midt i denne begejstrede Oplussen spredtes pludselig det Rygte, at Insurgenterne Natten til den tiende Januar havde overfaldet Soldaterne, der laa i Kantonnement i Landsbyerne og myrdet dem i deres Senge, og det endskønt, der endnu Aftenen før syntes at have hersket den bedste Forstaaelse mellem Polakkerne og de russiske Soldater. Der var nogen Overdrivelse i dette Rygte, men desværre ogsaa en Del Sandhed, og den Virkning, det gjorde i Rusland, var yderst sørgelig. Den Antipathi imellem de to Nationer, der er saa ens i Udvikling, men saa forskellige i Karakter, blussede op paany.

Efterhaanden mildnedes den bitre Følelse noget. Den Ridderlighed og det utæmmelige Mod, som Polens altid tapre Sønner udviste i den ulige Kamp mod en overlegen Fjende, vakte atter Sympathi for den heltemodige Nation. Men det blev bekendt, at det polske Revolutions-Udvalg i sine Fordringer om Genoprettelsen af Landets gamle Grænser ogsaa holdt paa Inddragelsen af Lille-Rusland eller Ukrainen, og disse Provinsers græsk-orthodoxe Befolkning hadede det polske Regimente og havde mere end en Gang i de sidste tre Aarhundreder givet dette Had Udslag i Myrderier efter en større Maalestok. Dertil kom, at Napoleon den Tredje begyndte at true Rusland med en ny Krig – en tom Trussel, der skadede Polen mere end noget andet. Og endelig var det med Sorg, at de Frisindede i Rusland saa, hvorledes det udelukkende var det nationale Parti i Polen, der fik Overhaand; thi dette Parti bekymrede sig ikke det ringeste om de Livegnes Interesser – en frygtelig Fejl, som den russiske Regering ikke undlod at drage Fordel af. Den fik derved udmærket Anledning til at optræde som de polske Bønders Beskytter overfor Godsejerne.

Da Revolutionen udbrød, troede man i Almindelighed i Rusland, at den vilde antage en demokratisk-republikansk Karakter, og at det første den polske Nationalregering vilde gøre i Kampen for sit Lands Uafhængighed, var at give de Livegne Friheden paa et bredt demokratisk Grundlag. Frigørelsesloven af 1861 havde givet rig Anledning til en saadan Handlemaade. De Livegnes personlige Afhængighedsforhold overfor Godsejerne ophorte først den nittende Februar 1863. Derefter skulde man igennem en langvarig Proces søge at naa en Overenskomst imellem begge Parter angaaende Størrelsen og Beskaffenheden af det Stykke Jord, den frigjorte Livegne skulde have. Den aarlige, uforholdsmæssig høje Afgift blev fastsat ved Lov med en bestemt Sum for hver Tønde Land, men Bønderne skulde ogsaa betale for deres Hus og Jordlod, og denne Sum var kun bleven fastsat med et Maximum, idet man gik ud fra, at Godsejeren muligvis kunde paavirkes til at give Afkald paa yderligere Tillæg eller til dog at nøjes med en Del af Summen. Med Hensyn til Jordens Indløsning havde Regeringen paataget sig at udbetale Godsejerne den fulde Værdi i Statsobligationer, medens Bønderne, som fik Jorden, paa deres Side i Løbet af otte og fyrretyve Aar skulde betale sex Procent af Summen, dels som Rente, dels som aarligt Afdrag. Denne Ordning var økonomisk ødelæggende for Bønderne; thi der var ikke engang fastsat en bestemt Termin for Indløsningsretten; men denne ahang helt af Godsejerne, og i en Mængde Tilfælde var Afstaaelses-Vilkaarene endnu ikke ordnede hele tyve Aar efter at Loven var traadt i Kraft.

Under disse Forhold vilde en frisindet Regering haft tilstrækkelig Anledning til at foretage Forbedringer i den russiske Frigørelses-Lov, tilmed da de polske Livegne i mange Tilfælde var endnu værre stillede end deres Lidelsesfæller i Rusland. Men der skete intet som helst i den Retning. Det nationale og aristokratiske Parti havde nu engang faaet Overtaget i Bevægelsen og lod det vigtige Spørgsmaal helt ude af Betragtning. Det var saaledes en let Sag for den russiske Regering at vinde de polske Bønder for sig.

Da Nikolaus Milutin af Kejser Alexander blev sendt til Polen med den Opgave at give Bønderne derovre den Frihed, han havde haft i Sinde at give de russiske Bønder, viste han, at han forstod at drage fuld Nytte af Polakkernes Fejlgreb.

»Rejs til Polen,« sagde Kejseren til ham, »og anvend det røde Program imod Godsejerne derovre!« og Milutin tilligemed Fyrst Cherkassky og flere andre gjorde i Sandhed, hvad de formaaede, for at tage Jorden fra Godsejerne og give Bønderne deres Andel i videste Udstrækning.

Jeg traf senere engang en af de russiske Embedsmænd, der havde været med Milutin og Cherkassky i Polen. »Vi havde frie Hænder til at optræde overfor Bønderne,« sagde han og fortalte mig følgende Exempel paa den Fremgangsmaade, de brugte. »Min sædvanlige Plan var at sammenkalde Bønderne til et Møde i de forskellige Landsbyer, hvor jeg kom hen. »Hvilken Jord har I for Tiden?« spurgte jeg dem først. Naar de havde forklaret det, spurgte jeg videre: »Har I aldrig ejet mere Jord?« Som med én Røst svarede alle: »Jo, det skulde jeg mene! For saa og saa mange Aar siden tilhørte disse Enge os, Skoven derovre var vor, og Markerne der ligesaa!« Jeg lod dem gentage, hvad de havde sagt og spurgte: »Tør I med Ed bekræfte, at det Stykke Jord engang har tilhørt Eder?« Men nu var der ingen, der svarede; »det var jo saa mange Aar siden altsammen!« mente de. Langt om længe vovede en gammel, hvidhaaret Gubbe sig frem af Kredsen, og nu raabte alle: »Ja, han véd Besked, han kan aflægge Eden!« Og den Gamle begyndte vidt og bredt paa en lang Beretning, om hvad han huskede fra sin Ungdom, eller havde hørt fra sin Fader. Jeg brød ham kort af ved at sige: »Bekræft med Ed, hvad du med Bestemthed véd, har tilhørt »gmina'en« (Landsby-Kommunen) og denne Jord skal atter være Eders!« Saa snart den Gamle havde aflagt Eden – og jeg behøvede aldrig at nære Tvivl om, at den var tilforladelig – udfærdigede jeg de fornødne Papirer og sagde til Forsamlingen: »Se her, denne Jord tilhører Jer nu atter! I staar ikke længere i noget som helst Afhængigheds-Forhold til Eders tidligere Herrer, de er slet og ret Eders Naboer. Alt, hvad I har at gøre, er at betale Indløsnings-Afgiften med saa og saa meget hvert Aar til Regeringen. Huset følger med Jorden; det faar I frit!«

Man kan tænke sig, hvilken Virkning en saadan Politik gjorde paa Bønderne. En af mine Fætre, Peter Nikolaevich, Broder til Kejsersens Adjudant, laa paa den Tid i Lithauen med sit Garde-Uhlan-Regiment. Bevægelsen var saa alvorlig, at man endog sendte Garderegimenterne fra St. Petersborg til Polen, og det vides nu med Bestemthed, at da Mikael Muravieff kom for at tage Afsked med Kejsersinden, førend han drog til Lithauen, sagde hun til ham: »Red i hvert Fald Lithauen for Rusland!«

»Det var Oprørernes bevæbnede Skarer, der holdt Landet,« sagde min Fætter senere til mig. »Vi var magtesløse overfor dem, formaaede knapt nok at finde deres Smuthuller. Atter og atter blev vore smaa Detachementer

overfaldne af disse Friskarer, og da de ikke alene sloges udmærket, men tillige kendte Landet og fik Tilhold hos Befolkningen, var det som oftest dem, der gik af med Sejren. Vi blev saaledes nødt til at marschere i store Kolonner. Det hændte ofte, at vi kunde komme igennem store Land-Strækninger og tætte Skove uden at se Spor af Oprørerne; men naar vi kom tilbage igen, erfor vi, at Friskarerne havde været lige bagefter os, og at de rundt om i Landet havde opkrævet den patriotiske Skat; hvis en eller anden af Bønderne havde vist sig imødekommende eller hjælpsom overfor vore Tropper, fandt vi ham gjerne hængende i et Træ. Saaledes gik det i Maaneder uden Udsigt til en bedre Tilstand, indtil endelig Melutin kom og tog sig af Bønderne. Da blev alt paa engang anderledes; Bønderne stillede sig paa vor Side og hjalp os med at fange Friskarerne, og det varede ikke længe, før hele Oprøret var dæmpet«.

Oppe i Sibirien havde jeg ofte Anledning til at tale med landsforviste Polakker om Tingene, og nogle af dem forstod helt vel den Fejl, der var begaaet. En Revolution maa have sit Udspring i en retfærdig Handling til Fordel for de Undertrykte og Forurettede – ikke tomme Løfter alene – ellers vil den ikke kunne undgaa at blive et Fejlgreb. Men desværre hænder det ofte, at Lederne er saa optaget af rene militære taktiske Spørgsmaal, at de derover glemmer Hovedsagen. At reise en Revolution uden først at vise Masserne, at en ny Æra virkelig vil oprinde for dem, er ensbetydende med Ødelæggelse.

Den polske Revolutions sørgelige Følger for Landet er bekendt nok – de hører Historien til. Men hvormange Tusinder, der døde paa Valpladsen, hvormange der blev hængt, og hvilke endeløse Skarer der sendtes til Sibirien eller til fjærne russiske Provinser, det er endnu ikke helt bekendt. Efter de officielle Tal, der for nogle Aar siden offentliggjordes i Rusland selv, er der deporteret 18,672 Mænd og Kvinder fra Polen til Sibirien, hvoraf de 10,407 kom til Øst-Sibirien, og de samme officielle Lister udviser, at Mikael Murawieff, – »Bødlen«, for hvem der for nylig er oprettet et Monument i Warschau – paa eget Ansvar i Lithauen alene har ladet 128 Polakker hænge, medens 9,423 Mænd og Kvinder forvistes til russiske eller sibiriske Provinser. Jeg husker, at General-Guvernøren i Øst-Sibirien engang nævnede de samme Tal for mig; henved 1100 Personer var sendt til strængt Arbejde eller i Forvisning til hans Distrikt alene. Jeg havde ofte Anledning til at se flere af de Ulykkelige deroppe og har været Vidne til deres Lidelser. Det er 60- eller 70,000 Mennesker, ja maaske endnu flere, der med Magt er blevne slæbte bort fra Polen til de forskellige Dele af Rusland, Ural, Kaukasus eller Sibirien.

For Ruslands Vedkommende var Følgerne af den polske Opstand ikke mindre sørgelige; det var Reform-Periodens absolute Død. Vistnok blev Lovene om kommunal Selvstyre og om Domstolenes Omændring sat i Kraft, henholdsvis i Aarene 1854 og 66; men begge Love var allerede færdige i 1862, og i sidste Øjeblik valgte Kejser Alexander den Plan for Selvstyre, som var udkastet af det reaktionære Valuëff-Parti i Stedet for den, der var udarbejdet af Nicolaus Milutin, og umiddelbart efter begge Loves Kundgørelse blev deres Betydning i høj Grad reduceret, ja i mange Tilfælde gjort helt værdiløs, fordi der vedføjedes dem en Mængde Bi-Love.

Værst af alt var det dog, at den offentlige Mening gik endnu et Skridt tilbage. Dagens Helt var Katkoff, Føreren for det Parti, der var imod Livegenskabets Ophævelse, han var nu pludselig bleven en »Patriot«, og det gode Selskab i Moskow og St. Petersborg fulgte i hans Fodspor. Enhver, som vovede at tale om »Reformer«, stemples af Katkoff som »Forræder mod Fædrelandet«.

Reaktionens Bølge naaede ogsaa snart vor fjærne Provins. En Dag i Marts Maaned bragte en Extra-Stafet en Skrivelse fra Irkutsk. Det var en Befaling til General Kukel om strax at nedlægge sin Post som Guvernør for Transbaikalien og at afrejse til Irkutsk for der at afvente nærmere Bestemmelser, uden at han dog der maatte overtage sin Stilling som Chef for Generalstaben.

Af hvad Grund skete alt dette? Hvad betød det? Der var ikke et eneste forklarende Ord føjet til Ordren, og selv General-Guvernøren, en personlig Ven af Kukel, vovede ikke at spørge. Betød det maaske, at Generalen skulde føres mellem Gendarmer til St. Petersborg for der at begraves levende i den uhyre Stenkiste, Peter-Paul-Fæstningen? Alt kunde være muligt. Senere fik vi at vide, at dette oprindeligt havde været Planen, og at kun Grev Nikolaus Murawieffs – Amur-Landets Erobrer – energiske Indblanding havde bevæget Czaren til at skaane Kukel fra denne Skæbne.

Vor Afsked med Generalen og hans elskværdige Familie lignede en Sørgefest. Mit Hjærte var tungt; jeg mistede i den Bortdragende ikke alene en personlig kær Ven, men følte med Bestemthed, at denne Afskedigelse tillige var en Skrinlæggelse af alle vore saa længe nærrede Haab – »Illusioner«; som vi nu vænnede os til at sige.

Og saaledes gik det i Virkeligheden ogsaa. Den nye Guvernør kom – en godmodig, indifferent Mand. I en sikker Følelse af, at det gjaldt om at benytte Tiden fuldførte jeg med fordoblet Iver vore Forslag til en Omformning af Forvisnings-Loven og til en Plan for kommunal Selvstyre. Guvernøren gjorde for Syns Skyld her og der et Par Indvendinger, men underskrev tilsidst, og vore Papirer blev sendt til Kabinettet i Hovedstaden. Men i St. Petersborg nærrede man ikke længer noget Ønske om Reforme, og den Dag i Dag ligger vort Arbejde begravet i Arkiverne tilligemed Hundrede lignende Udkast fra de forskellige andre Dele af Rusland. Der er i Moskow og St. Petersborg blevet bygget nogle enkelte »forbedrede« Fængsler – næsten endnu frygteligere end de gamle uforbedrede, for under Fængsels-Kongresserne at vises frem for distingverede Fremmede, men alt det øvrige, saa vel som hele Forvisnings-Systemet var endnu i 1886, da George Kennan var i Sibirien, i akkurat samme Tilstand, som i 1862. Først nu efter fem og tredive Aars Forløb begynder Autoriteterne at indføre den omformede Retsgang og en Parodi paa Selvstyre i Sibirien, ligesom der atter er blevet nedsat Udvalg for at revidere Forvisnings-Loven.

Da Kennan kom tilbage til London fra sin Rejse i Sibirien, fik han allerede Dagen efter sin Ankomst opspurgt baade Stepniak, Tschaykovsky, mig og endnu en anden russisk Landflygtig. Om Aftenen mødtes vi alle i Kennans Værelse i et lille Hotel ved Charing Cross. Vi saa ham for første Gang, og ingen af os nærrede synderlig Tillid til denne – som vi mente – entrepenante Englænder, der var draget ud for at sætte sig ind i det sibiriske Fængselsvæsen, uden at kunne et Ord Russisk. Vi begyndte da ogsaa strax at krydsforhøre ham; men til vor store Forbavselse opdagede vi snart, at han ikke alene talte udmærket Russisk, men ogsaa vidste alt om Sibirien, hvad der var værd at vide. Et Par af os kendte Størsteparten af de politiske Forviste deroppe og bestormede ham med Spørgsmaal angaaende deres Skæbne. Er han gift? Hvorledes gaar det ham? Er han lykkelig i sit Ægteskab? Holder han endnu Humøret oppe? lød det fra alle Sider, og Kennan kunde til vor Glæde give os Besked om hver enkelt af dem.

Da vi var færdige med at spørge og endelig skulde til at gaa, spurgte jeg: »Sig mig, Hr. Kennan, véd De, om de har faaet bygget en Brandstation i Chita?« Stepniak saa' bebreidende paa mig, som om han tænkte, at jeg nu gjerne kunde lade Kennan i Fred. Men Kennan begyndte at le, og jeg gjorde ligesaa. »Kender De ogsaa den Historie?« sagde vi i Munden paa hinanden og lo videre. »Fortæl os i det mindste, hvad I ler af!« sagde Stepniak paa sin noget højtidelige, men godmodige Maade; og Kennan fortalte Historien om Brandstationen, som hans Læsere vistnok alle erindrer. I Aaret 1859 besluttede Chitas Indvaanere at bygge en Vagtstation for Brandkorpset, og der blev samlet Penge sammen i det Øjemed, hvorefter Bygnings-Vurderingen sendtes til Indenrigsministeriet i St. Petersborg for at approberes. Først to Aar efter kom Papirerne tilbage paategnet som bevilliget; men i den Mellemtid var Prisen paa Tømmer og Arbejdslønnen steget betydeligt i den endnu unge By. Saa blev der gjort nye Overslag og disse atter indsendt til St. Petersborg. Det var, mens jeg var i Chita, og saadan gik det i fem og tyve Aar. Endelig tabte de gode Chita-Folk Taalmodigheden og satte Taxeringssummen til det dobbelte af det, den i Virkeligheden var. Disse fantastiske Tal toges imidlertid for gode Varer i St. Petersborg, og Summen blev bevilliget – paa den Maade gik det til, at Chita endelig fik sin Brandstation.

Det er ofte blevet sagt, at Kejser Alexander begik en uoprettelig Feil og lagde Grunden til sin egen Ødelæggelse ved at vække saa mange Haab uden nogensinde at opfylde et eneste af dem. Man vil se af hvad, jeg nu har fortalt – og Historien om den lille By Chita er et Sindbillede paa hele Rusland – at han gjorde det, som var endnu værre. Han ikke alene vakte Haab; men – paavirket som han et Øjeblik var af den stærke offentlige Mening – satte han Folk over hele Rusland til Arbejde med rene Chimærer og Drømmebilleder. Og naar disse Mænd havde sluttet deres alvorlige Arbejde, formet deres Ideer og iklædt dem Skikkelse af Love, der kun ventede paa hans Underskrift for at blive til Virkelighed, saa nægtede han at sætte sit Navn under. Ingen vovede at opløfte sin Stemme for at sige, hvormeget der var at gøre, og af Frygt for at gøre noget som helst, blev der slet intet udrettet. I Løbet af fem og tredive Aar blev enhver, der dristede sig til at tale om Nødvendigheden af en Forandring, behandlet som »mistænkelig«, og selv de Institutioner, om hvilke der enstemmig mentes, at de var slette, fik Lov til at bestaa som de var, blot fordi man vilde undgaa at høre det forhadte Ord »Reform«.

IV.

Da jeg saa, at der intet mere var at udrette ved vort Reformarbejde i Chita, tog jeg med Glæde imod et Tilbud, der blev gjort mig om at drage til Amurlandet samme Sommer.

De umaadelige Landstrækninger paa Amurflodens venstre (nordlige) Bred og langs det stille Havs Kyst saa langt syd som til Peter den Stores Bugt (Vladivostok) er blevne annekterede for Rusland af Grev Murawieff næsten imod St. Petersborger-Autoriteternes Vilje, og i hvert Fald uden megen Hjælp fra deres Side. Da Grev Murawieff undfangede den dristige Plan at tage den store Flod i Besiddelse, hvis sydlige Løb og frugtbare Kyster allerede i de sidste to Hundrede Aar havde vakt de sibiriske Folkeslags Opmærksomhed, og da han, umiddelbart før Japan aabnedes for Europa, besluttede at skaffe Rusland en stærk Position ved det stille Havs Kyst for at kunne række Haand til de Forenede Stater, havde han næsten alle i St. Petersborg imod sig: Krigsministeriet, der ingen Folk havde at ofre for Sagen, Finansministeriet, der ikke kunde afsé Penge til Annektioner, og Udenrigsministeriet, der stillede sig allermost vrangvilligt, fordi det som altid var ængsteligt for at komme ind i »diplomatiske Forviklinger«. Murawieff var saaledes henvist til at handle paa eget Ansvar og til at lade sig nøje med de fattige Bidrag, som det svagt befolkede Øst-Sibirien selv kunde afstaa til det store Foretagende. Tilmed maatte alt gøres i en Fart, for at man hurtigst muligt kunde forelægge Sagen som et allerede fuldbyrdet Faktum for de vesteuropæiske Diplomater, der sikkert nok ikke vilde undlade at komme med Indsigelser.

En formel Annektion vilde have været fuldstændig værdiløs. Murawieffs Plan var at anlægge en Række Kolonier langs med hele den store Flods Løb og langs dens sydlige Biflod Usuri – en Strækning af fulde 2500 engelske Mil – for paa denne Maade at grundlægge en regelmæssig Forbindelse mellem Sibirien og Stillehavs-Kysten. Men der behøvedes mange Mennesker til disse Nybygder, og da Øst-Sibiriens sparsomme Befolkning ikke kunde afgive tilstrækkeligt Kontingent, veg Murawieff ikke tilbage for noget Middel til at skaffe sig Folk. Straffefanger, som efter at have aftjent deres Straffetid, var blevne gjort til Livegne i de kejserlige Miner, fik deres Frihed og blev organiserede som Transbaikalske Kosakker, hvoraf nogle blev bosat ved Amur og andre ved Usuri – paa den Maade opstod der to helt nye Kosak-Byer. Derefter fik Murawieff bevilliget, at tusinde Straffefanger, der var dømt til strængt Arbejde, blev givne fri. Disse Mænd var hovedsagelig Røvere og Mordere, og han vilde nu kolonisere dem som frie Mænd ved den nedre Amur. Han var selv til Stede, da de indskibedes for at sejle til deres nye Hjemstavn, og endnu fra Strandbredden raabte han: »Drag bort som frie Mænd, kære Børn! Dyrk Eders Land, gør det til russisk Jord og begynd et nyt Liv!«

Den russiske Almueskvinde følger næsten altid af egen fri Vilje sin Mand til Sibirien, naar han bliver dømt til strængt Arbejde deroppe, og de fleste af disse Nybyggere havde deres Familie med sig; men de, som ingen havde, dristede sig til at komme med den Bemærkning til Murawieff, at de ogsaa burde have en Kone; thi »hvorledes kan man drive Jorden uden en Kvindes Hjælp?« sagde de. Og Murawieff gav Befaling til at sætte hundrede af de til strængt Arbejde dømte Kvinder i Frihed og tilbød dem at vælge sig hver en Mand, som de derefter havde at følge. Men der var ikke megen Tid at give bort, Vandet i Floden begyndte at falde, Skibene maatte afsted, og Murawieff bad dem ordne sig i Par paa Flodbredden. Saa nedbad han Himlens Velsignelse over dem og sagde: »Jeg gifter Eder nu sammen, mine Børn! Vær gode mod hinanden! I Mænd, skal ikke mishandle Eders Koner! Drag saa bort og vær lykkelige!«

Omtrent sex Aar efter den Tid saa' jeg disse Nybyggere; deres Landsbyer var fattige; thi Jorden, de skulde opdyrke, havde for det meste tidligere været Urskov, men alt i alt var disse Kolonier intet Misgreb, og de »Murawieffske Ægteskaber« faldt ikke mindre heldigt ud end de fleste andre. Endnu senere blev disse Ægteskaber af Amur-Landets fortræffelige Biskop Innocentus erklæret for gyldige, han fik Børnene anerkendt som ægtefødte og indskrevne i Kirkebøgerne.

Derimod var Murawieff mindre heldig med en anden Afdeling, som han anbragte rundt om i Østsibirien for at forøge Folkemængden. I sin store Forlegenhed for Mennesker tog han ogsaa sin Tilflugt til Soldaterne i Straffe-Bataillonerne. Et Par Tusinde af dem blev indlemmet i de forskellige Kosakfamilier som »adopterede Sønner« eller anbragtes i fælles Husholdninger i Landsbyerne. Men ti eller tyve Aars Barakliv under den grusomme Disciplin, som endnu bestod fra Kejser Nicolaus' Tid, var just ingen Forberedelse for en Mand, der skulde leve af at dyrke Jorden. Resultatet blev da ogsaa, at »Sønnerne« løb bort fra deres paatvungne Forældre og forøgede

Byernes tvivlsomme Befolkning, idet de levede fra Haanden til Munden og anvendte den Smule, de nu og da tjente ved tilfældigt Arbejde, til at drikke op.

Den brogede Flok af Transbaikalske Kosakker, der bestod af forhenværende Fanger og deres »Adoptionssønner«, og som hyppigt paa en ret hovedkulds, tilfældig Maade var koloniseret langs Amurflodens Bredder, havde heller ikke Lykken med sig; særlig gjaldt det om dem, der var bosatte ved Flodens nedre Løb og ved Usuri. Hver Tomme Jord skulde indvindes af en Urskov med næsten tropisk Væxt; Monsunerne i Juli Maaned førte Strømme af Regn med sig, Oversvømmelser og Millioner af Trækfugle ødelagde Høsten og hensatte Befolkningen i en sørgelig Tilstand af sløv Fortvivlelse.

Hvert Aar maatte der sendes betydelige Forsyninger af Salt, Mel, saltet Kød o. s. v. til Tropperne og Kolonierne i det nedre Amur-Distrikt. I den Anledning var der bygget henved halvandet Hundrede fladbundede Pramme, som blev ladede i Chita og hvert Foraar, saa snart Isen paa Floden gik op, sejlede afsted nedad Ingoda, Shilka og Amur. Denne Proviant-Flaade deltes i Afdelinger paa tyve til tredive Fartøjer, som stod under Kommando af nogle Kosakker og civile Embedsmænd. De fleste af disse Folk forstod sig ikke meget paa Navigation; men de havde det Fortrin, at man fuldtud kunde stole paa deres Ærlighed – saa at de ikke undervejs selv tilegnede sig Ladningerne og bagefter sagde, at de var gaaet tabt. Jeg blev udnævnt til Assistent hos Chefen for hele Flotillen, vi kan jo kalde ham for Major Marovsky. Mine første Erfaringer i min nye Egenskab af Sømand var ikke meget opmuntrende. Jeg fik det Hverv saa hurtigt som muligt at bringe nogle enkelte af Prammene til et bestemt Sted ved Amur-Floden for at aflevere dem der. Mit Mandskab skulde jeg selv hyre iblandt disse »Adoptivsønner«, jeg netop har fortalt om. Ingen af dem havde ringeste Kendskab til Flod-Sejlads, og lige saa lidt havde jeg. Den samme Morgen vi skulde sejle, maatte jeg hente mit Mandskab rundt omkring fra Byens Drikkekneiper, og allerede paa det Tidspunkt af Dagen var de fleste af dem saa drukne, at jeg maatte lade dem tage et Bad i Floden for at faa dem nogenlunde bragt til Sans og Samling. Da vi endelig var komne afsted, maatte jeg underrette dem om alt, hvad der skulde gøres; men desuagtet gik det ret godt, saa længe det var Dag: Prammene blev af den stærke Strøm baarne rask ned ad Floden, og mit uerfarne Mandskab havde ingen Interesse af at løbe os paa Grund – det vilde kun give dem mere Arbejde. Da Mørket faldt paa, skulde vore tungt lastede Fartøjer bringes ind under Land for at fortøjes Natten over; men en af Prammene, der var et godt Stykke forud for den, jeg var ombord paa, standsede ikke, før den løb lige paa en Klippe ved Foden af et umaadeligt højt og stejlt Bjærg. Der stod den nu uden at røre sig, medens Vandet, der var voxet ved de stærke Regnskyl, hurtigt sank igen. Det var ikke muligt for mine ti Mand at rokke den af Stedet. Saa roede jeg ned til den nærmeste Kosakby for at faa Hjælp og sendte samtidig et Bud til en Ven af mig, en Kosak-Officer, der boede i Nærheden, og som havde megen Erfaring i den Slags Ting. Morgenen kom og med den et Hundrede Kosakker, Mænd og Kvinder; men der var ikke Tale om, at vi kunde faa Prammen bragt til Land for at faa den ladet om – og saa snart vi forsøgte at faa den flot, gik Bunden itu, og Vandet strømmede ind og tog Saltet og Melet med sig. Til min Rædsel opdagede jeg, at Masser af smaa Fisk svømmede gemytligt omkring i mit Skib, og der stod jeg og vidste ikke mine arme Raad. Der gives i saadanne Tilfælde et meget simpelt Middel: man skal tage en Sæk Mel og lægge over Hullet, den antager snart Form efter dette, og den Skorpe, der dannes af Melet og Vandet, er stærk nok til at forhindre Vandet i at trænge ind; men ingen af os vidste dette. Til alt Held signaliseredes i dette Øjeblik en Bark, der kom ned ad Floden. Svanen, der bragte Lohengrin, blev ikke hilst med større Fryd af den fortvivlede Elsa end det store, grimme Fartøj nu blev af mig. Den fine Taage, som i den tidlige Morgen endnu laa over den smukke Shilka Flod, forhøjede Øjeblikkets Stemning. Det var min Ven Kosak-Officeren, der efter min Beskrivelse af Situationen, strax havde forstaaet, at Prammen ikke var til at redde, og nu bragte en anden. Hullet blev stoppet til, Vandet pumpet ud og Ladningen bragt over i den nye Pram; næste Dag kunde jeg fortsætte Rejsen. Dette lille Uheld var udmærkede Lærepenge for mig, og vi naaede, uden Æventyr, der er værd at omtale, lykkeligt vort Bestemmelsessted. Hver Aften forstod vi at finde den rette Ankerplads og tændte vore Baal for Natten imellem Klipperne inde paa Bredden, Dagen over kunde man ikke tænke sig en behageligere Rejse end ombord paa disse Fartøjer, der lydløst gled ned ad Strømmen, kun lejlighedsvis ved et Par Tag i Roret for at holde os i ret Kurs. For den, der har Sans for Naturen, er den nedre Del af Shilka og Amurflodens øvre Løb, et af de herligste Landskaber, man kan tænke sig; den brede smukke Flod løber hurtigt afsted mellem stejle, skovklædte Klipper, ofte i en Højde af flere Tusinde Fod. Men af samme Aarsag er Turen til Hest langs Kysten yderst besværlig; jeg skulde endnu samme Efteraar gøre den Erfaring. De sidste syv Stationer langs Shilka, en

Strækning af 120 engelske Mil, kaldtes i Østsibirien for de syv Dødssynder, og den Strækning af den Trans-Sibiriske Jærnbane vil – hvis den i det hele taget nogensinde bliver bygget – koste en svimlende Pengesum, langt mere end Pacificbanen paa Strækningen igennem Rocky Mountains har kostet.

Da jeg havde faaet afleveret mine Pramme, fik jeg det Hverv at føre en af Postbaadene omtrent halvtredje Hundrede Mil ned ad Amurfloden. Baadene, som bruges til det Øjemed, er dækket med et let Tag i Agterenden, medens der i Forstavnen staar en Balje Jord, hvorpaa der vedligeholdes en Ild til at koge Maden ved. Besætningen bestod foruden mig af tre Mænd. Vi skulde skynde os og roede derfor skiftevis, saa lang Dagen var, mens vi om Natten lod Baaden glide med Strømmen og kun holdt Vagt for at passe, at vi ikke kom udenfor Strømlinien. Naar Fuldmaanen lyste paa Firmamentet, og de høje Bjærge kastede deres dybe Skygger udover Floden, var disse Vagttimer henrivende dejlige. Mit Mandskab hørte ogsaa til »Sønnerne«; det var tre Landstrygere, der havde Ord for at være uforbederlige Tyve og Røvere – og jeg havde en stor, tung Pose, fyldt med Sedler, Sølv og Kobber hos mig. I Vest-Europa vilde man anse en saadan Rejse paa en stor, ubefaret Flod for højst risikabel – det gjorde man ikke i Øst-Sibirien, jeg havde ikke saa meget som en Pistol paa mig, og jeg fandt, at mine tre Gavtyve var udmærket Selskab. Først da vi nærmede os Blagoveschensk, begyndte de at blive saa underlig urolige. »Khanshina (det er kinesisk Brændevin) er meget billig der,« forklarede de mig med dybe Suk. »Jeg er bange for, den bringer os i Forlegenhed. Den er meget billig, og den slaar sin Mand til Jorden paa et Øjeblik, naar han ikke er vant til at drikke den!«

Jeg tilbød at give en Ven af mig i Blagoveschensk den Hyre, de havde tilgode og bede ham paase, at de kom afsted med første Dampbaad. »Det hjælper ikke!« svarede de sørgmodigt. »Der er altid en eller anden, der byder paa et Glas – det er meget billigt – og et Glas er nok til at slaa sin Mand i Gulvet.« De var ganske ude af sig selv ved Tanken om, hvad der muligvis forestod dem, og da jeg nogle Maaneder senere atter kom til Byen, hørte jeg, at en af »mine Sønner« – Folk dernede kaldte dem saaledes – virkelig var kommen i Forlegenhed. Da han havde solgt sit sidste Par Sko for at købe den giftige Drik, gjorde han sig skyldig i Tyveri og blev sat fast. Det lykkedes min Ven at faa ham paa fri Fod igen og indskibet ad Hjemmet til.

Kun den, der har set Amur eller kender Mississippi eller Yangtsekiang, kan forestille sig, hvilken uhyre Strøm Amur bliver til, efter at den har forenet sig med Sungari, og hvilke mægtige Bølger der i Stormvejr kan rejse sig i dette Flodleje. Naar Regntiden, der følger med Monsunerne, i Juli Maaned begynder, voxer Vandstanden i Sungari, Usuri og Amur til en uhyggelig Højde, Masser af lavere Øer, sædvanlig bevoxet med Pilekrat, forsvinder under Vandfladen eller føres helt bort, og Flodbreden antager paa enkelte Steder en Udstrækning af henvend en hel Mil, mens Vandet spreder sig over hele Lavlandet langs Floden. Naar der saa blæser en frisk Østenvind – imod Strømmen – rejser der sig mægtige Bølger, højere, end man ser dem i St. Lorenz Bugten, ikke alene i Hovedfloden, men ogsaa i dens Bifloder. Men endnu værre er det, naar en Typhon kommer blæsende fra det kinesiske Hav og kaster sig over Amur-Landet.

Vi oplevede engang en Typhon. Jeg var ombord paa en stor, overdækket Baad sammen med Major Marovsky, som jeg havde truffet i Blagoveschensk. Baaden var vel forsynet med Sejl, og vi var derved i Stand til at sejle tæt til Vinden, det lykkedes os, da vi saa Stormen nærme sig, at komme over i Flodens Læside og finde os et lille Smuthul i en af Bifloderne. Her blev vi to Dage, mens Orkanen rasede med en saadan Voldsomhed, at jeg, da jeg engang havde vovet mig nogle faa Hundrede Alen ind i den nærliggende Skov, skyndsomst maatte vende om igen; svære, høje Træer faldt som knækkede Siv rundt omkring mig. Vi var meget urolige for vore Pramme; hvis de den Morgen, Stormen begyndte, allerede havde været i Drift, vilde det være en Umulighed for dem at naa over i Flodens Læside, og Stormen vilde da drive dem paa Land og rimeligvis sønderslaa dem imod Bredden. Der var ikke meget Haab om Redning for dem.

Saa snart den værste Storm var forbi, sejlede vi ud for at se efter Fartøjerne – to Afdelinger af dem maatte være lige efter os; men vi sejlede baade en og to Dage uden at øjne Spor af dem. Major Marovsky mistede baade Appetit og Søvn og saa ud, som om han lige havde overstaaet en alvorlig Sygdom. Dag efter Dag sad han sammensunken paa Dækket og gentog uafbrudt: »Alt er tabt! Alt er tabt!« Paa denne Del af Amurflodens Løb er Landsbyerne faa og spredte, og vi kunde saaledes ikke faa ringeste Oplysning. En ny Storm blæste op, og da vi endelig naaede en By, fik vi at vide, at der ingen Fartøjer var passeret, men at der den foregaaende Dag var svømmet Masser af Vraggoods ned ad Floden. Efter al Sansynlighed maatte mindst fyrretyve af Prammene være forulykkede, det var en Ladning af 2000 Tons og betød Hungersnød for det nedre Amurland, hvis ikke

der endnu rettidig kunde bringes Undsætning. Men vi var allerede langt ude paa Sommeren, om kort Tid vilde Skibsfarten være forbi, og der var dengang endnu ingen Telegraflinie langs Floden.

Vi holdt Raad om, hvad vi bedst kunde gøre, og Resultatet blev, at Majoren saa hurtigt som muligt skulde se at naa Amurs Munding; muligvis kunde han endnu, før Skibsfarten hørte op, faa gjort nogle Indkøb af Korn i Japan. Jeg derimod skulde saa hurtigt som muligt rejse op ad Floden og se at faa konstateret Tabene. Den lange Strækning paa Amur- og Shilka-Floden maatte jeg tilbagelægge i største Skyndsomhed, i Baade, til Hest, eller ombord paa en Damper, hvis jeg var saa heldig at træffe en; det gjaldt om at bringe Myndighederne i Chita Meddelelsen hurtigt, for at der, mens det endnu var Tid, kunde blive sendt, hvad man havde parat af Forraad. Naar Hungersnøden staar for Døren, er det ikke Uger det drejer sig om; men hver enkelt Dag, der kan vindes, faar Betydning.

Jeg begyndte min lange Rejse i en Robaad, og skiftede Roere omtrent hver femte Mil ved hver Landsby, jeg kom til. Det var en meget langsom Fremgangsmaade, men at vente paa en Damper, muligvis i hele fjorten Dage, gik ikke heller an. I Mellemtiden kunde jeg dog maaske naa' Ulykkesstedet og se, om slet intet af Provianten var reddet; og i Khabarovsk ved Usuris Munding traf jeg rimeligvis en Damper. Vi holdt os saa vidt muligt langs Kysten, men flere Gange maatte vi over brede Bifloder, og Bølgerne, som den stærke Blæst stadig holdt i Gang, truede hvert Øjeblik med at begrave vort lille Fartøj. En Dag skulde vi over en saadan Biflod, der omtrent var en halv Fjerdingsvej bred; toppede Bølger, høje som Bjerge rejste sig foran os, mine to Roersfolk – to Bønder – bleve hvide af Skræk og mumlede Bønner med skælvende Læber. Kun han, der holdt Roret – en Dreng paa femten Aar – bevarede sin Ro og holdt et vagtsomt Øje med Bølgerne. Saa snart de et Øjeblik syntes at mindskes, gled vi ind imellem dem, og naar de saa atter rejste sig i en truende Højde foran os, gav han Baaden en let Drejning og tvang den støt igennem. Baaden tog stadig Vand, og jeg øste uafbrudt uden dog at kunne holde os klar for Vand. Flere Dage i Træk sejlede vi paa denne ubehagelige Maade over en Mængde Bifloder. Jeg tvang aldrig mine Folk til at ro videre, de var alle vidende om, at min Rejse havde Hastværk, og trods deres Angst førte de mig igennem. »Der er ikke syv Død i Ens Liv, men én kan man ikke undgaa,« sagde de, slog Korsets Tegn for sig og trak videre paa Aarerne.

Jeg naaede snart Stedet, hvor Prammene var forulykkede. Fireogfyrretyve var ødelagte, og kun en Ubetydelighed af Ladningen var reddet. To Tusinde Tons Korn var gaaet til Bunds; med denne Efterretning fortsatte jeg min Rejse.

Nogle Dage senere blev jeg indhentet af en lille Damper, der langsomt arbejdede sig op ad Floden. Da jeg var kommen ombord fik jeg at vide af Passagererne, at Kaptainen i et Anfald af Delirium var sprungen over Bord og nu – efter at man havde faaet trukket ham op igen – laa syg nede i Kahytten. De bad mig om at tage Kommandoen, og jeg havde intet Valg. Til min store Forbavselse opdagede jeg meget hurtigt, at alt gik af sig selv, i en saa udmærket Gang var det hele; jeg paraderede pligtskyldigst paa Kommandobroen, men havde intet at gøre. Kun ved Anløbsstederne, hvor vi tog Brænde ind til Maskinen, havde jeg et Par Øjeblikkes Ansvar, og om Morgenen forsøgte jeg at paavirke Folkene til at begynde Sejladsen igen, saa snart den første Dagning viste sig; men deri bestod ogsaa hele min Kaptains-Virksomhed – en hvilken som helst Matros vilde kunne have gjort det lige saa godt.

Tanken om Hungersnøden, der truede Amur-Distriktet næste Foraar, forlod mig ikke et Øjeblik. Sejladsen ombord paa den lille Damper gik mig ikke hurtig nok og for at vinde, om det saa blot var en Dag, forlod jeg Skibet og fortsatte et godt Stykke til Hest, ledsaget af en Kosak. Vi kom paa dette Ridt igennem en af Sibiriens vildeste Bjærgegne og vovede ikke af Frygt for Overfald i de tætte Skove at standse om Natten for at tænde en Ild. Men jeg havde heller ingen Tid at give bort; hver Dag bragte os det Øjeblik nærmere, da Skibsfarten maatte indstilles, om Nætterne begyndte der allerede at samle sig Is paa Floderne. Endelig traf jeg Guvernøren i Transbaikalien og min Ven Oberst Pedashenka i Forbryderkolonien Kara ved Shilka-floden. Pedashenka paatog sig saa hurtigt som muligt at indskibe, hvad de der havde og kunde undvære af Fødemidler. For mit vedkommende fortsattes Rejsen; jeg skulde melde Myndighederne i Irkutsk det forefaldne. Da jeg kom dertil, var jeg ved at falde sammen af Overanstrengelse; men alle undredes ogsaa over, at jeg havde kunnet gøre Rejsen saa hurtigt. Ungdommen kommer imidlertid hurtig til Kræfter, og da jeg havde sovet – jeg skammer mig ved at sige, hvor mange Timer i Døgnet – var jeg snart helt flink igen.

»Har De nu faaet udhvilet?« spurgte General-Guvernøren mig omtrent en Ugestid efter min Ankomst til Irkutsk. »Kunde De paatage Dem allerede i Morgen som Kurer at rejse til St. Petersborg for selv at melde Ulykken med Prammene?« Det betød det samme som i Løbet af tyve Dage, ikke én mere, at tilbagelægge en Strækning paa 3200 engelske Mil (fra Nischnei-Novgorod benyttedes Jærnbanen) og at sidde Dag og Nat i en Postvogn, som skiftedes ved hver Station; thi intet Køretøj kunde i lang Tid ad Gangen taale den hurtige Fart henover de frosne Landeveje. Men Tanken om at skulle gense min Broder Alexander var for mig altfor fristende til at jeg kunde afslaa Tilbudet, og jeg rejste allerede næste Aften. Da jeg naaede det vestsibiriske Lavland og Ural, blev Rejsen en ren Lidelse. Der var Dage, hvor Vognhjulene mellem hver Station var kørt i Stykker paa de frosne, ujævne Veje. Ogsaa Floderne begyndte at fryse til, og jeg maatte i en usselig lille Baad midt imellem drivende Isflager sætte over dem. Da jeg kom til Tomsk-Floden, nægtede Bønderne at fæрге mig over, og da jeg vedblev at trænge ind paa dem, erklærede de, at de i saa Fald først maatte have »en Kvittering«.

»Hvad Slags Kvittering er det, I skal have?« spurgte jeg.

»Skriv paa et Stykke Papir: »Jeg undertegnede bevidner herved, at jeg druknede ved Guds Vilje og ikke ved Bøndernes Ugtsomhed!« Naar vi faar det, skal vi sætte Dem over.«

»Det skal I med største Glæde faa – naar vi først er paa den anden Bred!« svarede jeg, og det lykkedes mig tilsidst at faa dem til at sætte mig over.

Endelig naaede jeg Moskow, hvor min Broder modtog mig paa Jærnbane-Stationen, og vi fortsatte nu sammen Rejsen til St. Petersborg.

Ungdom er en vidunderlig Ting. Jeg havde rejst uafbrudt i fire og tyve Dage og Nætter og kom tidligt om Morgenen til St. Petersborg. Samme Dag afleverede jeg mine Depescher og gjorde Visit hos en af mine Tanter. Hun var straalende glad ved at se mig. »Det passer udmærket,« sagde hun. »Vi har et lille Bal i Aften! – Du vil vel nok komme?« Og jeg ikke alene kom, men jeg dansede til den tidlige Morgen.

Ved at tale med Autoriteterne forstod jeg, hvorfor jeg var bleven sendt til St. Petersborg med Ulykkesbudskabet. Ingen vilde tro paa, at Fartøjerne var ødelagt af Stormen. »Har De selv været paa Stedet?« – »Har De set Ødelæggelsen med egne Øjne?« »Er De vis paa, at man ikke har stjaalet Fødevarerne og saa vist Dem Vraget af nogle andre Pramme?« var de Spørgsmaal, man gjorde mig.

De overordnede Funktionærer, der stod i Spidsen for de Sibiriske Anliggender, var ligefrem rørende i deres Uvidenhed om Forholdene deroppe.

»Mais, mon cher,« sagde en af dem til mig – han talte altid Fransk – »det vilde jo dog være umuligt, at fyrretyve Fartøjer kunde forlise paa Nevaen, uden at man kunde komme dem til Hjælp!«

»Ja, paa Nevaen!« udbrød jeg. »Men læg fire Nevaer ved Siden af hverandre, saa har De den nedre Amur.«

»Er den virkelig saa stor?« spurgte han og passiarede to Minutter senere paa udmærket Fransk om alt andet mellem Himmel og Jord.

»Ved De, at Chernyshevsky er bleven arresteret og sidder i Fæstningen?« spurgte han tilsidst,

»Hvad har han gjort?« udbrød jeg.

»Intet særligt – absolut intet graverende! Men – – – De forstaa – Hensyn til Staten! – Chernyshevsky er en begavet, en overmaade begavet Mand og har stor Indflydelse paa Ungdommen. Det kan en Regering ikke tillade – det indser De nok, mon cher – c'est intolérable dans un état bien ordonné!«

Grev Ignatieff gjorde ikke den Slags Spørgsmaal, han kendte Amurfloden helt vel, og han kendte ogsaa St. Petersborg. Midt imellem spøgefulde og vittige Bemærkninger kunde han sige: »Det er et stort Held, at De selv var paa Stedet og saa' Vragene, og de var kloge deroppe, som sendte Dem med Rapporten! I Begyndelsen troede ingen paa Historien om de kændrede Fartøjer, man tænkte, det var et nyt Bedrageri. Imidlertid véd alle, at De som Page havde et godt Navn, og at De kun har været kort Tid i Sibirien; der er ingen Rimelighed for, at De skulde lade Dem bruge til at dække deres Svindlerier deroppe. Det er Dem, man tror paa!«

Krigsministeren, Dmitri Milutin var den eneste iblandt alle de høje Overordnede, der tog Sagen alvorligt. Han spurgte mig omstændeligt ud om alt og var strax med i Situationen; vor Samtale indskrænkede sig til korte Sætninger uden forceret Hast, men ogsaa uden overflødige Ord. »De mener altsaa, at Kolonierne burde provianteres fra Havet af – kun de inde i Landet fra Chita?« Det var netop, hvad jeg mente. »Og hvis Fartøjerne næste Aar ogsaa overfaldes af en Storm, kan man saa vente en Gentagelse af Ulykken?« »Ikke, hvis der forinden anskaffes to smaa Bugserdampere til at trække Prammene!« svarede jeg, »Vil det være tilstrækkeligt til at

forhindre en Gentagelse?» »Ja! Hvis vi dennegang blot havde haft en eneste Damper, vilde Tabet ikke være blevet halvt saa stort.« sagde jeg. »Det er rimeligt, at De har Ret,« bemærkede Ministeren, »Skriv alt, hvad De her har sagt mig, op i tydelige, korte Ord – uden Formaliteter – og send mig det,« bad han.

V.

Jeg blev ikke længe i St. Petersburg, men vendte endnu samme Vinter tilbage til Irkutsk; nogle faa Maaneder senere fulgte min Broder efter; det var lykkedes ham at blive ansat ved Kosakkerne deroppe.

At rejse igennem Sibirien ved Vintertid anses for at være ret uhyggeligt; men efter de Erfaringer, jeg har gjort, tror jeg dog, at denne Aarstid er den bedste. De snedækte Landeveje er udmærkede, og skønt Kulden er frygtelig, kan man dog værne sig imod den. Naar man ligger, saa lang man er, paa Bunden af Slæden, indhyllet i Skindtæpper og klædt i Skind – paa den Maade rejser man altid i Sibirien – føler man ikke Kulden synderligt, selv om Temperaturen er fyrrer eller tresindstyve Grader Fahrenheit under Frysepunktet.

Ved at rejse paa Kurer-Façon – det vil sige ved hver Station hurtigt at skifte Heste og kun en Gang om Dagen at standse en Time for at spise – kom jeg til Irkutsk akkurat nitten Dage, efter at jeg var rejst fra St. Petersburg. Fyrretyve Mil i Døgnet er den normale Fart; men jeg erindrer, at jeg tilbagelagde de sidste Hundrede og tredive Mil før Irkutsk paa halvfjersindstyve Timer. Frosten var ikke overdreven slem, Vejene udmærkede, og Kuskene blev holdt i en ypperlig Stemning ved rigelige Drikkepenge, som jeg paa egen Regning gav dem; mit Forspand, tre smaa raske Heste, syntes ligefrem at nyde det hurtige Løb op og ned ad Bakker, igennem sneklædte Skove, der glitrede i Solens Straaler, og langs tilfrosne Floder, hvis Is var fast som Staal.

Jeg blev nu udnævnt til Attaché hos General-Guvernøren i Øst-Sibirien og skulde bo i Irkutsk; men min ny Stilling gav mig ikke meget at gøre. Parolen fra St. Petersburg lød nu paa at lade alt gaa i den gamle Gænge, uden at tænke paa Forandringer, og jeg tog derfor med Glæde imod et Tilbud om at foretage geografiske Forskninger i Manchuriet.

Transbaikalien er meget rigt paa Kvæg, og Kosakkerne, som bebor den sydøstlige Del, er velhavende Kvægopdrættere. De havde hørt af Mongolerne, med hvem de stod i Handelsforbindelse, at der langt imod Øst skulde findes en gammel kinesisk Landevej, der førte direkte til Byen Merghen i Manschuriet, og derfra kunde man ad en udmærket Vej komme videre til Mellem-Amurlandet. Det var deres Drøm at komme i Forbindelse med denne Del af Amurlandet, hvor de forudsaa, at der vilde være et udmærket Marked for deres Kvæg. I det Øjemed at finde denne Rute udrustede Kosakkerne en Handelskaravane og tilbød mig Førerskabet for den. Jeg gik med Begejstring ind paa Forslaget. Endnu havde ingen Europæer berejst denne Del af Landet; en russisk Naturforsker, der for et Par Aar siden vilde gøre Forsøget, var bleven myrdet under Vejs, kun under Kejser Kan-si's Regering var to Jesuiter trængt saa langt frem som til Merghen og havde fastslaaet dens Breddegrad. Men hele det umaadelige Land Nord for Merghen var absolut ukendt. Jeg gennempløjede alle de Skrifter, der muligvis kunde give mig Oplysninger; men ikke engang de kinesiske Geografer kendte noget til dette terra incognita.

Vi havde imidlertid én stor Vanskelighed at overvinde. Handelstraktaten med Kina tilstod Russerne fri Handel med Kejserriget Kina og Mongoliet; men Manschuriet var ikke nævnet og kunde altsaa ligesaa godt være udelukket som medindbefattet i Overenskomsten. De kinesiske Grænse-Autoriteter fortolkede den paa én Maade, Russerne paa en anden. Et var i hvert Fald givet, at en Officer næppe fik Lov til at komme over Manschuriets Grænse, og jeg havde altsaa intet andet Valg end at rejse forklædt som Handelsmand. General-Guvernøren udstedte et Pas for mig, der lød paa: »Peter Alexeiv, Købmand fra Irkutsk -«.

Saalænge vi endnu var i Tranbaikalien, var det ikke let at skjule min Identitet. Kosakkerne er utrolig nysgerige – akkurat som Mongolerne – og saa snart en Fremmed kommer til en af deres Landsbyer, begynder de at holde et sandt Krydsforhør over ham, samtidig med, at de behandler ham med største Gæstfrihed.

Kosakkernes lokale Overhoved, Kaptain Buxhøvdén, kendte sine Folk, og vi tog i Forening vore Forholdsregler. I Chita og Irkutsk blev der hyppigt spillet Amatørkomedie, fortrinsvis Ostrovskys Dramaer, som næsten alle foregaar indenfor Købmandsstanden, og jeg havde ofte selv haft en Rolle i disse Stykker og saaledes været

nødt til at sætte mig ind i en mindre Handlendes Vaner og Manerer, som jeg desuden ofte havde studeret i Nikolskoye; jeg fik nu Lejlighed til at gøre Brug af mine Erfaringer.

Naar den kogende Temaskine blev stillet paa Bordet foran os, tog jeg først Plads, efter at Kaptain Buxhøvdén havde opfordret mig detal, og i beskeden Afstand fra ham, jeg satte mig altid paa det yderste Hjørne af en Stol, medens jeg drak min Te af Underkoppen, paa ægte Moskower-Købmandsfaçon. Buxhøvdén var ofte ved at kvæles af Latter, naar han saa' mig sidde der med stive Øjne og blæse paa Teen i Skaalen, mens jeg bed bitte smaa Stumper af et Stykke Sukker, for at faa det til at række til saa mange Kopper som muligt.

Vi vidste altfor vel, at Kosakkerne meget snart vilde komme efter, hvem jeg i Virkeligheden var, det gjaldt blot om at vinde et Par Dage, for at jeg kunde komme over Grænsen, uden at være opdaget. Rimeligvis maa jeg have spillet min Rolle taalelig godt; thi Kosakkerne syntes ikke at nære Mistanke.

I en af Kosakbyerne spurgte en gammel Kone mig, meget hemmelighedsfuldt, om det var sandt, at der skulde komme en Fyrst »Rapotsky« dertil fra Irkutsk – det Rygte gik der nemlig. Jeg svarede hende, at jeg ogsaa havde hørt noget derom, men at hans Højhed sikkert foretrak at blive i Irkutsk; det var ingen Rejse for saadanne Folk! Kort og godt, vi kom uhindret over Grænsen. Vor Karavane bestod af elleve Kosakker, en Tungas og mig selv – alle tilhest – og vi førte omkring fyrretyve Heste med os til at sælge og to Vogne, hvoraf den ene indeholdt mine »Købmandsvarer« – Fløjl, Klæde, Guldtraad o. s. v., som jeg havde anskaffet i Anledningen. Vi havde valgt en af Kosakkerne til at være vor »Ældste«, og det var ham, der førte Forhandlingerne med de kinesiske Autoriteter; thi næsten alle Kosakker kan Mongolsk. Selvfølgelig vidste alle i Karavanen, hvem jeg var, men det faldt ingen af dem ind at forraade mig, da de vel forstod, hvor meget der for os alle ahang deraf. Da jeg var klædt akkurat som de andre, lagde Kineserne ikke Mærke til mig, og jeg kunde som oftest uhindret tage mine Baussole-Opmaalinger af Vejen. Vi førte ingen Vaaben med os, kun vor Tungas, der snart skulde giftes, havde taget sin Bøsse med, for at skyde Daadyr paa Rejsen; Kødet brugte vi til vore Maaltider, og Skindet gemte han for senere at sælge det – Pengene skulde bruges til at betale for Konen med.

I de første Dage, efter at vi var komne over Grænsen, samlede de kinesiske Soldater sig om os i det Haab at faa Whisky, og det vanskeliggjorde mig mit videnskabelige Arbejde betydeligt; saa snart de imidlertid mærkede, at vi ikke havde mere Whisky, lod de os i Fred. Vi gik hele Tiden imod Øst, banende os Vej saa godt det lod sig gøre, og efter en fem Dages Marsch traf vi virkelig paa den kinesiske Vej, der skulde bringe os igennem Khingan til Merghen.

Til vor store Forbavselse opdagede vi, at det aldeles ikke var forbundet med Vanskeligheder at komme over det store Højdedrag, der paa alle Landkaart er afbildet som en sort truende Masse. Vi mødte en gammel, fattig kinesisk Embedsmand, der rejste i samme Retning som vi. I to Dage vedblev Vejen at gaa opad, og Landet bar Præg af at være bjærgfuldt. Græsset blev tyndt og Træerne smaa, ofte forkrøblede, og Vejene var sumpede. Rundt omkring os hævede der sig nøgne Fjældtoppe, og vi gruede allerede for de Vanskeligheder, der endnu vilde være at overvinde, da vi blev opmærksom paa den gamle Kineser, der var standset foran en Stenbunke ved Vejen; der var stukket Grene ind mellem Stenene og var bundne lange Hestehaar og Laser af Klude til dem. Den Gamle kravlede ned af sin lille tohjulede Vogn, trak nogle Haar ud af sin Hests Manke og bandt dem til Grenene paa Stenbunken. Vi spurgte, hvad det skulde betyde.

»Det er en »obo!« -« svarede han. »Floderne løber nu til Amur!«

»Er vi allerede igennem Khingan?« spurgte vi.

»Ja, der er ikke flere Bjæрге; nu er det kun bakket Land lige ned til Floden.«

Denne Meddelelse fremkaldte Jubel i vor Karavane. »Floderne løber til Amur – til Amur!« raabte Kosakkerne glædestraalende. Fra deres Barndom af havde de hørt de Gamle i Slægten fortælle om den store Flod, hvor Vinen gror vildt, og Engene i Hundreder af Miles Udstrækning er saa frugtbare, at de kan skabe Millioners Velstand. Efter at Amur-Distriktet var annekteret af Rusland, havde de hørt fortælle om den lange Rejse derhen og om de første Nybyggeres mange Genvordigheder, medens de, som havde bosat sig ved den øvre Amur, havde Lykken med sig. Nu havde vi fundet en kort og direkte Vej til dette Vidunderland!

Foran os havde vi en stejl Skraaning, ned ad hvilken Vejen slyngede sig i Zigzag til en lille Flod, der imellem toppede Bjæрге førte videre lige til Amur. Man kan tænke sig, hvor fornøjet jeg blev ved denne overraskende geografiske Opdagelse. Imidlertid var vore Kosakker hurtigt komne af Hestene og bandt nu ogsaa pligtskyldigst Hestehaar til Grenene. Sibiriens Befolkning nærer en ærefrygtblandet Rædsel for de hedenske Guder, som efter

dens Opfattelse er ondsksfulde Væsener, ikke gode at komme i Kast med, og det er derfor klogest at staa paa en venskabelig Fod med dem og bejle til deres Gunst ved smaa Opmærksomheder.

»Se her, hvilket mærkeligt Træ!« udbrød de, da vi var komne længere ned imod Dalen. »Er det ikke en Eg?« Egen voxer ikke i Sibirien, undtagen paa den østlige Skraaning af Høj-Plateauet. »Og se, her er Nøddetræer! – Men hvad er det for et Træ?« Det var en Lind, den voxer ikke i Rusland; men jeg vidste, at den fandtes blandt Manschuriets Flora. Og disse Nordboere, hvis stadige Drøm og Længsel var de varme Lande, jublede af Henrykkelse, kastede sig ned i det frodige, kraftige Græs og syntes at have Lyst til at kysse det; men deres Længsel efter »den store Flod« var nu stærkere end nogensinde før. Da vi omtrent fjorten Dage senere tændte vor sidste Lejr-Ild – omtrent fire Mil fra Amur – var de utaalmodige som Børn; strax efter Midnat begyndte de allerede at sadle deres Heste og anmodede mig om at bryde op længe før Daggry. Endelig saa' vi oppe fra en Bakke den majestætiske Flods blaa Vande brede sig foran os, Kosakkernes Øjne straaledede i næsten poetisk Begejstring ved dette Syn. Det stod klart for mig, at tidligere eller senere – med eller uden Hjælp, ja selv imod den russiske Regerings Ønske – vilde begge Flodbredder tilligemed de umaadelige ubeboede Strækninger i det nordlige Manschuri være taget i Besiddelse af russiske Nybyggere, aldeles som Missisippis Kyster i sin Tid blev koloniseret af kanadiske Udvandrere.

Den gamle, halvblinde Kineser, med hvem vi havde gjort Rejsen, havde imidlertid iført sig sin blaa Kappe og sin officielle Hat med Glasknappen oppe i Pullen; næste Morgen erklærede han, at han ikke kunde tillade os at gaa videre. Vor Ældste havde taget imod ham og hans Skriver i sit Telt, og den Gamle gentog kun, hvad Skrивeren hviskede ham i Øret. Han forlangte, at vi skulde slaa Lejr, hvor vi nu var og afvente vore Pas, som han først vilde sende til Peking. Vi gjorde energisk Indsigelse, og han forsøgte nu at komme vore Pas til Livs.

»Hvad Slags Pas er det egentlig?« sagde han og betragtede haanligt det store hvide Ark Papir, der kun indeholdt nogle faa Linier paa Russisk og Mongolsk og var forsynet med et almindeligt Voxsegl. »Hvem kan vide, om det ikke er noget, I selv har skrevet og forsejlet med en Kobberpenge. Se her, saadan ser mit Pas ud, og det betyder noget!« sagde han og rullede en omtrent to Fod lang Skrivelse, tæt fyldt med kinesiske Bogstaver op foran os.

Jeg havde under denne Forhandling siddet roligt for mig selv i et Hjørne af Teltet, beskæftiget med at ordne noget i min Kuffert, og fik ved det Arbejde fat i et Exemplar af »Moskower-Tidende«. Dette Blad ejedes af Universitetet i Moskow og havde som Stempel en Ørn. »Vis ham dette,« sagde jeg til vor Ældste. Han tog Avisen, foldede den ud i hele sin Størrelse foran Kineseren og pegede paa Ørnen. »Se,« sagde han, »dette Pas er vort oprindelige, det andet er kun til at vise frem ved almindelige Lejligheder.«

»Er alt det skrevet om Eder?« spurgte den Gamle næsten ængsteligt.

»Ja, alt kun om os!« svarede vor Ældste uden saa meget som at blinke med Øjnene.

Kineseren – en sand Embedsmand – blev maalløs overfor saa megen Skrift, og idet han forskende saa' paa hver enkelt af os, nikkede han bifaldende med Hovedet; men saa hviskede Skrивeren atter noget til sin Herre, der pludselig igen erklærede, at vi ikke paa nogen Maade fik Lov til at fortsætte Rejsen.

»Nu kan det være nok med det Vrøvl!« sagde jeg og gav vor Ældste Ordre til at lade Hestene sadle, og et Øjeblik efter var vi færdige til at drage afsted. Jeg beroligede den gamle Kineser med at love ham, at vi ikke vilde undlade at meddele Myndighederne, at han havde gjort alt, hvad han formaadede for at forhindre os i at komme ind i Manschuriet, og at Ansvarret alene maatte falde paa os selv.

Nogle Dage senere kom vi til Merghen, hvor vi handlede lidt og derpaa drog videre til den kinesiske By Aigun, paa Amurs højre Bred og til Blagoveschensk, den russiske By paa Flodens venstre Bred. Jeg kan egentlig ikke sige, at jeg viste mig at være en dygtig Forretningsmand; i Merghen forlangte jeg fem og tredive Rubler for et Ur, som den kinesiske Liebhaber allerede havde budt mig fem og fyrrer for. Kosakkerne var derimod flinke til at handle, og da de saa paatog sig at sælge Resten af mine Købmandsvarer, viste det sig ved Opgørelsen, at vor Expedition ikke havde kostet Regeringen mere end to og tyve Rubler.

VI.

Hele den Sommer tilbragte jeg paa Amurfloden og kom lige til dens Munding. I Nikolajewsk traf jeg General-Guvernøren og sejlede derfra sammen med ham i en Damper op ad Usiri. Samme Efteraar gjorde jeg en endnu interessantere Fart op ad Sungari lige til Kirin, midt ind i Manschuriets Hjærte. Mange af Asiens Floder dannes af to lige mægtige Strømme, saa at det ofte er vanskeligt for Geografen at forstaa, hvilken der er Hovedfloden og hvilken kun en Biflod. Ingoda og Onon danner saaledes Shilka – Shilka og Argun igen Amur, og Amur bliver efter Foreningen med Sungari til den mægtige Strøm, der løber mod Nordøst og falder ud i det stille Hav under Tartarstrædets ugæstfri Breddegrader.

Indtil Aaret 1864 var denne Manschuriets store Flod kun lidet kendt. Alle Beretninger om den daterede sig fra Jesuiternes Tider, og var meget ufuldkomne. Men nu, da man atter gjorde Forsøg paa at lære Manschuriets og Mongoliets Beskaffenhed at kende, og da det viste sig, at Frygten for Kina rimeligvis havde været i høj Grad overdreven, brugte vi Yngre al vor Veltalenhed for at faa General-Guvernøren til at indse, hvor nødvendigt det var ogsaa at lære Sungari-Landet at kende. Det at vide, at der tæt op til Amurfloden laa uhyre Landstrækninger, der var lige saa ukendte som en afrikansk Ørken, var for os en uudholdelig Tanke. Helt imod vor Forventning bestemte General Korsakoff sig til at sende en Damper op ad Sungari under Foregivende af at bringe et eller andet venskabeligt Bud til General-Guvernøren i Provinsen Kirin. En russisk Konsul fra Urga valgtes til Overbringer af Budskabet, en Læge, en Astronom, to Topografer og jeg blev beordret til at tage Del i Expeditionen, for hvilken Oberst Chernyveff fik Over-Kommandoen. Vi indskibede os paa en lille Damper »Usiri«, der havde en Pram med Kul paa Slæb og fem og tvve Soldater ombord, hvis Geværer var forsigtigt skjulte imellem Kullene.

Det hele Foretagende blev ordnet i største Hast, og den lille Damper frembød kun faa Bekvemmeligheder for saa mange Mennesker; men vi var alle fulde af Begejstring for Foretagendet og klemte os sammen, saa godt vi kunde i de smaa Kahytter. En af os maatte sove paa Bordet, og vi havde ikke engang en Kniv og Gaffel til hver – ikke at tale om alle de andre Mangler, vi led under.

Det var intet let Arbejde at sejle op ad Sungari. I dens nedre Løb, hvor den flyder igennem det samme Lavland som Amur, er Vandet meget grundt, og endskønt vor Damper kun stak tre Fod dybt, havde vi ofte stor Vanskelighed ved at finde en tilstrækkelig dyb Rende. Der var Dage, paa hvilke vi ikke kom mere end otte Mil fremad, Kølen skrabede hyppigt imod den sandede Bund, og der maatte stadig sendes Baad ud for at prøve at finde dybere Vand. Alligevel gik det hver Dag fremad, vor unge, flinke Kaptejn havde sat sig i Hovedet, at han endnu i Efteraaret vilde naa til Kirin. Alt eftersom vi kom højere op ad Floden, blev Landskabet smukkere og Floden selv mere farbar, og da vi havde passeret de sandede Strækninger der, hvor den løber sammen med Søsterfloden Nonni, blev Sejladsen baade bekvem og behagelig. Nogle faa Uger senere landede vi i Manschuriets Hovedstad.

Vi havde desværre ingen Tid at give bort og standsede derfor kun yderst sjælden ved Byerne under Vejs. Forøvrigt er der ikke mange af dem, og det var først, da vi nærmede os Kirin, at Landet blev tættere befolket og bebygget. Hvis det havde været vort Maal at knytte en venskabelig Forbindelse med Manschuriet, vilde vor Expedition være bleven et Fejlgreb; men det gjaldt for os kun om at lære Sungari-Floden at kende. Myndighederne i Manschuriet havde endnu i frisk Minde, hvad der var hændet for otte Aar siden, da Murawieff ogsaa »kom paa Besøg« og endte med at annektere Amur- og Usuri-Landet, og de saa' med Mistillid paa de nye, ubudne Gæster.

De kinesiske Myndigheder havde paa en eller anden Maade erfaret, at vi havde Vaaben skjult i Kullene, og dette bestyrkede dem yderlig i deres Mistanke. Da vi steg i Land i Kirin, tog alle Byens Købmænd imod os med Sværd, som de efter Udseendet at dømme maatte have gravet frem af et eller andet gammelt Arsenal. Dog hindrede de os ikke i at gaa omkring i Byens Gader, men alle Butikker var lukkede, og ingen maatte handle med os. Vi fik sendt Fødemidler ombord – som Gave! man nægtede bestemt at tage imod Penge.

Imidlertid lakkede det stærkt ad Efteraaret til, Frosten var allerede begyndt, og vi maatte ile med Hjemturen, hvis vi ikke vilde udsætte os for at blive tvungne til at overvintre paa Floden. Med andre Ord, vi fik set Kirin, men vi talte ikke med et Menneske undtagen med de to Tolke, som hver Morgen kom ombord til os. Alligevel var vort Maal naaet. Vi havde overbevist os om, at Floden var sejlbar og havde optaget et fortrinligt Kort over den; ved Hjælp af dette kunde vi gøre Tilbagerejsen for fuld Fart uden noget Uheld; kun en eneste Gang stødte vi, men kom snart af igen.

Vi standsede ved flere af de smaa kinesiske Byer undervejs og blev modtaget paa det hjerteligste af Indvaarnerne, Udvandrere fra det store Kejserrige. Der er særlig en enkelt Aften, der har præget sig i min Hukommelse. Mørket var allerede begyndt at falde, da vi ankrede foran en lille malerisk Landsby og enkelte af os, deriblandt jeg, gik i Land. En Skare paa omtrent Hundrede Kinesere samlede sig om mig, der paa egen Haand gennemstrefede Byen, de forstod lige saa lidt mit Tungemaal som jeg deres, og dog varede det ikke længe, før vi ved Hjælp af Mimik underholdt os paa den elskværdigste Maade med hverandre. At klappe én paa Skulderen eller byde ham Tobak eller Ild er et internationalt Udtryk for venskabelige Følelser. Hvad der særlig syntes at forbyde dem var, at jeg, der var saa ung, havde Skæg, de plejede ikke at bære noget, før de var Tres. Da jeg ved Tegn sagde dem, at jeg bar det for at have noget at spise i Tilfælde af, at jeg intet andet kunde faa, gentog den ene Spøgen for den anden, og de var ved at dø af Latter; de blev endnu kærligere end før, førte mig omkring i deres Huse, og hver enkelt tilbød mig sin Pibe; tilsidst fulgte hele Skaren mig, som en gammel Ven ned til Damperen. Jeg maa dog tilføje, at der ikke fandtes en eneste boshko – Politibetjent – i den Landby. Men ogsaa i alle de andre Smaabyer blev baade Mandskab og Officerer gode Venner med Kineserne, kun naar en »boshko« viste sig, forandredes Scenen. Forresten var det Penge værdt at se de Ansigter, de skar bag denne myndige Persons Ryg; det var tydeligt at se, at de hadede ham som Repræsentant for Myndighederne. Vor Expedition er bleven glemt siden dengang. Astronomen, Hr. Usaltreff og jeg offentliggjorde Beretninger om den i det sibiriske Geografiske Selskabs Blad »Memoirer«; men nogle faa Aar senere ødelagde en stor Ildebrand i Irkutsk ikke alene disse Optegnelser, men ogsaa vort Kort over Floden. Først fornylig, da man begyndte at bygge Jærnbanen igennem Manschuriet, kom russiske Geografer paa Spor efter vore Forskninger og forstod, at Floden allerede for fem og tredive Aar siden maatte have været befaret af Videnskabsmænd.

VII.

Da den store Reformbevægelse var skrinlagt, forsøgte jeg paa egen Haand at udrette noget godt – men desværre kun for at komme til det Resultat, at ogsaa det var haabløst.

I min nye Egenskab som Attaché hos General-Guvernøren for Kosak-Affærerne udarbejdede jeg blandt andet en meget nøjagtig Statistik over Usiri-Kosakkernes sørgelige økonomiske Stilling. Da jeg vendte tilbage til Irkutsk med min Beretning, lykønskede man mig fra alle Sider, jeg blev forfremmet og fik særlige Udmærkelser. Alle de Forholdsregler, jeg havde anbefalet, blev billigede, og der blev sendt extra Pengebeløb for at købe Kvæg til nogle og hjælpe andre til at emigrere. Men uheldigvis blev den praktiske Udførelse af alle disse Forbedringer overdraget en gammel Drukkenbolt, som fødte Pengene og lod de ulykkelige Kosakker piske paa det ubarmhjærtigste for paa den Maade at omvende dem til gode Agerdyrkere! Saaledes gik det med alt; Misbruget begyndte i Vinterpaladset i St. Petersburg, og endte i Usuri og Manschuriet.

Sibiriens øverste Myndigheder havde de bedste Hensigter, og jeg maa atter gentage, at man heroppe var langt mere optaget af og langt mere inde i, hvad der krævedes til Folkets Velfærd end noget andet Sted i Rusland. Men desværre, Myndighederne var kun en Del af et Ministerium – en Gren af det Træ, hvis Rødder bundede i St. Petersburg, og det var tilstrækkeligt til at lamme alle gode Hensigter og til at dræbe ethvert vaagnende Tegn paa Liv og Fremskridt.

Efterhaanden samlede min Energi sig mere og mere om videnskabelig Forskning. I 1865 gennemstrefede jeg det vestlige Saian, hvor jeg stødte paa en vigtig vulkansk Egn ved den kinesiske Grænse og fik et nyt Syn paa det sibiriske Højlands Formation; og endelig foretog jeg næste Aar en lang Rejse for at finde den direkte Vej mellem Provinsen Jakutsk's Guldminer og Transbaikalien. I flere Aar havde Medlemmer af den sibiriske Expedition forsøgt at finde denne Rute og med det Formaal prøvet paa at komme igennem den Række af vilde, parallelt løbende Højderygge, som adskiller Minerne fra Transbaikaliens Sletter; men de begyndte Rejsen Syd fra; og da de naaede dette frygtelige Bjærgdistrikt og saa' de endeløse sønderrevne Højder strække sig Mile og atter Mile imod Nord, vendte de alle om – paa én nær, der blev myrdet af de Indfødte. Det var mig strax klart, at skulde der være Haab om at trænge igennem, maatte Forsøget gøres fra Nord til Syd, ned imod varmere og beboede Egne. Medens jeg var optaget af at udarbejde Planen for min Expedition, traf jeg tilfældigvis en Tungus, der viste mig et Kort, som han ved Hjælp af sin Kniv havde ridset paa et Stykke Birkebark. Dette lille

Kort, som i Forbigaaende bemærket var et slaaende Bevis for, hvor nyttig geometrisk Sans er endog blandt de lavest civiliserede Klasser, og som vilde have begejstret Wallace, gjorde et saa absolut Indtryk paa mig af at være i Overensstemmelse med Virkeligheden, at jeg ikke betænkte mig paa at drage Brug af de Anvisninger, det gav og begyndte min Rejse fra Nord, nøjagtigt følgende Kortet.

Sammen med en ung og lovende Naturforsker, Polakoff, og en Topograf sejlede jeg først ned ad Jena til de nordlige Guldminer. Der provianterede vi vor Expedition for tre Maaneder og brød saa op i sydlig Retning. En gammel Irkutsk Jæger, der engang for tyve Aar siden havde gjort Rejsen efter samme Plan som vor Tungus, paatog sig at være vor Fører og bringe os igennem det halvtresindstyve Mile lange Bjærgland. Det lykkedes ham virkelig ogsaa at udføre denne Heltebedrift, og det uagtet der ikke var Spor af Vej eller Sti at øjne noget Steds, og alle Dalene, som man saa' oppe fra Højderne for det uøvede Øje syntes akkurat ens, alle tæt bevoxede med Skov. I tre Maaneder vandrede vi i næsten fuldstændig ubeboede Bjærgegne og igennem en sumpet Højslette, indtil vi endelig naaede vort Maal, Chita. Denengang blev Vejen altsaa funden!

Denne skal nu, efter hvad jeg har hørt, være af stor Betydning for Kvægtransporten Syd fra til Guldminerne. For mit vedkommende hjalp denne Rejse mig umaadeligt i mine senere Forskninger efter at finde Nøglen til de sibiriske Bjærgkæders og Højlandets Formation; men da jeg ikke skriver en Rejseskildring, vil jeg bryde af med dette Thema.

De Aar, jeg tilbragte i Sibirien, gav mig mangen Lære, som jeg intet andet Sted vilde have faaet. Det varede ikke længe, førend jeg forstod, hvor umuligt det er at gøre blot det mindste gode for Masserne ved Hjælp af det administrative Maskineri. Det var en Illusion, jeg for bestandig blev af med, og jeg lærte lidt efter lidt ikke alene at forstaa Menneskene og deres Karakter, men ogsaa det menneskelige Samfunds inderste Kærne. Jeg saa' klart for mine Øjne de ukendte Massers fælles, sammenføjende Bestræbelser, der saa sjældent omtales i Bøger, men som har en saa stor Betydning for Samfundets Udvikling. Ved paa nært Hold at være Vidne til Duchoborsernes Emigration til Amurlandet og se hvilke umaadelige Fordele de forstod at drage af deres halv kommunistisk organiserede Brødreemigheder, samt hvilket Held, der fulgte dem, medens Statens Kolonisations-Forsøg saa ofte mislykkedes, lærte jeg noget, som jeg aldrig vilde have lært gennem Bøger alene. Og ved atter at leve sammen med Indfødte og se det sammensatte System for Samfundets Orden, som de selv, fjærnt fra Civilisationens Paavirkning, har udarbejdet og bragt i Gang, var det, som om et Lyshav bredte sig for mit Øje og kastede sit Skær overalt, hvad jeg senere i mit Liv læste. Jeg lærte igennem direkte Erfaring, hvilken vigtig Rolle de ukendte Masser spiller i alle betydelige historiske Begivenheder, selv i Krigen, og jeg kom til den samme Opfattelse af Fører og Mængde, som Tolstoy har udviklet i sit monumentale Værk »Krig og Fred«.

Født, som jeg var, i en Godsejers Familie, traadte jeg ind i det praktiske Liv med ikke ringe Tro paa Nødvendigheden af Kommando, Straf og lignende; Ting, som alle unge Mænd af min Stand troede paa. Men saa snart jeg (endnu i en ung Alder) fik alvorligere Opgaver at løse, hvor ethvert Misgreb vilde have draget svære Følger efter sig, begyndte jeg at begribe Forskellen mellem at handle efter Princippet om Kommando og Disciplin og efter Princippet om fælles Forstaaelse. Det første er udmærket i en militær Parade, men er intet værd, naar det gælder det virkelige Liv; Maalet her naaes udelukkende ved mange Viljers Samarbejde. Skønt jeg ikke dengang formede mine Tanker i Udtryk, laante fra Parti-Stridighederne, tør jeg dog roligt paastaa, at jeg i Sibirien tilsatte den sidste Rest af min Tro paa Stats-Disciplin. Jeg udviklede mig til at blive Anarkist. Fra mit nittende til mit fem og tyvende Aar havde jeg de forskelligste Opgaver: jeg udarbejdede vigtige Planer for Statsreformen, havde med en Mængde Mennesker at gøre og foretog vovelige Expeditioner med latterlig smaa Midler, og naar alle disse Opgaver løb mer eller mindre heldigt af, saa skylder jeg det udelukkende den Kendsgerning, at jeg snart fik lært, at Disciplin og Befaling kun har liden Værdi. Overalt fordres der de gennembrydende Mænd; men naar Impulsen først er givet, saa maa Foretagendet føres videre paa et Slags kommunalt Grundlag, ved Hjælp af fælles Overenskomst. Jeg vilde ønske, at alle theoretiske Statsmænd var nødt til at gennemgaa en Skole i det virkelige Liv, inden de begyndte at forme deres Utopier, saa vilde man faa betydeligt færre militaristiske og vidtløftige Planer for Samfundets Organisation end nu.

Alligevel begyndte Livet i Sibirien at blive mindre og mindre tiltrækkende for mig, og det tiltrods for, at min Broder Alexander fra 1864 ogsaa boede i Irkutsk, hvor han kommanderede en Eskadron Kosakker. Vi var lykkelige ved at være sammen, læste meget og drøftede alle brændende filosofiske, videnskabelige og sociale Spørgsmaal, men vi længtes begge efter et aandeligt bevæget Liv, og det var der intet af i Sibirien. Det stærke

aandelige, navnlig politiske Liv, der paa den Tid udfoldede sig i Vest-Europa, og som vi fulgte igennem Aviserne, øvede sin Tiltrækning paa os, og at vende tilbage til Rusland blev det Thema, som vi hyppigere og hyppigere drøftede i vore Samtaler. De landsforviste Polakkers Opstand i 1866 aabnede endelig vore Øjne for, hvilken falsk Stilling vi indtog som Officerer i den russiske Hær.

VIII.

Jeg var langt borte i Vitimér-Bjærgene, da nogle Polakker, som arbejdede paa en ny Vej gennem Klipperne langs Baikalsøen, gjorde et fortvivlet Forsøg paa at slippe bort og at tiltvinge sig Vej gennem Mongoliet til Kina. Der blev strax sendt Tropper ud imod dem, og en russisk Officer blev skudt af Oprørerne. Alt dette fik jeg først at vide ved min Tilbagekomst til Irkutsk, hvor et halvt Hundrede Polakker dengang var stillede for Krigsretten. I Rusland holder Krigsretten sine Møder for aabne Døre, jeg fulgte Forhørene i deres mindste Detailler og sendte nøjagtige Beretninger derom til en af Hovedstadens Aviser, som trykte dem uden Beskæring – til General-Guvernørens store Mishag.

Af de elleve Tusind Polakker, der efter Opstanden 1863 var blevne forviste til Øst-Sibirien, var Hovedparten Studenter, Kunstnere, forhenværende Officerer og Adelsmænd samt dygtige Haandværkere af Warschau og andre polske Byers højt udviklede og intelligente Arbejderklasse. En Mængde af disse brugtes til strængt Arbejde, medens Resten blev anbragt rundt om i de smaa Byer i Landet, hvor de intet Arbejde kunde finde og levede i en sørgelig Tilstand af Halvsult. Af dem, der var dømt til strængt Arbejde, beskæftigedes nogle i Chita ved Skibsbygningen for Farten paa Amur – og de var de lykkeligste – de andre arbejdede i Kronens Jærngruber eller Saltværker. Jeg har oppe ved Lenafloeden set nogle af disse Saltarbejdere staa halvnøgne i en infernalsk Hede i et Skur omkring en stor Kedel med tyk, kogende Saltlage, hvori de rørte med lange Skovle, Dørene udtill var slaaede paa vid Gab, saa al den iskolde Luft strøg ind over dem. Efter i to Aar at have arbejdet under disse Forhold døde de fleste af Tæring.

Til Vejarbejdet omkring Baikalsøen havde man som sagt taget Polakker. Søen, der er smal, men har en Længde af henved Hundrede Mil, er omgivet af høje Bjærg og afskærer Transbaikalien og Amur fra Irkutsk. Om Vinteren kan man paa Isen komme over Søen, og om Sommeren befares den af Smaadampere, men Efteraar og Foraar er der sex Uger, hvor den ikke kan befærdes, og den eneste Maade, hvorpaa man da kan komme til Chita eller Kyjakta fra Irkutsk, er at rejse ad en lang, besværlig Omvej gennem Bjærgene paa tre til fire Tusinde Fods Højde. Jeg har engang gjort den Tur, og til Trods for det herlige Bjærglandskab, som jeg nød i høj Grad, var Rejsen ligefrem frygtelig. Vore Heste faldt uafbrudt igennem Sneen, og mere end engang om Dagen fik Rytter og Hest et iskoldt Bad i Vandet, der flød under det tynde Isdække. Det var nu endelig vedtaget, at der skulde anlægges en Vej langs Søens sydlige Kyst, men dette Arbejde var yderst besværligt; thi de høje Klipper gik ofte lodret ned til Vandfladen, og en Uendelighed af Broer maatte bygges over de rivende Strømme, der skummede ned ad Fjældsiderne; til dette strænge Arbejde var det at Polakkerne anvendtes.

I Løbet af det sidste Aarhundrede var der sendt adskillige Afdelinger russiske politiske Forviste til Sibirien; men med den Underkastelse i Skæbnens Lod, som er karakteristisk for Russerne, fandt disse sig i at blive ødelagt Tomme for Tomme, uden nogensinde at forsøge paa at gore Oprør. Det maa siges til Polakkernes Ære, at de aldrig har været saa eftergivende, og dennegang brød de ud i aabent Oprør. Foran sig havde de den store Sø og bagved en absolut uigennemtrængelig Bjærgkæde, hinsides hvilken atter det nordlige Mongolis Ørkener strakte sig; men ikke desmindre undfangede de den Plan at afvæbne Soldaterne, ved Hjælp af Vaaben, de smedede sig, og forsøge at skaffe sig Vej ned til Kina, hvor der let vilde kunne findes engelske Skibe til at tage dem ombord. En skøn Dag naaede Rygtet om Polakkernes Oprør Irkutsk, og der blev sendt firsindstyve Soldater ud imod dem – al den Styrke, man for Øjeblikket kunde undvære.

Vinteren 1866 havde været ualmindelig kedelig i Irkutsk. I Sibiriens Hovedstad er der ikke en saa stræng Afstand mellem de forskellige Rangklasser som ellers i russiske Provinsbyer. En Gang om Ugen, hele Vinteren igennem, kommer Officerer og Embedsmænd sammen med Købmandsstanden og dens Damer, ja endog med Gejstligheden i Byens Klublokale. Men denne Vinter var der ikke rigtig Liv i Selskabeligheden, selv de Dilettant-Forestillinger, man opførte, havde ikke Held med sig, og ved »det grønne Bord« var Stemningen ligesaa mat;

overalt gjorde Mangel paa Penge sig gældende, og selv da der kom et Par Mine-Officerer til Byen, bragte det ingen Forandring i Situationen – de Bunker af Banknoter, disse privilegerede Herrer ellers plejede at føre med sig, udeblev dennegang. Saa begyndte en af Byens mest feterede Selskabsmænd at forsøge sin Lykke som Spiritist, og førend der var gaaet en Uge var Spiritismen det almindelige Samtaleemne mellem alle Byens Damer.

De, som før ikke havde kunnet faa Tiden slaaet ihjæl, var nu ustandseligt optagne af at faa Borde til at danse og Aander til at vise sig, og Haand i Haand med denne Aande-Raptus gik de sædvanlige Elskovsæventyr. En ung Officer, Potaloff, tog baade Aanderne og Kærligheden alvorligt, og har maaske haft mindre Held med den sidste end med de første; i hvert Fald meldte han sig, saa snart Nyheden om Polakkernes Opstand blev bekendt, til at drage med Soldaterne imod Oprørerne. Rimeligvis har han haabet at vende tilbage bedækket med militær Hæder, han skrev i sin Dagbog: »Jeg gaar imod Oprørerne, hvor interessant vilde det være, om jeg blev let saaret!« Han blev dræbt. Dengang »Slaget mod Insurgentene« begyndte – af dette »Slag« findes der en højtravende Beskrivelse i Generalstabens Annaler – red han ved Siden af Obersten, der havde Kommandoen over Styrken; Soldaterne gik langsomt fremad langs Vejen, da de pludselig stødte paa henvend halvtresindstyve Polakker, hvoraf fem eller sex var bevæbnede med Bøsser, de andre med Stokke og Lanser. Polakkerne besatte Skoven og fyrede, Soldaterne fulgte dem. Lieutenant Potaloff bad to Gange Obersten om Tilladelse til at maatte stige af Hesten og tage Del i Kampen, men Obersten befalede ham meget vredt at blive, hvor han var. Saa sprang han pludselig af Hesten og forsvandt ind i Skoven. Skud og Skrig lød, og da Soldaterne kom til, fandt de Potaloff liggende blødende i Græsset. Han havde paa maa og faa fyret Skud paa Skud ind i Tykningen og var derved kommen til at saare en af Polakkerne, og de andre styrtede sig nu over ham med deres Lanser.

Paa et andet Sted af Vejen – paa den modsatte Bred – optraadte to russiske Officerer paa den mest oprørende Maade overfor de af Polakkerne, der ikke havde taget Del i Opstanden. Saaledes var f. Ex. en af dem under Eder og Forbandelser trængt ind i Arbejdernes Telt og havde med sin Revolver givet sig til at fyre tilhøjre og tilvenstre paa de fredelige Fanger, hvoraf to var blevne frygteligt saarede.

Nu er de militære Autoriteters Logik følgende: naar én russisk Officer er bleven dræbt, maa til Gengæld saa og saa mange Polakker af med Livet. Fem af Oprørerne dømtes til Døden: Szaramoviez, en Pianist, en smuk ung Mand, der var Anfører for Opstanden, og Melinsky, en Mand paa henvend Tres, der før havde været Officer i den russiske Armé; Navnene paa de andre tre husker jeg ikke længer.

General-Guvernøren telegraferede til St. Petersborg og bad om Tilladelse til at maatte eftergive dem Dødsstraffen – men der kom intet Svar. Han havde lovet os ikke at fuldbyrde Dødsdommen; men da han længe forgæves havde ventet paa Svar fra Hovedstaden, lod han dem en Morgen i al Hemmelighed føre ud og skyde. Fire Uger senere kom Regeringens Svar med Posten: »Man overlod til Guvernøren at handle efter bedste Skøn!« – – I Mellemtiden havde fem brave Mænd mistet Livet!

Den almindelige Mening var, at dette Oprør var ganske forfejlet, og alligevel har denne Haandfuld modige Mænd opnaaet noget. Rygtet om deres Daad naaede ud i Europa, og Dødsdommens Fuldbyrdelse, Officerernes Brutalitet og saa fremdeles fremkaldte stærk Bevægelse i Østerrig – den østerrigske Regering skred ind til Fordel for de Galiciere, der havde taget Del i Opstanden 1863 og var bleven sendt til Sibirien. Kort efter Oprøret ved Baikalsøen blev de forviste Polakkers Skæbne betydelig forbedret, og dette skyldtes udelukkende de fem tapre Mænd, der blev skudt i Irkutsk og de andre, der havde kæmpet ved deres Side.

For min Broder og mig var dette Oprør en gavnlig Lære; vi begreb nu tilfulde, hvad det vil sige at høre til Hæren. Da Ulykken skete, var jeg som sagt langt borte, men Alexander var i Irkutsk, og det var hans Eskadron, der blev sendt imod Insurgentene. Til alt Held kendte Generalen ham saa godt, at han strax, under et eller andet Foregivende, gav en anden Officer Ordre til at tage Kommandoen over Afdelingen. Hvis dette ikke var sket, vilde Alexander have nægtet at gaa med.

Vi besluttede nu at forlade den militære Tjeneste og vende tilbage til Rusland. Dette var ikke nogen let Sag, thi min Broder havde giftet sig oppe i Sibirien; men endelig fik vi alt ordnet, og i Begyndelsen af Aaret 1867 brød vi op til St. Petersborg.

FJERDE DEL.

ST. PETERSBORG OG FØRSTE UDENLANDSREJSE.

I.

I Efteraaret 1867 var vi alle, min Broder med sin Familie og jeg, bosatte i St. Petersburg. Jeg begyndte at studere ved Universitetet og sad paa Lærebænken mellem ganske unge Mænd. Hvad jeg i fem Aar havde længtes efter, var nu naaet; jeg studerede! Idet jeg gik ud fra den Overbevisning, at en grundig mathematisk Viden er det eneste solide Grundlag for alt videnskabeligt Arbejde og Tænkning, lod jeg mig indskrive ved det naturvidenskabelig-mathematiske Fakultet. Alexander valgte Militærakademiets retsvidenskabelige Afdeling, medens jeg ganske opgav den militære Karriere til Faders store Misfornøjelse; det blotte Syn af en civil Dragt var ham imod. Baade min Broder og jeg var nu henvist til at leve af egne Indtægter.

I de følgende fem Aar optog mine Studier ved Universitetet i Forbindelse med videnskabeligt Arbejde hele min Tid. En mathematisk Student har meget at gøre; men takket være mine tidligere Studier i den højere Mathematik, fik jeg alligevel en Del Tid tilovers til geografiske Studier, tilmed da jeg i Sibirien ikke var kommen ud af Vanen med at arbejde strængt.

En Beretning om min sidste Expedition var under Trykken; men i Mellemtiden rejste der sig et uhyre Problem for mig. Mine Rejser i Sibirien havde overbevist mig om, at de Afbildninger, man dengang havde af Nord-Asiens Bjerge var de rene Fantasterier og ikke gav den ringeste Ide om Landets virkelige geologiske Beskaffenhed. De store Højsletter, der er et saa fremtrædende Særkende for Asiens Natur, var ikke engang antydte paa Landkortene, derimod strakte der sig en Mængde Højderygge, som en stor sort Orm, i østlig Retning, og i de topographiske Anstalter var denne Opfattelse den, man holdt sig til, uagtet Forskere som Schwartz havde nedlagt Indsigelse derimod. I Virkeligheden eksisterede disse Højderygge slet ikke.

At opdage det sande ledende Princip i Beskaffenheden af Asiens Bjerge – Harmonien i Formationen – blev for mig en Opgave, der i flere Aar lagde Beslag paa alle mine Evner.

Der er ikke mange Glæder i det menneskelige Liv lig den, Videnskabsmanden føler, naar han pludselig efter Aars taalmodig Søgen kommer til en Slutning, der har almen Gyldighed. Hvad der i Aaringer har forekommet ham kaotisk, modsigende, tvivlsomt, tager nu paa engang sin bestemte Stilling indenfor et harmonisk Hele. Ud af en broget Forvirring af Kendsgærninger og af taagede Gisninger – der næsten omstødes i samme Øjeblik, de er fødte – viser sig et stateligt Billede, som en Alpekæde, der pludselig dukker frem af Taagen og nu ligger foran os i al sin Vælde og gribende Skønhed, klart belyst af Solens Straaler. Den, der engang har følt denne Glæde ved videnskabeligt Forskerarbejde, glemmer den aldrig, men længes blot efter atter at opleve den, og det er ikke uden Beklagelse, at han tænker paa, at den Slags Lykke kun falder i de færrestes Lod, og det uagtet den i større eller mindre Udstrækning kunde være tilgængelig for saa mange.

Jeg betragter mit Arbejde om Asien som mit Hovedbidrag til Videnskaben. Min første Plan var at skrive et tykt Bind, hvori det nye Syn paa Nordasiens Bjerge og Højsletter skulde klargøres ved en nøjagtig Undersøgelse af hver enkelt Del; men da jeg i 1873 kunde forudse, at jeg snart vilde blive arresteret, nøjedes jeg med at udarbejde et Kort og skrive en Forklaring dertil. Begge Dele blev udgivne af det geografiske Selskab under min Broders Tilsyn, da jeg allerede sad i Peter-Paul Fæstningen. Petermann, som dengang var i Færd med at udarbejde et Kort over Asien og kendte mine Forarbejder, optog min Plan i sit Kort, hvilket de fleste senere Geografer ogsaa har gjort.

Samtidig arbejdede jeg en Del for det geografiske Selskab i min Egenskab af Sekretær for den fysikalske Afdeling.

Man var dengang stærkt optaget af Forskninger i Turkestan og Pamirlandet. Efter flere Aars Fraværelse var Syvertsoff netop vendt tilbage; det var en stor Zoolog, en genial Geograf, og en af de mest intelligente Mænd, jeg nogensinde har truffet, men, som saa mange Russere, hadede han at skrive. Det var aldeles umuligt at faa ham til mere end til at gennemlæse Korrekturerne paa Referaterne af hans Foredrag. Alt, hvad der er offentliggjort under hans Navn, giver saaledes kun et svagt Begreb om den virkelige Værdi af hans Iagttagelser og Redegørelser.

Det samme var Tilfældet med Miklukho Maklay – ogsaa han hørte til de Mænd, der har saa meget mere paa Hjærte end det, de faar sagt paa Tryk. Maklay var en lille nervøs Mand, der altid led af Malaria; han var netop vendt tilbage fra det røde Havs Kyster, da jeg gjorde hans Bekendtskab. Som en Efterfølger af Hæckel arbejdede han ivrigt paa sine Undersøgelser af de hvirvelløse Havdyrs Liv. Det geografiske Selskab fik det ordnet saaledes, at han kom ombord paa et russisk Krigsskib, der skulde afgaa til en eller anden ukendt Kyst af Ny-Guinea, og her vilde han gøre Studier iblandt de Indfødte, nogle af de mest uudviklede Vilde. Kun i Selskab med en Matros blev han efterladt paa den ugæstfri Kyst, hvis Indbyggere havde Ord for at være Kannibaler. Man lod opføre en Hytte for de to Robinson'er, og i samfulde atten Maaneder boede de her tæt op til en af de Indfødtes Landsbyer og paa den venskabeligste Fod med dem. Hans Moral var den, altid at være ærlig overfor dem, aldrig at bedrage dem, ikke engang i Smaating eller i videnskabeligt Øjemed, og han var paa dette Punkt overordentlig samvittighedsfuld. Da han senere rejste paa den malayiske Halvø, var han ledsaget af en Indfødt, der var traadt i hans Tjeneste paa den Betingelse, at han ikke vilde fotografere ham. Som bekendt tror de Vilde, at der bliver taget noget ud af dem, naar de bliver fotograferede. Maklay, der samlede paa antropologiske Studier, fortalte senere engang, at han en Dag, da Manden laa i en dyb Søvn, var stærkt fristet til at fotografere ham, saa meget mere som han var en typisk Repræsentant for sin Stamme; men han huskede paa sit Løfte og modstod Fristelsen. Da han forlod Ny-Guinea maatte han love de Indfødte at komme igen, og nogle Aar senere holdt han sit Ord, endskønt han var alvorlig syg. Denne mærkelige Mand har imidlertid kun offentliggjort en forsvindende Del af de værdifulde Iagttagelser, han har gjort.

Der var paa den Tid meget Liv i det geografiske Selskab, og utallige var de Spørgsmaal, som vor Afdeling og selvfølgelig dens Sekretær var optagen af. De fleste af dem er altfor tekniske til at finde Omtale her, jeg vil kun ganske kort antyde den vaagnende Interesse for Søfarten, Fiskeriet og Handelen i den russiske Del af Polarhavet.

Det var en sibirisk Købmand og Guldmine-Ejer, Sidoroff, der gjorde de første energiske Forsøg paa at vække denne Interesse. Han saa' klart, at med lidt Hjælp i Form af Navigations-Skoler, vilde Undersøgelserne ved Nordhavets Kyster og det hvide Hav samt Ruslands Fiskeri og Søfart gøre et mægtigt Skridt fremad. Men desværre maatte det lidet, der skulde gøres, gaa ud fra St. Petersburg, og det raadende Parti i denne servile, bureaukratiske, litterære, kunstneriske og kosmopolitiske By kunde ikke paa nogen Maade paavirkes til at interessere sig for noget, der angik Provinserne. Den stakkels Sidoroff blev simpelt hen udlet for sine Bestræbelser. Det russiske geografiske Selskab fik saa at sige sin Interesse for Sagen tiltvungen udefra, fra andre Lande. Det var dristige norske Sælhundefangere, der i Aarene 1869–71 aabnede det kariske Hav for Skibsfarten. Til alles Forbavselse fortaltes der en Dag i Selskabet, at den Sø, der ligger imellem Nova Zemlia og den sibiriske Kyst, og som vi i god Tro altid plejede at beskrive som en »Iskælder fyldt med Is Aaret rundt«, var bleven befaret paa Kryds og tværs af nogle smaa norske Skonnerter. Endog den Hytte, hvor den berømte Hollænder Barents i 1596 havde overvintret, og som man troede for bestandig skjult for menneskelige Øjne af Ismasser, der i Løbet af tre Aarhundreder havde hobet sig sammen om den, var nu bleven funden af disse dristige Normænd.

»Denne Begivenhed er en ren Tilfældighed,« sagde de ældre Søfolk, »og skyldes kun ganske særlige Forhold – usædvanlige Strømninger i Isen – o. s. v.« Men for nogle enkelte af os stod det klart, at de smaa tapre Sælhundefangere, der er vant til at leve imellem Is, med velberaad Hu havde gjort et Forsøg paa at trænge igennem Drivisen, der spærrer Vejen til det kariske Hav, medens Regeringens Skibe altid havde ladet sig holde tilbage af deres Ansvar overfor Staten.

Denne Opdagelse vakte almindelig Interesse for arktiske Foretagender, og det var i Virkeligheden de norske Sælhundefangere, der indledede den ny Æra for Nordpols-Expeditioner, som kulminerede i Nordenskiølds Omsejling af Asien, i Oprettelsen af Nordost-Passagen til Sibirien, i Pearys Opdagelse af Nord-Grønland og endelig i Nansens »Fram«-Expedition.

Vort geografiske Selskab begyndte nu ogsaa at røre sig; der nedsattes en Kommission for at udarbejde en Plan for en russisk Polar-Expedition samt en Redegørelse for det videnskabelige Arbejde, der kunde forbindes dermed. Specialister i de enkelte Fag fik den Opgave at skrive hver sin Del af denne Beretning; men som det saa ofte gaar, blev kun nogle af Afhandlingerne færdige i rette Tid – nemlig de botaniske, geologiske og meteorologiske, de øvrige maatte jeg som Kommissionens Sekretær gøre færdige. Flere af disse Themaer, f. Ex. Havets Dyreverden, Tidevandene og Jordens Magnetisme, var ganske nye for mig; men det er utroligt, hvilken Mængde Arbejde en Mand, der er ved godt Helbred, kan udrette i forholdsvis kort Tid, naar han samler alle sine Interesser paa det ene Punkt og gaar dristigt løs paa Opgaven; saaledes lykkedes det ogsaa mig at faa min Beretning skrevet færdig.

Jeg sluttede den med i varme Ord at anbefale en stor russisk Nordpols-Expedition, for derved at vække varig Interesse for arktiske Spørgsmaal i Rusland. I Mellemtiden var der fra Norge afgaaet en Skonnert paa en Recognosceringsfart Nord eller Nordosten om Novaja Semlja, og vi haabede, at denne lille Expedition vilde forsøge at naa' eller i hvert Fald faa Sigte paa det ukendte Land, som uden Tvivl maatte findes ikke ret langt fra Novaja Semlja. Sandsynligheden for at der existerede et saadant Land var bleven antydnet af en russisk Marineofficer, Baron Schilling, i en ypperlig, men kun lidet kendt Afhandling om Polarstrømmene.

Ved at læse dette Skrift og Lütkes »Rejse til Novoja Semlja« samt gøre Studier paa egen Haand, kom jeg hurtigt til det Resultat, at et saadant Land virkelig existerede; det maatte ligge Nordvest for Novaja Semlja og naa' en langt højere Breddegrad end Spitsbergen. Som bekendt opdagedes det nogle Aar senere af en østerrigsk Expedition og har faaet Navn af Frants Josefs Land.

Min arktiske Afhandling fik imidlertid et helt uventet Resultat for mit vedkommende. Man tilbød mig at overtage den videnskabelige Ledelse af en Forsøgsexpedition, ombord paa en norsk Skonnert. Jeg svarede selvfølgelig, at jeg aldrig havde været til Søs, men vilde dog rimeligvis være gaet ind paa Forslaget, hvis ikke Finansministeriet havde kuldkastet hele Foretagendet ved at erklære, at Landet ikke kunde afsé de tre til fire Tusind Pund Sterling, som udfordredes dertil. Rusland har aldrig senere taget Del i nogen Nordpols-Expedition. Det Land, som vi utydeligt skimtede bag Nordpolens Taager, blev opdaget af Payer og Weyprecht, og det Øland, der rimeligvis findes Nordost for Novaja Semlja – og om hvis Existens jeg nu mere end nogensinde er overbevist – er endnu uopdaget.

I Stedet for at komme med paa en Polar-Expedition blev jeg af det geografiske Selskab sendt ud paa en beskeden Rejse til Finland og Sverig for at udforske Glacial-Periodens Formationer, og denne Rejse førte mit Liv ind i en helt anden Retning.

Videnskabernes Akademi i St. Petersborg sendte den Sommer to af sine Medlemmer, – Geologen General Helmersen og Fredrik Schmith, Sibiriens utrættelige Forsker – ud for at studere de lange Højderygge, der i Sverig og Finland er kendt under Navnet Aaser. Vi fulgtes alle tre ad til Pungaharjus smukke Højderyg og drog saa hver til sit. Jeg arbejdede haardt den Sommer, rejste meget omkring i Finland og sejlede over til Sverig, hvor jeg tilbragte mange behagelige Timer i Nordenskjølds Selskab. Han var allerede dengang optaget af sin Idé om at naa' de sibiriske Floders Udløb i Polarhavet, og Behring-Strædet ad en nordlig Rute.

Jeg fortsatte, efter Udflugten til Sverig, mine Undersøgelser i Finland til langt ud paa Efteraaret og samlede en Mængde interessante Iagttagelser om Landets glacielle Forhold. Men paa denne Rejse tænkte jeg ogsaa en Del over sociale Spørgsmaal, og disse Tanker fik en afgørende Betydning for min fremtidige Udvikling.

Ved mit Arbejde for det geografiske Selskab var den Idé efterhaanden opstaaet hos mig at skrive en indgaaende fysikalsk Geografi over Rusland. Min Plan var at give en nøjagtig geografisk Beskrivelse af Landet, paa Grundlag af Hovedlinierne i dets ydre Bygning og i Sammenhæng hermed et Udkast til de forskellige Former for det økonomiske Liv, der burde være Særkendet for hver enkelt Del. Der er f. Ex. de uhyre Stepper i Sydrusland, der saa hyppigt hjemses af Tørke og Misvæxt; dette maa ikke tages som tilfældige Ulykker, men som et lige saa naturligt Særkende for denne Landsdel som dens Beliggenhed paa en sydlig Skraaning, dens Frugtbarhed og saa videre, og det økonomiske Liv paa disse sydlige Stepper burde organiseres med et bestemt Henblik paa disse uundgaelige Misvæxtperioder. Hver enkelt Del af hele det russiske Kejserrige skulde behandles paa samme videnskabelige Maade, som Karl Ritter har gjort med enkelte Dele af Asien i sine smukke Monographier. Men et saadant Værk vilde fordre megen Tid og fuld Frihed for Forfatteren, og jeg havde ofte tænkt paa, hvor heldigt det, med det Maal for Øje, vilde være for mig, hvis jeg kunde opnaa at blive Sekretær for det geografiske Selskab.

I Efteraaret 1871, medens jeg oppe i Finland vandrede langsomt fremad til Fods hen imod Kysten, langs den nyanlagte Jærnbane, for at finde de første tydelige Spor af den baltiske Indsø-Periode, fik jeg fra det geografiske Selskab i St. Petersburg et Telegram, der lød saaledes: »Bestyrelsen beder Dem modtage Pladsen som Selskabets Sekretær!« Samtidig opfordrede den afgaaende Sekretær mig indtrængende til at tage imod Tilbudet.

Jeg stod saaledes ved mine Ønskers Maal; men i Mellemtiden havde andre Tanker, andre Længsler faaet Overtaget i mit Sind, og efter alvorligt at have gennemtænkt Sagen, telegraferede jeg tilbage: »Min forbindligste Tak, kan desværre ikke modtage Tilbudet!«

II.

Det hænder ofte, at et Menneske trækker i en bestemt politisk, social eller privat Uniform uden nogensinde at give sig Tid til at spørge, om det er den, der passer for ham, om det Arbejde, han udretter, virkelig passer for hans Evner og Tilbøjeligheder og giver ham den Tilfredsstillelse, som enhver har Ret til at vente af sit Arbejde. Det er især virksomme Mennesker, der er udsat for at komme i en saadan Situation. Hver Dag bringer nyt Arbejde, og ofte hænder det, at et Menneske lægger sig sent til Sengs uden dog at være bleven færdig med det, han havde foresat sig, og næste Morgen skynder han sig at tage fat, hvor han slap Dagen før; paa den Maade gaar Livet. Der er ingen Tid tilovers, ingen Anledning til at overveje, om man er inde paa den rette Vej. Saaledes var det gaaet mig.

Men nu, paa min Rejse i Finland, havde jeg Tid tilovers. Naar jeg i en finsk, tohjulet »kärä« kørte over en Slette, der ikke frembød nogen Interesse for Geologen, eller med Øxen over Skuldren gik fra den ene Grusgrav til den anden, var der Tid nok til at tænke, og medens jeg var beskæftiget med mit virkelig interessante, videnskabelige Arbejde, voxede der i mit Sind Tanker frem, der efterhaanden optog mig langt stærkere end Geologien.

Jeg saa', hvilket umaadeligt Arbejde den finske Bonde maatte anvende for at dyrke den haarde, stenede Jord, og jeg sagde til mig selv: Jeg vil skrive en fysikalsk Geografi over denne Del af Rusland og sige Bonden, hvorledes han bedst skal opdyrke sin Jord. Her vilde amerikanske Landbrugs-Maskiner være til umaadelig Nytte, og de forskellige Gødningsmetoder maatte finde rigelig Anvendelse i denne usselige Jord. Men i næste Øjeblik spurgte jeg mig selv: Hvad nytter det at tale til den finske Bonde om amerikanske Maskiner, naar han næppe nok har Brød til at leve af fra den ene Høst til den anden, og naar Afgiften, som han skal betale af den fattige Jord, stiger i Forhold til Udbyttet, han har af den? Han gnaver paa sin Rugmelskage, der er saa haard som Sten, og som han bager to Gange om Aaret; et Stykke hvinende salt Kabliau og en Slurk skummet Mælk er alt, hvad han faar dertil. Hvor tør jeg vove at tale til ham om amerikanske Maskiner, naar alt, hvad han kan skaffe, maa bruges til at betale Afgifter og Skatter? Nej, hvad han trænger til, det er at have mig ved sin Side til at hjælpe ham med at blive Ejer eller uafhængig Beboer af dette Land! Først da vil han med Udbytte kunne læse Bøger.

Og fra Finland vandrede mine Tanker til vore egne Nikolskøye-Bønder, som jeg for ikke længe siden havde set. Nu er de fri, og de sætter stor Pris paa denne Frihed, men de har ingen Enge. Ved et eller andet Fif har Godsejerne forstaaet at beholde Engene for sig selv, og mange af de Bønder, der i min Barndom sendte sex eller syv Heste ud paa Nat-Græsning, har nu kun to eller tre Heste, mens de, som før havde tre, nu har én eller slet ingen. Hvad kan man udrette med én sølle Hest? Ingen Enge, ingen Heste, ingen Gødning! og saa vil jeg tale til dem om Saaning! De er fattige som Lazarus, og de vil blive endnu fattigere, paa Grund af den vanvittige Taxation af Jorden. Hvor lykkelige blev de ikke, da jeg fortalte dem, at Fader havde givet sit Minde til, at de maatte slaa Græsset paa de smaa aabne Pladser i hans Skov i Kastino! »Jeres Nikolskøye-Bønder er jo rent gale efter Arbejde,« siges der om dem i Eggen. I Kraft af »Minimumsloven« – denne djævelske Paragraf, som Godsejerne fik indsmuglet, da hele Frigørelses-Loven blev revideret – tog Stedmoder i sin Tid et Stykke dyrkelig Jord fra Bøndernes Andel; dette henligger nu som en Skov af Tidsler, og de samme Bønder, der er »saa gale efter Arbejde«, faar ikke engang Lov til at opdyrke det. Paa den Maade gaar det overalt i Rusland. Allerede dengang var det let at forudse, at den første alvorlige Misvæxt i Mellem-Rusland vilde ende med Hungersnød – og Hungersnøden kom i Aarene 1876 – 1884 – 1891 – 1895 og 1898.

Videnskaben er en stor og herlig Ting, jeg skatter dens Glæder maaske mere, end mange gør; men hvad Ret har jeg til disse højere Glæder, naar der rundt om mig føres en fortvivlet, haabløs Kamp for et Stykke tørt Brød? Naar det, der udfordres, for at jeg skal kunne leve i denne højere Verden, maa tages fra dem, der faar Kornet til at gro og dog ikke har Brød til dem selv og deres Børn?

Kundskab er en umaadelig Magt, og Mennesket véd det. Men kan vi ikke allerede en hel Del? Lad os engang antage, at Kundskab – og ikkun den alene – skulde blive fælles Ejendom, tilgængelig for alle, vilde saa ikke Videnskaben, gøre de kraftigste Fremskridt, og Produktion, Opfindelser, sociale Reformers udvikle sig med en Hurtighed, som vi nu ikke engang er i Stand til at fatte?

Masserne har Lyst til at lære – de er villige dertil, og de kan lære!

Der, øverst oppe paa den uhyre Moraine, der ligger mellem to Indsøer og ser ud, som om Kæmper i en Fart havde hobet den sammen for at forbinde de to Bredder med hinanden, staar en finsk Bonde hensunken i Betragtning af de smukke Søer. Hvor fattige og forkomne disse Bønder end er, saa er der ikke en af dem, der ikke standser ved dette Sted for at beundre Skønheden i Landskabet. Eller der ved Bredden af en anden Sø staar ogsaa en Bonde og synger en Melodi, saa smuk og fuld af Følelse, at den bedste Musiker vilde lytte henrykt dertil. Begge disse Bønder føler dybt, tænker og grubler over Tingene; de er rede til at tage imod Kundskab – giv den dem kun – giv dem Midler til at finde Tiden dertil! Her var Maalet, og her var de Folk, jeg skulde arbejde for! Alle højtravende Fraser om at arbejde for Menneskenes Udvikling, samtidig med at de, der arbejder derpaa, staar langt borte fra dem, de vil bringe frem, er de rene Sophisterier.

Det var disse lagttagelser, der fik mig til at sende mit afslaaende Svar til det geografiske Selskab.

IV.

St. Petersborg var bleven til en helt anden By, siden jeg forlod den i 1862. »Det var Chernyshevskys St. Petersborg, De kendte,« sagde Digteren Maikoff engang til mig, og han havde Ret. Chernyshevsky var dengang Hovedstadens Yndling. Hvorledes skal jeg kunne forklare, hvad Byen nu ved min Tilbagekomst var. Maaske Café chantant'ernes og Varietéernes By, hvis Udtrykket »hele St. Petersborg« virkelig kun tænkes at omfatte de »øverste ti Tusinde«, dem, der følger i Hoffets Kølvand.

Ved Hoffet og i dets Kredse var frisinde Ideer nu yderst slet anskrevne. Alle Tresernes betydelige Mænd, selv saa moderate som Grev Nikolai Murawieff og Milutin betragtedes med Mistillid. Kun Krigsministeren, Dmtri Milutin blev endnu af Kejseren holdt paa sin Post, fordi den Reform, som han skulde iværksætte indenfor Hærvæsenet, udfordrede flere Aars Arbejde; men alle de øvrige ledende Mænd fra Reform-Perioden var bleven skubbet til Side.

Jeg havde engang en Samtale med en af de højeste Overordnede i Udenrigsdepartementet, han kritiserede skarpt en anden højere Embedsmand, og jeg fremførte til dennes Forsvar, at han dog aldrig havde været til at formaa til at træde i Statens Tjeneste under Nicolaus den Første.

»Hvad betyder det,« svarede han, »naar han nu tjener under Schuvaloffs og Trepoffs Regering?« og dette Svar var saa betegnende for Situationen, at jeg intet mere kunde sige.

Det var i Virkeligheden Grev Schuvaloff, Chefen for Regerings-Politiet, og General Trepoff, Chefen for Petersborger Politiet, der regerede Rusland. Kejseren var deres Redskab, og de regerede ved Frygt. Trepoff holdt stadig Revolutionens Spøgelse frem for Alexander den Anden og skræmte ham saaledes dermed, at naar der en Dag gik nogle Minutter ud over den Tid, hvorpaa denne mægtige Herre plejede at komme for at aflægge sin Rapport, spurgte Kejseren ængsteligt: »Er alt roligt i St. Petersborg?«

Kort efter at Kejseren havde givet Kejserinde X sin Afsked, sluttede han et varmt Venskab med Grev Fleury, Napoleon den Tredjes Adjudant Man saa' dem altid sammen, og Fleury pralede overfor Pariserne med den Udmærkelse, den russiske Czar viste ham. Engang da Czaren kørte langs Nevskyprospektet i en »égoïste«, et Køretøj, der kun er indrettet for en Person, mødte han Fleury og opfordrede ham til at sætte sig op til ham, og Greven fortalte senere vidt og bredt om denne Køretur, hvorledes de maatte holde hinanden fast omslyngede for ikke at falde af, mens deres Legemer hang halvt udover det snævre Sæde. Det er tilstrækkeligt at nævne denne Ven, der kom lige fra Compiegne, for at antyde, hvad dette Venskab havde at sige.

Schuvaloff drog den størst mulige Fordel af sin Herres nuværende Sindstilstand. Han forberedte den ene reaktionære Foranstaltning efter den anden, og naar Kejseren viste sig nølende med at underskrive, gav han sig blot til at tale om Revolutionen og Ludvig den Sextendes Skæbne og bad ham tilsidst indstændigt – »for ikke at udsætte Dynastiet for Fare« – om at sætte sit Navn under de nye Tilføjelser til Reaktionens Love. Men Kejseren var til Trods herfor ofte plaget af dyb Sørgmodighed og Samvittighedsnag, og henfaldt tidt i en frygtelig Melankoli; han talte da med Vemod om sin Regerings lyse Begyndelse og den reaktionære Karakter, den nu efterhaanden havde antaget. I saadanne Tilfælde vidste Schuvaloff at finde paa Raad; i en Fart fik han ordnet en Bjørnejagt i stor Stil. Jægere, glade Hofmænd og hele Vogne fulde af Smaapiger fra Balletten drog til Skovene omkring Novgorod. Kejseren var en udmærket Skytte, og naar han havde nedlagt et Par Bamser, var Humøret oppe igen, og Schuvaloff benyttede sig af Øjeblikkets gode Stemning til at faa sine uhyggelige Papirer underskrevne.

Alexander den Anden var absolut ikke nogen ond Mand; men der kæmpede stadig to Naturer i ham, og begge var stærkt udviklede. Jo ældre han blev, des hæftigere blev denne indre Kamp. Han kunde være ligefrem bedaarende elskværdig og i næste Øjeblik udvise en næsten dyrisk Brutalitet. Overfor en virkelig Fare var han i Besiddelse af roligt Mod og Overlæg, men han levede i en stadig Frygt for Farer, som kun eksisterede i hans egen Hjerne. Han var saa langt fra at være Kujon, at han turde staa Ansigt til Ansigt med en Bjørn, det hændte f. Ex. engang paa en Jagt, at Kejsersens første Kugle ikke gjorde det af med Dyret. Skytten, der stod bag ved Czaren, sprang frem med sin Lanse for at give det sin Rest, men Bjørnen slog Manden til Jorden; Kejseren kom ham øjeblikkelig til Hjælp og dræbte Dyret, næsten staaende tæt op til det. Han var ualmindelig elskværdig overfor sine Venner, men Side om Side med denne Elskværdighed udviste han en frygtelig, koldblodig Grusomhed, som blandt andet aabenbarede sig ved Undertrykkelsen af den polske Opstand og senere i 1880, da han brugte omtrent samme Midler for at kue Frihedsbevægelsen iblandt den russiske Ungdom. Han levede i Virkeligheden et dobbelt Liv, og paa den Tid, jeg nu taler om, underskrev han gladelig de mest reaktionære Dekreter og var bagefter fortvivlet derover. Imod Slutningen af hans Liv blev denne Tvekamp i hans Indre endnu stærkere og antog en ligefrem tragisk Karakter.

Schuvaloff blev i 1872 udnævnt til Gesandt i London, men hans Efterfølger og Ven, General Potapoff, fortsatte hans Politik lige til Begyndelsen af den tyrkiske Krig 1877. I hele dette Tidsrum foregik der de mest skandaløse Udplyndringer ikke alene af Statskassen, men af Krongodserne rundt om i Landet. Efterhaanden kunde det ikke undgaas, at enkelte af disse Underslæb kom for Dagens Lys, især efter at Potakoff var bleven erklæret for sindssyg og Trepoff afsat; disse to Herrers Modstandere gjorde alt for at vise Czaren dem i det rette Lys. I en af disse Skandaleprocesser blev det bevist, at en af Potapoffs Venner paa den skammeligste Maade havde berøvet nogle lithauiske Bønder deres Jord, og senere, da disse henvendte sig til Indenrigsministeriet for at søge Oprejsning, havde han, understøttet af sine Venner indenfor Ministeriet, faaet dem puttet i Fængsel, pisket og tilsidst skudt ned af Soldaterne. Dette var en af de mest oprørende Historier selv i Ruslands Annaler, som lige op til vore Dage er fyldte med lignende Uretfærdigheder. Men det var først efter, at Vera Zasulich havde skudt paa Trepoff og saaret ham (for at hævne en politisk Fange, der efter hans Ordre var bleven pisket i Fængslet) at dette Partis Bedragerier kom til Offentlighedens Kundskab, og at Trepoff blev afsat. Trepoff, der troede, han skulde dø, opsatte sit Testamente, og det viste sig nu, at han efterlod sig en uhyre Formue, uagtet han altid havde bildt Czaren ind, at han var fattig – og det til Trods for, at han beklædte den udsædvanlig indbringende Stilling som Chef for Hovedstadens Politi. Alexander den Anden fik igennem nogle Hofmænd Historien om Testamentet at vide, og Trepoff tilsatte herved fuldstændig Czarens Gunst. Saa var det, at man kom paa Spor efter flere af de Schuvaloff-Potapoff-Trepoff'ske Bedragerier, og de blev indankede for Domstolene.

Det Plyndrings-System, der var sat i Gang indenfor alle Ministerierne, især i Forbindelse med de nye Jærnbane-Anlæg og de store industrielle Foretagender, overgaar al Beskrivelse; det var ligefrem uhyre Formuer, der skabtes paa den Maade. Kejseren sagde engang selv til en af sine Sønner om Flaaden, at den »var i Lommen« paa den eller den. De Summer, som Statens Jærnbaner kostede, var ligefrem fabelagtige, og med Hensyn til alle Slags kommercielle Foretagender, saa var det en almindelig Kendsgærning, at intet kunde komme i Gang uden at saa og saa mange Embedsmænd i de forskellige Ministerier havde faaet Løfte om bestemte Procenter af Udbyttet. En af mine Venner, der havde i Sinde at begynde et større Handelsforetagende i St. Petersborg, fik med rene Ord at vide, at han maatte betale fem og tyve Procent af Netto-Udbyttet til en af Funktionærerne i

Finansministeriet, femten Procent til en anden, ti til en tredje og fem til en fjerde. Man forsøgte ikke engang at lægge Skjul paa den Slags Bedragerier, og Kejseren var vidende derom; men han saa' i Tyvene de Mænd, der skulde beskytte ham imod Revolutionen, og han beholdt dem om sig, indtil deres Uvæsen endelig blev til aabenlys Skandale.

Med Undtagelse af Tronarvingen, der altid opførte sig som en god og driftig paterfamilias, fulgte alle de unge Storfyrster Familie-Overhovedets Exempel. De Orgier, som en af dem plejede at holde i en lille Restaurant ved Nevski-Prospektet, var af saa oprørende Art, at Chefen for Politiet en Nat blev nødt til at blande sig i Sagen og truede Ejeren med, at han vilde lade ham sende til Sibirien, hvis han nogensinde mere vovede at leje sit saakaldte »Storfyrstens Værelses« ud til samme Storfyrste.

»Tænk Dem, hvilken vanskelig Stilling jeg befandt mig i,« sagde han engang senere til mig, da han viste mig dette Værelse, hvis Vægge og Loft var udpolstrede med tykke Silkepuder. »Paa den ene Side maatte jeg fornærme et Medlem af den kejserlige Familie, der havde Magt til at gøre med mig, hvad han vilde, og paa den anden Side stod General Trepoff og truede mig med Sibirien! Naa, jeg adlød selvfølgelig Generalen; thi han er jo almægtig, som De véd!«

En anden af Storfyrsterne viste umiskendelige Tegn til Sindssyge og en tredje blev forvist til Turkestan, fordi han havde stjaalet sin Moders Diamanter.

Forladt af sin Ægtefælle og vistnok forfærdet over den Aand, der efterhaanden var bleven den raadende ved Hoffet, blev Kejsersinde Marie Alexandrovna mere og mere bigot, og var tilsidst ganske i Hænderne paa Slotspræsten – en Type paa en helt ny Fremtoning indenfor den russiske Kirke, Jesuiterne nemlig. Disse glatkæmmede, fordærvede Præster havde paa den Tid stærk Fremgang, de arbejdede ihærdigt og med Udbytte paa at blive en Magt i Staten og faa Tag i Skolerne. Det er Gang paa Gang blevet betonet, at Landsby-Præsterne i Rusland har saa meget at gøre med deres kirkelige Pligter, at det er dem umuligt at have tilstrækkelig Opmærksomhed henvendt paa Skolerne; selv i det Tilfælde, hvor Præsten faar Betaling for at holde Bibellæsning i Landsbyskolen, hænder det hyppigt, at han af Mangel paa Tid maa overdrage denne Pligt til en anden. Ikke desmindre begyndte den højere Gejstlighed nu at manøvrere for at faa Skolerne under sig, og de benyttede sig i det Øjemed af Kejsersinde Marie Alexandrovna imod den saakaldte »Oprørsaad«. »Der bør ikke findes andre Skoler end de gejstlige,« var deres Valgsprog. Overalt i Rusland trængtes der til Oplysning; men Kultusministeriet anvendte ikke engang den latterlig lille Sum af to Millioner Rubler aarlig, som var ansat paa Statsbudgettet til Forberedelses-Skoler, medens Synoden fik omtrent lige saa meget for at oprette Skoler, der stod under Landsby-Gejstlighedens Tilsyn. Overalt i Rusland trængtes der til tekniske Lære-Anstalter, men Ministeriet oprettede udelukkende philologiske Gymnasier, fordi man mente, at de overdrevne Kvanta af Latin og Græsk var det bedste Middel til at forhindre Eleverne i at læse og tænke paa egen Haand. Det var kun to eller tre Procent af Eleverne i disse Gymnasier, der naaede at komme igennem de otte Aar, Undervisningen varede; saa snart en Dreng viste mindste Tegn paa selvstændig Begavelse eller Tænkning, blev han hurtig fejtet ud, og der toges de strængeste Forholdsregler for at faa Antallet af Eleverne ned til det mindst mulige. Man betragtede Kundskaber som en Luxus, der kun var til for de faa. Samtidig førte Kultusministeriet en haard Kamp imod alle private Personer eller Institutioner, der gjorde Forsøg paa at oprette Lærer-Seminarier, Fagskoler, ja endog almindelige Realskoler. Teknisk Uddannelse betragtedes som ensbetydende med at opfostre Revolutions Ideer – og det i et Land, hvor der var en saa sørgelig Mangel paa Ingeniører, paa videnskabeligt uddannede Landmænd og Geologer! En Følelse af Fortvivlelse greb alle dem, der gjerne vilde gøre noget nyttigt for Almenheden, og samtidig gik Bønderne til Grunde under de haarde Afgifter, de havde at svare, og som pintes ud af dem ved Anvendelse af halvt militære Straffe. Kun de Provis-Guvernører, der forstod at opkræve Afgifterne, lige meget i hvor grusom en Form, var vel anskrevne i Hovedstaden.

Saaledes var Embedsstanden i St. Petersburg, og den Indflydelse, den havde paa Landet.

IV.

Da min Broder og jeg forlod Sibirien, talte vi meget om det aandelige Røre, vi vilde finde i St. Petersburg og glædede os til de interessante Bekendtskaber, vi kunde gøre i de litterære Kredse. Vi gjorde virkelig ogsaa

disse Bekendtskaber, baade iblandt de Radikale og de moderate Slavophilere; men jeg maa dog tilstaa, at de skuffede os noget. Vi traf mange udmærkede Mænd – der er i Rusland fuldt op af dem – men de svarede ikke helt til vore Idealer af politiske Skribenter. De bedste af dem, f. Ex. Chernyshevsky, Mikhailoff og Lavroff levede i Landflygtighed eller sad i Peter-Paul Fæstningen. Andre, der saa', hvilken truende Karakter den politiske Situation havde antaget, forandrede deres Syn paa Tingene og hældede mere over til en Slags faderlig Absolutisme, medens Størsteparten af dem var blevne saa forsigtige i deres Udtalelser, at de, til Trods for at deres Mening var uforandret, næsten maatte regnes for Frafaldne.

Da Reform-Perioden var paa sit Glanspunkt, stod næsten enhver i de mere fremskudte litterære Kredse paa en eller anden Maade i Forbindelse med Herzen, Turgeniew eller deres Venner og med de hemmelige Selskaber, som paa det Tidspunkt førte en kortvarig Tilværelse. Nu var de samme Mennesker i dødelig Angst for at røbe deres tidligere Sympathier og saaledes faa Udseende af at høre til de politisk Mistænkelige. Et eller to af de frisindede Blade, som dengang endnu taaltes – hvilket navnlig skyldtes deres Udgiveres overlegne diplomatiske Talent – afgav et fortrinligt Materiale til at belyse Forholdene; deres Beretninger om den voxende Nød, om Bøndernes fortvivlede Stilling og de Hindringer, der lagdes i Vejen for ethvert Fremskridt, var tilstrækkelige til at bringe én til Fortvivlelse. Men ingen vovede at anbefale et Lægemiddel eller at pege paa den Vej, man burde slaa ind paa for at komme ud af den haabløse Situation. Nogle enkelte af disse Forfattere nærrede stadig det Haab, at Alexander den Anden dog endnu engang vilde vende tilbage til sine reformatoriske Ideer; men eftersom Reaktionen fik Overtaget, voxede ogsaa deres Frygt for, at de Blade, de redigerede, skulde blive beslaglagte, og en skøn Dag forsvandt baade Udgivere og Medarbejdere til »en mere eller mindre fjærn Provins af Kejserriget«.

De, som for ti Aar siden havde hørt til de mest frisindede, var nu de aller ængsteligste. Alexander og jeg blev vel modtagne i et Par af de litterære Klubber og gik jævnlige til deres Møder. Men saa snart Samtalen var ved at glide over i et mere alvorligt Spor, eller Alexander forsøgte at bringe de indenrigske Forhold paa Bane, blev der øjeblikkelig en Pause i Underholdningen, som i Reglen blev afbrudt ved, at et af de ældre Medlemmer med høj Stemme spurgte: »Har Herrerne set »Den skønne Helene«? hvad synes de om Udførelsen?« eller en Bemærkning som: »Finder De ikke, at denne Fisk er aldeles excellent tilberedt?« og dermed var ethvert alvorligt Thema bragt ud af Debatten.

Udenfor de litterære Kredse var Forholdene næsten endnu værre. I Treserne fandtes der i Rusland, særlig i St. Petersburg, en Del Mænd med frisindede Meninger, som de gjorde Indtryk af til enhver Tid at være rede til at staa inde for med deres Liv. »Hvad er der bleven af dem alle?« spurgte jeg mig selv og tog mig for at opsøge nogle af dem; men alt, hvad de nu havde at sige, var kun: »Forsigtighed, unge Mand, Forsigtighed!« Og deres praktiske Philosophi fandt Udtryk i en Række Ordsprog af dem, Rusland desværre har altfor mange af, som f. Ex.: »Man skal ikke løbe Panden imod Muren«, »Staal er stærkere end Straa« o. s. v.

»Vi har udrettet noget godt i vort Liv,« sagde de, »forlang ikke mere af os! Men hav blot Taalmodighed, denne Tilstand kan ikke vedblive at vare!« Og vi, de Unge, brændte af Iver efter at genoptage Kampen, at træde i Skranken, at ofre alt, hvis det behøvedes, og bad dem kun om at raade os, at vejlede os ud af deres Erfaringer.

Turgeniew har i sin Novelle »Røg« skildret os nogle af disse Ex-Reformatorer iblandt Samfundets øverste Lag, og hans Skildring er hjærtgribende; men det er dog især igennem Madame Kohanovskayas Noveller og Romaner – hun skrev under Pseudonymet V. Krestovsky – at man kan forfølge den sørgelige Tilbagegang, som Tresernes Liberale gjorde. »Glæden ved at leve« – maaske var det Glæden over at have overlevet sig selv – blev deres Gud, da den ubekendte Mængde, der for ti Aar siden fremtvang Reform-Bevægelsen, ikke længer brød sig om at høre paa deres »sentimentale Sludder«. De kastede sig nu over Nydelsen af de Rigdomme, der samlede sig under de »praktiske« Mænds Hænder.

Efter Livegenskabets Ophævelse havde der aabnet sig mange nye Veje for at skabe Formuer, og alle var ivrige efter at trænge frem ad disse Veje. Overalt i Rusland blev der anlagt Jærnbaner, der aabnedes Privatbanker, Advokater og Sagførere tjente svimlende Summer, og Aktieselskaberne florerede. En Mængde Mennesker, der før havde boet ude paa Landet med en beskedne Indkomst af et lille Gods paa kun Hundrede Livegne eller paa en Protokolførers endnu mere beskedne Gage, tjente nu Formuer og havde en aarlig Indtægt, der svarede til den, de største Godsejere havde i Livegenskabets Tider.

Samtidig sank det »gode Selskabs« Smag lavere og lavere. Den italienske Opera, som før havde været et Forum for radikale Demonstrationer, stod nu forladt, og den russiske Opera, som gjorde svage Forsøg paa

at hævde vore store Komponisters Ære, blev kun besøgt af en lille, begejstret Skare. Begge disse Anstalter havde Ord for at være »kedelige«, og det fornemme Selskab fyldte Aften efter Aften et tarveligt Theater, hvor anden Rangs Stjærner fra Paris vandt lette Sejre iblandt Hovedstadens »jeunesse dorée«, eller det flokkedes i det russiske Theater, hvor der spillede »Den skønne Helene«, medens vore egne store Dramatikere helt var glemte. Offenbachs Musik var den toneangivende.

Indrømmes maa det, at den politiske Atmosfære var af den Beskaffenhed, at selv de bedste havde Grund til eller i hvert Fald lovlige Undskyldning for at holde sig tilbage. Efter at Karakozoff i 1866 havde skudt paa Kejseren, var Regerings-Politiet blevet helt almægtigt. Enhver, der var mistænkt for at have radikale Meninger, levede i en stadig Frygt for at blive arresteret, ligegyldig om han i Virkeligheden havde opført sig mistænkeligt eller ikke; det var tilstrækkeligt at have udvist Sympathi for én, der var indviklet i en politisk Affære, at have skrevet et i og for sig ganske uskyldigt Brev, som var fundet ved en af Politiets natlige Undersøgelser, ja, der behøvedes ikke engang saa meget, blot det at være mistænkt for at have »farlige« Meninger var nok til at blive arresteret som politisk Forbryder, hvilket betød det samme som Aars Fængsling i Peter-Paul-Fæstningen, Forvisning til Sibirien, maaske endog Tortur i Fæstnings-Kasematterne.

Hele den Karakozoff'ske Bevægelse er til den Dag i Dag kun ufuldstændig kendt, endog i Rusland selv. Jeg var paa den Tid i Sibirien og hørte kun igennem andre derom. Imidlertid synes det, som om to Strømninger gjorde sig gældende indenfor Partiet, den ene var Begyndelsen til den store Folke-Bevægelse, der senere antog en saa uhyre Udstrækning, mens den anden hovedsagelig var af politisk Beskaffenhed. I Aaret 1864 traadte en Mængde yngre Mænd sammen, af hvilke flere allerede var paa Vej til at blive berømte Universitets-Professorer eller dygtige Historikere og Ethnographer, i den Hensigt at bringe Folkemasserne Kundskab og Lærdom, til Trods for Regeringens Modstand. Som tarvelige Haandværkere rejste de til de store Fabrikker og grundede samvirkende Foreninger og Skoler; ved Hjælp af megen Klogskab og Taalmodighed haabede de at faa Folket oplyst og saaledes skabe de første Arnesteder, fra hvilke højere og bedre Ideer efterhaanden kunde udgaa til Masserne. Det var et stort Maal, de havde sat sig, og betydelige Formuer ofredes i den gode Sags Tjeneste. Jeg er tilbøjelig til at tro, at denne Bevægelse i Sammenligning med de mange lignende, der senere fulgte efter, maaske var den, der hvilede paa den mest praktiske Grundvold; thi dens Medlemmer forstod virkelig at komme Arbejderklassen paa nært Hold.

Men nogle af disse »Indviede« – deriblandt Karakozoff, Ishutin og deres nærmeste Venner – gav som sagt Bevægelsen en politisk Retning. Den reaktionære Karakter, Alexander den Andens Regering i de senere Aar havde antaget, lod formode det værste, og en Tilbagevendten til Godsejer-Regimentet og Livegenskabet frygtedes almindeligt. Ingen kunde paa den Tid antage, at Hoved-Reformen – Livegenskabets Ophævelse – vilde kunne staa for de Angreb, der rettedes imod den fra Vinter-Paladset selv. Alt dette maa have bibragt Karakozoff og hans Venner den Tro, at det lidet, der var vundet, vilde være uigenkaldelig tabt, hvis Alexander den Anden vedblev at sidde paa Thronen, Rusland vilde da være hjemfalden til Rædslerne fra Kejser Nikolaus' Tid. Samtidig nærrede man stort Haab til Storfyrst-Tronfølgeren og hans Onkel Konstantins frisindede Tilbøjeligheder. Hvorledes Karakozoffs og hans Venners Syn paa Sagen end var, vist er det, at Karakozoff en Dag, da Kejseren kom ud fra Vinter-Haven for at stige op i sin Vogn, skød paa ham. Skuddet gik fejl, og Karakozoff blev arresteret paa Stedet.

Katkoff, Føreren for det reaktionære Parti i Moskow og en stor Mester i at drage pekuniær Fordel af enhver politisk Urolighed, beskyldte strax alle Frisindede og Mistænkelige for at staa i Ledtog med Karakozoff og udtalte offentligt i sit Organ i Moskow, at han var et Redskab i Storfyrst Konstantins Haand. »Hele Moskow« troede dette. Man kan let tænke sig, hvorledes Schuvaloff og Trepoff forstod at benytte disse Beskyldninger overfor den opskræmte Kejser.

Mikael Murawieff, der under den polske Opstand havde faaet Tilnavnet »Bøddlen«, fik Befaling til at gøre de mest indgaaende Undersøgelser og til at bruge alle Midler for at komme paa Spor efter det Komplot, man formodede maatte existere. Han lod foretage Arrestationer i alle Samfundets forskellige Lag, anstillede Husundersøgelser »en masse« og pralede med, »at han nok skulde finde paa Midler til at gøre Fangerne noget mere talende!« Murawieff var ikke den Mand, der gøs tilbage for at anvende Tortur, og den offentlige Mening i St. Petersborg var da ogsaa, at dette Middel var benyttet overfor Karakozoff for at aftvinge ham Tilstaaelser – som han dog ikke gjorde.

Statshemmeligheder er vel forvarede i Fæstninger, i Særdeleshed i den uhyre Stenkolos lige overfor Vinter-Paladset, der har været Vidne til saa mange Rædsler og Grusomheder, som først den aller seneste Tids Histori-
eskrivere har aabenbaret. Men endnu er Bødlen Murawieffs Hemmeligheder bevarede; maaske kan det følgende kaste en Smule Lys over dem.

Mens jeg i 1866 var i Sibirien, var en af vore Officerer rejst en Tur til Rusland. Paa denne Rejse traf han ved en af Poststationerne to Gendarmere, der havde fulgt en Landsforvist til Sibirien. Mens Hestene blev skiftede, drak de tre Rejsende Te ved samme Bord og kom i Passiar sammen. En af Gendarmerne havde været med til at holde Vagt over Karakozoff i Fæstningen.

»Han var en snu Fyr,« fortalte han. »Vi havde Befaling til ikke paa nogen Maade at lade ham falde i Søvn – vi var to om Vagten og blev afløst hver anden Time. Han sad paa en Stol imellem os, og saa snart han begyndte at døse, ruskede vi i ham. – Ja, hvad vil De, at vi skulde gøre, Ordren lød paa, at han ikke maatte falde i Søvn? – Men nu skal De blot høre, hvor fiffig han var! Han plejede at sidde med Benene overkors og svinge det ene, og han drev det til at kunne blive ved med at svinge med Benet, selv naar han tog sig et lille Blund. Vi kom imidlertid snart efter det og sagde til dem, der afløste os, at de skulde passe paa – og saa ruskede vi ham hvert Øjeblik, enten han svingede med Benet eller ikke!« »Hvorlænge blev de ved paa den Maade?« spurgte min Ven, Officeren fra Irkutsk. »Aa, temmelig længe – over en Uge!« svarede Gendarmen.

Den naive Maade, hvorpaa Manden fortalte sin Historie borgede bedst for dens Paalidelighed, det kunde ikke være nogen Opdigtelse.

Da Karakozoff blev ført ud fra Fængslet for at hænges, var en af mine Kammerater i Pagekorpset tit Stede med sit Kyradser-Regiment, og han fortalte mig senere følgende derom: »Dengang de kom kørende med ham paa Fangevognen, der skumplede frem og tilbage paa den ujævne Brolægning i Fæstningsgaardene, var min første Tanke den, at det var en Dukke, man førte ud for at hænge, og at Karakozoff allerede var død. Du kan ikke tænke dig det Syn! Det var, som om alle Ben i dette Legeme var brudte, Hoved, Arme, alting dinglede, og det var frygteligt at tænke paa, hvad det kunde betyde. Først da to Soldater hjalp ham ned ad Vognen, saa' jeg, at han bevægede Benene og anstrængte sig for at gaa alene op ad Trinene, der førte til Skafottet. Det var altsaa ingen Dukke, men Karakozoff selv! Alle Officererne var forfærdede og kunde ikke forklare sig dette Tilfælde.« Jeg sagde til min Kammerat, at den Ulykkelige rimeligvis var bleven pint i Fængslet, og idet han blev blussende rød, svarede han dæmpet: »Det var netop det, vi alle tænkte!«

Alene det, ikke at faa Søvn i Uger, vilde være tilstrækkeligt til at fremkalde den Tilstand, i hvilken den i moralsk Henseende saa stærke Mand befandt sig ved Henrettelsen. Men jeg vil her tilføje, at jeg i hvert Fald i ét Tilfælde med Bestemthed véd, at der er brugt Tortur i Fæstningen – det var overfor en politisk Fange ved Navn Saburoff, i Aaret 1879. Er der nogen Grund til at tro, at Muravieff har ladet det blive ved dette ene Exempel? Hvad forhindrede ham i at bruge Torturen ved andre Lejligheder? Jeg véd det ikke; men saa meget véd jeg, at man endog iblandt den højere Embedsstand i St. Petersborg mente, at Karakozoff var bleven pint.

Muravieff havde lovet at udrydde al Radikalisme af Ruslands Hovedstad, og alle, som i mindste Maade havde haft en frisindet Fortid, levede i en stadig Frygt for at komme under Jærn-Despotens Kløer. Hvad man især søgte at undgaa var at komme i Berøring med de Unge, af Frygt for at blive indviklet i et eller andet farligt politisk Foretagende. Paa denne Maade var det, at der opstod denne Afgrund, ikke alene mellem »Fædre og Sønner«, men ogsaa imellem alle Mænd, der var over Trediverne og dem, der var i Begyndelsen af Tyverne. Den russiske Ungdom blev saaledes ikke alene bragt i den sørgelige Stilling at maatte bekæmpe Frihedens Modstandere i sine egne Fædre, men blev ogsaa overladt til sig selv af de ældre Brødre. Har der nogensinde før i Historien været en Ungdom, der har kæmpet imod saa frygtelig en Fjende, været saa forladt stillet som disse unge Mænd, der ikke havde forbrudt andet end at søge at føre ud i Livet den aandelige Arv, de havde taget op efter netop de samme Fædre og Brødre? Er der nogensinde blevet udkæmpet en Kamp under mere tragiske Forhold end denne?

V.

Det eneste Lyspunkt, Livet i St. Petersborg frembød for mig, var den Bevægelse, der foregik iblandt de Unge af begge Køn. Mange forskellige Strømninger forenede sig og blev til den uhyre Agitation, der snart antog en hemmelig og revolutionær Karakter og beskæftigede hele Rusland i de næste femten Aar. Jeg vil i et følgende Kapitel tale om den; her paa dette Sted vil jeg kun henlede Opmærksomheden paa den Bevægelse, som helt aabenlyst blev ført af vore unge Kvinder for at skaffe sig selv en højere Uddannelse. Denne Bevægelse havde paa den Tid sit Hovedsæde i St. Petersborg.

Naar min Broders unge Hustru hver Aften vendte hjem fra sit Besøg i Kvindernes pædagogiske Forening, havde hun altid noget nyt at fortælle os om denne virksomme Forening. Der udkastedes Planer til en lægevidenskabelig Lære-Anstalt og til Universiteter for Kvinder, man drøftede de forskellige Maader for Undervisningen i Skolerne samtidig med, at der blev holdt Rækker af Foredrag, og Hundreder af Kvinder tog med Liv og Sjæl Del i disse Spørgsmaal. Der blev oprettet Foreninger for Oversættere, Forfattere, Bogtrykkere og Bogbindere for at skaffe Arbejde for alle; Kvinder fra alle Dele af Rusland samledes i Hovedstaden i det Haab, en Dag at kunne faa Adgang til en højere Undervisning. Der herskede i disse kvindelige Kredse et energisk, virksomt Liv, der stod i stærk Modsætning til, hvad jeg ellers saa' i Hovedstaden.

Efter at Regeringen tydeligt havde tilkendegivet, at den ikke var til Sinds at tilstede Kvinder Adgang til Universiteterne, var alle deres Anstrængelser rettede paa det ene Punkt selv at skaffe sig Læreanstalter. Man havde paa en Forespørgsel i Kultusministeriet svaret dem, at Eleverne fra de kvindelige højere Skoler ved Udgangen af samme ikke havde tilstrækkelige Kundskaber til at kunne følge Forelæsningerne paa Universitetet. »Nuvel,« svarede de, »saa giv os Tilladelse til at aabne nogle mellemliggende Kursus, som giver os den tilstrækkelige Forberedelse. Vi forlanger intet Tilskud af Staten, giv os blot Tilladelsen, saa skal vi selv sørge for Resten.« Men selvfølgelig blev denne Tilladelse ikke givet dem!

Saa oprettede Kvinderne paa egen Haand overalt i St. Petersborg private Forelæsninger og Undervisnings-Kursus. Mange Universitets-Professorer, som sympathiserede med Bevægelsen, tilbød frivillig deres Hjælp. Fatige som disse Mænd i Reglen var, erklærede de, at de vilde tage det som en personlig Fornærmelse, hvis man tilbød dem Betaling. Hver Sommer plejede den studerende Ungdom i St. Petersborg at gøre naturvidenskabelige Udflugter i Omegnen under Ledelse af Universitets-Professorer, Kvinderne deltog i Mængde i disse Udflugter; de benyttede enhver Lejlighed til at skaffe sig Kundskaber. De fik Tilladelse til at besøge den gamle Dr. Grubers anatomiske Laboratorium, og det lykkedes dem ved deres beundringsværdige Flid og Arbejdsevne helt at vinde denne begejstrede Anatom for deres Sag.

Til Trods for Ministeriets Modstand fik de tilsidst oprettet de mellemliggende Kursus, kun gav de dem Navn af pædagogiske Foredrag.

Hvorledes kunde man forbyde fremtidige Mødre at lære den Kunst at opdrage deres Børn?

Skridt for Skridt tilkæmpede Kvinderne sig saaledes deres Ret. Saa snart det blev bekendt, at en bestemt Professor ved et eller andet tysk Universitet, var tilbøjelig til at give Kvinder Adgang til sine Forelæsninger, bankede de paa hans Dør og blev indladt. I Heidelberg studerede de Jura og Historie, i Berlin Mathematik, og i Zürich gik mere end Hundrede Kvinder, gifte og ugifte, paa Universitetet og Polyteknikum. De vandt ved deres Fremgangsmaade i Udlandet, noget der var endnu mere værd end Doktorgraden, og det var de bedste Professorers Agtelse – denne fik ved flere offentlige Lejligheder bestemt Udtryk. Da jeg i 1872 kom til Zürich, forbavsedes jeg over at se, hvorledes ganske unge Piger løste indviklede Beregninger, som om de havde flere Aars matematisk Studium bag sig. En af disse unge Russerinder, som studerede under Professor Weierstrass i Berlin, Sophie Kovalevsky, blev senere en Mathematiker af høj Rang og blev kaldet til at beklæde en Professorpost ved Universitetet i Stockholm; hun var, saa vidt jeg véd, den første kvindelige Professor i dette Aarhundrede, der havde Universitets-Ansættelse. Hun var dengang saa ung endnu, at man i Sverig vedblev at kalde hende ved hendes barnlige Kælenavn: Sonja.

Til Trods for det aabenlyse Had, Alexander den Anden viste den studerende Kvinde – naar han paa sine Spasereture mødte en ung Pige med Brillen og rund Garibaldi-Hat, skælvede han ved Tanken om, at det var en Nihilist, der vilde skyde ham – til Trods for Regerings-Politiets bitre Modstand, som i enhver kvindelig Student saa' en Oprører, og til Trods for de Forbandelser og løgnagtige Beskyldninger, som Katkoff i næsten

hvert Nummer af sin Moskower-Avis udslyngede imod hele Bevægelsen, sejrede Kvinderne dog og fik oprettet en Mængde Lærestalter. Da flere af dem havde taget den lægevidenskabelige Examen i Udlandet, tvang de Regeringen til at tillade dem at oprette en medicinsk Lærestalt for egne Midler. Og da de russiske Kvinder af Regeringen blev kaldte tilbage fra Zürich for at forhindre, at de kom sammen med de oprørske Landflygtige, tvang de Regeringen til at billige, at de ved egen Hjælp aabnede fire Universiteter for Kvinder, og disse fik strax henvend tusinde Elever. Det lyder næsten utroligt, men er ikke desmindre en Kendsgerning, at til Trods for alle de Forfølgelser, den kvindelig-medicinske Lærestalt var udsat for – deriblandt hyppige midlertidige Lukninger – praktiserer der nu i Rusland over syv Hundrede og halvfjersindstyve kvindelige Læger.

Det var i Sandhed en stor Bevægelse, imponerende i sin Fremgang og i højeste Grad lærerig. Det var fremfor alt det ubetingede Sammenhold mellem en Mængde Kvinder af de forskelligste Lag og Karakterer, der gjorde, at de vandt Sejr. Under Krimkrigen havde Kvinderne allerede udmærket sig som barmhjertige Søstre, senere havde de oprettet Skoler og været de mest afholdte Lærere iblandt Landbefolkningen, ogsaa som Jordemødre og Assistentter for Lægerne virkede de velsignelsesrigt iblandt Almuen. I den tyrkiske Krig 1878 var en Mængde Kvinder beskæftigede som Sygeplejersker og Læger og vandt ikke alene de militære Befalingsmænds Beundring, men endog Kejserens. Jeg kendte to af disse Damer; de var begge efterstræbte af Politiet; men under hele Krigen tjente de som Sygeplejersker under falske Navne og med falske Pas, den ene af dem – den »farligste« – havde taget Del i min Flugt fra Peter-Paul-Fæstningen, og hun blev udnævnt til Bestyrerinde for et stort Hospital for saarede Krigere. Kort sagt, Kvinderne tog deres Stilling, hvor de fandt den, ligegyldig, hvor besværlig eller ringe den end var; det gjaldt for dem kun om at gøre sig nyttige for den store Mængde. Kvinden havde i Ordets sande Betydning vundet Sejr!

Et andet iøjnefaldende Kendetegn ved denne Bevægelse var, at der indenfor den ikke fandtes den almindelige Afstand mellem de to Generationer – den unge og den gamle, eller hvis den virkelig var der, blev der i hvert Fald bygget Bro over den i stor Maalestok. De, som fra Begyndelsen havde skabt Bevægelsen, afbrød aldrig Forbindelsen med de yngre Medsøstre, endskønt disse var langt mere fremskredne i deres Ideer end de selv. De forfulgte deres Maal, som ofte laa i en højere Sphære og holdt sig absolut borte fra enhver politisk Agitation, men de begik aldrig den Fejl at glemme, at deres egentlige Styrke laa i Masserne af de unge Kvinder, af hvem en Mængde senere traadte over i de Radikales eller Revolutionæres Lejr. Disse ældre Kvinder var Korrektheden selv – i min Øjne altfor korrekte – men dog brød de ikke med de Unge, der gik omkring som udprægede Nihilister med kortklippet Haar, uden Krinoline og med et vist udfordrende demokratisk Præg over sig. Lejlighedsvis kunde der vel opstaa Rivninger, men de udartede aldrig til alvorlige Misforstaaelser – en stor Ting synes jeg, særlig paa en Tid, der var fyldt med Had og Forfølgelse.

Da de kvindelige Studenter, efter Regeringens Befaling, kom tilbage fra Zürich, stillede disse ældre korrekte Førere sig ikke afvisende overfor de unge Oprørere, men henvendte sig paa deres Vegne til Regeringen med Anmodning om at maatte faa kvindelige Universiteter oprettede i Rusland. »Det er den eneste Maade, hvorpaa man kan forhindre, at vore unge Piger rejser til Udlandet i stadig større Mængde og selvfølgelig kommer i Berøring med de politiske Landflygtige!« sagde de. Da Regeringen senere bebrejdede dem, at de opklækkede Oprørere og truede med at lukke deres Akademi og Universiteter, svarede de roligt: »Det er sandt, mange af de Studerende bliver Nihilister, men er det en Grund til at lukke alle vore Lærestalter?«

Hvor mange politiske Førere har tilstrækkelig moralsk Mod til at blive standhaftig ved den mest udsatte Fløj af deres eget Parti?

Den virkelige Hemmelighed ved denne kloge og helt vellykkede Holdning var den, at ingen af de Kvinder, som var Sjælen i Bevægelsen, var »kvindelig smaalige«, begærlige efter at faa deres Andel af de mere privilegerede Stillinger i Staten eller indenfor Samfundet. De fleste af disse Kvinders Sympathi gik med Masserne. Jeg husker saaledes, med hvilken livlig Interesse Frøken Stasova, Veteranen i hele Kvindebevægelsen, omfattede Søndagsskolerne; hun, saa vel som hendes Veninder, gjorde Bekendtskab blandt Fabrikpigerne og understøttede dem efter bedste Evne i deres daglige Liv udenfor Skolen, og i den haarde Kamp mod de egenlystige Fabrikherrer.

Den Ret, Kvinderne kæmpede for – baade Førerne og den store Masse – var ikke alene den individuelle Ret til at tilegne sig en højere Uddannelse, men meget mere, ja langt mere, Retten til at maatte faa Lov til at blive nyttige Arbejdere iblandt Folkets store Masser. Og det var af den Grund, at der var Held ved deres Bestræbelser.

VI.

I de senere Aar havde Faders Helbredstilstand langtfra været tilfredsstillende, og den forværrede sig stedse; da Alexander og jeg i Foraaret 1871 rejste til Moskow for at se til ham, fortalte Lægerne os, at den første Efteraarsfrost vilde gøre Ende paa hans Liv. Fader boede stadig paa samme Maade som før i Staraya Konushennaya, men rundt om var alt i det gamle aristokratiske Kvarter blevet anderledes. De rige Godsejere, som før var de toneangivende, var for Størstedelen flyttede bort. Efter at de paa den mest samvittighedsløse Maade havde bortødslet de uhyre Summer, som de ved Livegenskabets Ophævelse kom i Besiddelse af, og Gang paa Gang havde pantsat deres Godser til de nye Privatbanker, der forstod at udnytte deres Hjælpeløshed, blev de tilsidst nødsaget til at trække sig tilbage til Landet eller Provinsbyerne – hvor de meget snart sank hen i Forglemmelse. Deres Huse i det gamle Staldmester-Kvarter ejedes nu af de »nye Mænd« – Fabrikherrer, rige Købmænd og lignende industrielle Folk, og i de enkelte Adelsfamilier, der var blevne tilbage, kæmpede to Generationer imod hinanden.

Et Par afskedigede Generaler, som forbandede de nye Tider og spaaede Rusland en hurtig og frygtelig Undergang, samt en enkelt Slægtning, som nu og da kom i Besøg, var alt det Selskab Fader havde. Af alle vore mange Slægtinge, hvoraf der omtrent boede tyve Familier alene i Moskow, mens jeg var Barn, var der nu kun to Familier tilbage i den gamle Hovedstad, og de var fulgte med den nye Tid. Mødrene drøftede med deres Døtre og Sønner saadanne Spørgsmaal som Folke-Højskoler og kvindelige Universiteter, og Fader saa' paa dem med ublandet Foragt. Stedmoder og min Stedsøster Pauline, som ikke var gift, gjorde alt, hvad de formaede, for at opmuntre ham, men de følte sig selv fremmede i de nye Omgivelser.

Fader havde altid været mærkværdig uvenlig og uretfærdig overfor min Broder Alexander, men det var ikke Alexander muligt at bære Nag til noget Menneske. Jeg ser ham saa tydeligt for mig, da vi sammen traadte ind i Sygeværelset; med sin sædvanlige Hjælpssomhed gav han sig strax til at ordne Puderne omkring Fader noget mere bekvemt og gjorde det saa naturligt, som om han først kort forinden havde forladt Værelset, og hans dybe blaa Øjne saa' paa Fader med et Blik, der afspejlede hans Sjæls Godhed og venlige Følelser. Fader syntes at blive ganske forvirret og stirrede længe paa ham uden at kunne sige et Ord. Vort Besøg bragte Liv i det gamle, stille Hus: Stedmoder, Pauline, ja selv Tjenestefolkene blev mere livlige, og Sygeplejegerningen blev lettere; thi ogsaa Fader følte Forandringen.

Men én Ting pinte ham meget; han havde ventet at se os komme hjem som de angergivne Sønner med Anmodning om Hjælp og Støtte, og naar han nu søgte at dreje Samtalen ind i det Spor, svarede vi ham blot i en fornøjet Tone: »Du skal ikke være bekymret for os, Fader, vi klarer os helt brillant!« og denne Opræden fra vor Side, gjorde ham endnu mere forvirret og usikker. Han havde ventet sig en Scene i den gamle Stil, hans Sønner kom og bad om Tilgivelse og – Penge, og han beklagede vistnok, at denne udeblev; men ikke desmindre syntes han efterhaanden at betragte os med mere Respekt. Vi var alle tre stærkt bevægede, da vi skiltes. Det var næsten, som om han frygtede for atter at blive ene, midt imellem Ruinerne af et System, han selv havde været med til at opretholde; men Alexander maatte tilbage til Tjenesten, og jeg skulde afsted paa min Tur til Finland.

Da jeg kom tilbage fra denne Rejse, naaede jeg akkurat tidsnok Moskow til at kunne overvære Begravelses-Højtideligheden. Fader blev bisat i den samme gamle Kirke, hvori han var bleven døbt, og hvor Moder var begravet. Da Ligtoget bevægede sig igennem Gaderne, var det mig paafaldende, at Husene i det ydre – jeg kendte fra min Barndom hvert enkelt – kun havde forandret sig meget lidt, og dog vidste jeg, at alt indenfor var helt anderledes end før.

I hint Hus, som engang havde tilhørt min Faders Moder og nu ejedes af General N., en gammel Beboer af Staldmester-Kvarteret, kæmpedes der i flere Aar en pinlig Kamp. Familiens eneste Datter stod imod Fader og Moder, brave, godmodige Mennesker, som elskede deres Barn over alt i Verden, men ikke paa nogen Maade vilde give deres Minde til, at hun begyndte at studere. Endelig sejrede den Unge og fik Lov til at tage Del i Forelæsningerne ved Universitetet, men hun blev kørt derhen i en elegant Ekvipage, og hendes Moder sad ved Siden af hende paa Bænken blandt de andre Studerende og tabte ikke den tilbedte Datter af Syne. Til Trods for, at hun blev vogtet med denne rørende Omhu, sluttede hun sig dog nogle Aar senere til Nihilisterne og blev arresteret – i et helt Aar sad hun i Peter-Paul-Fæstningen.

I Huset ligeoverfor, der ejedes af Grev og Grevinde Z., opførtes der en endnu frygteligere Tragedie. Her var det et Par despotiske Forældre, der førte en bitter Kamp imod deres egne Døtre; de to unge Piger var lede og kede af den unyttige Tilværelse, de blev tvungne til at føre, og brændte af Længsel efter at slutte sig til de dygtige og frie Kvinder, der nu overalt i Rusland samlede sig om Universiteterne. Denne uhyggelige Kamp indenfor Familien varede i flere Aar og endte med, at den ældste af Døtrene tog sig selv af Dage – den yngste fik nu Lov til at gøre, hvad hun vilde.

I Huset ved Siden af vort, holdt jeg nogle Aar senere sammen med Tchaykovsky det første hemmelige Møde i en Kreds, vi havde dannet i Moskow; det tilhørte nu Slægtninge af Nathalie Armfeld, denne ualmindelig sympathetiske Straffefange fra Kara, som George Kennan i sin Bog om Sibirien har givet os et saa rørende Billede af. Og i et andet Hus, nær vort, modtog jeg, kun nogle Maaneder efter Faders Død, Stepniak, der forklædt som Bonde var paa Flugt fra en Landsby, hvor han var bleven arresteret for Propaganda iblandt Bønderne.

Saaledes var den Forandring, der i Løbet af de sidste femten Aar var foregaaet i Moskows Staldmester-Kvarter. Den gamle Adels sidste Tilholdssted var gennemsyret af den nye Aand.

VII.

Tidlig næste Foraar gjorde jeg min første Rejse til Vest-Europa. Da jeg passerede den russiske Grænse, blev jeg i endnu stærkere Grad, end jeg havde ventet, greben af den Følelse, der bemægtiger sig enhver Russer, naar han forlader Fædrelandet. Saa længe Toget endnu ruller fremad paa russisk Grund igennem de svagtbefolkede nordvestlige Provinser, har man en Følelse af, at man kører igennem en Ørken, uendelige Strækninger er dækkede af en lav forkrøblet Plantevæxt, som knapt fortjener Navnet af Skov, og midt imellem Snemasserne skimter man nu og da en lille usselig, fattig Landsby eller en smal uregelmæssig og moradsagtig Landevej. Alt dette – baade Landskabet og Husene – forandres med ét Slag, saa snart Toget kører ind i Preussen; Huse, Gaarde og Haver ere propre og vei vedligeholdte, og Landevejene ere brolagte. Jo længere man trænger frem i Tyskland, des større er Modsætningen. Selv det taagede Berlin bliver livligt, naar man kommer fra de russiske Byer.

Og saa denne Modsætning i de klimatiske Forhold! St. Petersborg laa dækket af tætte Snemasser, da jeg rejste derfra, og nu, to Dage senere, spaserede jeg nede i Mellem-Tyskland paa Perronen uden Overfrakke, nydende den varme Sol og Synet af de første Blomsterknopper. Senere kom Rhinen og endelig Schweiz, der laa badet i klart Solskin med sine smaa, renlige Hoteller, hvor Frokosten indtoges paa Verandaen, med Udsigt til de sneklædte Gletschere. Aldrig før havde det staaet saa klart for mig, hvilken Indflydelse Ruslands nordlige Beliggenhed havde paa hele Nationens Historie. Jeg forstod nu først rigtigt den uimodstaelige Tiltrækning, som Syden udøver paa Russerne, de kolossale Anstrengelser, man har gjort for at naa' Sortehavet, og den dragende Magt, der stadig tvinger de sibiriske Kolonister sydover, længere ind i Manschuriet.

Paa den Tid var der fuldt i Zürich af russiske Studenter, baade kvindelige og mandlige. Den berømte Oberstrasse i Nærheden af Polyteknikum var et lille Stykke Rusland, hvor der næsten kun hørtes Russisk. Studenterne levede, som de fleste russiske Studenter, især de kvindelige, umaadeligt tarveligt. Té, Brød, Mælk og en lille Skive Kød, tilberedt paa et Spritapparat, var hele deres Kost. De iblandt dem, som havde flere Penge, end der udfordredes til at leve paa denne Maade, anvendte dem i den »fælles Sags« Tjeneste, f. Ex. til Bibliotheket, til Udgivelsen af et russisk Blad og til at støtte de schweiziske Arbejderblade. Deres Klædedragt udmærkede sig ved en lignende Tarvelighed. Pushkin har i et bekendt Digt skrevet: hvilken Hat klæder ikke en sextenaarig Pige? De russiske kvindelige Studenter i Zürich syntes med en vis Trods at gøre den gamle Zwinglianske Bys Borgere følgende Spørgsmaal: »Kan der være en Dragt saa tarvelig, at den ikke klæder en Kvinde, naar hun er ung, intelligent og fuld af Energi?«

Den lille russiske Koloni i Zürich arbejdede ivrigere og alvorligere end de fleste Studenter plejer at gøre, og Universitets-Professorerne blev ikke trætte af at stille de kvindelige Studenter op som et Exempel for deres mandlige Kolleger.

Jeg havde i mange Aar længtes efter at lære den internationale Arbejder-Forening rigtigt at kende. Russiske Aviser omtalte den hyppigt i deres Spalter, men turde ikke komme nærmere ind paa dens Principper og Arbejde.

Jeg forstod, at det maatte være en stor Bevægelse, men kunde ikke rigtig gennemskue dens Maal eller Tendens; nu jeg var i Schweiz, var det min Agt at studere den nøjere.

Foreningen stod dengang paa Højdepunktet af sin Udvikling. Der var i Aarene fra 1840–48 vakt store Forhaabninger iblandt de europæiske Arbejdere. Først nu begynder man rigtig at gøre sig det klart, hvilken umaadelig Masse socialistisk Litteratur, der i de Aar cirkulerede iblandt Socialister af alle Afskygninger, de kristne, de fritænkere, Fourieristerne, Saint-Simonisterne o. s. v., og først nu begynder man rigtig at forstaa, hvor dybt denne Bevægelse bundede, og at meget af det, vi troede udelukkende skyldtes en senere Tids Initiativ, allerede udviklede sig i de Aar. De Frisindede forstod dengang ved Benævnelsen »Republik« noget, der er vidt forskelligt fra den demokratiske Organisation af Kapitalismen, som nu gaar under det Navn. Naar de talte om Europa som en forenet Stat, saa tænkte de paa et Broderskab af Arbejdere, Krigens Vaaben afløst af Værktøj, og dette Værktøj haandteret af alle Samfundets Medlemmer til Fordel for alle. Med Lighed mente de ikke alene Lighed for Loven og i de politiske Rettigheder, men fremfor alt økonomisk Lighed. De Nationale selv saa' i deres Drømme et ungt Italien, Tyskland og Ungarn tage »Têten« i vidtgaaende agrariske og økonomiske Reformer.

Men Juni-Opstandens Nederlag i Paris i Forbindelse med Ungarernes og Italienernes Underkuelse og den frygtelige politiske og aandelige Reaktion, der efterfulgte disse Begivenheder, knuste fuldstændig hele Bevægelsen. Dens Litteratur, dens Arbejde, ja selve dens Principper om økonomisk Omformning og almindeligt Broderskab blev simpelt hen glemt – begravet i de følgende tyve Aar

Kun en eneste af dens Ideer overlevede den – det var Ideen om et internationalt Broderskab mellem Arbejderne – nogle franske Emigranter vedbleve at prædike den i de Forenede Stater i Amerika, og i England opretholdtes den af Robert Owens Efterfølgere. Ved den internationale Udstilling i London 1862 mødtes nogle engelske og franske Arbejder-Delegerede i fælles Forstaaelse, og dette blev Begyndelsen til den nye store Bevægelse, der i Løbet af faa Aar bredte sig over hele Europa og omfattede flere Millioner Arbejdere. Haab, som i tyve Aar havde slumret, vakttes paa ny, da Arbejdere fra alle Lande »uden Hensyn til Tro, Køn, Nationalitet, Race eller Partifarve« traadte sammen for at proklamere »at Arbejdernes Frigørelse maatte blive deres eget Værk,« og at Menneskehedens Udvikling foregik i Kraft af en stærk sammenknyttet, international Organisation – ikke som en Kærlighedens eller Medlidenhedens Gærning, men som en simpel Retfærdighed.

To Striker i Paris, henholdsvis i 1868 og 69, som mere eller mindre støttedes ved Bidrag fra Udlandet, især fra England, blev, hvor ubetydelige de end i sig selv var, tilligemed den kejserlige Regerings Forfølgelse af Internationale, Stødet til den uhyre Bevægelse, der knyttede alle Nationers Arbejdere sammen. Som en Løbeild spredte den sig over Frankrig, Belgien, Italien og Spanien, anført af en Mængde dygtige, virksomme og intelligente Arbejdere, ligesom ogsaa en Del virkelig overlegne Mænd og Kvinder af de velhavende, dannede Lag strax sluttede sig til Sagen.

En Magt, hvis Existens man ikke havde anet, voxede sig stærkere Dag for Dag over hele Europa, og hvis ikke den fransk-tyske Krig havde standset den i sin Væxt, vilde der vistnok være sket store Ting paa Civilisationens og Humanitetens Omraade. Ulykkeligvis fremkaldte Tysklands enestaaende Sejr næsten abnorme Tilstande i Europa; den standsede i et Fjerdedel Aarhundrede den normale Udvikling i Frankrig, og kastede hele Europa hovedkulds ind i en Militarisme, som vi endnu sidder midt i.

Krigen i 1870–71 havde hæmmet, men ikke standset Foreningens Udvikling. I alle Schweiz's Fabrikbyer fandtes der talrige og virksomme Afdelinger, Tusinder af Arbejdere kom sammen ved Møderne.

Der holdtes lokale Møder i de forskellige Dele af Landet, og ved hvert enkelt af disse drøftedes der de mest udviklede Spørgsmaal om den bestaaende sociale Organisation med en Sagkundskab og en Forstaaelse, der skræmte Mellemlasserne langt mere end Antallet af dem, der sluttede sig til Bevægelsen. I Schweiz havde hidtil en vis Misundelse og Fordom gjort sig gældende imellem de mere privilegerede Haandværkere, saasom Urmagere og Guldsmede, og de tarveligere, f. Ex. Værverne, Murerne o. s. v., og umuliggjort Samarbejdet imellem dem – denne Afstand forsvandt nu helt. Arbejderne lærte med voxende Interesse at forstaa, at af de mange Adskillelser, som findes i det moderne Samfund, er der ingen, der har større Betydning end den, der eksisterer imellem Kapitalisten og ham, der ikke alene kommer fattig til Verden, men ogsaa er dømt til at skabe Formuen for de enkelte Begunstigede.

Da jeg kom til Zürich, meldte jeg mig ind i en af den internationale Arbejder-Forenings Sektioner, og raadførte mig samtidig med mine russiske Venner, for at faa at vide, hvad jeg skulde gøre for at lære noget mere om den

store Bevægelse i andre Lande at kende. »Læs!« var Svaret, og min Svigerinde, som paa den Tid studerede i Zürich, bragte mig hele Bunker af Bøger og Blade. Jeg tilbragte Dage og Nætter med at læse, og det Indtryk, denne Læsning gjorde paa mig, vil intet formaa at udlette. Den Strøm af Tanker, den vakte i mit Indre, er for min Erindring nøje sammenknyttet med et meget lille, men yderst propert Værelse i Oberstrasse, fra hvis Vinduer der var en herlig Udsigt over den gamle Byes høje Taarne, den blaa Sø, og til Bjærgene paa den modsatte Bred.

Den socialistiske Litteratur har aldrig været rig paa Bøger; den er skreven for Arbejdere, for hvem hver Øre er Penge, og dens Hovedstyrke ligger i en Mængde smaa Flyveskrifter og i dens Aviser.

Den, der søger Oplysning om Socialismen, finder desuden kun meget lidt af det, han søger, i Bøgerne. De indeholder Theorierne eller de videnskabelige Argumenter, der taler til Gunst for Socialismen; men de bibringer ikke Læseren nogen Idé om, hvorledes Arbejderen kommer til sine socialistiske Idealer og lærer at føre dem ud i det praktiske Liv. Den, der virkelig vil lære at forstaa dette, maa læse saa mange socialistiske Blade som muligt grundigt igennem – ikke alene de ledende Artikler, men nok saa meget de enkelte Meddelelser.

Et helt nyt Syn paa de sociale Forhold aabenbarer sig ved denne Læsning, man faar et Indblik i Bevægelsens Alvor og moralske Styrke, som man ellers aldrig vilde komme til; man ser, hvorledes de Mænd, der er grebne af de nye Theorier, er rede til at føre dem ud i det daglige Liv og til at lide for dem. Alle Diskussioner om Socialismens praktiske Vanskeligheder og om den Tid, enhver Udvikling nødvendig fordrer, har ikke Spor af Betydning, thi ingen kan dømmes om en Udviklings Forløb, uden at være i Besiddelse af nøje Kendskab til de Mennesker, hvis Udvikling der er Tale om. Hvorledes kan man faa et Resultat uden at kende Faktorerne?

Jo mere jeg læste, des klarere saa' jeg, at der foran mig laa en hel ny Verden – en Verden, som jeg kun kunde lære at kende ved at leve med i Arbejdernes Forening og ved at omgaaes disse Folk i deres daglige Liv. Jeg bestemte af den Grund i nogle Maaneder udelukkende at leve for den Sag, og opmuntret af mine russiske Venner, forlod jeg efter kort Tids Forløb Zürich og rejste til Genf, hvor Hovedsædet for den internationale Arbejderbevægelse fandtes.

Genfer-Sektionerne plejede at have deres Sammenkomster i Frimurerlogen. Den store Sal kunde rumme mere end to Tusinde Mennesker og brugtes ved Masse-Forsamlingerne, de mindre Sideværelser anvendtes derimod hver Aften til Undervisning eller til Komité- og Sektions-Møder. Nogle faa, meget faa Mænd af Middelklassen, hovedsagelig franske Emigranter fra Pariser-Kommunen, gav Arbejderne fri Undervisning i Historie, Physik o. s. v.

En af Bevægelsens Hovedførere var en Russer, ved Navn Nicolaj Ootin, en virksom, dygtig og intelligent Mand, og den virkelige Sjæl i hele Foretagendet var en russisk Dame, som var ualmindelig sympathisk og vidt og bredt kendt iblandt Arbejderne under Navn af »Fru Olga«. Baade hun og Ootin modtog mig paa det hjærteligste, gjorde mig bekendt med de vigtigste Mænd i Foreningen og bad mig om at overvære Møderne. Med et Glas sur Landvin foran mig plejede jeg at tilbringe Aftenerne sammen med Arbejderne, og kom snart paa en venskabelig Fod med flere af dem, især med en Stenhugger fra Elsass, som efter Kommunens Fald havde forladt Frankrig.

Han havde to Børn paa samme Alder som dem, min Broder og hans Hustru for nogle Maaneder siden havde mistet ved en pludselig Død, og det var igennem Børnene, at jeg saa hurtigt blev Ven med hele Familien og dens Omgangskreds. Jeg kunde saaledes følge Bevægelsen fra dens inderste Kærne og gøre mig bekendt med Arbejdernes Syn paa den.

De satte hele deres Lid til den internationale Karakter, den havde antaget. Naar det besværlige Dag-Arbejde var endt, samledes Gamle og Unge i Logen for at faa en Smule Kundskab eller lytte til Talerne, der spaaede dem en stor Fremtid, grundlagt paa almindelig Ejendomsbesiddelse og paa et fælles Broderskab uden Hensyn til Kaste, Race eller Nationalitet. Alle haabede, at den store sociale Revolution snart vilde komme – fredeligt eller med Kamp – og helt forandre de økonomiske Vilkaar. Ingen ønskede Krigen, men alle var enige om, at hvis de regerende Klasser ved blind Haardnakkethed gjorde den uundgaaelig, maatte den udkæmpes under den Forudsætning, at den bragte de undertrykte Masser Velvære og Frihed.

Man maa have levet iblandt Arbejderne paa den Tid for at kunne gøre sig et Begreb om, hvilket Indtryk Foreningens pludselige og hurtige Fremgang gjorde paa dem – de satte alt deres Haab til den, elskede den og bragte Ofre for den. Hver Dag, Uge efter Uge, gav Tusinder af Arbejdere deres Tid og deres fattige Skilling til at støtte Foreningen, til Aviserne, til Kongresserne og til at hjælpe dem iblandt Kammeraterne, som havde tilsat alt

til Fordel for Bevægelsen. Men endnu ét gjorde et dybt Indtryk paa mig, og det var den forældende Indflydelse, som Foreningen udøvede. De fleste af Medlemmerne var Afholdsmænd, og ingen af dem røg Tobak. »Hvorfor skal jeg opelske en saadan Svaghed hos mig selv?« spurgte de. Det lave og dagligdags forsvandt og gav Plads for større og ædlere Impulser.

Ingen Udenforstaaende begriber helt de Ofre, Arbejderne maa gøre for at holde Arbejder-Bevægelserne i Live. Det var ikke lidet moralsk Mod, der udfordredes til aabenlyst at være Medlem af den internationale Forening, til at udsætte sig for Mesterens Vrede og for mulig Afskedigelse. Selv det, at tage Del i Møderne er for Arbejderen et Offer; for os kan det være en behagelig Adspredelse at tilbringe et Par Timer paa den Maade, men for dem, der begynder deres Arbejdsdag Klokken fem eller sex om Morgenen, maa de Timer stjæles fra den saa haardt nødvendige Hvile.

Jeg følte denne Hengivenhed for Sagen fra Arbejdernes Side som en staaende Bebrejdelse. Jeg saa', hvor ivrige de var i deres Stræben efter Kundskaber, og hvor fortvivlende faa det var, som ydede dem deres Hjælp. Jeg saa', hvor nødvendigt det var for den store, arbejdende Mængde at blive støttet af den dannede, mere velstillede Mand i sine Bestræbelser for at ordne og fremme Bevægelsen – men det var kun faa, der ydede Hjælpen uden at ville drage politisk Fordel af Sagen – af selve Arbejdernes Hjælpeløshed! Og jeg følte med stærkere og stærkere Overbevisning, at det var min Pligt at træde til og gøre min Skæbne til ét med deres. Stepniak siger i sin Bog, »En Nihilist«, at der i enhver Revolutionærs Liv har været et Øjeblik, da en eller anden – maaske i sig selv ganske uvæsentlig Omstændighed – har bragt ham til at aflægge det store Løfte og til at vie sit Liv til Revolutionens Sag. Jeg oplevede dette Øjeblik her i Genf, en Aften efter et af de store Møder i Logen. Med større Tydelighed end nogensinde før, saa' jeg, hvorledes den dannede Mand af Fejghed betænkte sig paa at bruge sin Optragelse, sine Kundskaber og sin Energi til Fordel for den, der trænger saa haardt dertil. Jeg sagde til mig selv: »Her er nogle Mennesker, som er sig fuldt bevidst, hvilken Trældom de lever i, som stræber efter at komme ud af den; men hvor er de henne, som vil hjælpe dem? Hvem vil ofre sig for Masserne uden at udnytte dem til Fordel for sin egen Ærgerrighed?«

Alligevel begyndte der lidt efter lidt at snige sig en Tvivl ind i min Sjæl, om ogsaa den Agitation, der førtes indenfor Kredsen, var helt sund. En Aften kom en meget bekendt Advokat i Genf, Hr. A., til et af vore Møder og meddelte, at det var hans Agt at blive Medlem af Foreningen, og naar han først kom nu, laa det udelukkende i, at hans Forretninger hidtil havde forhindret ham deri. Jeg følte mig i høj Grad stødt over denne kyniske Tilstaaelse, og da jeg senere talte til min Ven, Stenhuggeren derom, fortalte han mig, at Advokaten ved de forrige Valg var bleven slaaet som de Radikales Kandidat, og at han nu logrede for Arbejderne i Haab om at faa deres Stemmer ved næste Valg. »Se, det er den Slags Hjælp, vi nu tager imod,« sluttede min Ven; »men bryder Revolutionen engang ud, saa er det første vi gør, at skille os af med disse Folk!«

Kort Tid efter sammenkaldtes der med kort Varsel et større Møde for, som det hed, at tage til Genmæle imod »Genfer-Journalen«s Bagvaskelser.

Dette Organ for de besiddende Klasser havde vovet at antyde, at der pønsedes paa Ondt i Foreningen, og at der forberedtes en større Strike indenfor Byggefaget. Tusinder af Arbejdere fyldte den store Sal, og Ootin opfordrede til almindelig Vedtagelse af en Resolution, som forekom mig højst besynderlig: det var en indigneret Protest imod den Udtalelse, at Arbejderne forberedte en Strike. »Hvorfor er denne Udtalelse en Bagvaskelse? Er det da en Forbrydelse at strike?« spurgte jeg mig selv.

Imidlertid sluttede Ootin hurtigt sin Tale med følgende Ord: »Ærede Medborgere, hvis de er enige med mig i at protestere mod disse Beskyldninger, vil jeg øjeblikkelig lade vor Resolution gaa i Pressen!« Han var allerede i Færd med at forlade Tribunen, da en Stemme i Salen spurgte, om det ikke vilde være rimeligt at faa en Diskussion i Gang, og én for én rejste de forskellige Repræsentanter indenfor Byggefaget sig op og udtalte alle det samme: at Lønningerne i den senere Tid var blevne saa lave, at man ikke kunde friste Livet derved, og at det kommende Foraar stillede Overflod af Arbejde i Udsigt, et Faktum man var fast bestemt paa at benytte sig af til at fordre Lønnen forhøjet, og at hvis denne Forhøjelse ikke blev tilslaaet, vilde man begynde en almindelig Strike.

Jeg var oprørt over, hvad der her foregik, og da jeg næste Dag traf Ootin, bebrejdede jeg ham i stærke Ord hans Optræden. »Som Fører,« sagde jeg, »burde De vide, at der virkelig allerede er Tale om en Strike!«

I min Naivitet anede jeg ikke, hvilke Bevæggrunde der stod bag Førerne, og det var Ootin selv, som oplyste mig om, at en Strike paa det Tidspunkt vilde være ensbetydende med Advokat A.'s Fald ved Valgene.

Jeg kunde ikke faa disse Fixfaxerier lil at rime med de brændende Taler, Førerne udslyngede, naar de stod paa Talerstolen, og følte mig smerteligt berørt derved. Jeg talte, til Ootin om min Hensigt at ville gøre mig bekendt med en anden Afdeling af den internationale Forening i Genf, »Bakunisterne«, som de kaldtes, – Navnet Anarkist brugtes dengang kun endnu meget sjældent. Ootin gav mig strax et Par anbefalende Ord til et Medlem af denne Sektion, en Russer, ved Navn Joukovsky. »Jeg frygter for, at De aldrig mere vender tilbage til os,« sagde han med et Suk og saa' mig lige ind i Øjnene. »De bliver hos de andre!« Og han fik Ret.

VIII.

Jeg rejste først til Neuchatel og tilbragte derefter en Ugestid iblandt Urmagerne i Jurabjærgene. Her gjorde jeg mit første Bekendtskab med den berømte Jura-Føderation, som i de følgende Aar spillede en saa vigtig Rolle i Socialismens Udvikling, idet den tilførte denne Bevægelse den anarkistiske Tendens eller Ideen om al Regerings Afskaffelse.

Den Adskillelse, som jeg i Genf havde lagt Mærke til, at der existerede imellem Førerne og Arbejderne, fandtes ikke i Jura-Afdelingen. En Del af Medlemmerne var mere intelligente og fremfor alt mere virksomme end andre; men det var alt. James Guillaume – en af de klogeste og dygtigste Mænd, jeg nogensinde har truffet – var Korrekturlæser og Bestyrer for et lille Bogtrykkeri, men det han tjente derved var saa ubetydeligt, at han om Natten maatte oversætte Romaner – fra Tysk til Fransk – for otte Francs Arket.

Uheldigvis var han den Dag, jeg opsøgte ham, saa beskæftiget, at han ikke havde nogen Tid at ofre paa mig. Trykkeriet skulde netop udsende et nyt lokalt Blad, og foruden de sædvanlige Pligter, der paahvilede Guillaume som Korrektør og Med-Redaktør, skulde han skrive henved Tusinde Adresser paa Omslagene til de forskellige Personer, som de første tre Numre skulde sendes til.

Jeg tilbød at hjælpe ham med at skrive disse Adresser, men da han kun havde nogle enkelte nedskrevne med en absolut ulæselig Haand og de fleste i Hovedet, lod det sig ikke gøre, og vi blev da enige om, at jeg skulde komme igen om Eftermiddagen for at være behjælpelig med Afsendelsen.

Vi tilbragte flere Timer sammen i Kontoret; mens han skrev Adresserne, klæbede jeg Omslagene om Aviserne, og en fransk Kommunard, der var til Stede i Værelset og i Færd med at sætte paa en Novelle, tog livlig Del i vor Passiar, alt imens han vedblev sit Arbejde og højt gentog de Sætninger, han havde sat.

Det var sent paa Aftenen, da Guillaume endelig trak sin Arbejdsbluse af og tog sig et Par Timers Frihed for at passiare med mig. Da vi skiltes med et varmt Haandtryk, som Mænd, der forstaar hinanden, gik han igen tilbage til Trykkeriet; hans Pligter som Udgiver af Jura-Føderationens Blad »Bulletinen«, lagde atter Beslag paa ham.

I Neuchatel gjorde jeg ogsaa Bekendtskab med Malon. Han var født paa Landet og havde i sin Barndom været Faarehyrde, men kom senere til Paris, hvor han lærte Kurvemager-Haandværket og blev – ligesom Bogbinderen Varlin og Tømmren Pindy – en af de ledende Aander i den internationale Arbejder-Bevægelse, særlig under de Forfølgelser, som den i 1869 var udsat for fra Kejser Napoleons Side. Alle disse tre Mænd havde fuldstændig vundet de parisiske Arbejderes Hjærter, og da Kommunens Opstand brød ud, valgtes de til Medlemmer af Kommuneraadet. Malon var tillige Borgmester i et af Paris' Arrondissementer. Her i Schweiz ernærede han sig som Kurvemager. Udenfor Byen havde han lejet sig et lille aabent Skur paa Skraaningen af et Bjærg, hvorfra han havde en herlig Udsigt over Neuchatel-Søen. Om Aftenen, naar han var færdig med sine Kurve, skrev han Breve, korte Artikler til Arbejder-Bladene og en Bog om Kommunen – paa den Maade blev han Skribent. Der hengik ikke en Dag, uden at jeg besøgte denne godhjærtede, arbejdsomme og ærlige Kommunard; igennem ham lærte jeg alle Enkelthederne ved Kommunens Opstand at kende, den, han selv havde taget saa fremragende Del i, og som han fornylig havde beskrevet i sin Bog: »Det franske Proletariats tredje Nederlag«.

Da jeg en Morgen nærmede mig hans Hytte, kom han mig glædestraalende i Møde og udbrød: »Tænk dem, Pindy lever! Her er et Brev fra ham – han er i Schweiz.« Man havde ikke hørt noget om Pindy siden Kampen ved Tuilerierne i Maj og antog ham for død, medens han i Virkeligheden holdt sig skjult i Paris. Malon tog fat paa sit Arbejde, og medens hans Fingre hurtigt flettede Vidierne, fortalte han mig med sin rolige Stemme, der kun af og til skælvede let, om alle de Mennesker, der var blevne skudt af Versailles-Tropperne i den Tro,

at det var Pindy, Varlin, ham selv eller en af de andre Førere, og om de Rædsler, han havde været Vidne til under det Blodhad, hvormed de velhavende Klasser i Paris fejrede deres Tilbagekomst til Paris. Malons Læber skælvede, naar han talte om Børnenes Heltemod, og han faldt ganske sammen af Bevægelse, da han fortalte om en Dreng, der blev skudt af Versailles-Tropperne, og som lige før Exekutionen bad Officeren om Tilladelse til først at maatte bringe sin Moder, der boede ganske nær ved, et Sølvur, han havde paa sig. I et Øjeblik Rørelse gav Officeren sin Tilladelse, vistnok i den Tro, at Drengen vilde blive borte med det samme; men et Kvarters Tid efter var han atter tilbage, stillede sig roligt op og sagde: »Jeg er parat!« Tolv Geværkugler gjorde det af med hans unge Liv.

Jeg tror aldrig, jeg har lidt saa meget, som da jeg læste den frygtelige Bog: »Le livre rouge de la Justice Rurale.« Den indeholdt kun Uddrag af Breve, der var skrevne af »Standards«, »Daily Telegraphs« og »Times'« Korrespondenter i Paris i de sidste Dage af Maj 1871 og bragte Meddelelser om de Rædsler, der blev begaaet af Versailles-Hæren under Galliffet, samt nogle enkelte Udtalelser af »Figaro«, der var præget af en blodtørstig Aand overfor Oprørerne. Da jeg læste disse Sider, blev jeg greben af den frygteligste Fortvivlelse, og denne Fortvivlelse vilde næppe have fortaget sig, hvis jeg ikke senere havde lært de Mennesker at kende, som netop havde tilhørt det overvundne Parti og gennemlevet disse utænkelige Rædsler. De havde en saa sikker Tro paa, at deres Sag dog tilsidst vilde sejre, de var saa absolut fri for at føle Had og havde den samme Evne til at glemme, hvad der var sket og til kun at beskæftige sig med Fremtiden, som jeg beundrede hos Malon og hos næsten alle Kommunarderne, som jeg traf i Genf: Louise Michel, Lefrançais, Elisée Reclus og mange andre.

Fra Neuchatel rejste jeg til Sonvilliers. I en lille Dal i Jurabjærgene ligger der en Række smaa Byer, hvis fransktalende Befolkning omtrent udelukkende tilhører Urmager-Professionen; hele Familier er beskæftigede i de smaa Værksteder. Iblandt dem lærte jeg en anden af Bevægelsens Førere, Adhémar Schwitzguébel, at kende og blev efterhaanden en god Ven af ham. Han var tillige med en ti-tolv yngre Mænd beskæftigede med at gravere Laage til Urene, og mens de arbejdede, sad jeg iblandt dem, og vi drøftede ivrigt Socialismen, Spørgsmaalet om Regering eller ingen Regering og de forestaaende Kongresser.

En Aften blæste der en frygtelig Snestorm op; vi skulde til et lille indledende Møde i den nærmeste By; men til Trods for Uvejret, som næsten hindrede os i at se og frøs Blodet til Is i vore Aarer, udeblev ingen, og henved et halvt Hundrede Urmagere, for det meste ældre Mænd, kom endnu længere borte fra end vi – ofte flere Mil.

Grunden til, at Urmagerne i Almindelighed er mere aandeligt udviklede end de fleste andre Arbejdere, maa navnlig søges deri, at deres Profession tillader dem at arbejde i Hjemmet og at føre en Samtale under Arbejdet, en Fordel, som de, der fra Barnsben af arbejder i Fabrikkerne, ikke nyder godt af. Der findes mere Uafhængighed og Selvstændighed hos de mindre Haandværkere. Der var i Jura-Føderationen ikke et Medlem, der ikke bestræbte sig for at danne sig sin egen uafhængige Mening; her var Arbejderne ikke en Masse, der førtes og gjordes afhængige af nogle enkelte; Førerne var simpelt hen kun de mere virksomme iblandt Kammeraterne, de, der raadede og hjalp, i langt højere Grad end de førte. Disse Menneskers klare Blik, sunde Dømmekraft og den Dygtighed, hvormed de behandlede vanskelige sociale Spørgsmaal, gjorde et dybt Indtryk paa mig, og det er min Overbevisning, at naar Jura-Føderationen kom til at spille en saa fremragende Rolle i Socialismens Udvikling, saa er det ikke alene paa Grund af Betydningen af de Ideer, den særlig repræsenterede, men ogsaa fordi Jura-Urmagerne forstod at give disse Ideer Udtryk paa en saa sund og dygtig Maade. Uden deres Medvirkning vilde Føderalismen endnu længe være vedbleven at være en Abstraktion. Da jeg vendte tilbage fra Jurabjærgene, efter i over en Uge at have opholdt mig iblandt Urmagerne, var mit Syn paa Socialismen fastslaaet – jeg var Anarkist.

En Rejse, jeg strax efter gjorde til Belgien, hvorved jeg fik Anledning til at drage Sammenligning imellem den centraliserede politiske Agitation, der dreves i Brüssel, og den økonomiske, uafhængige Agitation, der foregik blandt Arbejderne i Klædefabrikkerne i Verviers, bestyrkede kun mit Syn paa Forholdene. Disse Klæde-Arbejdere var en af de mest sympathiske Befolkninger, som jeg har truffet i det vestlige Europa.

IX.

Bakunin var paa hin Tid i Lugano. Jeg traf ham ikke og beklager det nu dybt, fordi han var død, da jeg fire Aar senere vendte tilbage til Schweiz. Det var ham, der inspirerede Jura-Vennerne med sin mægtige, glødende,

uimodstaaelige revolutionære Begejstring, ham, der hjalp dem til at klare deres Ideer og forme deres Længsler. Saa snart han saa', at et lille Blad, som Guillaume begyndte at udgive i Locle i Jura-Bjærgene, slog til Lyd for en ny, uafhængig Tanke i Socialismen, kom han øjeblikkelig til Locle, og prædikede Dage og Nætter i Træk om det nødvendige i at føre Arbejderbevægelsen over i en anarkistisk Retning; han skrev til et af Bladene en Række udmærkede Artikler om Menneskehedens historiske Udvikling henimod Friheden, han indblæste sine nye Venner sin Begejstring og grundede det Centrum, fra hvilket Anarkismen senere spredtes over hele Europa.

Efter at han atter havde forladt Lugano, blev hans Værk uafhængig fortsat af Jura-Arbejderne selv. Navnet »Michel« forekom ofte i deres Samtaler; men han omtaltes aldrig som en fraværende Fører, hvis Program man maatte følge, men snarere som en personlig Ven, en god og afholdt Kammerat. Det slog mig, at Bakunins Indflydelse langt mindre følte som en aandelig Overlegenhed end som en moralsk Personlighed. Hvad han sagde og skrev var ikke et Program, han fordrede, man skulde følge, hvad der desværre saa ofte er Tilfældet i de politiske Partier. Det er utvivlsomt, at Bakunin har inspireret dem med sine Ideer, men hver enkelt formede dem efter sin individuelle Karakter. Kun en eneste Gang har jeg hørt hans Navn nævne som en Autoritet, og det var i en Forsamling af unge Kvinder og Mænd, hvor de sidste brugte mindre ærbødige Udtalelser om det andet Køn. En af Kvinderne ytrede: »Det er Skade, at Michel ikke er her, han vilde snart bringe Jer til Taushed!« og disse Ord alene var nok til at faa de Paagældende til at tie. Længe efter at Bakunin havde ophørt at leve iblandt dem, vedblev hans store, ædle Aand at inspirere dem.

Jeg vendte tilbage fra min Rejse med bestemt formede sociologiske Begreber, som jeg senere i mit Liv har beholdt og stadig søgt at udvikle i fastere og tydeligere Former.

Der var imidlertid ét Punkt, som jeg ikke kom over uden igennem megen Tænkning og mange vaagne Nætter. Jeg saa' klart, at den umaadelige Forandring, der vilde bringe alt, hvad der er nødvendigt for Liv og Produktion over i Hænderne paa Samfundet – det være i Form af en Folkeregering af Social-Demokrater eller frie Foreninger af frit forbundne Grupper, som Anarkisterne siger – vilde medføre en Revolution, langt voldsommere end nogen, Historien endnu har kunnet opvise. I en saadan Revolution vilde Arbejderne ikke staa overfor en raad-den, aristokratisk Generation, som den, de franske Republikanere og Landboere kæmpede imod i det forløbne Aarhundrede – og denne Kamp var fortvivlet nok – men de vilde have de langt kraftigere og mere aandeligt udviklede Mellemlasser til Modstandere, der igen har hele den moderne Stats udviklede Maskineri til deres Disposition. Jeg havde lagt Mærke til, at ingen Revolution – den være sig fredelig eller voldsom – nogensinde har fundet Sted, uden at de nye Ideer har gennemsvivet endog selve den Klasse, hvis økonomiske og politiske Privilegier den angriber. Jeg havde selv været Vidne til Livegenskabets Ophævelse, og det stod klart for mig, at hvis ikke en Del af Godsejerne selv havde følt det uretfærdige i deres Stilling, vilde de Livegnes Frigørelse aldrig være bleven gennemført saa fredeligt, som den blev i 1861. Og jeg saa' nu, at Spørgsmaalet om bedre Lønninger for Arbejderne beskæftigede Mellemlasserne selv.

Desuden begyndte jeg langsomt at forstaa, at Revolutioner – det vil sige Perioder, hvor Udviklingen undergaar en hurtig og voldsom Forandring – er lige saa naturlige for det menneskelige Samfund, som den uophørlige, langsomme Udvikling, der stadig foregaar indenfor Civilisationen. Hvergang en af disse omvæltende Perioder er i Anmarsch, giver den sig til Kende ved Udbrud af Borgerkrig i større eller mindre Omfang. Det væsentligste Spørgsmaal bliver saaledes ikke, hvorledes man skal undgaa Revolutioner, men snarere, hvorledes man skal naa det største Resultat, uden at Borgerkrigen bliver i Forhold dertil, med andre Ord med saa faa Ofre som muligt og uden at den gensidige Bitterhed sætter for dybe Spor. Der gives kun ét Middel til at naa saa vidt, og det er, at den undertrykte Del af Samfundet har det klareste mulige Begreb om, hvad det er, den tilstræber, og hvorledes den vil søge at opnaa det, samt at den er gennemtrængt af den Begejstring, der er nødvendig for Fuldblindelsen. Kun i det Tilfælde kan den vente, at de bedste og aandelig dygtigste Kræfter iblandt den privilegerede Klasse skal slutte sig til dens Sag.

Kommunen i Paris var et frygteligt Exempel paa et Oprør med ufærdige Idealer.

Men naar der saaledes – efter min Overbevisning – gives Perioder i Samfundets Udvikling, hvor Konflikter er absolut uundgaaelige, og Borgerkrigen bryder ud, helt uafhængig af de enkeltes Vilje, saa lad i hvert Fald disse Konflikter hvile paa faste, klare Former og ikke paa uudviklede Ideer, ikke paa Punkter af underordnet Betydning – thi det formindsker ikke Konflikten Voldsomhed – men derimod paa brede, løftende Ideer, der kan begejstre ved deres Storhed! Den Strid, der udkæmpes for at naa et stort Maal, vil rense Luften, og Antallet af

Ofre paa begge Sider vil blive langt mindre, end hvis Striden drejer sig om Spørgsmaal af underordnet Betydning; thi i en saadan Strid har Menneskets lavere Instinkter frit Spillerum.

Med disse Ideer vendte jeg tilbage til Rusland.

X.

Jeg havde paa min Rejse købt en Mængde Bøger og en hel Samling socialistiske Aviser. I Rusland var den Slags Litteratur selvfølgelig paa det strængeste forbudt af Censuren, og selv i Belgien kunde man ikke faa socialistiske Blade at købe. »Skal jeg virkelig skille mig ved alt dette?« spurgte jeg mig selv, »naar Alexander og mine Venner vil sætte Pris paa at læse det?« og jeg besluttede at gøre, hvad jeg kunde for at faa mine Bøger og Blade med ind i Rusland.

Jeg rejste over Wien og Warschau til St. Petersborg. Ved den polske Grænse lever der en Mængde Jøder af Smugleri, og jeg tænkte, at naar jeg blot kunde være saa heldig at faa fat paa en af dem, vilde jeg kunne faa min Kontrebande sikkert over Grænsen. Imidlertid vilde det næppe være raadeligt at staa af ved en lille Station før Grænsen og der give sig til at gaa paa Jagt efter en Smugler, og jeg bestemte mig derfor til at gaa med en Sidebane til Krakau i det Haab i Polens gamle Hovedstad lettere at kunne finde den Mand, jeg søgte. Jeg kom om Aftenen til den engang saa berømte By og gik tidlig næste Morgen ud paa min Expedition. Men jeg blev helt forvirret; thi ved hvert Gadehjørne og paa Torvet, som ellers næsten laa øde, var der fuldt af Jøder – klædt i den traditionelle lange Kappe og med langt Haar – de ventede alle paa, at en forbipasserende polsk Adelsmand eller Handelsmand skulde faa Brug for deres Hjælp til at løbe Ærinder eller besørge en Kommission. Her stod jeg og vidste ikke, hvad jeg skulde gøre, jeg søgte kun én eneste Jøde, og her var en hel Overflod af dem! Hvem af dem skulde jeg tiltale? Jeg gjorde en Runde igennem Byen og besluttede saa i min Raadvildhed at henvende mig til ham, der stod lige udenfor Hotellet, jeg var taget ind i – et stort gammelt Palads, hvis Sale i tidligere Tider havde rummet et fornemt og glad Selskab, men som nu havde den mere prosaiske Opgave at give et Par enkelte Rejsende Ly. Jeg forklarede Manden ved Døren, at jeg havde en Del Lektüre, som jeg gjerne vilde have smuglet ind i Rusland.

»Det er en ganske simpel Sag,« svarede Jøden »Jeg skal sende Repræsentanten for det internationale Export-Selskab for Klude og Ben hen til Dem, det er det Selskab, der driver den største Smuglerforretning i Verden, og det kan sikkert hjælpe Dem.« En halv Time senere kom han op paa mit Værelse sammen med en meget elegant ung Mand, der talte Russisk, Tysk og Polsk med stor Færdighed; det var Repræsentanten for det omtalte Selskab. Han saa' paa min Bogpakke, vejede den i Hænderne og spurgte, hvad Slags Lektüre det var.

»En Lektüre, der er strængt forbudt af den russiske Censur,« svarede jeg. »Det er af den Grund, jeg søger at faa den smuglet ind.«

»Bøger er egentlig ikke noget, vi giver os af med,« sagde han, »det er nærmest kostbare Silkestoffer, vi befordrer. Hvis jeg skulde betale mine Folk efter Vægt, overensstemmende med vor Tarif for Silketøjer, vilde det være en ganske enorm Pris, jeg kom til at forlange af Dem. Og sandt at sige føler jeg heller ikke synderlig Lyst til at blande mig i Bog-Affærer – det mindste Uheld er tilstrækkeligt til at »man« gør en politisk Sag ud af det, og det vil koste det internationale Klude- og Ben-Selskab ganske svimlende Summer at komme klar af den Historie!«

Jeg maa vistnok have set meget skuffet ud; thi den unge elegante Mand tilføjede hurtigt: »Men han der« (han pegede paa Jøden fra Hotellet) »kan nok ordne det paa en eller anden Maade for Dem!«

»Det kan jeg maaske nok,« faldt den anden gemytlig ind: »Der er jo mange Maader, hvorpaa man kan skaffe Udvej for at hjælpe Herren!«

Saa gik de begge, og en Times Tid senere kom min Jøde tilbage med en anden ung Mand. Han tog uden videre min store Pakke, lagde den paa Gulvet ved Siden af Døren, og sagde: »Det er godt! Hvis De rejser i Morgen tidlig, vil De finde Deres Bøger ved den og den Station i Rusland« – og han forklarede mig derpaa nærmere, hvorledes Sagen skulde gribes an.

»Hvor meget skal De have?« spurgte jeg.

»Ja, hvor meget har De tænkt at give?« svarede han.

Jeg tømte min Pung paa Bordet og sagde: »Det er alt, hvad jeg har. Saa meget behøver jeg til min Rejse – jeg kan godt køre paa tredje Klasse – Resten er Deres!«

»Hov! Hov!« udbrød de begge paa én Gang. »Hvad skal det sige! Tror De, at saadan en fin Herre kan rejse paa tredje Klasse? Det gaar aldrig i Livet an – ikke paa nogen Maade! Vi er da ikke Landevejs-Røvere, men ærlige Handelsfolk!«

Resultatet blev, at den unge Mand fik otte Rubler for at bringe Bøgerne over Grænsen og Kommissionæren en Rubel for sin Ulejlighed, ingen af dem var til at formaa til at tage imod mere. Jeg havde ofte hørt Tale om, hvor ærlige de jødiske Smuglere ved Grænsen var, men havde dog ikke ventet at faa et saa slaende Bevis derfor. Da vore Kredse senere hen indførte saa mange forbudte Bøger fra Udlandet, og endnu senere da Oprørere og Emigranter saa hyppigt passerede Grænsen, er det aldrig nogensinde hændet, at en af disse Smuglere har bedraget eller forraadt nogen, ja end ikke benyttet sig af særegne Omstændigheder til at forlange en ublu Pris for deres Hjælp.

Næste Dag forlod jeg Krakau, og ved den bestemte Station kom en Portier hen til min Kupé og sagde med saa høj Stemme, at Gendarmen, der gik paa Perronen, kunde høre det: »Her er Vadsækken, som Deres Højhed lod blive staaende forleden!« og dermed rakte han mig min dyrebare Bogskat.

Jeg var saa fornøjet over, at alt var gaaet saa godt, at jeg ikke standsede i Warschau, men kørte lige igennem til St. Petersborg, hvor Alexander ventede paa mig.

XI.

Iblandt den dannede russiske Ungdom var der efterhaanden voxet en stor og mægtig Bevægelse op. Live-genskabet var afskaffet, men i de to Hundrede og halvtresindstyve Aar, hvori det havde bestaaet, havde der udviklet sig en Mængde Uvaner, der ikke lod sig saa let udrydde. Husligt Slaveri, absolut Mangel paa Hensyn til den enkeltes Individualitet, Fædrenes Despotisme og forstilt Underkastelse fra Hustruernes, Sønnernes og Døtrenes Side var Ting, der hørte til Dagens Orden.

I Begyndelsen af Aarhundredet fandtes der overalt i Europa en god Portion Despotisme indenfor Hjemmene – Thackerays og Dickens' Romaner vidner derom – men intet Steds havde Tyranniet naaet en saadan Udvikling som i Rusland. Sædvaner, Skikke og Tænkemaade var præget deraf, og selv de bedste i Tiden ydede deres Tribut til disse Produkter af Trældoms-Perioden. Loven kunde ikke ramme noget af alt dette, kun en kraftig social Bevægelse, der angreb Tingene fra Roden af, vilde være i Stand til at bevirke en Reform i det daglige Livs Vaner og Vedtægter. I Rusland antog denne Bevægelse – Individets Kamp for Retten – en langt voldsommere Karakter end noget andet Steds i Vest-Europa eller Amerika. »Nihilisme« var det Navn, Turgeniew gav Bevægelsen i sin opsigtvækkende Roman »Fædre og Sønner«.

I det vestlige Europa opfattes denne Bevægelse meget hyppigt forkert, i Pressen er Nihilismen saaledes næsten altid ensbetydende med Terrorismen. De revolutionære Uroligheder, der brød ud i Rusland henimod Slutningen af Alexander den Andens Regeringstid og endte med hans tragiske Endeligt, bliver altid betegnede som Nihilisme – dette er imidlertid en Fejltagelse. At forvexle Nihilisme med Terrorisme er ligesaa forkert som f. Ex. at sammenblande en filosofisk Bevægelse med en politisk, Stoicisme eller Positivismen med Republikanisme.

Terrorismen fremstod paa et bestemt givet historisk Tidspunkt og igennem visse særlige Former, som den politiske Kamp antog; den har haft sin Levetid og er atter død, muligvis kan den leve op og dø engang til; men Nihilismen har sat sit Præg paa de dannede Klassers Liv i Rusland, og dette Præg vil endnu i mange Aar ikke udviskes. Det er Nihilismen, befriet for nogle af de Slakker, som er uundgaaelige ved enhver ny Bevægelse, der giver Livet iblandt saa mange af de dannede Russere denne særegne Karakter, som vi Russere beklager ikke at finde blandt Vest-Europæerne, og det er atter Nihilismen i en af sine mange Aabenbaringer, der giver en Del af vore Skribenter hin mærkelige Oprigtighed, denne Vane til »at tænke højt«, som forbavser europæiske Læsere.

Det første, Nihilisten gjorde, var at erklære Krig imod alt, hvad der kunde komme ind under »Civilisationens konventionelle Løgne«. Absolut Sandfærdighed var hans Særkende, og som Følge deraf forkastede han – og søgte at paavirke andre til det samme – alle Slags Fordomme og Skikke, som hans egen sunde Forstand ikke

kunde billige. Han vilde ikke bøje sig for anden Autoritet end Fornuften, og han gjorde Oprør imod hvilket som helst mer eller mindre maskeret Udtryk for Sophisme, som han traf paa i det sociale Liv.

Han brød selvfølgelig med Fædrenes Overtro, og var i Følge sine philosophiske Begreber en Positivist, Agnostiker, Spencerianer eller videnskabelig Materialist; men det faldt ham aldrig ind at angribe den simple, inderlige religiøse Tro, der er en psykologisk Nødvendighed for Følelseslivet, hvorimod han haardnakket bekæmpede Hykleriet, denne ydre Maske for en Religion, som Folk anlægger og atter til Tider kaster fra sig som unyttig Ballast.

Det civiliserede Menneskes Liv er fuldt af smaa, konventionelle Løgne. Naar Mennesker, der ikke kan udstaa hverandre, mødes paa Gaden, sætter de et straalende Ansigt op, som om der hændte dem noget meget behageligt; Nihilisten derimod smiler kun til dem, som han virkelig er glad for at se. Alle Former for en rent ydre Høflighed, der for det meste kun er Forstillelse, er ham imod, og nærmest som en Protest imod Fædrenes glatte Smidighed antager han i sit Væsen en vis ydre Barskhed. Han har set disse Fædre optræde som rene Barbarer overfor deres Hustruer, Børn og Livegne og samtidig hørt dem tale som sentimentale Idealister, og han oprøres imod den Slags Idealisme, som til Trods for sine højtravende Fraser dog nok saa nydeligt forstaaer at forlige sig med de alt andet end ideale Forhold, der findes i Rusland. Ogsaa Kunsten hørte til de Ting, Nihilisten lod haant om. Det fyldte ham med den dybeste Uvilje at høre de evige Talemaader om Skønhed, Kunstens Ideal, Æsthetik o. s. v., som Folk saa gærne slog om sig med, medens samtidig enhver Kunstgenstand blev købt for Penge, der var afpressede den forsultne Bonde eller den usselig betalte Arbejder. Den skarpe Dom over Kunsten, som senere en af Aarhundredets største Kunstnere, Tolstoy nemlig, har fældet, fandt hos Nihilisten Tilslutning i følgende Udtalelse: »Et Par Støvler er en nyttigere Ting end Eders Madonnaer og al Eders opstyltede Tale om Shakespeare, o. s. v.!«

Ægteskab uden Kærlighed og Fortrolighed uden Venskab fordømtes strængt. Den unge, nihilistisk paavirkede Pige, der af sine Forældre holdtes som en Dukke i en Dukkestue og skulde tvinges til at gøre et Fornuftparti, foretrak at forlade sit velhavende Hjem og sine Silkekjoler; med Haaret kort afklippet og i en tarvelig sort Kjole søgte hun at blive optaget ved en af de kvindelige Læreanstalter og saaledes at naa personlig Uafhængighed. Den gifte Kone, der følte, at hendes Ægteskab ikke længer var, hvad det burde være, at hverken Kærlighed eller Venskab forbandt hende med den, der for Loven betragtedes som hendes Mand, foretrak helt at bryde dette Baand. Hun udsatte ofte sig selv og sine Børn for Fattigdom og Ensomhed, for ikke at vedblive at leve paa en Løgn.

Nihilistens Sandhedskærlighed viste sig i de mindste Enkeltheder i hans daglige Liv. Han foragtede alle konventionelle Talemaader og udtrykte sine Meninger paa en ligefrem, kort Maade, ja yndede endog at optræde med en vis ydre Bryskhed.

I Irkutsk havde vi en Klub, hvor vi plejede at komme sammen en Gang om Ugen, og der blev danset en Del. Jeg var en Tid hyppig Gæst ved disse Sammenkomster; men efterhaanden som mit Arbejde voxede, fandt jeg ikke Tid til at gaa derhen. Efter at jeg i flere Uger ikke havde vist mig i Klubben, spurgte en af Damerne en Aften en Ven af mig, hvorfor jeg aldrig mere kom til Soiréerne. Min Ven svarede lidt hensynsløst: »Han tager sig nu en Ridetur, naar han trænger til Motion!« »Men selv om han ikke vil danse, kunde han dog gærne komme og tilbringe et Par Timer sammen med os!« bemærkede en anden af Damerne. »Hvad skulde han det for?« svarede min nihilistiske Ven. »Skulde han maaske sidde her og konversere om Moder og Pelsværk? – Nej, det har han faaet nok af!« »Da véd jeg dog, at han hyppigt besøger Frøken N. N.« bemærkede en af de unge Damer frygtsomt. »Det er sandt!« svarede min Ven paa sin lidet kavallermæssige Maade, »men det er en ung Pige, der studerer, og han hjælper hende med Tysk«. Denne Samtale havde til Følge, at de fleste unge Damer i Irkutsk begyndte at bestorme Alexander, min Ven og mig med Spørgsmaal om, hvad de helst burde læse og lære. Med samme usminkede Ligefremhed udtalte Nihilisten sig overfor alle, som han kendte. Han sagde, at det var det rene Hyklerti at tale om »de stakkels fattige Mennesker«, saa længe man selv sad lunt inden Døre i rigt udstyrede Sale og ikke betalte »de stakkels Mennesker« ordentligt for deres Arbejde; og det generede ham ikke det ringeste at sige til en overordnet Embedsmand, at han, saa længe han ikke bekymrede sig en Smule om de Mennesker, han var sat til at regere over, simpelt hen var en Tyv! Med samme Frejdighed haanede han den Kvinde, der gik op i Tant og Fjas; til en smuk ung Pige kunde han meget godt falde paa at sige: »Hvor kan

det dog være, at De ikke skammer Dem over at tale om saa ubetydelige, dumme Ting, og at De gider gaa med en Chignon af forlorent Haar?»

Nihilisterne søgte i Kvinden en Kammerat, en menneskelig Personlighed, ikke en »Pyntedukke«, og det faldt ham ikke ind at vise hende nogle af disse mange smaa Høfligheds Hensyn, som ellers Mænd plejer at bæere »det svage Køn« med. Naar en Dame traadte ind i Værelset, sprang Nihilisten ikke strax op fra sin Stol for at tilbyde hende den, undtagen hvis han saa, at hun var træt, og at der ikke var nogen anden ledig Plads. Han var overfor Kvinden ikke anderledes, end han var overfor en Kammerat af sit eget Køn; men hvis en Dame fortalte ham, at hun ønskede at lære et Fag, som han kunde, saa betænkte han sig ikke paa hver Aften, om det skulde være, at vandre til den modsatte Ende af Byen for at give hende en Time – og det selv om hun var helt fremmed for ham. Den samme unge Mand, der ikke vilde røre en Haand for at række en Dame en Kop Té, vilde uden Opfordring overlade en Undervisningstime, som han maaske lige havde faaet, og som var nødvendig for hans Udkomme, til en ung fattig Pige, der var kommen til Hovedstaden for at studere, idet han sagde, at det var lettere for ham som Mand at finde Arbejde.

To store russiske Forfattere, Turgeniew og Goncharoff har forsøgt at fremstille denne nye Type i deres Romaner. Goncharoff har i »Afgrund« kun skabt en Karrikatur deraf, idet han fremfører en sand, men absolut urepræsentativ Type for Nihilismen. Turgeniew var altfor stor en Kunstner og nærede selv for megen Beundring for denne nye Klasse Mennesker, til at han skulde tegne en Karrikatur; men selv hans Nihilist, Bazaroff tilfredsstillede os ikke helt. Vi fandt ham altfor haard, i Særdeleshed i Forholdet til hans gamle Forældre, og hvad vi fremfor alt bebrejdede ham, var hans tilsyneladende Ligegyldighed over for hans Borgerpligter. Nihilismen var med sine Fordringer om Ret for Individet og sin Forfølgelse af Hykleriet kun Begyndelsen til en højere udviklet Klasse Mænd og Kvinder, ligestillet i Frihed og opfyldt af en stor Sag. I Chernyshevskys Nihilister, saaledes som han fremstillede dem i sin som Kunstværk langt mindre værdifulde Novelle »Hvad kan der gøres?« fandt vi langt bedre Portræter.

»Det Brød er bittert, som er bagt af Slaver!« skrev vor store Digter Nekrasoff. Den unge Generation nægtede ligefrem at spise dette Brød, at nyde godt af Forældrenes Rigdomme, som var tilvejebragt ved Trællearbejde – enten Arbejderne nu virkelig var Livegne eller kun Slaver af det industrielle System.

Med Forbavelse læste hele Rusland i Anklagen imod Karakozoff og hans Venner, at disse unge Mænd, der ejede betydelige Formuer, plejede at bo tre eller fire sammen i ét Værelse og aldrig at bruge mere end ti Rubler hver om Maaneden til alle Udgifter; deres Formue gav de til de fælles Foreninger, fælles Værksteder o. s. v. Fem Aar senere gjorde Tusinder af unge russiske Mænd og Kvinder det samme. Deres Feltraab var: »V narod!« (til Folket – med Folket!) I Aarene mellem 1860–65 foregik der indenfor næsten hver eneste velhavende Familie en bitter Strid mellem Fædrene og de unge Sønner og Døtre. En Mængde unge Mænd forlod den militære Tjeneste, Kontoret eller Butikken og rejste til Universitetsbyerne. Unge Piger, der var opdragte i de fornemste aristokratiske Huse, rejste uden en Skilling i Lommen til St. Petersburg, Moskow og Kiew for at lære en eller anden Gærning, der kunde sætte dem i Stand til at staa paa egne Ben og derved frigøre dem for det forhadte Aag i Hjemmet. Efter haarde og bitre Kampe lykkedes det mange af dem at naa dette Maal, og de ønskede nu at bruge deres Frihed – ikke til Fordel for dem selv, men for Folket, som de vilde undervise og hjælpe paa alle Maader for at løfte det op af det Mørke og den Elendighed, det levede i.

I hver eneste By i Rusland, i hver Del af St. Petersburg dannede der sig smaa Foreninger for Selvudvikling og Selvstudium. Man læste videnskabelige og historiske Værker og diskuterede bagefter det, man havde læst. Hensigten med al denne Læsen og Diskussion var at forsøge at klare det store Spørgsmaal, som skarpere og skarpere formede sig for dem: »Paa hvad Maade kan vi bedst hjælpe Masserne?«

Efterhaanden kom de til det Resultat, at den eneste Maade, hvorpaa de virkelig kunde gøre Nytte var at bosætte sig iblandt Almuen og leve det samme Liv som den. De unge Mænd tog til Landsbyerne som Læger, Lærere, Skrivere, ja endog som Markarbejdere, Smede, Tømrere o. s. v. De unge Piger tog Lærerinde-Examen, blev Jordmødre eller Sygeplejersker og bosatte sig ligeledes paa Landet; det var den fattigste Del af Befolkningen, de ydede deres Hjælp.

De gjorde alt dette uden at have Idealer om social Omforming eller at nære revolutionære Tanker, men simpelt hen kun, fordi de ønskede at meddele Masserne nogle af de Kundskaber, som havde hjulpet til at frigøre dem selv.

Da jeg kom tilbage fra Schweiz, fandt jeg denne Bevægelse i fuld Gang.

XII.

Jeg tøvede selvfølgelig ikke med at gøre mine Venner bekendt med mine Bøger og de Indtryk, jeg havde faaet af den internationale Arbejder-Forening. Ved Universitetet havde jeg saa at sige ingen Venner; jeg var ældre end de fleste af mine Medstuderende, og i den unge Alder gør nogle faa Aar stor Forskel; dertil kom, at de dygtigste og bedste iblandt de Unge efter de nye skærpede Regler for Optagelse ved Universitetet slet ikke mere fik Adgang dertil, idet de allerede blev udviste, mens de gik paa Gymnasierne. De fleste af mine Medstuderende var skikkelige, flittige unge Mænd, der ikke bekymrede sig om stort andet end om deres Studier.

Kun en eneste af dem var bleven min Ven; det var Dmitri Kelnitz. Han var født i Syd-Rusland, og kunde til Trods for sit tyske Navn knapt nok et Ord Tysk, ligesom hans Udseende snarere bar Præg af Sydlændingen end af Tyskeren. Han var ualmindelig intelligent, havde læst meget og tænkt meget over, hvad han læste. Han elskede Videnskaben og havde den dybeste Respekt for den; men som saa mange af os, kom han snart til det Resultat, at det vilde være det samme som at træde over i Philisternes Lejr, hvis han valgte den videnskabelige Løbebane, og at der var mere end nok af Arbejde, der i langt højere Grad fordrede hans Evner og Kræfter. Efter at have studeret ved Universitetet i to Aar forlod han det og helligede sig nu helt det sociale Arbejde. Han boede snart her, snart der, jeg betvivler, at han i det hele taget havde nogen fast Bopæl. Det hændte ofte, at han kom op til mig og bad om nogle Ark Papir; naar han havde faaet, hvad han ønskede, satte han sig ned ved et Hjørne af mit Bord og arbejdede flittigt i et Par Timer paa en eller anden Oversættelse. Den Smule, han fortjente paa denne Maade, var mere end tilstrækkelig til at dække hans beskedne Udgifter. Naar han havde endt sit Arbejde, skyndte han sig videre; der var altid en eller anden af Vennerne, der trængte til hans Hjælp, og han betænkte sig ikke paa at gaa lange Veje, naar det gjaldt om at gøre noget for andre. Han var, som jeg har sagt, et ualmindelig begavet Menneske, og i Evropa vilde en Mand med langt ringere Evne have naaet en høj politisk Stilling; men Kelnitz nærede ingen saadan Ærgærrighed; for ham var intet Arbejde for ringe. Dette Træk var imidlertid ikke egent for ham alene, men var i høj Grad udviklet hos alle, som i nogle Aar havde levet i de Kredse.

Ikke længe efter min Tilbagekomst opfordrede Kelnitz mig til at træde ind i en Forening, der iblandt Ungdommen var kendt som »Tchaykovskys Kreds«. Under det Navn kom denne Forening til at spille en betydelig Rolle i Ruslands sociale Udvikling, og under det Navn vil den blive bevaret i Historien. Jeg kendte allerede Tchaykovsky og nogle faa af Medlemmerne. Tchaykovsky havde strax ved vort første Møde vundet mit Hjærte, og vort Venskab har nu bestaaet uforandret i over syv og tyve Aar.

Tchaykovskys Kreds var fra Begyndelsen af kun en lille Gruppe unge Mænd og Kvinder, der var traadt sammen med det Formaal for Øje at lære og at udvide deres Kundskaber; men med Aarene blev Maalet større. Man begyndte at virke for gode Bøgers Udbredelse. Lasalle, Berwi og russiske historiske Værker blev af Medlemmerne fordelt imellem de Studerende i Byerne. Det varede ikke længe, førend der i hver By af Betydning i Kejserrigets otte og tredive Provinser, fandtes en Afdeling, hvis Opgave det var at uddele Bøger. Følgende Tidens Strøm og opildnet ved Meddelelserne om Arbejderbevægelsens hurtige Udvikling i det vestlige Evropa blev Kredsen lidt efter lidt et Centrum for socialistisk Propaganda iblandt Ungdommen, og en skøn Dag var Isen brudt imellem Studenterne og Arbejderne i St. Petersborg og i flere af Provinserne. Saaledes var Forholdene, da jeg i Foraaret 1872 traadte ind i Foreningen.

Alle hemmelige Selskaber bliver skarpt forfulgte i Rusland, og en vesteuropæisk Læser venter maaske, at jeg skal meddele ham, hvilke Forpligtelser jeg maatte gaa ind paa, og hvilken Ed jeg maatte aflægge for at finde Optagelse. I saa Tilfælde maa jeg skuffe ham, der var og kunde i Følge hele Sagens Natur intet være af den Slags; thi os forekom saadanne Ceremonier kun latterlige, og Kelnitz vilde have været den første til at haane enhver, der var kommen med Forslag i den Retning. Foreningen havde ikke engang Love.

Kun de blev optagne som Medlemmer, der var godt kendte og prøvede igennem adskillige Forhold, og om hvis Paalidelighed man følte sig fuldt forvisset. Førend det nye Medlem blev optaget, drøftede man hans Karakter med den Uforbeholdenhed og Ligeformhed, som karakteriserer Nihilisten, og den mindste Skygge af Tvivl om vedkommendes Ærlighed og gode Mening var tilstrækkelig til at nægte ham Adgang. Tchaykovskys Kreds

nærede ingen Ærgærrighed om at imponere med Antallet af sine Medlemmer og ikke heller om at samle alle de forskellige Bevægelser, der foregik indenfor Ungdommen, i sin Haand; den stod i venskabelig Forbindelse med de fleste af disse Foreninger, men gjorde ikke Forsøg paa at berøve dem deres Uafhængighed. Den foretrak at være en Samling inderligt forbundne Venner. Jeg har aldrig nogensinde truffet saa mange moralsk overlegne Mænd og Kvinder, som jeg allerede ved det første Møde lærte at kende i Foreningen, og jeg er endnu stolt af at være bleven modtaget iblandt dem.

XIII.

Paa den Tid, jeg fandt Optagelse i Tchaykovskys Kreds, var Medlemmerne iøvrigt ifærd med at drøfte den Retning, deres Virksomhed burde tage. Nogle stemte for at vedblive med den radikale og sociale Propaganda iblandt Ungdommen; men andre mente, at deres Hovedvirksomhed burde henlægges iblandt Bønderne og Arbejdsmændene i Byerne.

I alle de Hundreder af Foreninger og Selskaber, som dengang dannedes i Hovedstaden og i Provinserne, førtes der lignende Diskussioner, og i de fleste vandt det andet Program Overhaand over det første.

Hvis den russiske Ungdom kun ad abstrakt Vej var kommen til Socialismen, vilde den muligvis have følt sig tilfreds med, at de socialistiske Principper var blevne forklarede, medens den samtidig havde drevet en eller anden politisk Agitation. I Europa og Amerika er der mange af Mellemlklassens socialistiske Politikere, der gaar den Vej, men vor Ungdom er ikke bleven til Socialister igjennem Theorier, men ved at leve sammen med Arbejderne, ved i deres Kredse ikke at gøre Forskel paa dit og mit og ved at give Afkald paa Rigdomme, de havde arvet efter deres egne Forældre. De har overfor Kapitalen fulgt den Anvisning, som Tolstoy raader til overfor Krigen, og det er, at Folk i Stedet for at kritisere den, og samtidig vedblive at bære den militære Uniform, én for én skulde nægte at være Soldat og at bære Vaaben. Paa samme Maade nægtede den russiske Ungdom at drage personlig Fordel af Fædrenes Rigdom. Saadanne Unge maatte nødvendigvis finde deres Plads iblandt Folket. Det var ingen organiseret Bevægelse; men en af disse Masse-Rejsninger, der ganske naturligt finder Sted til bestemte Tider, som Følge af en vaagnende Samvittighed hos Menneskene. Og da nu de smaa organiserede Grupper var dannede med det Formaal at vække Friheds-Ideer i Rusland, saa blev de nødvendigvis tvungne til at føre deres Propaganda videre til Bønderne og de store Byers Arbejderbefolkning. Utallige Skribenter har søgt at forklare den folkelige Retning, som Bevægelsen antog, som noget, der var paaført den udefra, og med en vis Forkærlighed hentydede man til »fremmede Agitatorer«. Sandt nok havde den internationale Arbejder-Forening en stærkt inspirerende Indflydelse paa os, og vor Ungdom lyttede med Begeistring til Bakunius vældige Røst. Men Bevægelsen »V narod« (til Folket!) havde en dybere Grund og begyndte længe før, fremmede Agitatorer havde talt til den russiske Ungdom, ja endog før den internationale Arbejder-Forening blev dannet. Den levede allerede i 1866 i de Karakozoff'ske Kredse; Turgeniew saa' den komme og hentydede allerede 1856 til den. Jeg gjorde, hvad jeg formaaede for at fremme denne Bevægelse indenfor Tchaykovskys Kreds; men jeg arbejdede kun med Strømmen, som var langt stærkere end den enkeltes Kraft.

Vi talte selvfølgelig ofte om, hvor nødvendigt det var at faa en Agitation i Gang imod vort uindskrænkede Regeringssystem. Vi saa' allerede nu, at en Mængde af Bønderne gik deres uundgaelige og fuldstændige Ruin i Møde, ikke alene fordi de maatte betale de vanvittige Afgifter, men nok saa meget, fordi de i deres Angst for ikke at kunne betale, solgte aldeles meningsløst væk af deres Kvæg. Hvad vi dengang forudsaa, er nu sket i langt større Udstrækning, end vi formodede. Vi vidste, og fik daglig flere og flere Beviser for, at Landet i alle Retninger blev plyndret og flaaet af Embedsstanden. Vi oplevede til Stadighed, at vore Meningsfæller fik natlige Besøg af Politiet, forsvandt i Fængslerne og senere blev forviste til usselige Landsbyer i de fjærnest liggende Dele af Rusland. Intet Under, at vi under de Forhold følte Kampen imod den frygtelige Overmagt som en Nødvendighed.

Hele den unge Generation blev gennemgaaende behandlet som »mistænkelig« og stempledtes af Katkoff som »en Fjende af Regeringen«. Naar en ung Pige gik med kort afklippet Haar og blaa Brillen, og en ung Mand om Vinteren gik med et skotsk Plaid i Stedet for Overfrakke, blev dette taget for et Tegn paa »politisk Upaalidelighed«. Hvis en Student hyppigt fik Besøg af andre Studerende, blev hans Bolig med kortere eller længere Mellemrum undersøgt af Regerings-Politiet. Og hvis en ung Mand blot i mindste Maade mistænktes for

at høre til de Upaalidelige, var det nok til at lade ham arrestere eller sende i Forvisning til en fjærn Provins i Ural »paa ubestemt Tid«, som der sagdes. Selv dengang Tchaykovskys Kreds ikke gjorde andet end at uddele Bøger, som alle var tilladt af Censuren, blev Tchaykovsky to Gange arresteret for en Tid af fire eller sex Maaneder, og da man endelig løslod ham af absolut Mangel paa Bevismateriale, blev der sagt ham, at næste Gang han blev arresteret, vilde han strax blive sendt til Sibirien. Det var i Virkeligheden Kejser Alexander den Andens Yndlingsdrøm at grunde en By et Steds ude i Stepperne, hvortil alle mistænkelige unge Mænd og Kvinder skulde sendes, og som Dag og Nat skulde bevogtes af Kosak-Patrouiller. Og naar han ikke udførte denne Drøm i Virkeligheden, var det ene og alene Angsten for den Fare, en saadan By en skøn Dag kunde blive til.

Strax efter at Loven om Selvstyre for enkelte russiske Provinsers vedkommende var bleven kundgjort, gjorde Regeringen alt, hvad der stod i dens Magt for at beskære Loven og gøre den til en ren tom Ordlyd. Ethvert Forsøg fra Kommunens Side paa at tage Initiativet til Forbedringer, det være sig indenfor Skolerne, Agerbruget eller Hygiejnen, blev af Regeringen mødt med Mistro, ja ligefrem Had og af Katkoffs Moskower-Avis stemplet som Separatisme og som Oprør imod Enevælden.

Hvis nogen vilde skrive den sandfærdige Beretning om Lærerseminariet i Tver f. Ex. eller et andet lignende Foretagende i en Land-Kommune fra de Aar, vilde ingen Vest-Europæer og især ingen Amerikaner tro, hvad han læste. I flere Kommuner blev de fornemste Medlemmer af Kommuneraadet afsatte og fik Befaling til at drage bort fra Provinsen og deres Ejendomme, kun fordi de havde dristet sig til i den mest loyale Form at indsende et Andragende til Czaren med Bøn om Rettigheder, som i Virkeligheden tilkom Kommunen i Følge Loven. De mindre fornemme Medlemmer af Provinsstyrelsen, som Lærere, Læger, o. s. v. fik uden videre Ceremonier en kategorisk Befaling fra den almægtige og frygtede Tredje Afdeling om inden fire og tyve Timer at være ude af Kommunen. Det er ikke længer siden end forrige Aar, at en Dame, der er gift med en rig Godsejer, som er Medlem af Kommuneraadet, og som interesserer sig meget for Undervisningsvæsenet inviterede otte Skolelærere til et Selskab i Anledning af hendes Fødselsdag. Dagen efter fik hun Besøg af Stedets Politi-Embedsmand, der opfordrede hende til at sige ham Navnene paa de otte Lærere, for at han kunde bringe Oplysningerne videre til Politi-Myndighederne. Damen nægtede bestemt at opgive Navnene. »Nuvel, jeg skal nok selv vide at skaffe mig de fornødne Oplysninger!« svarede Politiofficeren, »og derefter gøre min Rapport. Lærere maa ikke komme sammen, og det er min Pligt at melde Sagen!« I dette Tilfælde beskyttede Damens højtstaaende Stilling Lærerne imod større Ubehageligheder; men hvis disse otte Mænd var mødtes i en af deres egne Boliger, vilde i hvert Fald Halvdelen af dem have faaet deres Afsked, og hvis der under Politiets Razzia var undsluppet en af dem et hæftigt Ord, vilde vedkommende strax være bleven sendt til Ural. Se, det er, hvad der hænder nu til Dags; men dengang var Forholdene endnu langt værre.

Da jeg arvede Tambow-Godset efter min Fader, tænkte jeg en Tidlang alvorligt paa at bosætte mig der og arbejde flittigt paa at forbedre de lokale Forhold; nogle af Bønderne og de fattigste iblandt Præsterne opfordrede mig dertil. En Dag, da flere af dem var hos mig, gjorde jeg dem følgende Spørgsmaal: »Hvis jeg nu vilde oprette en Skole eller en Forsøgs-Avlsgaard eller et andet Foretagende til det fælles bedste og samtidig optraadte som Talsmand for den Bonde, man for nylig har tilføjet saa stor Uret – tror I saa, at Autoriteterne vilde give mig Handlefrihed?« »Aldrig!« svarede de alle som med en Mund. Nogle Dage senere kom en gammel graahaaret Præst til mig sammen med to af de mest indflydelsesrige Prædikanter iblandt Dissenterne og sagde: »Tal med disse to Mænd. Hvis De kan, saa gaa med dem omkring til Bønderne og tal til dem med Biblen i Haanden – De véd selv, hvad det er, De skal prædike. Intet Politi i Verden vil finde Dem, naar ikke de forraader Dem. Jeg er en gammel erfaren Mand, og jeg forsikrer Dem for, at det er det eneste, De kan gøre!« Jeg svarede rentud, at jeg ikke følte mig kaldet til at spille en Wiclefs Rolle. Men den gamle Præst havde Ret, og en Bevægelse i Lighed med den Lollard'ske er nu i hurtig Udvikling iblandt de russiske Bønder. De Grusomheder, som de fredelskende Dukhoborzer og Bonde-Dissenterne i 1898 var udsatte for – man stjal Børnene for at sætte dem i orthodoxe Munkeløstre – vil kun bevirke, at Bevægelsen voxer sig stærkere.

Spørgsmaalet om en Agitation til Fordel for en konstitutionel Forfatning vendte stadig tilbage i vore Diskussioner, men uden at føre til noget Resultat. De velhavende Klassers LigeGYldighed var haabløs, og Forbitrelsen iblandt den forfulgte Ungdom havde endnu ikke naaet det Højdepunkt, som sex Aar senere endte med Terroristernes Kamp under Exekutivkomitéen. Og det er en af de mest tragiske Ironier i Historien, at mens Kejser Alexander i sin blinde Frygt og Vrede sendte Hundreder af Unge til strængt Arbejde i Sibirien eller til at dø

en langsom Død i Landflygtighed, var det netop denne selv samme Ungdom, der værnede om hans Liv i Aarene mellem 1871 og 78. At forhindre en Gentagelse af Karakozoffs Attentat paa Kejseren var noget af det, Socialisterne ivrigst tilstræbte. Paa den Tid lød deres Program saaledes: »Sørg for at rejse en stor socialistisk Massebevægelse iblandt Bønderne og Arbejderne, men lad Czaren og hans Raadgivere være i Fred. Hvis en saadan Bevægelse først kommer i Gang, hvis Bønderne slutter sig til Arbejderne for at fordre Jorden for sig selv og de ublu Indløsningssummer ophævede, saa vil den kejserlige Regering først og fremmest søge Hjælp hos de velhavende og besiddende Klasser og sammenkalde et Parlament – akkurat som Bondeopstanden i 1789 tvang Kongemagten til at sammenkalde Nationalforsamlingen!«

Der var vel nok enkelte Mænd og mindre Grupper iblandt dem, der stadig kom tilbage til den Idé, at man burde følge Karakozoffs Exempel – Alexander den Andens Regering blev bestandig mere fortvivlende reaktionær, og man nærede et svagt Haab om, at Tronarvingen var liberal anlagt – det er et Haab, der næres til alle Tronarvinger – men de organiserede Kredse modsatte sig det paa det bestemteste og bønfuldt deres Kammerater om ikke paa nogen Maade at gribe til denne Udvej. Jeg kan her passende meddele følgende Kendsgærning, som ikke før er kommen til Offentlighedens Kundskab. Fra Syd-Rusland kom der paa den Tid en ung Mand til St. Petersborg i den bestemte Hensigt at myrde Czaren; nogle Medlemmer af Tchaykovskys Kreds fik Nys derom og brugte al deres Veltalenhed og alle deres Argumenter for at faa ham bort fra sin Plan; men da han ikke lod sig overbevise, erklærede de, at de paa enhver Maade vilde søge at hindre ham i Udførelsen af hans Ugærning, og tabte ham ikke et Øjeblik af Syne. Vinter-Paladset var dengang ikke synderligt strængt bevogtet, og det var saaledes i Virkeligheden de Unge, der frelste Czarens Liv. En saadan Uvilje havde man dengang imod at bryde Freden, og det var først, da deres Lidelsesbæger var fuldt, at de begyndte Krigen.

XIV.

De to Aar, jeg arbejdede i Tchaykovskys Kreds, før min Arrestation, fik afgørende Betydning for hele min fremtidige Udvikling. Det var et rigt Liv, levet under Højtryk, stadig med hver Nerve spændt og store Fordringer til det bedste i mig selv. Jeg følte mig som indenfor en stor Familie, hvis enkelte Medlemmer var nøje sammenknyttede ved én stor fælles Opgave, og jeg kan ikke huske, at der nogensinde, blot rent forbigaaende, har været Uoverensstemmelser indenfor Kredsen. Og de, som blot kender lidt til politiske Bevægelser, vil forstaa, af hvilken Betydning dette var.

Førend jeg for bestandig forlod min videnskabelige Karriere, ansaa jeg det for min Pligt at fuldende min Beretning om Finlands-Rejsen til det geographiske Selskab og endnu nogle andre Smaa-Arbejder, jeg havde for samme Selskab; og mine nye Venner var ivrige i at bestyrke mig i denne Opfattelse. Selvfølgelig tog jeg saa fat af al Kraft paa at fuldende mine geologiske og geographiske Arbejder; samtidig forsømte jeg imidlertid ikke et eneste af de mange Møder, vor Kreds holdt. Disse plejede at finde Sted i en af St. Petersborgs Forstæder i et lille Hus, hvor Sophie Perovskaya boede under et paataget Navn og med sit Pas lydende paa, at hun var Enke efter en Haandværker. Sophie Perovskaya var født i en fornem aristokratisk Slægt, og hendes Fader havde en Tid været General-Guvernør i St. Petersborg; men med Moderens Samtykke havde hun forladt Hjemmet for at tage til en Højskole, og sammen med de tre Søstre Korniloff – Døtre af en rig Købmand – grundede hun saa den lille Kreds, som senere blev vor. Hvem, der nu saa hende i den tarvelige Bomuldskjole og med et Tørklæde knyttet omkring Hovedet, naar hun med sine to Spande hentede Vand fra Nevaen, vilde ikke have genkendt den unge elegante Dame, der endnu for faa Aar siden spillede en Rolle i Hovedstadens fornemste Kredse. Hun var alles Yndling og fik et venligt Smil af hver enkelt, der traadte ind, selv naar hun, der satte en Ære i at holde sit Hjem propert, modtog ham med en Bebrejdelse, fordi han kom ind uden at have aftørret sine store smudsige Støvler tilstrækkeligt. Hendes moralske Grundsætninger var nærmest rigoristiske; men hun hørte ikke til dem, der optraadte som Dydsprædikant. Naar hun var utilfreds med en eller anden, saa' hun paa ham med et strængt Blik; men i dette Blik laa desuagtet hele hendes aabne, ædle Sindelag, der havde Forstaaelse for alt menneskeligt. Kun paa ét Punkt var hun ubarmhærtig. »Sin Kones Mand!« sagde hun engang om et af Medlemmerne, og den foragtelige Tone, hvori hun sagde disse Ord, har for bestandig præget sig i min Hukommelse.

Sophie Perovskaya var Godheden selv, men samtidig en Oprører af det stærkeste Staal. Hun behøvede ikke at udsmykke Arbejderne med indbildte Dyder for at holde af dem og arbejde for dem, hun tog dem, som de var, og sagde en Gang til mig: »Det er et stort Arbejde, vi har begyndt. To Generationer vil maaske bukke under for Sagen; men det maa gøres alligevel.« Ingen af Kvinderne i vor Kreds vilde have ladet sig skræmme tilbage af Døden paa Skafottet; men paa den Tid af vor Virksomhed tænkte ingen af dem endnu paa en saadan Skæbne.

Det Brev, som Sophie Perovskaya skrev til sin Moder nogle Timer før hun besteg Skafottet, er det smukkeste Vidnesbyrd om denne heroiske, ædle Kvindesjæl.

Følgende lille Tildragelse vil vise, hvorledes de andre Kvinder i Kredsen var. En Aften sent, det var allerede over Midnat, skulde en af Vennerne og jeg bringe en vigtig Meddelelse til Varvara B. Vi traf hende siddende ved sit Skrivebord ifærd med at kopiere et Program for Kredsen. Pludselig fik jeg et af disse taabelige Indfald, som Mænd undertiden finder morsomme – jeg vilde sætte hende paa Prøve! »Varvara!« sagde jeg, »vi kommer for at hente Dem; vi vil gøre et meget dristigt Forsøg paa at befri vore Venner fra Fæstningen.« Hun gjorde ikke et eneste Spørgsmaal, lagde rolig Pennen væk, rejste sig og sagde: »Saa lad os gaa strax!« Jeg følte øjeblikkelig, hvor dumt jeg havde baaret mig ad, og maatte tilstaa hende min Taabelighed. Hun lod sig falde ned i Stolen med Taarer i Øjnene og sagde bedrøvet: »Det var altsaa kun en Spøg. Hvorfor spørger De med saadanne Ting?«

En anden af Kredsens Yndlinge var Serghei Kravchinsky, der senere under Navn af Stepniak blev saa godt kendt baade i England og i De forenede Stater. Vi kaldte ham ofte for »Barnet«; thi han var saa rørende ligegyldig for sin egen Persons Sikkerhed; dette skyldtes imidlertid kun udelukkende Mangel paa Frygt, en Egenskab, der ofte er den bedste Politik for den, der bliver forfulgt af Politiet. Jeg husker, at vi engang ved et af vore Møder alvorligt bebrejdede ham hans Uforsigtighed; han var som altid kommen for sent og fortalte, at han havde løbet i fuld Karriere hele Vejen, der førte igennem Byens Hovedgader – og det uagtet, han var iført den mistænkelige Bondedragt: Faareskindspels og store Støvler! Derimod var han utrolig forsigtig, naar det gjaldt om ikke at udsætte andre for Fare.

Det var Stanleys Bog: »Hvorledes jeg fandt Livingstone«, der førte mig nærmere sammen med Stepniak. En Aften efter et af Møderne, der havde varet til Klokkeren tolv, traadte en af Søstre Korniloff ind i Værelset, ligesom vi alle vilde bryde op, og spurgte, idet hun holdt en Bog op foran sig, om nogen af os kunde paatage sig at oversætte sexten trykte Sider til Klokkeren otte om Morgenen. Jeg tog Bogen, saa' paa den og svarede, at hvis en eller anden vilde hjælpe mig, saa skulde Arbejdet nok være færdigt i rette Tid. Serghei var den, der tilbød at hjælpe, og omtrent Klokkeren fire var Arbejdet gjort. Vi læste gensidig vore Oversættelser højt for hinanden, mens den anden fulgte Texten i den engelske Original. Derefter tømte vi i Forening et Fad Grød, som man havde stillet hen til os og gik saa sammen ud paa Gaden til vore respektive Hjem. Efter den Nat var vi Venner.

Jeg har altid haft Forkærlighed for Mennesker, der kan arbejde meget og godt. Den hurtige, dygtige Maade, hvorpaa Serghei hin Nat oversatte, vandt ham strax for mig, men da jeg senere lærte ham nøjere at kende, kom jeg ligefrem til at elske ham. Han var saa ungdommelig energisk, saa overlegen intelligent, saa modig og sanddru og dog saa umaadelig beskeden i hele sin Fremtræden. Han havde læst og tænkt meget, og det lod til, at vi havde de samme Anskuelser om det revolutionære ved den Kamp, vi havde begyndt; han var ti Aar yngre end jeg og havde maaske ikke en slet saa udpræget Følelse af, hvor haard den kommende Strid vilde blive.

Stepniak opholdt sig engang i længere Tid i Kasan, og jeg var den, der skulde føre Korrespondancen med ham. Han hadede at skrive med Cifre, hvorfor jeg foreslog en anden Maade, som ofte er bleven brugt i Sammensværgelser. Man skriver et Brev om alle mulige dagligdags Ting, og i dette Brev er det f. Ex. hvert femte Ord, der har nogen Betydning. Lad os sige, at man skriver: »Tilgiv mit kortfattede Brev, kom iaften og besøg mig, imorgen skal jeg nødvendigst rejse til P, min stakkels Broder Nicolaj skal opereres!« Naar man læser hvert femte Ord, staar der: »kom imorgen til Nicolaj!« Vi maatte ofte skrive sex eller syv Sider for at faa det nødvendige meddelt og havde vor Nød med at finde paa Fyldekalken og faa den anbragt, saa at Ordene passede. Stepniak førte aldrig Korrespondancen paa anden Maade, og hans Breve var ofte fulde af de mest dramatiske Skildringer; han sagde senere til mig, at denne Korrespondance havde bidraget til at udvikle hans litterære Talent. Naar et Menneske virkelig er i Besiddelse af et Talent, kan alt bidrage til at udvikle det.

I 1874 var jeg nogle Maaneder af Vinteren i Moskow og boede i et af de Huse, hvor jeg som Barn havde haft mit Hjem. En Morgen meddelte man mig, at der var en Bonde, der ønskede at tale med mig. Det var Stepniak, der netop var undsluppen fra Tver. Sammen med en forhenværende Officer Rogaehoff, der ligesom han var

en ualmindelig kraftig Natur, rejste han omkring paa Landet som Savskærer. Det var strængt Arbejde, især for uøvede Hænder; men de holdt begge af det, og ingen skulde i disse to Arbejdsmand have formodet to forklædte Officerer. De havde omtrent i fjorten Dage vandret omkring i denne Forklædning og gjort ihærdig Propaganda iblandt Bønderne uden at vække Mistanke. Stepniak, der næsten kunde Biblen udenad, optraadte undertiden som religiøs Prædikant og søgte ved Citater af Biblen at bevise sine Tilhørere, at det var deres Pligt at rejse en Revolution. Bønderne lyttede til disse to Mænd som til virkelige Apostle og førte dem fra det ene Hus til det andet uden nogensinde at ville modtage Vederlag for Kost og Husly. Men efterhaanden voxede deres Ry og frembragte Uro i flere Landsbyer. Bønderne begyndte at hviske til hverandre om »de hellige Mænd«, og talte mere højlydt end ellers om, at Jordan burde tages fra Godsejerne, som fik Pensioner af Czaren; ja de yngre iblandt dem begyndte endog at blive dristige overfor Politiofficererne og sagde udfordrende: »Vent bare, vor Tur kommer ogsaa nok, Jeres Regimenter er snart forbi!« Paa denne Maade naaede Rygtet om de to Savskærere til Politiets Kundskab, og de blev arresterede. Efter højere Ordre skulde de nogen Tid efter føres til den nærmeste Domstol, der fandtes i en By nogle Mile borte. Paa denne Vandring eskorteredes de af en Vagt af Bønder og kom under Vejs til en Landsby, hvor der fejredes en større Festlighed. Beboerne opfordrede baade Eskorten og Fangerne til at drikke, og de tilbragte omtrent hele Dagen i Landsbyen. »Til alt Held gav de os Øllet af store Trækruke, som blev rakte rundt,« fortalte Stepniak. »Jeg satte Kruken for Munden og lod, som jeg drak; ingen kunde kontrollere, om jeg drak eller ikke.« Henad Aften var selvfølgelig hele Eskorten drukken, og da man frygtede for at vise sig for Dommerne i den Tilstand, besluttede man at overnatte i Landsbyen. Stepniak havde hele Dagen talt til Folkene og vundet deres Sympathi, de fleste af dem fandt, at det var Synd, at saadan en rar Mand skulde puttes i Fængsel. Om Aftenen, da man begav sig til Ro, kom en af de yngre Bønder hen og hviskede til ham: »Jeg skal nu ud for at lukke Porten, men jeg laaser den ikke!« Stepniak og hans Kammerat forstod Vinket, og saa snart alle var faldne i Søvn, listede de sig ud. Allerede Klokkeren fem om Morgenen havde de naaet en lille Jærnbane-station, der laa fire Mil derfra og tog med det først afgaaende Tog til Moskva. Stepniak blev i Moskva, og senere, da vi alle var arresterede, blev Kredsen der under hans Førelse Bevægelsens Hovedcentrum.

Fleere af Propagandisterne havde i forskellige Egenskaber nedsat sig rundt om i Byerne og ude paa Landet. De grundlagde mindre Avlsgaard, Grovsmede-Værksteder eller lignende Anstalter og søgte paa den Maade at komme i nærmere Berøring med Almuen. Ja, i Moskva gik nogle unge Piger endog saa vidt, at de tog Arbejde i Fabrikkerne, hvor de arbejdede deres fjorten indtil sexten Timer i Døgnet og levede i Arbejderboligerne under samme elendige Forhold som de øvrige Fabrikpiger, og det uagtet alle disse Kvinder var af rige Familier og havde studeret ved Universitetet i Zürich. Det var i Sandhed en stor Bevægelse; endnu i dens Vorden tog henvendte tusinde Personer aktiv Del i den, men Antallet af dem, der understøttede den og sympathiserede med den, var mindst dobbelt saa stort. Med over Halvdelen af denne stod vor Petersborger-Kreds i regelmæssig Korrespondance – selvfølgelig altid i Cifre.

Den Litteratur, som under den taabelige Censur kunde se Dagens Lys i Rusland, blev snart altfor utilstrækkelig for vort Behov, og vi anlagde et eget Bogtrykkeri i Udlandet. Der skulde til Stadighed skrives Broschurer, Artikler o. s. v., og den litterære Kommission havde nok at gøre. Stepniak skrev nogle Broschurer om Socialismen i romantisk Form, som vakte megen Opsigt. Bøger og Flyveskrifter blev i tusindevis smuglede ind over Grænsen til de bestemte Oplagssteder og derfra sendte til de lokale Stationer, som atter fordelte dem iblandt Bønderne og Arbejderne. Alt dette fordrede en stor Organisation med mange Rejser og en vidtløftig Korrespondance, der førtes efter et meget udviklet Ciffer-System; det var os særlig magtpaaliggende at skjule vore Hjælpere og vore Bog-Oplag for Politiet.

Ved vore Møder herskede der altid en ligefrem og hjærtelig Stemning; Formænd og lignende Formaliteter kendte vi intet til og klarede os helt godt foruden dem, uagtet Debatten til Tider kunde være varm nok, især naar det gjaldt Program-Spørgsmaal. Alle var besjælede af et inderligt og alvorligt Ønske om at komme over Vanskelighederne paa den bedste og hurtigste Maade, og ethvert Forsøg paa med sin Tale at opnaa theatralisk Effekt, blev mødt med Latter. Den enkelte, der begyndte derpaa, blev hurtigt bragt til at slaa over i en fornuftigere Tone. Ofte indtog vi vore Maaltider under Møderne, de bestod for det meste af Rugbrød med Agurker, en Bid Ost og en utallig Mængde Kopper tynd Te. Denne Tarvelighed skyldtes ikke vore økonomiske Forhold; tværtimod, vor Pengekasse var vel forsynet, men vi kunde aldrig faa nok til de stadig voxende Udgifter: Bogtrykkeriet,

Transport af Bøger og nye Foretagender, der skulde grundes, for ikke at tale om, hvad det kostede at beskytte og skjule de enkelte Venner, som Politiet særlig havde Kig paa.

Det varede ikke længe, førend vor Kreds havde vundet stor Udbredelse blandt Hovedstadens Arbejderbefolkning. Serdukoff, en ung Mand med en udmærket Opdragelse, havde mange Venner iblandt Ingeniørerne, hvoraf de fleste var ansatte ved et af Statens Gevær-Fabrikker, han dannede en lille Forening, der kom sammen for at læse og diskutere. I St. Petersburg bliver Ingeniørerne ret godt lønnede, og de, som ikke var gifte, var økonomisk meget velstillede. De lærte snart hele den moderne radikale og socialistiske Litteratur at kende og afveg i deres Anskuelse kun meget lidt fra Studenterne. Kelnitz, Stepniak og jeg gav ofte Møde ved deres Forsamlinger og haabede, at disse unge Mænd efterhaanden vilde udvikle sig til at blive Propagandister. Men dette Haab glippede foreløbigt; thi de syntes at have en vis Foragt for Fabrikernes store Arbejdermasse og følte ingen Trang til at gøre sig til Martyrer for Socialismen. Først efter at de havde været arresterede og var blevne holdt flere Aar i Fængsel, fordi de havde vovet at tænke socialistisk, blev Størsteparten af dem ivrige politiske Propagandister.

Det var særlig Væverne og Arbejderne i Bomulds Fabrikkerne, der vakte min Sympathi. Der findes i St. Petersburg mange Tusinder af dem; om Vinteren arbejder de i Byen, og i de tre Sommermaaneder rejser de igen til deres Hjemstavn paa Landet for at dyrke Jorden. Halvt Bønder og halvt By-Arbejdere har de i Regelen bevarer den russiske Almuesmands Frihedssind – vor Lære vandt hurtig Udbredelse imellem dem. De fleste af dem levede i smaa Flokke paa ti til tolv sammen i et fælles Værelse med fælles Maaltider, idet hver enkelt betalte sin Del af Udgifterne. Det var disse smaa Kolonier vi besøgte, og Væverne bragte os atter i Berøring med andre Arbejder-Kolonier, Murere, Tømrere o. s. v. Desforuden havde vi i de forskellige Dele af Byen smaa Boliger, hvor vi hver Aften underviste Hold paa henved et Dusin Arbejdere ad Gangen i Læsning og Skrivning. Fra Tid til anden rejste nogle af os til de Landsbyer, hvorfra vore Arbejdere kom, og drev der flere Uger næsten aabenlys Propaganda iblandt Befolkningen. Selvfølgelig maatte enhver, der foretog disse Udflugter, være klædt som Bonde. Afstanden mellem den dannede Mand og Bonden er i Rusland saa stor, at hvis en af os i vor egen almindelige Dragt var kommen ud paa Landet og havde omgaaedes Bønderne, vilde han strax have vakt Politiets Opmærksomhed. Det var dog ikke alene paa Landet, vi maatte forklæde os, men ogsaa inde i Byerne, naar vi færdedes iblandt Arbejderne.

Hvor ofte har jeg ikke efter et Middagsselskab i et fornemt Hus, ja endog i Vinter-Paladset, hvor jeg ofte besøgte en Ven, skyndt mig til en eller anden Meningsfælles beskedne Bolig i en af Forstæderne og ombyttet min elegante Dragt med en Bomuldsbluse og en Faareskindspels, for saaledes udstyret at begive mig til et af vore Arbejdermøder.

Jeg tilbragte mine lykkeligste Timer iblandt Arbejderne, og Nyaarsdag 1874, den sidste jeg tilbragte i Frihed og paa russisk Grund, staar især levende for min Erindring. Jeg havde Aftenen forud været i et udvalgt og fornemt Selskab, mange ophøjede Ord faldt den Nat om Borgernes Pligter, Landets Velfærd o. s. v.; men under alle disse store Talemaader lød stadig det samme Spørgsmaal igennem: Hvorledes kan jeg bedst bevare min egen personlige Existens og mit Velvære? Desuagtet var der ikke én, der havde Mod til aabent og ærligt at sige: »Jeg er rede til at gøre alt for Fædrelandet, naar det blot ikke skader min egen Stilling.« Det var Sophismer, intet andet end Sophismer, og jeg vendte hjem med en Følelse af dyb Sorg. Næste Dag gik jeg sammen med en Ven, der havde lovet at indføre mig, til et Vævermøde, der fandt Sted i et mørkt, underjordisk Værelse; jeg var klædt i Faareskind som de øvrige. Jeg blev forestillet som Hr. Borodin, en Ven, der havde været i Udlandet og lovet at fortælle noget om Forholdene dér. Jeg fortalte om den store Arbejderbevægelse i Vest-Europa, om dens Kampe og dens Haab. Forsamlingen, der mest bestod af midaldrende Mænd, lyttede opmærksomt til mine Ord og udspurgte mig om de mindste Enkeltheder ved den internationale Bevægelse, samt om hvad der kunde gøres for Sagen her i Rusland. Jeg har aldrig selv undervurderet de Farer, vor Agitation er udsat for, og jeg skjulte dem ikke heller nu for mine Tilhørere. »Vi bliver rimeligvis en Dag alle sendt til Sibirien, og I, i hvert Fald de fleste af Jer, bliver holdt fængslede i mange Maaneder, fordi I har hørt paa os, mens vi talte!« Men disse mørke Udsigter lod ikke til at skræmme dem, og da virkelig nogen Tid efter flere af dem blev arresterede, opførte de sig næsten alle som brave Mænd, idet de ikke lod sig tvinge til at forraade nogen af os.

XV.

I de to Aar, hvorom jeg nu fortæller, blev der foretaget en Mængde Arrestationer baade i St. Petersburg og i Provinserne. Der forløb ikke en Maaned, uden at vi mistede nogle af Vennerne eller hørte, at Medlemmer af Provinsafdelingerne var forsvundne. Henimod Slutningen af 1873 blev Arrestationerne endnu hyppigere. I November blev en af vore Hovedstationer i St. Petersburg gennemsoget af Politiet. Sophie Perovskaya og tre andre Venner blev arresterede, og vi maatte helt opgive vort Samkvem med Arbejderne i det Distrikt. Vi grundede en ny Afdeling endnu længere ude i en af Forstæderne, men maatte ogsaa forlade den. Politiet var blevet aarvaagent, og saa snart en Student viste sig i Arbejderkvartererne, lagde man strax Mærke til ham; forklædte Spioner færdedes imellem Arbejderne selv og iagttog dem. Kelnitz, Stepniak og jeg, der i vore Faareskinds-Pelse og med de mest troskyldige Miner af Verden vedblev at komme i de berygtede Kvarterer, var nogle af de faa, der endnu gik ubemærkede omkring. Men baade Kelnitz og Stepniak, hvis Navne var vidt og bredt kendte iblandt Arbejderne, blev ivrigt søgte af Politiet, og hvis de tilfældigvis var blevne opdagede ved en natlig Razzia hos en af Vennerne, vilde de strax være blevne arresterede. I lang Tid maatte Kelnitz saaledes hver Dag jage omkring for at finde sig et nyt Nattelogs, og ofte hændte det, at han, naar han Klokken ti om Aftenen kom til en Ven med Anmodning om at maatte blive der, fik det Svar: »Det er umuligt, Politiet passer paa mig. – Det er bedre, Du forsøger hos N.!« »Jeg kommer netop fra ham, og han siger, Spionerne sværmer som Fluer i hans Nabolag!« og paa den Maade kunde han blive ved den halve Nat.

I Januar 1874 blev en anden af vore Hovedstationer – den vigtigste Afdeling for vor Propaganda iblandt Væverne – opdaget og ødelagt. Flere af vore dygtigste Propagandister forsvandt bag den hemmelighedsfulde Tredje Afdelings Fængselsporte. Vor Kreds blev stadig mindre og større Møder næsten en Umulighed; vi gjorde vort bedste for at danne nye Kredse af unge Mænd, der kunde fortsætte Arbejdet i Tilfælde af, at vi blev arresterede. Tchaykowsky var i en af de sydlige Provinser, og vi maatte ligefrem med Magt tvinge Stepniak og Kelnitz til at forlade St. Petersburg. Kun fem eller sex af os blev tilbage. Det var min Hensigt, saa snart jeg havde afleveret min Beretning til det geografiske Selskab, at rejse til det sydvestlige Rusland og der grunde en Slags Land-Liga i Lighed med den, der i Slutningen af Halvfjerdserne var saa mægtig i Irland.

Efter to Maaneders delvis Ro blev midt i Marts næsten alle Ingeniørerne arresterede og sammen med dem en forhenværende Student, Nizovkin, som desværre havde deres Fortrolighed; vi var overbevist om at han vilde forsøge at redde sig selv ved at fortælle alt, hvad han vidste om os. Han kendte baade Stepniak, Kelnitz, Serdukoff og mig. Nogle Dage senere blev to Vævere arresterede – det var to højst upaalidelige Fyre, som endog havde narret deres Kammerater Penge fra, og de kendte mig under Navnet Borodin. De to vilde uden Tvivl øjeblikkelig henlede Politiets Opmærksomhed paa mig – Manden, der var klædt som en Bonde og talte ved Vævernes Møder. Inden der var gaaet en Uge, var alle Medlemmer af vor Kreds med Undtagelse af Serdukoff og mig arresterede.

Der var intet andet at gøre end at flygte fra St. Petersburg; men det var just det, vi ikke vilde. Hele det uhyre Maskineri, som vi i Løbet af de to sidste Aar med saa megen Møje havde faaet sat i Gang, lededes fra St. Petersburg; hvorledes skulde vi kunne forlade dette Hovedcentrum uden i hvert Fald først at have fundet Mænd, som kunde tage Arbejdet op efter os? Vi optog to nye Medlemmer i Kredsen og mødtes hver Aften med dem i forskellige Dele af Byen. Da vi aldrig turde have Adresser eller Navne opskrevne, maatte vi lære dem alt dette udenad, kun vore Smugler-Adresser opbevarede i Cifferskrift paa et sikkert Sted. Med Ruslands Kort foran os, viste vi dem, hvor Afdelingerne fandtes rundt om i Landet, og hvor vore utallige Smuglerstationer var. Vi forestillede dem ogsaa for de enkelte der symphatiserede med vor Sag, og som ikke endnu var blevne arresterede.

Serdukoff havde forladt sit Logis; men da han ikke havde noget Pas, skjulte han sig hos Venner. Jeg burde have gjort det samme, men blev forhindret deri ved et mærkeligt Sammentræf. Jeg havde netop fuldendt min Beretning om Glacial-Formationerne i Finland og Rusland og skulde læse den op ved et Møde i Geografisk Selskab. Indbydelserne var allerede udgaaede, da vi fik Anmodning fra de to geologiske Selskaber om at udsætte vort Møde, fordi de netop den Aften havde berammet et Fællesmøde og flere af Medlemmerne gerne vilde være til Stede ved min Forelæsning. Det var saaledes umuligt for mig at komme bort strax.

Jeg lagde Mærke til, at der i den sidste Tid omkring det Hus, hvori jeg boede, færdedes en Del Mennesker, jeg aldrig før havde set, og jeg fik ofte Besøg i de mest uventede Anledninger, en vilde f. Ex, købe en Skov paa mit

Tambov-Gods – der ligger midt i træløse Stepper. En Dag saa’ jeg en af de to Vævere, som var blevne arresterede, spasere i den Gade, hvor jeg boede – det var den fornemme Morskayagade, – og jeg vidste nu bestemt, at jeg var under Opsyn. Men jeg skulde først læse op i Geografisk Selskab næste Fredagften og var derfor nødt til at lade som intet.

Mødet fandt Sted, og Diskussionen var ualmindelig livlig; man foreslog mig til Præsident for den fysikalske Afdeling. Jeg tænkte ved mig selv: Gud véd, om du ikke snarere kommer til at gøre Bekendtskab med et af Tredje Afdelings Fængsler endnu i Nat? Det vilde selvfølgelig have været det klogeste ikke at vende tilbage til min Lejlighed, men jeg var aldeles udmattet af Træthed og gik hjem. Den Nat var der ingen Politi-Undersøgelse. Jeg gennemsaa alle mine Papirer, tilintetgjorte alt, hvad der i mindste Maade kunde være kompromitterende og gjorde mig færdig til at tage bort. Jeg vidste, at man holdt Opsyn med Huset, men haabede, at Politiet ikke vilde komme før henad Aften, og at jeg forinden ubemærket kunde slippe bort. Da Skumringen kom, vilde jeg gaa; en af Tjenestepigerne sagde til mig: »De skulde hellere gaa ned ad Køkkentrappen!« og jeg forstod Vinket og skyndte mig ned den Vej ud paa Gaden. Der holdt kun en Droske ved Døren, jeg sprang ind i den, og naaede det store Nevsky-Prospekt uden at blive forfulgt. Jeg troede mig allerede sikker, da jeg pludselig bemærkede, at en anden Droske i fuld Fart kom efter os og kørte forbi. I det Øjeblik opdagede jeg, at det var Væveren og en mig fremmed Person, der sad i Vognen. Han vinkede ad mig med Haanden, som om han vilde tale med mig, og jeg bad min Kusk om at standse. »Det er jo muligt, at han er kommen ud af Arresten og har en vigtig Meddelelse at gøre mig,« tænkte jeg. Men i samme Øjeblik min Vogn standsede, raabte den Herre, der sad ved Siden af Væveren med høj Stemme: »Hr. Borodin, Fyrst Krapotkin, jeg arresterer Dem!« Det var en Opdagelsesbetjent. Han peb i Signalføjten for at hidkalde Hjælp – der er altid Bunker af Politibetjente i Hovedgaderne – og sprang saa hurtig ind i min Droske. »Jeg har Befaling til at bringe Dem til General-Guvernøren«, sagde han og holdt et Papir hen foran mig, der bar St. Petersborgs Politistempel. Det var umuligt at gøre Modstand, der var allerede Betjente rundt omkring, og jeg gav Kusken Ordre til at køre til General-Guvernøren. Væveren blev i den anden Vogn, der fulgte efter os. Det viste sig, at Politiet kun havde nølet med at arrestere mig, fordi de var uvis om, hvor vidt Borodin og Krapotkin var samme Person, men nu, da jeg besvarede Væverens Opfordring, var man ikke længer i Tvivl.

I det Øjeblik, jeg var ved at forlade mit Hjem, kom der en ung Mand fra Moskow med to Breve til mig, det ene var fra Kelnitz adresseret til vor Ven Polakoff; det andet indeholdt den vigtige Meddelelse, at der var oprettet et hemmeligt Trykkeri i Moskow og at der var god Fremgang i Kredsen der – jeg rev det øjeblikkeligt i Stykker. Kelnitz’ Brev indeholdt derimod kun rent hverdagslige og ganske uskyldige Ting, det stak jeg i Lommen. Men nu da jeg blev arresteret, tænkte jeg, det vilde være klogest at komme af med det, og idet jeg et Øjeblik søgte at aflede Opdagelsesbetjentens Opmærksomhed ved at bede ham endnu engang vise mig Politiordren, lod jeg det hurtigt falde ned paa Gaden. Da vi standsede foran General-Guvernørens Hus, kom Væveren hen og rakte mit Brev til Opdagelsesbetjenten med de Ord: »Jeg saa’, at Herren der kastede dette fra sig og tænkte, det var bedst at tage det op!«

Nu oprandt der en Række kedsommelige Timer med at vente paa de retslige Autoriteter, fremfor alle paa Statsadvokaten eller den offentlige Anklager. Denne Herre spiller nærmest en Straamands Rolle, han skal fingere en Slags Retfærdighed fra Statens Side. Det varede uendelig længe, inden han indfandt sig. Jeg blev ført tilbage til mit Hus og mine Papirer blev nøjagtigt gennemsøgte; det varede til Klokkeren tre om Morgen, men man fandt ikke en Lap, der forraadte det mindste. Saa bragte man mig endelig til Tredje Afdeling, denne mægtige Institution, der har regeret Rusland ligefra Kejser Nikolaus’ Dage ned til den nuværende Tid – en sand Stat i Staten. Den begyndte under Peter den Store som det hemmelige Departement, en Afdeling, hvor enhver Modstander af Enehersker-Princippet forsvandt og pintes til Døde under de frygteligste Mishandlinger, den fortsattes under Kejserinderne som det hemmelige Kancelli, og den almægtige Minister Minich’s Torturkammer fyldte hele Europa med Rædsel. Jærndespoten, Nicolaus den Første, gav den dens nuværende Organisation, det var ham, der knyttede Gendarmerikorpset til den – og Chefen for Gendarmerne blev en langt mere frygtet Person i Rusland end Czaren selv.

I hver enkelt Provins, i hver By, ja selv ved Jærnbane-Stationerne findes der Gendarmere, som staar i direkte Rapport med den lokale General, der igen korresponderer med Chefen for dem alle. Hver Dag aflægges denne mægtige Mand Czaren et Besøg og meddeler alt, hvad han anser for nødvendigt at rapportere. Alle Kejserr-

gets Embedsmænd er under Gendarmerikorpsets Opsyn, det er Afdelingschefernes Opgave at vaage over hver enkelt af Czarens Undersaatter – deri endog indbefattet Provins-Guvernørerne, Ministrene og Storfyrsterne. Kejserens egen Person er under særlig Bevogtning, og eftersom Gendarm-Officererne er nøje inde i Hoffets smaa Hemmeligheder og véd hvert Skridt, Kejseren gør udenfor sit Slot, er Chefen for Gendarmeriet saa at sige de russiske Eneherskeres mest intime Fortrolige.

Paa denne Tid af Alexander den Andens Regering var det bogstavelig talt Tredje Afdeling, der styrede Riget. Gendarm-Officererne foretog deres Razziaer, uden at bekymre sig det mindste om Vedtægt og Love. De arresterede hvem de fandt for godt og holdt dem fængslede saa længe, de lystede, eller lod dem transportere til Ural eller Sibirien. Indenrigsministerens Underskrift var en ren Formalitet; han havde intet at sige overfor Tredje Afdeling og blandede sig ikke i dens Affærer.

Klokken var fire om Morgenen, da Forhøret over mig endelig begyndte. Med højtidelig Stemme sagde Advokaten: »De er beskyldt for at høre til et hemmeligt Selskab, hvis Formaal det er at omstyrte det bestaaende Regerings-System og at konspirere imod Hans Majestæt Kejserens hellige Person. Erkender De Dem skyldig i denne Forbrydelse?«

»Først naar jeg staar i Forhørssalen, hvor jeg kan tale offentligt, er det min Agt at besvare Spørgsmaal!« sagde jeg.

»Skriv« dikterede han til Skriveren: »Erkender sig ikke skyldig!« Efter et Øjeblik Pause henvendte han sig atter til mig. »Jeg maa alligevel gøre Dem nogle Spørgsmaal. Kender De en Person ved Navn Nikolaj Tchaykovsky?«

»Hvis De vedbliver med Deres Spørgsmaal, saa lad uden videre Skriveren skrive »Nej« ved hvert eneste, De gør mig,« svarede jeg.

»Men hvis jeg nu f. Ex. spørger Dem, om De kender den Her Polakoff, som vi for lidt siden talte om, hvad svarer De saa?« spurgte Advokaten.

»Saa svarer jeg Nej. Og hvis De spørger mig, om jeg kender min Broder, min Søster eller min Stedmoder, svarer jeg ogsaa Nej. Andet Svar faar De ikke af mig; thi hvis jeg indrømmede, at jeg kendte nogen af dem, saa vilde De strax udklække en eller anden djævelsk Plan og dernæst fortælle vedkommende, at jeg havde angivet ham«.

Der blev nu forelæst mig en lang Liste med Spørgsmaal, jeg svarede Nej til dem alle. Det varede en Time, og jeg forstod af det hele, at alle de, som var blevne arresterede, havde opført sig bravt, med Undtagelse af de to Vævere, og disse vidste kun, at jeg to Gange havde været sammen med nogle Arbejdere; Gendarmene kendte altsaa intet til vor Kreds.

»Hvordan er det dog, De bærer Dem ad, Fyrste?« spurgte den Gendarm-Officer, der førte mig til min Celle. »Deres Vægning, ved at besvare De til Dem stillede Spørgsmaal, vil blive brugt som et frygteligt Vaaben imod Dem«.

»Er jeg da ikke i min Ret til at gøre det?« spurgte jeg.

»Jo vist nok – men alligevel ... – – Naa, jeg haaber, at De vil synes om Deres Værelse, det har været opvarmet lige siden De blev arresteret«.

Værelset var meget ordentligt, og jeg faldt snart i en dyb Søvn. Næste Morgen blev jeg vækket af en Gendarm, der bragte mig min Té. Ikke længe efter kom en af Fangevogterne og hviskede til mig. »Her er et Stykke Papir og en Blyant. De kan skrive et Brev!« Det var en af vore Venner; jeg kendte ham af Navn, han plejede at bringe vor Korrespondance til Fangerne i Tredje Afdeling.

Fra alle Sider hørte jeg Banken paa Murene med kortere eller længere Mellemlum; det var Fangerne, der paa denne Maade talte med hinanden; men da jeg var ny og ikke kendte Systemet, forstod jeg intet.

En Ting pinte mig. Ved Undersøgelsen i mit Hjem, havde jeg hørt Stadsadvokaten hviske til Gendarm-Officeren, at han skulde lade min Ven Polakoffs Lejlighed gennemsøge.

Polakoff var en ung Student, en ualmindelig begavet Zoolog og Botaniker, som havde deltaget i flere af mine Expeditioner i Sibirien. Han var født i en fattig Kosakfamilie ved Grænsen af Mongoliet; efter at have overvundet en utrolig Mængde Vanskeligheder, var det endelig lykkedes ham at komme til Universitetet i St. Petersburg, hvor han snart vandt Ry som en meget lovende Zoolog. Han var netop nu ifærd med at tage sidste Del af sin

Examen. Vi havde været gode Venner lige siden vor fælles Rejse i Sibirien, og havde endog boet sammen en Tid i St. Petersborg; men han interesserede sig ikke det ringeste for min politiske Virksomhed.

Jeg sagde til Advokaten: »Jeg giver Dem mit Æresord paa, at Polakoff aldrig har taget Del i nogen politisk Affaire. Han skal i Morgen op til sin Examen, og hvis De nu arresterer ham, vil det være det samme som at ødelægge en ung dygtig Mands videnskabelige Løbebane, som han i mange Aar har kæmpet saa haardt for at naa. Jeg véd, at De ikke bryder Dem meget om alt dette; men ved Universitetet ser man i ham en af Fremtidens store Mænd«.

Ikke desmindre foretog man Undersøgelsen, men var saa naadig at udsætte den tre Dage. Jeg blev derefter atter kaldet for Statsadvokaten, som triumferende viste mig en Konvolut med min Haandskrift og inden i en Seddel, hvorpaa der ogsaa med min Haandskrift var skrevet: »Vær saa god at bringe medfølgende Pakke til V. E. og bed, om han vil opbevare den, til der bliver sendt Bud efter den.« Adressatens Navn var ikke nævnet i Sedlen. »Dette Brev blev fundet hos Hr. Polakoff«, sagde Advokaten, »og hans Skæbne er nu i Deres Hænder, Fyrste. Hvis De fortæller mig, hvem V. E. er, saa vil Hr. Polakoff strax blive sat i Frihed. Men hvis De nægter det, vil vi beholde ham saa længe, indtil han endelig finder for godt at sige os Navnet paa vedkommende.«

Jeg havde imidlertid undersøgt Brevet. Konvolutten var skreven med Sortkridt og Sedlen indeni med almindeligt Blyant; jeg huskede øjeblikkeligt, hvornaar jeg havde skrevet begge Dele, »De har ikke fundet den Seddel i Konvolutten«, sagde jeg bestemt, »det er Dem selv, der har lagt den deri.«

Han blev rød, og jeg vedblev: »De vil vel ikke bilde mig ind, at De, som en praktisk Mand skulde have overset, at disse to Dele ikke hører sammen, skønt De saa gjerne vil give det Udseende deraf. Sedlen her er slet ikke skreven til Hr. Polakoff.«

Han tav et Øjeblik, men sagde saa atter med sin værdige Stemme: »Polakoff har tilstaaet, at De har skrevet dette Brev til ham.«

Nu vidste jeg, at han løj. Polakoff kunde have tilstaaet alt, hvad der angik ham selv, men han vilde hellere udsætte sig for at blive sendt til Sibirien end tilstaa noget, der kunde skade andre. Jeg saa' Advokaten stift ind i Øjnene og sagde roligt og bestemt: »Nej, min Herre, det har Polakoff ikke sagt, og De véd meget godt, at De nu siger en Usandhed.«

Han blev rasende og sagde: »Hvis De vil vente et Øjeblik her, skal jeg bringe Dem Polakoffs skrevne Ord for, at det forholder sig, som jeg siger – han bliver netop forhørt i Værelset ved Siden af.«

»Jeg skal vente, saa længe De ønsker«, svarede jeg og satte mig paa Sofaen. Jeg røg den ene Cigaret efter den anden, men Advokaten kom ikke med nogen skreven Bekræftelse – og bragte den heller aldrig senere.

Selvfølgelig fandtes der ikke et saadant Papir. Jeg traf Polakoff i Genf 1878, og jeg behøver næppe at sige, at hans Svar dengang for Forhørdommeren var, som jeg havde forudsat: han nægtede at have ringeste Kendskab baade til Brevet og til den Person, der var betegnet med E. V. Polakoff og jeg plejede at laane hinanden Bøger, Brevet var blevet fundet i en af mine Bøger og Konvolutten i Lommen paa en gammel Overfrakke; men Polakoff blev holdt arresteret i flere Uger, og det var kun ved Hjælp af hans Velyndere i den videnskabelige Verden, at han fik sin Frihed.

Hvergang jeg efter den Tid talte med Advokaten, morede jeg mig med at drille ham: »Hvordan gaar det saa med Polakoffs Tilstaaelse?« sagde jeg.

Jeg blev ikke igen ført tilbage til Cellen, men da der omtrent var gaaet en Time, kom Advokaten fulgt af en Gendarm-Officer og sagde: »Undersøgelsen er nu sluttet, De skal føres et andet Sted hen!«

Foran Porten holdt der en Vogn, man bad mig stige ind, og en stor svær Gendarm-Officer af kaukasisk Race satte sig ved Siden af mig. Jeg talte til ham, men han svarede ikke. Vi kørte over Kædebroen, kom forbi Paradepladserne og langs med Kanalerne; det var tydeligt, at vi undgik de mere befærdede Kvarterer. »Skal jeg til Litovsky Fængslet?« spurgte jeg – mange af mine Meningsfæller sad fangne der. Officeren vedblev at være tavs. Det Tavsheds System, som man i de to følgende Aar anvendte overfor mig, begyndte her i denne Vogn. Da vi rullede over Slotsbroen, forstod jeg, at man førte mig til Peter-Poul Fæstningen, og jeg vidste nu, at det vilde vare længe, førend jeg saa' den smukke Flod igen. Solen var ved at gaa ned, og Aftenen var ualmindelig smuk, jeg omfattede det alt i et eneste Blik, saa drejede Vognen af til venstre og kørte ind i en mørk, snæver Porthvælvning – det var Indkørslen til Fæstningen.

»Her skal jeg vel nu bo i et Par Aar?« sagde jeg til Officeren, der nu, da vi var indenfor Fæstningsterrænet, syntes at have faaet sit Mæle igen.

»Hvorfor saa længe,« spurgte han. »Deres Sag er næsten sluttet og vil rimeligvis blive bragt for Retten om en fjorten Dages Tid.«

»Min Sag er meget simpel,« svarede jeg. »Men førend man stiller mig for Retten, vil man forsøge at arrestere alle de Socialister, der findes i Rusland, og det er mange, uendelig mange – det Stykke Arbejde vil ikke være gjort paa to Aar!« Jeg anede ikke selv, hvor profetisk min Tale dengang var.

Vognen standsede foran Kommandantens Bolig, og vi traadte ind i hans Modtagelsesværelse. Strax efter kom General Korsakoff, en lille gammel Mand med et gnavent Udseende. Officeren sagde noget til ham med dæmpet Stemme, og han svarede i en ærgerlig Tone: »Det er godt!« og vendte sig saa om imod mig. Det var tydeligt at se, at han aldeles ikke var fornøjet med at faa en ny Gæst, men at han halvvejs følte sig skamfuld over sin Rolle. Lidt efter sad vi atter i Vognen, og holdt et Øjeblik senere udenfor en anden Port, der langt om længe indvendig fra blev aabnet af en Afdeling Soldater. Nu gik vi til Fods igennem flere smalle Gange, kom til en tredje Port, der førte ind til en mørk hvælvet Gang, hvorfra vi kom til et lille Værelse, der var baade mørkt og fugtigt. Fæstningssoldater i bløde Filtsko og tavse som Graven gik lydløst frem og tilbage; mens Guvernøren underskrev en Kvittering for Modtagelsen af den nye Fange. Jeg blev opfordret til at ombytte mine Klæder med Fangedragten: en grøn Flonesslobrok, lange, umaadelig svære Uldstrømper, og et Par gule Sko i Baadeform og af en Tykkelse, saa at jeg havde en Følelse af, at jeg ikke kunde flytte Foden, da jeg fik dem paa. Jeg har altid hadet Slobrok og Tøfler, og tykke Strømper er mig en Rædsel.

Jeg bærer til Stadighed en Silkeunderklædning og bad om Tilladelse til at maatte beholde den paa; da man nægtede mig det, gjorde jeg et saadant Paastyr, at der en Timestid efter kom Besked fra General Kornakoff med Tilladelse til, at jeg maatte beholde min Silkedragt paa.

Efter Omklædningen blev jeg igennem en mørk Gang, hvor bevæbnede Skildvagter gik op og ned, ført til en Celle. En tung Egetræsdør faldt i bag mig, en Nøgle blev drejet om, og jeg var alene i et halvmørkt Værelse.

FEMTE DEL.

FÆSTNINGEN – FLUGTEN.

I.

Dette var altsaa den frygtelige Fæstning, hvis blotte Navn man i St. Petersborg kun nævnte hviskende, og indenfor hvis Mure en stor Del af Ruslands virkelige Kraft er raadnet op i de to sidste Aarhundreder.

Her var det, at Peter den Store pinte sin Søn Alexis og tilsidst dræbte ham med egen Haand; her holdtes Prinsesse Tarakanova indesluttet i en Celle, som blev fyldt med Vand igennem underjordiske Ledninger – Rotterne klatrede op paa hende for at redde sig fra Døden i Vandet – og her pinte den frygtelige Minich sine Fjender, og Cathrine den Anden lod sine Ofre levende begrave her. Fra Peter den Stores Tid, altsaa i hundrede og halvfjersindstyve Aar har denne Stenkolos ved Nevaen ligeoverfor Vinter-Paladset kun rummet Mord og Rædsler indenfor sine Mure.

Her havde Ryléeff, Dostojevski, Bakunin, Chernyshevsky og saa mange andre af vore nulevende Forfattere siddet arresterede, og her var det, at Karakozoff blev pint og hængt.

Alle disse Skygger drog nu forbi mig; men mine Tanker, dvælede længst ved Bakunin, denne Kæmpenatur, som efter at have siddet to Aar i en østerrigsk Fæstning lænket til Muren, i 1848 blev udleveret til Nikolaus den Første, der holdt ham fængslet i sex Aar her, og som, da han endelig – ved Jærn Despotens Død – kom ud, var stærkere og dygtigere end Kammeraterne, som ikke havde været fængslede. Jeg sagde til mig selv: »Naar han har gennemlevet det. kan jeg ogsaa komme over det! Jeg vil ikke bukke under!«

Det første, jeg undersøgte, var Vinduet; det sad saa højt, at jeg næppe nok kunde naa det med udstrakt Arm. Det var langt og smalt, anbragt i den fem Fod tykke Mur i en dobbelt Jærnramme og med Jærnræmmer for. I nogen Afstand fra dette Vindu kunde jeg se den yderste Fæstningsmur, oppe paa hvilken jeg utydeligt skimtede et graat Skilderhus. Kun ved at se op efter kunde jeg akkurat fange et lille Stykke Himmel. Ogsaa Møntens høje Skorsten kunde jeg se og deraf slutte mig til, at jeg befandt mig i Fæstningens sydvestlige Hjørne i en af Bastionerne ved Nevaen. Bygningen, hvori min Celle laa, var dog ikke selve Bastionen, men det, som i en Fæstning kaldes for en Redoute, det vil sige en to Etages femkantet massiv Bygning, lidt højere end Bastionens Mure, som er bestemt til at rumme to Rækker Skyts. Mit Værelse var en Kasematte indrettet til en stor Kanon, Vinduet var Skydehullet. Solens Straaler vilde aldrig kunne trænge ind i dette Rum, selv ikke paa den klareste Sommerdag. En Jærnseng, et lille Egetræes Bord og en Stol udgjorde Møblementet, paa Gulvet laa der et Filttæppe, og Væggene var betrukne med gult Tapetpapir. Jeg saa' ved nærmere Undersøgelse, at Papiret ikke var klistret paa selve Muren, men paa Lærred, bag dette var atter en Staaltraadsfletning og saa igen et tykt Lag Filt – først saa kom Murene – alle disse Lag var lavet for at dæmpe Lyden, i den svære Egetræsdør opdagede jeg en Lem, der imidlertid var fast tillukket; den var til at skubbe Maden ind igennem, og over den var der et lille Kighul med Glas for og en Klap paa Ydersiden, det var det saakaldte Judasøje, hvor igennem man udefra til enhver Tid kunde iagttage Fangen. Skildvagten ude i Gangen løftede tidt paa Klappen for at titte ind – jeg kunde høre hans Støvler knirke, naar han listede hen til Døren. Jeg forsøgte flere Gange at tale til ham; men Øjet i Vinduet saa' da strax yderst forfærdet ud, og Klappen blev smækket til – det var mig ikke muligt at faa lokket et Ord ud af ham.

Der var Dødsstilhed rundt omkring mig. Jeg trak Stolen hen til Vinduet og betragtede min Stump Himmel; alle Forsøg, som jeg gjorde paa at faa et Glimt at se af Floden eller Byen paa den modsatte Bred, var forgæves. Tavsheden begyndte at pine mig, og jeg forsøgte at synge – først dæmpet, men efterhaanden højere og højere.

»Vær saa god ikke at synge. Herre!« lød pludselig en Basstemme ind igennem Lemmen i Døren.

»Jeg synger, fordi jeg vil!« svarede jeg.

»Men det er forbudt!« sagde Stemmen

»Jeg synger alligevel!«

Saa kom Guvernøren og bad mig indstændig om ikke at synge, ellers vilde han blive nødt til at melde det til Kommandanten.

»Ja, men min Strube visner og Lungerne sygner hen, hvis jeg hverken maa tale eller synge,« sagde jeg fortvivlet.

»De kan jo prøve paa at synge ganske sagte, mere for Dem selv,« sagde den gamle Guvernør godmodigt.

Men jeg kom ikke til at gøre videre Brug af denne Indrømmelse, thi da der var gaaet et Par Dage, havde jeg helt tabt Lysten til at synge. Jeg prøvede paa at gøre det principielt, men det var mig ikke muligt. Jeg sagde til mig selv, at det vigtigste var, at jeg holdt mine physiske Kræfter vedlige, og at jeg ikke vilde blive syg. Jeg kunde f. Ex. bilde mig ind, at jeg paa en arktisk Expedition var nødt til at tilbringe et Par Aar i en Hytte oppe i Nordpolar-Eggen. Jeg maatte frem for alt bevæge mig, gøre Gymnastik og ikke lade mig paavirke af Omgivelserne. De ti Skridt, min Celle maalte fra det ene Hjørne til det andet, vilde, naar jeg gik dem et Hundrede halvtresinstyve Gange, udgøre en Verst, og jeg besluttede hver Dag at gaa syv Verst – to om Morgenen, to før Middag, to om Eftermiddagen og en førend jeg gik i Seng. Naar jeg lagde ti Cigaretter paa Bordet, og hver Gang jeg kom forbi flyttede en af dem, vilde jeg med Lethed kunne beregne, naar jeg var kommen de tre Hundrede Gange forbi. Jeg maatte gaa hurtigt, men vende langsomt for ikke at blive svimmel og hver Gang til en anden Side. To Gange daglig vilde jeg gøre gymnastiske Øvelser med den tunge Egetræsstol. Jeg løftede den op ved det ene Ben og holdt den ud i stiv Arm, saa drejede jeg den rundt som et Hjul og øvede mig i at kaste den fra en Haand i en anden, over Hovedet, bag Ryggen og imellem Benene.

Nogle Timer efter at jeg var ført ind i Fængslet, kom Guvernøren med nogle Bøger; der var iblandt andre George Lewes's »Physiologi«, en gammel Ven af mig, men anden Del, som jeg især gærne vilde læse igen, var ikke med. Jeg spurgte selvfølgelig, om jeg ikke maatte faa Pen og Papir, men fik det Svar, at det var absolut umuligt; kun i ganske enkelte Tilfælde, naar Kejseren selv gav Tilladelsen, fik Fangerne Lov til at skrive. Jeg led uendeligt ved denne ufrivillige Lediggang og begyndte i Hovedet at skrive en Række Romaner ud af den russiske Historie; jeg inddelte dem efter en forud udarbejdet Plan i Kapitler og søgte Ord for Ord i Hukommelsen at opbevare hver enkelt Fortælling fra Ende til anden. Dette var et umaadeligt anstrængende Arbejde, men heldigvis fik min Broder Alexander efter nogle Maaneders Forløb udvirket, at man lod mig faa Pen og Papir.

En Dag blev jeg af den samme tavse Gendarm-Officer, der bragte mig til Fæstningen, hentet fra min Celle og i en Vogn kørt til Tredje Afdeling, hvor Alexander ventede mig; i to andre Officerers Nærværelse havde vi en kort Sammenkomst.

Da jeg blev arresteret, var Alexander i Zürich. Fra sin tidligste Ungdom havde han længtes efter at rejse til Udlandet, derhen, hvor Mennesker tænker og taler frit og læser, hvad de selv vil. Han hadede Livet i Rusland; hans aabne, ærlige Natur krympede sig under alt det Hykleri og den Servilisme, han der var Vidne til. Ikke længe efter at jeg var kommen tilbage fra min Rejse i Vest-Europa, flyttede han til Schweiz og bosatte sig der. St. Petersburg var især efter begge hans Børns Død blevet ham forhadet. Alexander tog ikke Del i vort Arbejde for Agitationen. Han troede ikke paa Muligheden af en stor folkelig Rejsning, men ansaa en Revolution for en enkelt Grupperes Værk. Socialismen fik i hans Øjne først Betydning, naar den førte en aabenlys Tilværelse med offentlige Møder, ikke denne underjordiske, lyssky Existens, som den socialistiske Bevægelse i Rusland nu fristede ved Hjælp af personlig Propaganda.

Han tog Ophold i Zürich, og hans Sympathier gik med den moderate Afdeling af Internationale. Socialist som han var i Princippet, levede han et umaadelig nøjsomt og uendelig arbejdsfuldt Liv, helt optaget af sit store videnskabelige Arbejde, der skulde blive hans Livs Hovedværk, det nittende Aarhundredes Sidestykke til Encyclopædisternes berømte »Tableau de la nature«. Han blev snart en fortrolig Ven af den gamle Emigrant Oberst Lavroff, med hvem han i sine Kant'ske Anskuelser havde meget tilfælles.

Saa snart Alexander fik Nys om min Arrestation, forlod han alt og vendte tilbage til St. Petersburg. Vi var begge to stærkt bevægede ved Gensynet, især var Alexander meget nervøs. Han hadede det blotte Syn af Gendarmernes blaa Uniformer og lagde ikke Skjul paa sine Følelser i deres Nærværelse. Jeg for min Del følte mit Hjærte sammensnøres i Anelsen om kommende Ulykker ved at se ham i St. Petersburg, og skønt jeg var lykkelig ved at se hans ærlige Ansigt og hans trofaste, dybe Øjne fulde af Glædestaarer, ønskede jeg ham dog hundrede Mile borte fra dette Sted, hvortil han sikkert nok en Dag vilde blive ført under Gendarm-Bevogtning.

Alexander fortalte mig, at han havde faaet Tilladelse til at se mig en Gang om Maaned, og at han foreløbig blev i St. Petersborg. »Hvorfor kom du her til, ind i Løvens Hule? Rejs, rejs bort igen paa Øjeklikket!« sagde en Stemme i mit Indre, men jeg tav; thi jeg vidste, at intet kunde bevæge ham til at rejse, saa længe jeg sad fængslet. Alexander vidste bedre end nogen anden, at Uvirksomhed vilde dræbe mig, og han havde allerede sat sig i Bevægelse for at forsøge at udvirke Tilladelse til, at jeg maatte fuldende mit videnskabelige Arbejde om Glacial-Perioden. Han vendte saa at sige op og ned paa hele den lærde Verden i Hovedstaden for at faa den til at bistaa ham i hans Andragende. Endelig traadte Guvernøren en Dag ind i min Celle og sagde, at Kejseren havde givet sit Minde til, at jeg maatte skrive mit Arbejde til Geografisk Selskab færdigt, og at jeg i den Anledning vilde faa udleveret Skrivemateriale, – »men kun til Solnedgang,« tilføjede han. Det betyder i St. Petersborg Klokken tre om Eftermiddagen om Vinteren, men derved var intet at gøre. »Til Solnedgang!« var Kejserens egne Ord.

II.

Jeg kunde altsaa atter arbejde!

Det er mig nu umuligt at beskrive, hvor lykkelig denne Tilladelse gjorde mig, jeg tror, jeg vilde være gaaet ind paa at leve af Brød og Vand i en usselig Celle, hvis jeg derved kunde have opnaaet at faa Lov til at arbejde.

Jeg var den eneste af alle Fangerne, der fik Skrivematerialier. Flere af mine Kammerater, som sad tre Aar, ja endnu længer fængslede, havde kun en Tavle. Men selv en Tavle var velkommen i denne frygtelige Ensomhed, og de plejede at skrive Stile i de forskellige Sprog, de søgte at lære sig selv, eller at udarbejde matematiske Opgaver; men alt blev jo hurtigt igen udvisket. Mit Fængselsliv antog nu en mere regelmæssig Karakter; jeg havde faaet noget at leve for. Allerede om Morgenen Klokken ni havde jeg gaaet mine tre Hundrede Skridt, og ventede længselsfuldt paa, at Pen og Blæk skulde blive bragt, for at jeg kunde begynde at arbejde. Mit Værk indeholdt, foruden en Beretning om mine Forskninger i Finland, en større Afhandling om den Basis, som de glacielle Hypotheser burde hvile paa. Nu, da jeg havde Tid nok, ønskede jeg at fuldføre denne Del af mit Arbejde. Videnskabernes Selskab stillede sit udmærkede Bibliothek til min Raadighed, og et helt Hjørne af min Celle var snart fyldt med Bøger og Landkort.

Under mit Ophold i Fæstningen voxede min Bog til en Størrelse af to anelige Dele. Den første blev trykt i Geografisk Selskabs Tidsskrift, den anden, som jeg ikke fik helt færdig, blev i Tredje Afdelings Besiddelse, dengang jeg flygtede bort fra Fængslet. Senere lykkedes det Geografisk Selskab at faa fat i Manuskriptet, og 1895 fik jeg det sendt til London.

Klokken fem om Eftermiddagen – i Vintermaanederne Klokken tre – blev der sat en lille Lampe ind til mig, og Blæk, Pen og Blyanter blev tagne fra mig. Resten af Dagen tilbragte jeg saa med at læse. Juleaften forløb helt festligt; jeg læste Dickens' Julefortællinger, som mine Slægtninge havde sendt mig og græd og lo paa engang over disse rørende og morsomme smaa Skildringer.

III.

Det værste af alt var Stilheden; det var, som om jeg var levende begravet. Forgæves bankede jeg paa Murene og i Gulvet, ikke en Lyd hørtes som Svar. Saaledes forløb Maaned efter Maaned, tilsidst var der gaaet hele femten. Naar Vogteren mødte for at føre mig ud at spasere, og jeg spurgte ham: »Hvordan er Vejret i Dag, regner det?« saa' han forfærdet paa mig og skyndte sig hurtig ud ad Døren, bag hvilken Skildvagten og en anden Vogter passede paa ham. Det eneste levende Væsen, der talte nogle Ord med mig, var Guvernøren; han kom hver Morgen og spurgte, om jeg ønskede at købe Tobak eller Papir. Jeg forsøgte at faa en Samtale i Gang, men ogsaa han kastede et ængsteligt Blik paa mig og paa Vagten bag Døren, som om han vilde sige: »De ser, at man ogsaa passer paa mig!« Det var kun Duerne, som ikke var bange for mig, hver Morgen og Aften kom de regelmæssigt til mit Gittervindu for at faa deres Andel af min Mad. De eneste Lyde, der afbrød Stilheden,

var den svage Knirken af Vogternes Støvler og den næsten uørlige Lyd af Klappen foran Judasøjet og saa Domkirke-Klokkernes Ringning; men de kimedede til Gengæld ogsaa baade Dag og Nat.

Hver Morgen blev jeg hentet ud til en Spaseretur paa en halv Time i Fængselsgaarden; det var en ret indskrænket femkantet Plads med en lille Bygning, der brugtes til Bade, i Midten; men jeg elskede disse Spasereture. En Fanges Trang til nye Indtryk er saa stærk, at jeg, mens jeg spaserede i den lille Gaard, uafsladelig holdt mine Øjne rettede mod Domkirkens høje forgyldte Spir; det var nemlig den eneste Ting iblandt alle Omgivelserne, der forandrede Udseende, undertiden skinnede det som det reneste Guld i Solens Straaler, til andre Tider var det ganske graat under den skyede Himmel.

Paa disse Spasereture saa jeg undertiden Guvernørens Datter, en ung Pige paa atten Aar; naar hun havde været inde i Faderens Værelse, kunde hun ikke komme anden Vej ud end ved at gaa et Par Skridt langs med Fangegaarden. Hun gik altid meget hurtigt og med nedslagne Øjne, som om hun skammede sig over at være en Fangevogters Datter. Hendes Broder, en ung Kadet, som ogsaa kom et Par Gange igennem Gaarden, saa derimod lige paa mig, og det med et saa umiskendeligt sympathisk Blik, at jeg blev slaaet deraf. Fire eller fem Aar senere – han var da allerede Officer – blev han forvist til Sibirien. Han havde sluttet sig til det revolutionære Parti og besørgede, saa vidt jeg véd, Breve til og fra Fangerne i Fæstningen.

Vinteren i St. Petersborg er trist og mørk nok for dem, der kan færdes i de lyse, menneskefyldte Gader; i min Kasematte var den mere end trist, og dog var Fugtigheden værre end Mørket. For at fordrive Fugtigheden greb man til den Udvej at ophede Cellen saaledes, at jeg næsten ikke kunde aande, og da man til syvende og sidst rettede sig efter mit Ønske og holdt Temperaturen lavere, dryppede Vandet ligefrem ned ad Ydermuren, og Tapetpapiret var saa vaadt, at man kunde vride det; Følgen var, at jeg led meget af Gigt.

Men til Trods for alt vedblev jeg at holde Humøret oppe og skrev og tegnede Kort, endogsaa efter at Lampen var bragt ind. Jeg havde faaet fat i et Glasskaar, med det spidsede jeg en Blyant, jeg havde stukket til Side. Hver Dag spaserede jeg mine syv Verst og gjorde gymnastiske Øvelser med Stolen, og saaledes gik Tiden helt godt. Men saa kom Sorgen snigende ind i min Celle og var tilsidst ved at tynge mig til Jorden.

I Slutningen af December 1874 havde jeg en Sammenkomst med Alexander og Helene i Fæstningen under det sædvanlige Gendarmtilsyn. Disse Gensyn med lange Mellemrum hensætter altid baade Fangen og hans Venner i stor Ophidselse. Man ser de kære Ansigter og hører de kendte Stemmer som i en Vision, om hvilken man véd, at den kun varer et Øjeblik; man føler sig hinanden saa nær og dog saa uendelig fjærn, thi hvad kan man sige i en Fremmeds, en Fjendes og en Spions Nærværelse? Dertil kom, at baade Alexander og Helene synlig forfærdedes over mit Udseende, som Fugtigheden og de mørke Vinterdage havde skæmmet stærkt. Vi tog Afsked fra hverandre med sorgfulde Hjærter.

En Uge efter hin Sammenkomst fik jeg i Stedet for det ventede Brev fra min Broder angaaende Trykningen af min Bog, en kort Meddelelse fra Polakoff, der sagde mig, at han fremtidig vilde læse Korrekturene, og at jeg derfor maatte adressere mine Breve til ham. Jeg forstod øjeblikkelig, at der maatte være noget galt fat med Alexander; hvis det var Sygdom, vilde Polakoff have skrevet det. Han maatte være arresteret! Frygtelige Dage af Ængstelse fulgte. Livet ophørte pludselig at have ringeste Betydning for mig – mine Spasereture, min Gymnastik, mit Arbejde – alt blev mig ligegyldigt. Saa lang Dagen var, gik jeg hvileløs op og ned i Cellen, ude af Stand til at tænke paa andet end Alexanders Arrestation. For mig, der var ugift, betød Fængslingen kun en personlig Ubehagelighed; men han var gift og elskede sin Hustru inderligt, de havde nu igen et Barn, en henrivende lille Dreng, paa hvem al den Kærlighed, de havde følt for deres to første Børn, havde samlet sig.

Intet var saa frygteligt som Uvisheden. Hvad kunde der være i Vejen? Af hvad Grund var han bleven arresteret? Hvad havde de i Sinde at gøre med ham? Uge gik efter Uge; min Angst og Sorg voxede, men der kom ingen Meddelelse. Endelig hørte jeg ad mange Omveje, at han var bleven arresteret paa Grundlag af et Brev, han havde skrevet til Lavroff; men først langt senere fik jeg Enkelthederne at vide. Efter sit sidste Møde med mig skrev han til sin gamle Ven, der paa den Tid udgav et russisk socialistisk Blad i London og fortalte, hvor ængstelig han var for mit Helbred; han nævnedes de mange Arrestationer, der foretoges i Rusland, og udtalte aabenlyst sit Had imod en saa despotisk Regering. Dette Brev blev opsnappet paa Posthuset af Tredje Afdeling, og Juleaften kom de for at undersøge hans Bolig. Denne Undersøgelse blev foretaget med større Brutaltet end sædvanligt. Efter Midnat indfandt der sig en fem-sex Mand hos ham og vendte op og ned paa alt, hvad der fandtes i Huset, selv Murene blev undersøgte; Barnet, der var sygt, blev taget ud af sin Seng, for at man kunde

endevede Madratserne; men man fandt intet – thi der var absolut intet. Min Broder følte sig i høj Grad krænkede over denne Fremgangsmaade og udtalte det med sin sædvanlige Frimodighed. »Jeg bebrejder ikke Dem noget,« sagde han til den Gendarm, der ledede Undersøgelsen. »De har ikke faaet bedre Opdragelse og er Dem næppe selv ret bevidst, hvad De gør; men De, min Herre,« fortsatte han, idet han henvendte sig til Statsadvokaten, »De er fuldt vidende om, hvilken Rolle, De spiller her. De har faaet Universitetets Uddannelse og kender Loven; De véd, at Deres Fremgangsmaade her tramper Loven under Fødder, og De søger at dække det lovstridige i disse Mænds Optræden ved Deres Nærværelse. De er med andre Ord – en Slyngel!«

Man svor Hævn og holdt ham fængslet til ind i Maj. I Mellemtiden forværredes hans lille Søns Tilstand, og Lægerne erklærede, at han kun havde nogle Dage tilbage at leve i. Alexander, der aldrig havde bedt sine Fjender om noget, bad dem nu om Tilladelse til at maatte gaa hjem en Time for at se sit Barn for sidste Gang; han gav dem sit Æresord paa, at han vilde komme igen, de maatte ogsaa gærne lade ham følge af Politi-Eskorte – blot han saa' Barnet. Han fik Afslag paa sin Bøn; man nægtede sig ikke denne Hævn.

Den lille Dreng døde, og hans Moder befandt sig lang Tid i en Tilstand, der grænsede til Vanvid; thi samtidig med Barnets Død fik hun Meddelelse om, at hendes Mand var dømt til at sendes til en lille By i Sibirien. Han skulde foretage Rejsen paa en Kærre mellem to Gendarmere, hans Hustru maatte ikke følge med, men kunde komme efter senere, hvis hun vilde.

»Sig mig i det mindste, hvorfor jeg er dømt?« spurgte min Broder sine Bøddler, men man vidste ingen anden Grund at angive end Brevet til Lavroff. Denne Forvisning forekom hele Familien saa meningsløs, et saa iøjnefaldende Udslag af rent Had fra Tredje Afdelings Side, at alle troede, Forvisningen højst vilde vare nogle Maaneder. Alexander skrev en Klage til Indenrigsministeren og fik det Svar, at han ingen Indflydelse havde paa Gendarmeri-Chefens Bestemmelser. En ny Klage blev indgivet til Senatet; alt var forgæves!

Nogle Aar senere skrev Helene af egen Tilskyndelse en Ansøgning til Czaren. Min Fætter, Dmitri Krapotkin, General-Guvernør i Kharkoff, Kejserens Adjudant og meget afholdt ved Hoffet, overrakte den egenhændig til Czaren og tilføjede et Par bønfuldende Ord, ogsaa han var dybt oprørt over Tredje Afdelings Handlemaade overfor min Broder. Men den Romanowske Hævngærrighed var et stærkt fremtrædende Familietræk hos Alexander den Anden; han skrev paa Ansøgningen: »Pust posidit« (»Lad ham blive der lidt endnu!«)

I tolv Aar blev Alexander i Sibirien – han kom aldrig mere tilbage til Rusland.

IV.

De utallige Arrestationer i Sommeren 1874 og Politiets truende Optræden overfor vor Kreds bevirkede, at den russiske Ungdom helt forandrede Holdning. Indtil den Tid havde Opinionens vigtigste Idé været den at finde nogle enkelte Mænd iblandt Arbejderne eller Bønderne, som efterhaanden kunde uddannes til socialistiske Agitatorer. Men nu var Fabrikkerne oversvømmede af Spioner, og det var klart, at hvad man end gjorde, vilde baade Propagandister og Arbejdere blive arresterede og for bestandig gjort uskadelige ved Forvisning eller andre Straffe. Bevægelsen »til Folket, med Folket«! antog nu en ny Form. Uden Hensyn til de Forsigtighedsregler, man hidtil havde taget, rejste flere Hundrede unge Mænd og Kvinder ud omkring paa Landet, drog fra By til By og prædikede Oprør, idet de næsten aabenlyst uddelte revolutionære Sange, Proklamationer og Afhandlinger iblandt Almuen. Man kaldte i vore egne Kredse denne Sommer for »den forrykte Sommer«.

Gendarmene tabte Hovedet; de kunde ikke overkomme alle Arrestationerne og heller ikke at holde Øje med Propagandisterne. Alligevel blev ikke mindre end femten Hundrede Personer arresterede paa denne vilde Jagt – Halvdelen af dem holdtes flere Aar i Arrest.

En Dag i Sommeren 1875 hørte jeg tydelig Fodtrin i Cellen ved Siden af min og nogle Minutter senere var der nogen, der talte. En kvindelig Stemme sagde noget, og en dyb Basstemme – rimeligvis Skildvagten – gryntede noget som Svar. Saa kunde jeg tydelig genkende Oberstens hurtige Trin – Lyden af hans Sporer, jeg hørte ham sige noget i en vred Tone til Skildvagten, saa blev en Dør lukket op. Obersten sagde noget og den kvindelige Stemme svarede højt: »Vi talte ikke sammen, jeg bad ham blot om at kalde paa Fangevogteren.« Jeg hørte Døren blive lukket i Laas, og Obersten tale vredt igen til Skildvagten.

Jeg var altsaa ikke mere alene i Fængslet; jeg havde en kvindelig Nabo, som strax ved sin Indtrædelse brød den strænge Disciplin, der hidtil havde hersket blandt de militære Oppassere. Fra den Dag blev pludselig alle Murene levende, fra alle Kanter hørtes Banken: en – to – tre – fire – – elleve Slag, saa fire og tyve, saa femten; efter en Pause fulgte der atter tre Slag og saa i Rækkefølge tre og tredive. Atter og atter gentoges denne Banken paa samme Maade indtil endelig Naboen gættede, at den betød: »Kto vy« (hvem er du?) I det russiske Alfabet er V del tredje Bogstav. Nu var Underholdningen snart i Gang. Til min store Glæde opdagede jeg, at jeg i Cellen tilvenstre havde min Ven Serdukoff, med hvem jeg snart kunde tale om alt, da vi benyttede os af vort Ciffersystem. Men Samkvemmet med Mennesker bragte mig ogsaa Lidelser; under min Celle var en Bonde fængslet, som Serdukoff kendte; han underholdt sig med ham ved Bankning i Gulvet, og selv naar jeg arbejdede, kunde jeg ofte ikke lade være med at følge deres Samtaler, tilsidst begyndte jeg selv at tale med ham. Naar ensomt Fængsel uden Arbejde forekommmer den dannede Mand frygteligt, hvor langt haardere maa det saa ikke være for ham, der er vant til legemligt Arbejde i fri Luft og ikke kan læse Time efter Time. Vor stakkels Ven led meget, han havde allerede været fængslet i to Aar, førend han kom til Fæstningen her – hans Forbrydelse var at have været med til socialistiske Sammenkomster – og han var nu omtrent nedbrudt. Til min Rædsel opdagede jeg, at hans Hjærne til Tider var forvirret; efterhaanden tog det til, og Dag for Dag forværredes hans Tilstand, indtil hans Tale blev aldeles meningsløs. Tilsidst hørte vi kun frygtelig Larm og vilde Skrig fra Cellen nedenunder, den ulykkelige Mand var gal; desuagtet blev han endnu i flere Maaneder holdt indesluttet i Kasematten, førend han blev flyttet til Sindssygeafdelingen; derfra vendte han aldrig mere tilbage. At være Vidne til, at et Menneskes Forstand gradvis udslukkes, er under saadanne Forhold, som dem vi levede under, en frygtelig Lidelse. Jeg er overbevist om, at den stakkels Bondes Skæbne har bidraget meget til at ødelægge min gode, prægtige Ven Serdukoffs Nerver; da han endelig efter fire Aars Indespærring fik sin Frihed, skød han sig.

Jeg fik en Dag et helt uventet Besøg. Storfyrst Nicolaus, Kejsereens Broder, traadte ind i min Celle, ledsaget af sin Adjudant. Døren blev lukket efter dem, og han gik hurtig hen imod mig og sagde: »God Dag, Krapotkin!« Han talte i en naturlig, kammeratlig Tone som til en gammel Bekendt. »Hvor er det dog muligt, Krapotkin, at De, som har været Kammerpage og Vagtmester ved Pagekorpset kan være indviklet i saadan en Affære og sidde her i dette gyselige Hul?«

»Enhver har sine Meninger,« svarede jeg kort.

»Meninger!« gentog han. »Vil De dermed sige, at det var Deres Mening at fremkalde en Revolution?«

Hvad skulde jeg svare paa dette Spørgsmaal? Hvis jeg sagde Ja, vilde det strax hedde sig, at jeg, der havde nægtet at besvare alle Spørgsmaal overfor Gendarmerne, øjeblikkelig havde »tilstaaet alt« overfor Czarens Broder, og hvis jeg svarede Nej, løj jeg.

Storfyrsten talte nu ikke længer venligt, men som en militær Overordnet, der ønsker at lokke en Tilstaaelse ud af en Undergiven. Jeg vidste ikke rigtig, hvad jeg skulde svare og tav derfor stille.

»Der ser De selv – De skammer Dem!« sagde han.

Denne Bemærkning irriterede mig, og jeg svarede temmelig skarpt: »Jeg har givet mine Svar til Forhørsdommerne og har intet mere at tilføje.«

»Forstaa mig ret, Krapotkin,« sagde han atter i sin familiære Tone fra først, »jeg taler ikke til Dem som Forhørsdommer, men udelukkende som privat Person – ganske privat« – gentog han og dæmpede Stemmen.

En Mængde Tanker hvirvlede rundt i mit Hoved. Skulde jeg forsøge igennem Storfyrsten at sætte Kejseren ind i Landets fortvivlede Forhold, Bøndernes ulykkelige økonomiske Stilling, Embedsmændenes Vilkaarlighed og den truende Hungersnød, der stod for Døren? Forklare ham, at vi ønskede at hjælpe Bønderne ud af deres fortvivlede Stilling og give dem Mod til at løfte Hovedet? Kunde jeg haabe paa den Maade at indvirke paa Kejseren? Lynsnart fulgte disse Tanker hverandre; men saa afbrød jeg dem kort ved at sige til mig selv: »Passiar, baade Kejseren og alle de andre véd meget godt, hvordan Forholdene er, de er Nationens Fjender, og jeg kan ikke forandre dem!«

Jeg svarede Storfyrsten, at han var en officiel Personlighed, og at jeg ikke kunde betragte ham som en privat Mand.

Saa begyndte han at gøre mig nogle lige gyldige Spørgsmaal og sagde tilsidst:

»Var det ikke i Sibirien, efter at De havde truffet »December-Mændene«, at De fik disse Ideer?«

»Nej,« svarede jeg. »Jeg har kun truffet én Decembrist, og med ham har jeg næsten ikke talt.«

»Var det da her i St. Petersborg, De kom paa de Ideer?«

»Jeg har altid haft dem!« svarede jeg.

»Hvad siger De! Tænkte De allerede saadan, dengang De var i Pagekorpset?«; spurgte han rædselsslagen.

»Jeg var kun en Dreng dengang; men hvad der er uklart for Barnet, former sig tydeligt for Manden!«

Han vedblev at gøre mig nogle lignende Spørgsmaal, og jeg forstod nu tydeligt, hvor han styrede hen. Han vilde forsøge at liste Tilstaaelser ud af mig, og i min Fantasi hørte jeg ham allerede sige til sin Broder: »Alle disse Forhørsdommere er dog nogle rene Idioter; de kunde ikke faa lokket et Svar ud af ham. Jeg talte med ham i ti Minutter og fik ham til at tilstaa alt!« Han begyndte at ærgre mig, og midt i et af hans Spørgsmaal afbrød jeg ham kort og sagde skarpt: »Jeg har allerede sagt Dem, at jeg har givet Forhørsdommerne mine Svar!«

Han vendte sig brat og gik ud af Cellen.

Der blev senere lavet et helt Sagn ud af dette Besøg, og længe gik det Rygte iblandt Soldaterne i Hovedstadens Garnison, at det var Storfyrst Nicolaus, der hjalp mig med at flygte – tilfældigvis havde den Mand, der ved min Flugt kørte Vognen, en svag Lighed med Storfyrsten.

V.

To Aar var forløbne. Flere af Kammeraterne var døde, andre blevne sindssyge; men endnu havde ingen af os hørt noget om, at vor Sag vilde blive bragt for Retten.

Henimod Slutningen af det andet Aar begyndte mit Helbred at svigte. Stolen blev for tung for mine Hænder, og de syv Verst, jeg hver Dag vilde gaa i Cellen forekom mig som en endeløs Vandring.

Eftersom vi nu var tresindstyve Fanger i Fæstningen og Vinterdagene var korte, kom vi kun hver tredje Dag tyve Minutter ud i Gaarden. Jeg gjorde, hvad jeg kunde for at opretholde min Energi, men den evige Vinter her indenfor den mørke Celles Mure, slappede mig. Jeg havde under mine Rejser i Sibirien haft lettere Symptoner paa Skørbug; her i det fugtige, mørke Fængsel udviklede de sig, og denne Fængslernes Svøbe traf ogsaa mig.

I Foraaret 1875 fik vi endelig at vide, at Tredje Afdeling havde sluttet de foreløbige Undersøgelser, som nu var forelagt de retslige Myndigheder, og som Følge deraf blev vi flyttede til et Fængsel, der stod i Forbindelse med Retslokalerne.

Det var en yderst pralende Bygning, først lige opført efter franske og belgiske Fængslers Forbillede. Den bestod af fire Etager med smaa Celler, hver især med et Vindu, fra hvilket man saa' ud i en Gaard, og med en Dør, der førte ud til en Jærnbalkon. Balkonerne i de forskellige Etager var forbundne med Jærntrapper.

For de fleste af mine Lidelsesfæller var Flytningen til dette Fængsel en stor Lettelse; der var langt mere Liv her end i Fæstningen, Anledning til Korrespondance, til at faa Besøg af Slægtninge og til indbyrdes at kunne sætte sig i Rapport til hverandre. Saa lang Dagen var, bankedes der paa Mure og i Gulve, uden at det blev forbudt. Ved Hjælp af dette Meddelelsesmiddel fortalte jeg en af de yngre Fanger hele Pariser-Kommunens Historie fra Ende til anden; men jeg brugte ogsaa en Uge dertil.

Mit Helbred blev imidlertid daarligere her, end det havde været i Fæstningen. Jeg kunde ikke taale den tætte Luft i det lille Rum, Cellen var kun fire Skridt fra det ene Hjørne til det andet, og saa snart Varmeapparaterne blev sat i Gang, forandredes Temperaturen fra Iskulde til en uudholdelig Hede. Naar jeg gik, blev jeg svimmel, fordi jeg maatte vende saa ofte, og de ti Minutters Spaseren i fri Luft i en Gaard omgivet af høje Mure, bragte mig ingen Forfriskning. Fængselslægen, der ikke vilde høre Tale om Skørbug i »sit Fængsel«, er bedst tjent med, at jeg omtaler ham saa lidt som muligt.

Jeg fik Tilladelse til at faa min Mad udefra, da det traf sig saaledes, at en gift Slægtning af mig – en Advokat – boede ganske tæt ved Retsbygningen. Men min Fordøjelse var bleven saa svækket, at det ikke varede længe, førend jeg ikke kunde spise andet end et lille Stykke Brød og et eller to Æg om Dagen. Nu gik det hurtigt ned ad Bakke med Kræfterne, og den almindelige Mening var, at jeg ikke kunde leve mere end nogle faa Maaneder. Naar jeg skulde op ad Trappen, der førte til min Celle i anden Etage, maatte jeg standse flere Gange for at hvile under Vejs, og jeg husker, at en gammel Soldat i Eskorten en Dag medlidende sagde til mig: »Stakkels Mand, De gør det ikke Sommeren over!«

Min Familie var meget bekymret, og Helene forsøgte at faa mig fri mod Kaution, men Statsadvokaten, Shubin, svarede hende med et haanligt Smil: »Hvis De kan skaffe mig en Læges Udsagn for, at han vil være død inden ti Dage, saa skal jeg give ham fri!« Han havde den Tilfredsstillelse, at se min stakkels Søster som tilintetgjort falde ned i en Stol og give sig til at hulke højt. Men hun gav alligevel ikke tabt, og endelig lykkedes det hende at opnaa, at jeg maatte blive tilset af en dygtig Læge, Overlægen paa St. Petersborgs Garnisons-Hospital. Det var en livlig, intelligent ældre Mand, han undersøgte mig paa det omhyggeligste og erklærede, at jeg ikke led af nogen organisk Fejl, men simpelt hen af Mangel paa Ilt i Blodet. »Luft er alt, hvad De behøver!« sagde han. Saa stod han nogle Øjeblikke og overvejede og tilføjede i en bestemt Tone: »Men her maa handles og ikke tales! De kan ikke blive her, De maa flyttes.«

Ti Dage senere blev jeg flyttet til Garnisons-Hospitalet, som ligger i en af St. Petersborgs Udkanter og har sit eget lille Fængsel til Brug for de Officerer eller Soldater, der bliver syge i den Tid, Forhørene staar paa. To af mine Kammerater laa allerede i Hospitalsfængslet her; man vidste, at de inden ret længe vilde dø af Tæring.

Paa Hospitalet begyndte jeg strax at komme mig. Jeg fik et rummeligt Værelse imod Syd i Stueetagen ved Siden af Vagtstuen; igennem det store Vindue med Jærntremmer for saa' man ud i en Allé, og bag den var der en stor aaben Plads, hvor flere Hundrede Tømmermænd var i Færd med at bygge Træ-Barakker for Typhus Patienter. Hver Aften sang de næsten en hel Time smukke og velindøvede Korsange. En Skildvagt marscherede frem og tilbage i Alléen, hans Skilderhus stod lige overfor mit Værelse.

Hele Dagen stod mit Vindu aabent, og jeg badede mig med Fryd i Solens Straaler, som jeg saa længe havde maattet undvære; med fulde Lunger indaandede jeg den herlige Majluft og kom mig fra Dag til Dag – altfor hurtigt, syntes jeg! Det varede ikke længe, førend jeg kunde begynde at spise lettere Føde, mine legemlige Kræfter vendte tilbage, og jeg tog atter med Energi fat paa mit Arbejde. Da jeg forudsaa', at jeg kunde blive forhindret i at fuldende anden Del, skrev jeg et Résumé af den og lod det trykke sammen med første.

Mens jeg var i Fæstningen, havde en Kammerat, som kendte Hospitalsfængslet, meddelt mig, at det ikke vilde være vanskeligt for mig at undslippe derfra, og jeg sørgede for saa hurtigt som muligt at meddele mine Venner, at jeg nu var der. Det viste sig imidlertid, at en Flugt var langt vanskeligere at iværksætte, end man havde tænkt. Der blev passet mere omhyggeligt paa mig end nogensinde før. Skildvagten ude i Gangen blev posteret ved min Dør, og jeg kom aldrig ud af mit Værelse. De Officerer og Soldater, der nu og da saa' ind til mig, syntes at være bange for at blive mere end et eller to Minutter.

Der blev lagt flere forskellige Planer til min Flugt af Vennerne – nogle af dem var latterlige, f. Ex. den, at jeg skulde file Jærnstængerne for Vinduet over; og en regnfuld Nat skulde saa to af mine Venner passe paa Skildvagten, og naar de saa', at han døde i sit Hus, skulde de vælte det om, saa at han kom til at ligge under det, fangen som en Mus i en Fælde. Imedens skulde jeg springe ud ad Vinduet. Heldigvis fandt man paa en bedre Løsning. En Dag hviskede en af Soldaterne til mig: »Bed om at komme ud i Luften!« Jeg gjorde det, og Lægen støttede mit Andragende. Det blev tilladt mig at spasere en Time hver Eftermiddag Klokken fire i Fængselsgaarden. Jeg skulde beholde den grønne Flonelsslobrok paa, som alle Hospitalets Patienter bar, men jeg fik mine egne Støvler, min Vest og mine Benklæder udleverede hver Dag.

Jeg glemmer aldrig min første Spaseretur. Da jeg kom til Døren, saa' jeg foran mig en stor Gaardsplads, flere Hundrede Skridt i Kvadrat og helt dækket med grønt Græs, – Porten stod aaben, og jeg kunde se Gaden og Folk, som gik forbi, og paa den anden Side Hospitalets store Bygning. Dette Syn greb mig saaledes, at jeg i flere Minutter blev staaende paa Tærsklen, ude af Stand til at flytte en Fod.

Paa den ene Side af Gaarden laa Fængslet, en smal Bygning omtrent halvandet Hundrede Skridt lang, ved hver Ende stod et Skilderhus. De to Skildvagter gik frem og tilbage foran Bygningen og havde traadt en Sti i Græsset. Jeg fik Befaling til at følge denne Sti, og de to Skildvagter blev ved at gaa frem og tilbage; jeg var aldrig mere end ti eller femten Skridt fra en af dem. Tre Soldater tog Plads paa Trappetrinene op til Døren.

Paa den modsatte Side af Gaarden var nogle Bønder beskæftigede med at læsse Brænde af en halv Snes Vogne og stable det op langs Muren. Hele Gaarden var omgivet af et højt Plankeværk af tykke Brædder. Porten stod aaben, fordi Brændevognene kørte ud og ind; det var paa den Tid, at Hospitalet fik sin Brændeforsyning for hele Aaret.

Denne aabne Port hypnotiserede mig. »Det gaar ikke an, Du stirrer paa den!« sagde jeg til mig selv, og dog kunde jeg ikke faa mine øjne fra den. Saa snart jeg atter kom tilbage til mit Værelse, satte jeg mig ned for at

skrive til mine Venner. Det var mig næsten ikke muligt at holde paa Pennen, og Cifrene blev i Begyndelsen kun ulæselige Tegn. »Jeg har været Friheden ganske nær og skælver som i Feber,« skrev jeg. »Man førte mig ud i Gaarden til en Spaseretur, Porten stod aaben, og der var ingen Skildvagter ved den. Jeg vil undløbe igennem denne Port, uden at Soldaterne skal faa fat paa mig – – « og jeg udkastede nu følgende Plan for Flugten: – Lad en Dame komme kørende i en aaben Vogn til Hospitalet; naar hun er staaet ud, skal Vognen vente paa hende, i en Afstand af omtrent halvtresindstyve Skridt fra Fængselsporten. Naar jeg kommer ud i Gaarden vil jeg et Øjeblik gaa med Hatten i Haanden, det er Tegn paa, at alt er rede fra min Side. Sørg for, at en eller anden gaar paa Gaden og passer paa; men jeg maa have Signal tilhage; uden at jeg véd, at Gaden er fri, giver jeg mig ikke til at løbe; naar jeg først er udenfor Porten, vil jeg ikke indhentes. Brug Lyden eller Lyset som Signal, Kusken kan f. Ex. med sin lakerede Hat lade Solens Straaler kaste Genskin paa Hospitalsmuren lige overfor; eller endnu bedre, lad en eller anden synge, saa længe Gaden er klar; allerbedst vilde det være, om I kunde leje den lille Villa, der ligger ved Siden af Hospitalet og give mig et Tegn fra Vinduet. Selvfølgelig løber Skildvagten efter mig som en Hund efter en Hare, i en Kurve nemlig, medens jeg løber ligeud, i lige Linie imod Porten, og jeg kan holde mine fem eller ti Skridts Forspring. Ude paa Gaden springer jeg op i Vognen, som saa strax maa køre bort i fuld Karriere. Hvis Skildvagten skyder, er der intet at gøre, men jeg løber heller den Risiko, end jeg udsætter mig for den visse Død her i Fængslet.

Man gjorde mig andre Forslag; men vi blev tilsidst staaende ved min Plan. Sagen blev strax bragt i Gang indenfor vor Kreds, og selv de, der aldrig havde set mig, tog Del i den med en Iver, som om det gjaldt om at befri en af deres Kæreste. Planen var forbunden med mange Vanskeligheder, og imidlertid løb Tiden med frygtelig Hast. Jeg arbejdede flittigt, skrev til langt ud paa Aftenen; men min Sundhedstilstand forbedrede sig ikke des mindre saa hurtigt, at jeg ængstedes. Da jeg første Gang kom ud i Gaarden, kunde jeg kun krybe fremad som en Skildpadde; nu følte jeg mig allerede stærk nok til at løbe. Rigtignok vedblev jeg at bevæge mig fremad med samme Sneglefart af Frygt for, at man ellers skulde sætte en Stopper for disse Spasereture; men jeg var stadig angst for, at min naturlige Livlighed i et givet Øjeblik skulde forraade mig. I Mellemtiden havde mine Venner fuldt op at gøre med at ordne alle Enkelthederne til Flugten, og der var allerede gaaet mere end en Maaned – hver Dag kunde jeg risikere at blive bragt tilbage til Retsfængslet.

Endelig blev Flugten fastsat til en bestemt Dag, den en og tyvende Juni, Peter-Pauls-Dagen; det var ikke uden et lille Stænk af Sentimentalitet, at Vennerne valgte netop den Dag. De meddelte mig, at de, som Svar paa mit Signal om, at alt var i Orden fra min Side, vilde sende en lille rød Ballon til Vejrs ude paa Gaden. Derefter vilde Vognen komme, og Sangen, der antydede, at Gaden var fri vilde begynde. Jeg kom ud som sædvanligt den 29de, tog min Hat af og ventede paa Ballonen; den kom ikke. Der gik en halv Time, jeg hørte en Vogn komme kørende og en Herrestemme begyndte at synge en Sang, jeg ikke kendte; men der var stadig ingen Ballon. Timen var omme, og med tungt Hjærte vendte jeg tilbage til Fængslet. Der maatte være hændet noget galt!

Det utrolige var hændet. Der plejer i St. Petersborg daglig at være i hundredvis af disse smaa Legetøjs Balloner til Salgs paa Gostinoi Torvet; den Dag var der ingen, ikke en eneste. – Til syvende og sidst traf man et Barn med en, men den var slap og kunde ikke flyve. Vennerne skyndte sig hos en Optiker at købe et Apparat til at lave Brint for at fylde Ballonen med, men den fløj ikke bedre for det. Imidlertid gik Tiden. Saa tog en Dame Ballonen og bandt den til sin Parasol, som hun holdt højt op over sig og spaserede op og ned ad Gaden udenfor Fængselsgaarden; men jeg saa' intet, Damen var for lille og Muren for høj.

Det viste sig imidlertid senere, at intet kunde have været heldigere for os end dette Uheld med Ballonen. Da Timen var gaaet, og Vognen kørte tilbage ad de Gader, den efter Planen skulde følge, blev den i et snævert Stræde standset i længere Tid af en Række Vogne, af dem, der kørte Brænde til Hospitalet; hvis jeg havde været i Vognen, vilde jeg nemt være bleven grebet.

Nu blev der ordnet et helt Signalsystem langs Gaderne; en af Vennerne skulde gaa med sit Lommetørklæde i Haanden og putte det i Lommen, saa snart han saa' Brændevognene komme. Et andet Sted skulde der sidde en og spise Kirsebær, og holde op med at spise, hvis der viste sig at være noget i Vejen. Vennerne havde ogsaa lejet den lille graa Villa, som jeg kunde se fra Gaarden, og i et aabent Vindu stod der en Mand med en Violin, som strax skulde begynde at spille, saa snart der signaliseredes, at Gaden var fri.

Alt var allerede i Orden til næste Dag, man frygtede for længere Udsættelser. Og man havde paa Hospitalet virkelig allerede lagt Mærke til Vognen – et eller andet mistænkeligt maatte være kommet Fængsels-

Overopsynet for Ørene; thi jeg hørte den patrouillerende Officer spørge Skildvagten, der stod paa Post overfor mit Vindu, om han havde sine Patroner i Orden? Soldaten begyndte paa en noget klodset Maade at famle ned i sin Patrontaske, og det varede noget, inden han fik fat i dem. Officeren skældte: »Har du ikke faaet Ordre til at have fire Patroner rede i din Frakkelomme, Dosmer?« spurgte han. Og jeg saa', at han blev staaende, til at Skildvagten havde faaet de fire Patroner over i sin Lomme. »Hold skarpt Udkig!« sagde han, da han gik.

Nu gjaldt det om at faa Meddelelserne om den nye Ordning bragt til mig. Næste Dag Klokken to kom der en Dame – en kær Slægtning af mig – til Fængslet og bad, om man vilde give mig et Ur, som hun bragte med. Alt, hvad der kom ind i Fængslet, skulde gaa igennem Statsadvokatens Hænder; men da det kun var et Ur, uden Indpakning lod man mig strax faa det. Inden i det laa en bitte lille Seddel med hele Planen i Cifferskrift. Jeg blev greben af Skræk, da jeg saa' det; hvilket voveligt Foretagende! Hvis nogen var falden paa at aabne Laaget, vilde Damen, der allerede var under Politiets Opsyn, strax være bleven arresteret; jeg saa hende imidlertid roligt gaa ud af Gaarden.

Klokken fire var jeg derude og gik med min Hat i Haanden. Lidt efter hørte jeg Vognen, og atter noget senere lød Violintonerne oppe fra det graa Hus. Jeg var imidlertid da i den anden Ende af Gaarden, og da jeg kom tilbage til det Stykke af min foreskrevne Sti, der var nærmest Porten, var en af Skildvagterne lige i Hælene paa mig. »Jeg maa gaa tilbage endnu engang,« tænkte jeg, men førend jeg var kommen saa vidt, standsede Violinspillet pludseligt.

Der forløb et Kvartertid i den frygteligste Hjørteangst, uden at jeg kunde forstaa, hvorfor Spillet var blevet afbrudt; men saa hørte jeg nogle tungt læssede Brændevogne komme rumlende ind gennem Porten og køre over til den sædvanlige Plads paa den anden Side af Gaarden; det var altsaa dem, der var Skyld i Afbrydelsen! Pludselig tog Violinspilleren fat igen, og dennegang var det en vild Mazurka af Kentsky, der blev spillet med en Energi, som om den vilde sige: »Nu afsted – nu er det Tid!«

Jeg gik med min sædvanlige langsomme Gang hen til Enden af Stien og skælvede indvendig af Angst for, at Spillet skulde holde op, inden jeg var kommen derhen. Jeg vendte mig om; Skildvagten var standset fem eller sex Skridt bag mig og saa' den modsatte Vej. »Nu eller aldrig!« sagde jeg til mig selv, krængede Slobrokken af mig og begyndte at løbe.

I mange Dage forud havde jeg øvet mig i det Kunststykke hurtigt at kunne komme af med den lange og ubekvemme Slobrok. Den var saa lang, at jeg bar det nederste Stykke over min venstre Arm, akkurat som Damerne bærer Slæbet af deres Kjoler. Trods alt det jeg øvede mig, var det mig ikke muligt at faa den af med ét Tag; jeg skar Sømmene op under Armhullerne; men heller ikke det hjalp. Saa besluttede jeg at øve mig i at faa den af med to Tag, først kastede jeg Slæbet ned, saa krængede jeg den af; jeg vedblev at øve mig, indtil jeg kunde gøre det lige saa præcist som en Soldat gør sine Geværgreb En, to – saa laa Slobrokken paa Jorden.

Jeg stolede ikke rigtig paa mine Kræfter og begyndte at løbe ret langsomt for at spare paa dem. Men jeg havde næppe løbet to Skridt, før Bønderne, der var beskæftigede ved Brændet, gav sig til at raabe: »Han løber! Efter ham!« og de satte i fuld Fart efter mig. Nu løb jeg for Livet.

Mine Venner, som overværede Scenen i den graa Villa paa den anden Side af Gaden, fortalte mig senere, at Skildvagten og de tre Soldater, der havde Plads paa Trappetrinene var lige i Hælene paa mig, Skildvagten endog saa nær, at han forsøgte at slaa mig i Ryggen med Geværet – et Øjeblik troede de, at han havde fat i mig, han har rimeligvis selv ment at kunne standse mig paa denne Maade, siden han ikke fyrede. Jeg holdt imidlertid stadig Afstanden, og udenfor Porten maatte han ifølge sit Reglement ikke komme.

Da jeg var vel udenfor, opdagede jeg til min Rædsel, at der inde i Vognen sad en Herre i Militærfrakke; han vendte Ryggen til mig. »Forraadt!« tænkte jeg, men i det sidste Brev havde Vennerne skrevet: »Naar du først er udenfor, maa du ikke give tabt – der vil være nok af Venner til at beskytte dig, hvis det skulde blive nødvendigt«. Alligevel følte jeg ikke synderlig Lyst til at løbe lige i Armene paa en Fjende. Men da jeg kom nærmere hen til Vognen, bemærkede jeg, at Herren havde graasprængt Fuldskæg, der paafaldende mindede mig om en meget god personlig Ven; rigtignok hørte han ikke til Kredsen, men jeg havde mere end en Gang haft Lejlighed til at beundre hans uforfærdede Mod og hans herkuliske Kræfter. »Skulde det være ham? er det muligt?« tænkte jeg, mens jeg vedblev at løbe. Jeg var lige paa Nippet til at raabe hans Navn, da jeg heldigvis i rette Tid greb mig deri og i Stedet for klappede i Hænderne. Han vendte sig om, og jeg genkendte ham øjeblikkelig.

»Spring ind, hurtigt, hurtigt!« raabte han med Stentorstemme, løftede Haanden med en Revolver op imod Kusken og raabte: »Afsted i Galop – eller jeg skyder dig!« Hesten var et prægtigt Fuldblodsdyr – anskaffet alene til den Anledning – og strakte ud i fuld Karriere. »Stop dem, grib dem!« lød det allevegne omkring os, mens min Ven i en Fart hjalp mig med at trække i en elegant Overfrakke og en høj Hat. Den virkelige Fare laa imidlertid ikke saa meget i vore Forfølgere som i den Soldat, der stod Skildvagt udenfor Hospitalet. Han vilde have kunnet forhindre mig i at springe op i Vognen, ogsaa have kunnet standse Hesten blot ved at løbe et Par Skridt frem. En af de Indviede havde derfor faaet den Opgave at forsøge at bortlede hans Opmærksomhed, og gjorde dette aldeles mesterligt. Soldaten havde i sin Tid været beskæftiget i Hospitalets Laboratorium; min Ven vidste det og begyndte at passiare med ham om kemiske Experimenter; derpaa gik han over til at tale om Mikroskopet og de mærkelige Ting, man kan se igennem det. »Har De nogensinde set den Hale, det menneskelige Legeme har?« spurgte han. »Hvad siger De,« udbrød Soldaten, »har Mennesket en Hale?« Det har det rigtignok,« svarede den anden, »og under Mikroskopet er den saa stor som saadan,« han holdt Hænderne op som Maal. »Staa nu ikke der og bild mig saadant noget ind!« sagde Soldaten, og mens min Ven svor paa, at det var sandt, at han selv havde set det i Mikroskopet, sprang jeg lige forbi og kom op i Vognen. Det lyder som en Fabel, men er ikke destomindre sandt.

Vognen drejede ind i en snæver Gade, der løb forbi Muren, hvor Brændet blev stablet op, og hvor der nu ikke var et Menneske. Kusken tog i Farten saa kort et Sving, at Vognen var lige ved at vælte, kun ved at trække min Ven over paa mig forhindrede jeg, at den Ulykke skete. Vi susede igennem den snævre Gade og bøjede saa af til venstre; der stod to Gendarmere foran en offentlig Bygning, de skuldrede for min Ven i Militærfrakken. »Vær endelig rolig,« hviskede jeg til ham. »Alt gaar godt, Gendarmene hilser dig.« Han var endnu frygtelig ophidset. Nu vendte Kusken sit Ansigt om imod mig og smilte bredt og lykkeligt – det var ogsaa en af mine Venner.

Overalt saa jeg nu kendte Ansigter, som vinkede og smilede til os, idet vi for forbi i skarpt Trav; vor prægtige Hest blev ikke træt. Saa naaede vi Nevsky-Prospektet og bøjede om ad en Sidegade. Her steg vi af ved en Gadedør, og Kusken kørte videre. Jeg løb op ad Trappen og faldt lige i Armene paa min Svigerindes Søster, som ventede os i den frygteligste Angst; hun gav sig til at græde og le paa engang mens hun ivrigt skyndte paa mig for at faa mig til at skifte Dragt og klippe mit store Skæg af. Kun ti Minutter senere forlod min Ven og jeg Huset og tog en Droske nede paa Gaden.

I Mellemtiden havde den vagthavende Officer ude paa Hospitalsfængslet og de tre Soldater, som var løbne efter mig ud paa Gaden, ikke haft Held med sig. Der var ikke en eneste Droske at faa fat paa i hele Kvarteret, dem havde mine Venner sørget for at optage allesammen. En gammel Kone iblandt Mængden var klogere end nogen af mine Forfølgere: »De stakkels Djævlø kan ikke undgaa at komme ud paa Nevsky Prospektet, og hvis man løber ned ad den lille Gyde, som munder ud lige paa Prospektet, vil de ikke kunne undslippe,« sagde hun højt, som om hun talte til sig selv. Hun havde fuldkommen Ret; Officeren løb hen til en Sporvogn, der holdt i Nærheden og bad Kusken, om han maatte laane hans Heste, for at han kunde ride efter Flygtningene; men Kusken og Konduktøren vilde ikke paa nogen Maade give Hestene fra sig, og Officeren brugte ikke Magt.

Violinspilleren og den Dame, der havde lejet den graa Villa, var nu ogsaa komne ud paa Gaden og havde blandet sig mellem Mængden; det var dem, der hørte den gamle Kone give Officeren det farlige Raad. Det var en herlig Aften; vi kørte ud til Øerne i Floden, hvortil St. Petersborgs fornemme Selskab saa gjerne valfarter paa smukke Foraarsdage for at beundre Solnedgangen. Paa Vejen derud standsede vi i en meget afsides liggende Gade ved en Barberbutik, hvor jeg fik mit Skæg ordentlig barberet af – det forandrede mig vel noget, men ikke meget. Vi kørte saa uden Maal omkring paa Øerne og vidste ikke rigtig, hvad vi skulde finde paa; vi havde faaet Besked om ikke at komme til vort Nattekvarter før sent om Aftenen. »Véd du, hvad vi gør,« sagde min Ven pludselig. »Vi kører til Donon!« Det var en af de fornemste Restaurationer i St. Petersborg; han gav Kusken Besked og sagde til mig: »Ingen vil falde paa at søge efter dig der! Vi skal fejre din lykkelige Redning med en god Middag og en Flaske Vin!«

Jeg fandt Ideen god, og vi kørte til Donon, gik igennem de oplyste Sale, hvor der var fuldt af Mennesker og tog et Værelse for os selv, hvor vi tilbragte hele Aftenen. Næppe to Timer efter at vi var borte, blev det Hus, hvor vi først var stegne af, undersøgt af Politiet, og i Løbet af Aftenen næsten alle Vennernes Boliger – hos Donon var der ingen, der fandt paa at søge.

Nogle Dage senere skulde jeg flytte ind i et Værelse, som var blevet lejet til mig, og hvor jeg skulde bo paa et falskt Pas. Til alt Held var den Dame, der skulde køre mig dertil i sin Vogn, saa forsigtig forinden selv at inspicere Stedet; hun fandt Huset omringet af Spioner. Mine Venner havde i saa stor Mængde været der for at undersøge om Stedet ogsaa var sikkert nok, at Politiet havde fattet Mistanke. Dertil kom, at mit Fotografi af Tredje Afdeling var blevet uddelt til over hundrede Gendarmere og Politibetjente. De Opdagelsesbetjente, som allerede kendte mig af Udseende, var paa Jagt overalt i Gaderne og de andre, som ikke før havde set mig, fik en Soldat eller Oppasser med, som kendte mig fra Fængslet eller Hospitalet. Kejseren var rasende over min Flugt og over at den kunde været gaaet for sig ved fuld Dagslys; han gav sin Ordre, der lød paa: »Han *skal* findes!« Det var umuligt at blive i St. Petersburg, og jeg holdt mig nu skjult omkring i Sommer-Villaerne i Omegnen, saa blev det bestemt, at jeg skulde rejse til Udlandet. Af en udenlandsk Avis havde vi faaet at vide, at alle Grænsestationerne og Jærnbanen i Finland og i de baltiske Provinser var tæt besatte med Opdagelsesbetjente, der kendte mig af Udseende. Forsynet med en Vens Pas og ledsaget af en anden Ven rejste jeg igennem Finland og gik helt imod Nord til en fjærnt liggende Havn i den Botniske Bugt – herfra sejlede jeg over til Sverrig. Efter at jeg var kommen om Bord paa Damperen og umiddelbart før den skulde lette, fortalte den Ven, der havde fulgt mig, de sidste Nyheder fra St. Petersburg – han havde maattet love Vennerne ikke at fortælle dem før. Min Søster Helene var bleven arresteret og ligeledes en Søster til min Broders Kone, hun havde kun en eneste Gang besøgt mig i Fængslet en Maaned efter, at Alexander og hans Kone var rejst til Sibirien.

Min stakkels Søster vidste absolut intet om Forberedelserne til min Flugt, og først efter at jeg var flygtet, gik en af Vennerne til hende for at meddele hende den gode Nyhed. Hun søgte forgæves at fastholde sin Uskyldighed, hun blev ført bort fra sine Børn og holdt fængslet i flere Uger. Min Svigerindes Søster, som kun kendte meget lidt til Flugtplanen og aldeles ikke havde taget Del i den, blev holdt fængslet i over to Maaneder. Hendes Mand, der var en bekendt Advokat, brugte al sin Indflydelse for at faa hende fri. Oppe i Gendarmeriet sagde Officererne til ham: »Vi ser nu selv, at hun ikke har haft noget at gøre med Flugten, men Sagen er, at vi den Dag, vi arresterede hende meldte Kejseren, at vi nu endelig havde faaet fat i den Person, der stod bag hele Flugtplanen. Vi behøver Tid til at forberede Kejseren paa den Skuffelse, det vil være for ham.«

Jeg rejste lige igennem Sverrig uden at standse noget Steds og kom til Christiania, hvor jeg opholdt mig nogle Dage for at vente paa en Damper til Hull – i den Mellemtid morede det mig at indhente nogle Oplysninger om Bondepartiet i det norske Storting. Da jeg endelig gik ned til Skibet, var det ikke uden Ængstelse, at jeg spurgte mig selv: »Gud véd, under hvilket Flag du kommer til at sejle?« Da jeg saa Stjernebanneret, hilste jeg det fra mit Hjertes Dyb – saa mange Emigranter, russiske, italienske, franske, ja af alle Nationer har fundet Beskyttelse under det Flag.

SJETTE DEL.

VEST-EUROPA.

I.

Der rasede en Storm i Nordsøen, da vi nærmede os Englands Kyster. Jeg hilste Stormen med Fryd og nød Skibets voldsomme Bevægelser i det oprørte Hav; i timevis sad jeg foran i Stævnen og lod Bølgerne sprøjte mig ind i Ansigtet. Efter de to Aars Ophold i den mørke Kasematte dirrede hver Nerve i mig af Længsel efter atter at føle Livet i al sin Vælde om mig.

Det var min Agt at blive nogle Uger, højst et Par Maaneder i Udlandet – ikke længere end til den første Ophidselse efter min Flugt havde lagt sig, og jeg nogenlunde havde genvundet mit Helbred. Jeg landede i England under Navn af Levashoff, det samme under hvilket jeg var rejst fra Rusland; men da jeg ønskede at undgaa London, hvor det russiske Gesandtskabs Spioner rimeligvis snart vilde komme paa Spor efter mig, rejste jeg lige til Edinburgh.

Imidlertid kom jeg i Virkeligheden aldrig mere til at vende tilbage til Rusland. Jeg blev greben af den anarkistiske Bevægelse, der netop dengang var i Færd med at udvikle sig i det vestlige Europa, og jeg følte, at jeg vilde kunne gøre mere Nytte her end hjemme i Rusland. Jeg var altfor kendt til at drive aaben Propaganda imellem Arbejderne og Bønderne, og da den russiske Frihedsbevægelse i Løbet af faa Aar blev til en Sammensværgelse og en væbnet Kamp imod Selvherredømmet, maatte desuden enhver Tanke om en folkelig Bevægelse nødvendigvis opgives. Mine egne Tilbøjeligheder drog mig desuden mere og mere hen imod de arbejdende og lidende Masser.

Saa snart jeg landede i England, underrettede jeg nogle faa af Vennerne i Rusland og Schweiz om min lykkelige Ankomst. En Socialist maa altid sørge for økonomisk at klare sig selv, og saa snart jeg havde faaet lejet mig et lille beskedent Værelse i en af Byens Udkanter, begyndte jeg at se mig om efter Arbejde.

Iblandt Passagererne paa Damperen fra Christiania var der en norsk Professor, med hvem jeg talte en Del. Jeg forsøgte i vore Samtaler at anvende det lidet, jeg tidligere havde lært af Svensk, mens han talte Tysk. »Siden De allerede kan noget Norsk og gjerne vil lære det, saa lad os heller tale det Sprog,« foreslog han mig.

»De mener vel Svensk?« spurgte jeg noget usikker. »Det er dog Svensk, jeg taler!«

»Jeg vil hellere kalde det for Norsk,« sagde han. »Svensk er det i hvert Fald ikke.«

Det gik altsaa mig, som det gik en af Jules Verne's Helte, som ved en Fejltagelse lærte Portugisisk i Stedet for Spansk. Men hvilket Sprog det end var, jeg talte, saa underholdt jeg mig en Del med den norske Professor. Han gav mig en Christiania-Avis, der indeholdt Beretning om en norsk Atlanterhavs-Expedition, der lige var endt. Saa snart jeg havde indrettet mig i Edinburgh, skrev jeg paa Engelsk en lille Artikel om disse Forskninger og sendte den til Tidsskriftet »Naturen«, som Alexander og jeg havde læst i St. Petersborg, lige fra det begyndte at udkomme. Redaktions-Sekretæren skrev høfligt tilbage og takkede for mit Bidrag og bemærkede med en Elskværdighed, som jeg ofte senere har truffet i England, at der intet var i Vejen med mit Engelske, det trængte kun hist og her til lidt Forbedring. Jeg havde kun lært Engelsk igennem Bøger, og min Udtale var meget daarlig, hvilket havde til Følge, at det faldt mig umaadelig svært at gøre mig forstaaelig overfor min Værtinde; vi fandt paa den Udvej at skrive paa smaa Sedler, hvad vi havde at sige hinanden; men min Mangel paa Kendskab i Talesproget var Anledning til mange komiske Misforstaaelser. Jeg husker saaledes, at jeg engang skrev, at det ikke var »én Kop Té«, jeg ønskede at faa til Aften, men derimod mange Kopper! Jeg frygter for, at min Værtinde ansaa mig for at være en stor Slughals; jeg maa dog til min Undskyldning anføre, at der i ingen af de Bøger, jeg havde læst paa Engelsk var Tale om en saa vigtig Ting som Tédrikken.

Fra Rusland fik jeg Geografisk Selskabs Avis og begyndte efter en Tids Forløb at skrive Bidrag til »Times« om russiske geografiske Forskninger. Prjevalsky var paa den Tid i Mellem-Asien, og hans Undersøgelser fulgtes med stor Interesse i England.

Ikke desmindre var de Penge, jeg havde haft med mig fra Rusland paa Nippet til at slippe op, og da alle mine Breve blev opsnappe, kunde jeg ikke faa meddelt nogen af mine Egne min Adresse. Jeg besluttede da efter nogle Ugers Forløb at tage til London i det Haab, der at kunne finde mere regelmæssigt Arbejde. P. L. Lavroff, den gamle Emigrant, udgav stadig sit Blad »Fremad«, men da det var min Hensigt snart igen at vende tilbage til Rusland, og jeg ikke var i Tvivl om, at hans Aviskontor blev nøjagtig bevogtet af russiske Spioner, foretrak jeg ikke at opsøge ham. Derimod gik jeg strax til »Naturens« Kontor og blev modtaget med stor Elskværdighed af Redaktions-Sekretæren, Hr. Keltie. Han fortalte mig, at Udgiverne havde i Sinde fremtidig at give de geografiske Meddelelser lidt mere Plads i Bladet, end de før havde haft, og at de fandt, at jeg skrev dem netop som de ønskede dem. Der blev strax anvist mig et Bord, hvor videnskabelige Tidsskrifter i alle mulige Sprog laa stablede op. »Kunde De ikke komme hver Mandag og se disse Blade igennem, Hr. Levashoff?« spurgte Hr. Keltie. »Hvis De saa finder en eller anden Artikel, De synes, der er værd at omtale, saa skriv en Notits om den eller sæt et Mærke ved den, saa vi kan sende den til en Specialist.« Hr. Keltie vidste ikke, at jeg maatte skrive enhver lille Artikel tre, fire Gange om, før jeg turde fremlægge den for ham. Jeg tog imidlertid Bladene med mig hjem, og det lykkedes mig helt let at tjene, hvad jeg behøvede, ved Hjælp af mine Bidrag til »Times« og »Naturen«.

En Dag tog Hr. Keltie nogle russiske Bøger ned fra en Hylde og spurgte mig, om jeg ikke vilde anmelde dem for Bladet. Jeg saa' paa Bøgerne og opdagede til min store Forlegenhed, at det var mine egne Arbejder om Glacial-Perioden og om Asiens Orographi; min Broder havde altsaa sendt dem til vort kære Blad »Naturen«. Jeg lod som intet og tog Bøgerne med mig hjem, uden dog rigtig at vide, hvad jeg skulde gøre. Rose mine egne Bøger kunde jeg ikke godt, og dadle dem havde jeg heller ikke Lyst til, thi Forfatterens og mine Anskuelser var jo de samme! Jeg kom til det Resultat, at jeg vilde bringe Hr. Keltie Bøgerne tilbage og sige ham, at jeg til Trods for det Navn, hvorunder jeg havde forestillet mig, var identisk med Forfatteren og saaledes ikke godt kunde anmelde dem.

Hr. Keltie havde i Aviserne læst om Krapotkins Flugt og blev meget fornøjet ved at høre, at Flygtningen befandt sig i Sikkerhed i England. Med Hensyn til mine Skrupler overfor en Anmeldelse sagde han, at jeg jo hverken behøvede at rose eller dadle Bøgerne, men blot simpelt hen kunde gøre et Uddrag af dem for Bladets Læsere. Fra den Dag begyndte det Venskab, som endnu bestaar imellem Hr. Keltie og mig.

En Dag sidst paa Aaret 1876 saa' jeg i »Fremads« Brevtaske en Opfordring til »K« om at komme til Bladets Redaktionskontor for at faa et Brev fra Rusland. Jeg troede, det var mig og gik til Kontoret. Jeg spurgte paa mit bedste Engelsk den Dame, der lukkede op, om Hr. Lavroff var hjemme, men sagde ikke mit Navn. Imidlertid traf det sig saaledes, at Damen, der aldrig før havde set mig, kendte min Broder fra Zürich og øjeblikkelig forstod, hvem hun havde for sig og gik ind og sagde det til Lavroff. »Jeg kendte Dem strax paa Øjnene,« sagde hun bagefter, »de er aldeles Deres Broders.« Jeg blev snart Venner baade med Lavroff og de Unge, der var beskæftigede ved hans Blad.

Alligevel opholdt jeg mig ikke længe i London. Jeg stod i en livlig Brevvexling med James Guillaume i Jura-Føderationen, og saa snart jeg havde fundet stadigt videnskabeligt Arbejde, som jeg lige saa godt kunde gøre i Schweiz som i London, rejste jeg til Schweiz. De Breve, jeg fik fra Rusland, gjorde mig det klart, at der foreløbig ingen Anledning var for mig til at vende tilbage, men at jeg lige saa godt kunde blive i Udlandet.

Der gik paa den Tid over Rusland en Begejstringens Bølge til Fordel for Slavonerne, der havde gjort Oprør imod det aarelange tyrkiske Aag, og mine bedste Venner, Stepniak, Kelnitz og flere andre, var rejste til Balkan-Halvøen for at slutte sig til Insurgenterne. »Vi har i »Daily News« læst om Rædslerne i Bulgarien og fældet Taarer derved,« skrev Vennerne, »og vi rejser nu derned enten for at lade os hverve som Soldater i Oprørernes Rækker eller for at gøre Tjeneste som Sygeplejere!«

Da jeg kom til Schweiz, sluttede jeg mig øjeblikkelig til Jura-Føderationen og bosatte mig efter mine schweiziske Venners Raad i La Chaux-de-Fonds.

II.

Den store sociale Arbejder-Bevægelse havde delt sig i to forskellige Partier, og det var især efter den fransk-tyske Krig, at Bruddet gjorde sig gældende. Internationale havde i London oprettet en stor ledende Gruppe under Navn af Generalraadet, hvis Opgave det var at være et Slags Mellemed mellem de forskellige Nationers Arbejder-Organisationer. De ledende Førere for dette Generalraad var Tyskerne Marx og Engels, og det var omkring dem, at de tyske Arbejdere hovedsagelig grupperede sig. Det viste sig imidlertid snart, at en saadan Centrumsgruppe blev Kilden til alvorlige Uoverensstemmelser. Generalraadet var ikke tilfreds med at spille den mæglende Part, men gjorde Forsøg paa at tage hele Bevægelsen i sin Haand og at optræde som Dommer og Fører for de lokale Afdelinger, ja endog overfor de enkelte Medlemmer. Da Generalraadet i et hemmeligt Møde i 1871, understøttet af nogle faa Delegerede, besluttede at benytte Foreningens Kræfter til Fordel for en Valg-Agitation, kom mange af Medlemmerne til den Erkendelse, at al Styrelse, selv den oprindelig demokratiske, er af det onde. Det var Begyndelsen til Anarkismen. Jura-Føderationen med Bakunin og hans Ven Guillaume i Spidsen blev den opponerende Gruppe overfor Generalraadet. Denne Afdeling, stadig med Marx og Engels i Spidsen, antog nu Navn af Socialdemokrater, og deres Feltraab blev: »Magterhvervelsen indenfor de bestaaende Stater«. Paa en Kongres i Haag 1872 fik Generalraadet ved Hjælp af en fingeret Majoritet Bakunin og Guillaume, ja endog hele Jura-Føderationen udelukket fra Internationale. Men da det var udenfor al Tvivl, at de fleste af de Internationale, det vil sige de spanske, italienske og belgiske Foreninger, vilde slutte sig til Jura-Afdelingen, forsøgte Kongressen at opløse Internationale. Et nyt Generalraad blev valgt, og dets Sæde henlagt til New York. Man har aldrig senere hørt noget om det. Derimod vedblev Jura-Afdelingen sammen med de romanske Organisationer at existere, og i de følgende fem eller sex Aar at mødes til aarlige, internationale Kongresser.

Paa den Tid jeg kom til Schweiz, var Bakunin netop død – 1. Juli 1876 – men Foreningen holdt den Stilling, den havde taget under hans Indflydelse. En Mængde udmærkede Mænd af forskellige Nationaliteter, som næsten alle havde været Bakunins personlige Venner, hørte til Jura-Føderationen. Udgiveren af Foreningens Hovedorgan »Bulletinen«, James Guillaume, var oprindelig Lærer og hørte til en af Neuchatels aristokratiske Familier. I Besiddelse af en ligefrem enestaaende Arbejdskraft var han som skabt til Fører; han var forøvrigt en lille mager Mand med et noget stift Ydre og en Robespierres Snarraadighed, hans Hjærte var det pure Guld. I otte Aar kæmpede han med alle mulige Genvordigheder for at opretholde sit Blad, men blev tilsidst nødt til at forlade Schweiz, hvor det var ham umuligt at finde Arbejde. Han bosatte sig i Frankrig, og hans Navn vil en Dag blive omtalt i Opdragelsens Historie med den største Ærbødighed.

Adhémar Schwitzguébel, ogsaa en Schweizer, var en Type paa de livlige, opvakte, fransktalende Urmagere fra Berner-Alperne. Urmager af Profession gjorde han aldrig Forsøg paa at blive sit Haandværk utro, men ernærede selv i de Tider, hvor der næsten ikke var Arbejde at faa, sin talrige Familie, var altid virksom og i godt Humør. Han var kendt vidt og bredt i »Bjærgene« og var almindelig afholdt af de forskellige Landes Arbejdere.

En absolut Modsætning til ham var en anden Urmager ogsaa en Schweizer, ved Navn Spichiger. Han var Philosoph, langsom baade i Bevægelse og Tale, »engelsk« af Udseende.

Omkring disse tre grupperede sig en Mængde alvorlige, dygtige midaldrende og ældre Arbejdere, ivrige Tilhængere af Friheden og lykkelige over at tage Del i en saa lovende Bevægelse, samt tillige omtrent et Hundrede flinke yngre Mænd – for det meste Urmagere – alle glade, ærlige og uafhængige Mennesker, rede til ethvert Offer.

Ogsaa flere Emigranter af Pariser-Kommunen havde sluttet sig til Foreningen. Elisée Reclus, den store Geograf, var iblandt dem; i sin Levemaade var han en sand Puritaner, af Tænkemaade hørte han til forrige Aarhundredes franske Encyclopædist Philosopher. Han var en Mand, der inspirerede andre, men aldrig paatvang nogen sine Ideer. Han var en Anarkist, hvis Anarkisme var Resultatet af et indgaaende Kendskab til det menneskelige Liv under alle Breddegrader og paa alle Civilisationens Stadier. Hans Bøger kan regnes i Klasse med Aarhundredets bedste, og hans ualmindelig smukke Stil formaar at sætte Sjæl og Samvittighed i Bevægelse.

Ved hans Side stod Lefrançais, en ældre Mand, der tidligere havde været Lærer. Tre Gange i sit Liv havde han været i Landflygtighed: efter Juni Opstanden 1848, efter Napoleons Statskup og efter Kommunens Nederlag 1871. Selvfølgelig sagdes der om ham, som om de fleste Kommunarder, at han havde forladt Paris med Millioner i Lommerne. Han tjente sit Brød ved at arbejde som Drager ved Jærnbanen i Lausanne, en Bestilling, der fordrede

langt yngre Skuldre end hans og som var ved at ødelægge ham. Hans Bog om Pariser Kommunen er den eneste, der viser os denne Bevægelses virkelige historiske Betydning i det rette Lys.

Et andet forhenværende Medlem af Kommunen var Pindy, en Tømmermand fra det nordlige Frankrig, men senere et ægte Barn af Paris. Efter Kampen ved Tuilerierne var han bleven skjult af en modig ung Pige, der ved sin Ro vildledte Versailles-Tropperne, da de undersøgte Huset, hvor hun havde gemt ham, og et Aar senere lykkedes det dem ubemærket at forlade Paris og komme til Schweiz. Den unge Pige var da hans Hustru. I Schweiz lærte Pindy Justering og blev meget dygtig i dette Haandværk. Om Dagen arbejdede han ved sin rødglødende Ovn, og om Aftnerne helligede han sig med Liv og Sjæl til propagandistiske Bestræbelser; han forenede paa en beundringsværdig Maade en Oprørers Ildfuldhed med den sunde Sans og organiserende Evne, der karakteriserer den parisiske Arbejder.

Paul Brousse var en ung Doktor, oprørsk, skarp, livlig, parat til at udvikle en Idé med geometrisk Logik til dens yderste Følger, og overvældende i sin Kritik over Staten og Statsorganisation. Han var Udgiver af to Aviser, en fransk og en tysk, og fandt alligevel tilstrækkelig Tid til at skrive Bunker af omfangsrige Breve og til at være Sjælen i Arbejdernes Aften-Sammenkomster. Han var altid optaget af at organisere Mennesker med en ægte Sydlændings fine Forstaaelse.

Iblandt de Italienerne, som arbejdede med os i Schweiz, var der to Mænd, hvis Navne altid var nøje sammenknyttede og vil blive erindret i Italien af mere end én Generation; det var Cafiero og Malatesta, begge to nære Venner af Bakunin. Cafiero var udpræget Idealist, han gav hele sin betydelige Formue til »Sagen« uden nogensinde at gøre sig selv det Spørgsmaal, hvad han skulde leve af næste Dag. Han var Tænkter, stærkt optagen af filosofiske Spekulationer, en Mand, der aldrig gjorde nogen ondt og dog tog Bøssen paa Nakken og marscherede med ud i Benevento-Bjærgene, da han og Vennerne ansaa det for nødvendigt, at der gjordes et socialistisk Oprør, om ikke for andet saa for at vise, at der laa en dybere Mening bag disse Uroligheder end en slet og ret Protest imod Skatteopkrævere. Malatesta var medicinsk Studerende og havde ofret baade sin Videnskab og sin Formue for Revolutionens Sag, fuld af Liv og Intelligens, en fuldblods Idealist. Han har aldrig nogensinde i sit Liv – og han er nu nær ved de Halvtres – gjort sig Bekymring om, hvorledes han skulde faa et Maaltid Mad eller en Seng for Natten. Han har sjældent haft et Værelse, han kaldte sit eget, og for at tjene den Smule, han behøvede, solgte han Limonade i Londons Gader, mens han om Aftenen skrev glimrende Artikler til italienske Aviser. Han har været fængslet i Frankrig, er kommet fri igen og blevet udvist, dømt igen i Italien, forvist til en Ø, flygtet og har atter været forklædt i Italien – altid midt i den hedeste Kamp, enten det var i Fødelandet eller andre Steder. Saaledes har han nu levet i tredive Aar, og naar som helst man træffer ham igen, enten han kommer ud af Fængslet eller er paa Flugt fra sit Forvisningssted, finder man ham akkurat, som da man sidst saa ham – altid rede til at tage Kampen op paa ny, med samme Kærlighed til Menneskene, samme absolute Mangsel paa Had overfor sine Modstandere og Fangevogtere, samme hjærtelige Smil for Vennen og samme Æmhed overfor et Barn.

Der var kun faa Russere iblandt os, de fleste havde fulgt de tyske Socialdemokrater. Joukovsky, en Ven af Herzen, hørte til vort Parti; han havde forladt Rusland 1863, og var en elegant, sjælden intelligent og prægtig Adelsmand, som blev tilbedt af Arbejderne. Han havde i langt højere Grad end nogen af os andre det, som Franskmanden kalder »l'oreille du peuple«. En Tid var ogsaa en forhenværende Officer af den russiske Generalstab, Solokoff med os; han var en stor Beundrer af Courier og af Proudhon og har ved sine udmærkede Artikler skabt mangan Socialist i Rusland.

Jeg har her kun nævnet dem, der enten som Skribenter eller Delegerede ved Kongresserne eller paa anden Maade har gjort sig bekendte, men burde maaske heller have talt om dem, hvis Navne aldrig har været trykt, men som ikke des mindre har betydet lige saa meget for Føderationens Sag som nogen af de ovenfor nævnte. Altid rede til at tage Del i et hvilket som helst Foretagende kæmpede de ufortrødent i Rækkerne, uden nogensinde at spørge om, hvor stor eller ringe Opgaven var, hvor beskeden deres Plads blev, og om Udbyttet vilde have store Følger eller simpelt hen kun bevirke en Mængde Fortrædeligheder for dem selv og deres Familier.

Der er mange, jeg burde have omtalt, men jeg frygter for, at disse svage Omrids alligevel ikke vil være i Stand til at bibringe Læseren den samme Følelse af Respekt og Kærlighed, som ethvert af disse Mennesker indgød alle, der personlig kom i Berøring med dem.

III.

Af alle de Byer, jeg kender i Schweiz, er La Chaux-de-Fonds maaske den mindst tiltrækkende. Den ligger paa en Højslette, fuldstændig blottet for Vegetation, om Vinteren udsat for bidende kolde Vinde, mens Sneen ligger lige saa højt som i Moskow, og smelter og falder lige saa vexlende som i St. Petersburg. Men det var af Vigtighed at faa vore Ideer udbredte netop i den Del af Centrum og at faa mere Fart i den lokale Propaganda.

Det var et Liv fuldt af Arbejde, der nu begyndte for mig – et Liv, der tiltalte mig. Vi holdt mange Møder og uddelte selv vore Bekendtgørelser i Kaféerne og paa Værkstederne. En Gang om Ugen holdt vi Sektionsmøde med ivrige Diskussioner; men vi gik ogsaa omkring og prædikede Anarkisme ved andre politiske Partimøder. Jeg rejste ogsaa meget omkring til de andre Afdelinger og gjorde mig nyttig, hvor jeg kunde.

I Løbet af den Vinter vandt vi manges Sympathi, men vort Arbejde blev meget hæmmet ved en Krisis indenfor Urfabrikationen. Halvdelen af Urmagerne var enten helt uden Arbejde eller ogsaa kun delvis beskæftigede. Kommunen maatte oprette Spisekvarterer, hvor Arbejderne kunde faa deres Maaltider for et ubetydeligt Vederlag.

Anarkisternes Fællesværksted i La Chaux-de-Fonds, hvor Indtægterne deltes ligeligt mellem alle Medlemmer, havde meget vanskeligt ved at faa Arbejde, trods det gode Ry, det stod i; mange maatte ty til andre Næringsveje for at kunne leve.

Vi tog det Aar alle Del i en Demonstration i Bern til Fordel for det røde Flag. Reaktionens Bølge bredte sig ogsaa over Schweiz, og til Trods for Konstitutionen forbød Berner-Politiet Arbejderne at bære deres Fane; det var derfor nødvendigt ved et Par Exempler at vise, at Arbejderne ikke uden Modstand fandt sig i at faa deres Ret traadt under Fødder. Paa Aarsdagen for Pariser-Kommunen rejste vi alle til Bern for, til Trods for Forbudet, at bære det røde Flag igennem Byen. Selvfølgelig kom det til Sammenstød med Politiet, hvorved to af Kammeraterne fik Sabelhug, og to Politibetjente blev ret alvorlig saarede. Men det lykkedes os at bære vort Flag uantastet til Forsamlings salen, hvor vi havde et meget livligt Møde. Jeg behøver vel ikke at sige, at de saakaldte Førere var med i Rækkerne og kæmpede lige saa uforsagt som de øvrige.

I Forhøret, som efterfulgte Demonstrationen, var henvendte tredive schweiziske Borgere indviklede; alle havde selv forlangt at blive stillet for Retten, de, som havde saaret Politibetjentene, meldte sig frivilligt som Gærningsmændene. Under Forhørene vandt Sagen megen Sympathi; man forstod, at det var nødvendigt haardnakket at forsvare de Rettigheder, man havde, hvis man ikke vilde risikere, at de gik helt tabt. Rettens Kendelser blev som Følge heraf meget nænsomme; ingen fik mere end tre Maaneders simpelt Fængsel.

Alligevel forbød Berner-Regeringen det røde Flag overalt i Kantonet, og som Protest imod dette Forbud besluttede Føderationen at bære det i St. Imier ved Kongressen, som skulde afholdes dér næste Aar. Den gang var de fleste af os bevæbnede og rede til at forsvare vor Fane til det yderste. En Afdeling Politi var bleven opstillet paa en aaben Plads for at standse vort Tog, og paa en nærliggende Fælleld holdtes et militært Detachment i Beredskab – under Foregivende af at holde Skydeøvelser. Vi hørte tydeligt Skuddene paa vor Marsch igennem Byen. Men da vort Tog viste sig paa Pladsen, og man af vor Holdning sluttede sig til, at Kampen ikke vilde gaa af uden alvorlig Blodsudgydelse, lod Obersten os uantastet fortsætte Vejen til Forsamlingshuset, hvor Mødet skulde finde Sted. Ingen af os ønskede Kamp; men det at gaa fremad i sluttede Rækker ordnet til Forsvar og Angreb og under Tonerne af Militær-Musik frembragte en saadan Virkning paa os, at jeg ikke er helt klar over, hvilken Følelse der mest beherskede os i de første Øjeblikke, efter at vi var komne ind i Salen, enten Lettelse over at have undgaaet Kampen eller Skuffelse over, at den ikke havde fundet Sted. Et saa sammensat Væsen er Mennesket!

Vor Hovedvirksomhed bestod dog især i at udarbejde den anarkistiske Socialismes praktiske og theoretiske Former, og Føderationen har uden Tvivl i den Retning ydet et Arbejde, der vil være af Varighed.

Vi saa', at en ny Samfundsform spirede frem i alle civiliserede Nationer og tilsidst vilde fortrænge den gamle. Dette nye Samfund vil komme til at bestaa af Ligestillede, hvoraf ingen vil blive tvungen til at sælge Hænder og Hjerne til dem, der maatte behage at benytte dem rent tilfældigt, men enhver vil være i Stand til at bruge sine Kundskaber og Evner til Produktion i en Organisme, der er indrettet saaledes, at alle Kræfter i Forening virker for at hidføre den størst mulige Tilfredshed for alle, samtidig med at der er fuld Frihed for ethvert individuelt Foretagende. Dette Samfund vil komme til at bestaa af en Mængde Foreninger, forbundne paa alle

Punkter, hvor Samvirken er nødvendig. Der vil blive Fagforeninger af alle Slags: Agerbrugs, industrielle, aandelige og kunstneriske; Kommuner, hvis Opgave det er at sørge for Boliger, Gasværker, Fødevarer og sanitære Foranstaltninger o. s. v., og endelig over hele Landet eller over flere Lande større Grupper bestaaende af Mænd, der samarbejder for saadanne økonomiske, intellektuelle, kunstneriske og moralske Fornødenheder, der ikke er indskrænkede til et givet Omraade.

Alle disse forskellige Grupper vil staa i direkte Forbindelse med hverandre ved Hjælp af frivillig Overenskomst, akkurat som Jærnbannerne og Postvæsenet nu, eller som de meteorologiske Instituter, Alpeklubber, Rednings-Stationerne i Stor-Britannien o. s. v. Der vil være fuld Frihed for Udvikling af nye Former for Produktion, Opfindelse og Organisation, det personlige Initiativ bliver opmuntret, og Tilbøjeligheden til Ensformighed og Centralisation bliver formindsket.

Endnu ét: dette Samfund vil ikke stivne i bestemte uforanderlige Former, men vil stedse forandre Udseende, fordi det vil blive en levende, udviklingsdygtig Organisme. Ingen vil føle Nødvendigheden af Regering, fordi fri Overenskomst og Forbund kan udrette det samme, og fordi der er mindre Anledning end før til Konflikter; de, som desuagtet maatte opstaa, kan afgøres ved Voldgift.

Ingen af os undervurderede Betydningen og Udstrækningen af den Forandring, vi haabede paa. Vi forstod helt vel, at de bestaaende Meninger om Nødvendigheden af privat Ejendomsret i Jord, Fabrikker, Miner, Bygninger og saa fremdeles som et Middel til at sikre Industriens Udvikling, og et Lønnings-System som Middel til at tvinge Menneskene til Arbejde ikke saa let vilde vige Pladsen for en højere Opfattelse af Ejendomsret og Produktion. Vi var os fuldt bevidste, at vi foran os havde en kedsommelig Propaganda, en lang Række Kampe, enkeltvis og samlet Opposition imod de nu bestaaende Former, og at der vilde blive fordret mangt et personligt Offer samt beredes os mange Skuffelser, førend den gængse Opfattelse af privat Ejendomsret vilde blive forandret. Det var os ligeledes klart, at de nu gældende Begreber om Autoritetens Nødvendighed – i hvilken vi alle er blevne opdragte – hverken vilde eller kunde blive opgivet paa engang af hele den civiliserede Menneskeslægt. Ogsaa paa dette Punkt vilde der behøves aarelang Propaganda og vedvarende Protest, ligesom alle de Læresætninger, der nu drages af Historien, helt maatte laves om. Først da vil Menneskene se, at de har taget Fejl i at tillægge deres Herskere og Love det, som i Virkeligheden udspringer af deres egne Samfundsfølelser og Vaner.

Alt dette vidste vi; men vi vidste ogsaa, at vi ved at prædike Forandring paa begge disse Punkter kun vilde arbejde med den menneskelige Udviklings Strøm. Jo nøjere jeg lærte Arbejderklassen og dens Venner iblandt de dannede Samfundslag at kende, desto stærkere følte jeg, at deres personlige Frihed betød endog mere for dem end personlig Velvære. For halvtresindstyve Aar siden var Arbejderne rede til at sælge deres personlige Frihed til hvilken som helst Herre, endog til en Cæsar, naar de derved kunde vinde materielt Velvære; dette var ikke længer Tilfældet. Jeg saa', at den tidligere blinde Tro paa valgte Herskere, selv om de blev tagne iblandt de bedste af Arbejder-Bevægelsens Førere, mere og mere døde hen iblandt de romanske Arbejdere. »Først maa vi forstaa, hvad det er vi trænger til, og saa kan vi selv bedst gøre det«, sagde de, og denne Opfattelse var i langt højere Grad, end der sædvanlig antages, den gængse. Internationales Paragraf om, at »Arbejdernes Frigørelse bør være Arbejdernes eget Værk,« havde mødt almindelig Sympathi og slaaet Rod i Sindene.

Vi var ej heller uvidende om, at Fordringen om fuld individuel Frihed for Tanke og Handling vilde medføre en Mængde Udskejelser. Jeg havde oplevet det med Nihilist-Bevægelsen i Rusland. Men vi haabede paa – og Erfaringen har vist, at vi turde gøre det – at det sociale Liv selv, understøttet af en sund og ærlig Kritik overfor Meninger og Handlinger, vilde være det bedste Middel til at udarbejde Ideerne og befri dem for Overdrivelser. Vi handlede i Virkeligheden overensstemmende med det gamle Ord, der siger, at Frihed er og bliver det bedste Lægemiddel mod Frihedens forbigaaende Ulemper!

Der er en Kærne i sociale Vedtægter, noget nedarvet fra Fortiden, som endnu ikke opfattes tilstrækkeligt, og som ikke opretholdes ved Tvang, tværtimod ikke taaler Tvang. Paa den Grundvold hviler al menneskelig Udvikling, og saa længe Mennesket ikke aandeligt og fysisk fornædres, bliver det ikke ødelagt af nogen Slags Kritik eller Omvæltningsforsøg. Disse Meninger var det, der voxede sig fastere og fastere i mit Sind, eftersom mit Kendskab til Mennesker og Ting blev større.

Vi forstod paa samme Tid, at en saa uhyre Forandring ikke vilde kunne hidføres ved en enkelt genial Mands Initiativ, men at den maatte være et Resultat af Massernes samvirkende Arbejde.

Mange af vore Forgængere havde udmalet ideale Stater og for det meste grundlagt dem paa Autoritets-Princippet, kun i meget faa Tilfælde paa Friheds-Princippet. Robert Owen og Fourier havde skænket Verden deres Idealer om et frit, organisk udviklet Samfund i Modsætning til de pyramidalske Idealer, der var en Efterligning af det romerske Kejserrige eller den romerske Kirke. Proudhon havde fortsat deres Værk, og Bakunin »byggede op samtidig med, at han rev ned!«

Men alt dette var kun forberedende Arbejder. Den internationale Arbejder-Forening havde indført en ny Methode til at løse den praktiske Samfundslæres Opgaver ved at henvende sig til Arbejderne selv. De dannede Mænd, der sluttede sig til Internationale, paatog sig kun at oplyse Arbejderne om, hvad der foregik i andre Lande, at gøre Rede for de opnaaede Resultater og senere at hjælpe dem med at drage Slutninger. Vi foregav ikke at ville skabe en ideal Stat ud af vore theoretiske Anskuelse om, hvorledes et Samfund *burde være*, men vi indbød Arbejderne til at undersøge Aarsagen til de nu bestaaende Onder og til i deres Diskussioner og Møder at overveje, hvad der kunde gøres for en praktisk Gennemførelse af en bedre social Ordning end den, vi nu lever i. Naar et Spørgsmaal var blevet rejst paa en Kongres, blev det anbefalet samtlige Arbejder-Foreninger at sætte sig nøje ind i det. I Løbet af Aaret diskuteredes det over hele Europa i de smaa Sektions-Møder og blev forelagt hvert enkelt Forbunds Kongres, indtil det tilsidst i en mere udarbejdet Form naaede frem til den næste internationale Kongres. Den Samfunds-Organisation, vi haabede paa, blev saaledes theoretisk og praktisk udarbejdet fra neden af, og Jura-Føderationen fik en betydelig Andel i dette Arbejde.

Stillet under saa gunstige Betingelser som jeg var, kom jeg efterhaanden til den Erkendelse, at Anarkisme er noget andet end blot Handling og Opfattelse af et frit Samfund, at den hører med til en naturlig social Philosophi, der udvikles paa en helt anden Maade end ved de metaphysiske eller dialektiske Metoder, som hidtil har været brugt i de Videnskaber, der omhandler Mennesket. Jeg saa', at den maatte behandles efter de samme Metoder som Naturvidenskaberne, ikke paa de rene Analogiers slibrige Grund, men paa en solid Inductions Basis, og jeg gjorde mit bedste for at udrette, hvad jeg kunde i den Retning.

IV.

Der blev afholdt to Kongresser i Belgien i Efteraaret 1877, en af den internationale Arbejder-Forening i Verviers og en af de internationale Socialister i Gent. Denne sidste var især af Vigtighed, fordi man vidste, at de tyske Socialdemokrater vilde gøre Forsøg paa at bringe hele Arbejder-Bevægelsen i Europa ind under en Organisation, der skulde stilles under en Central-Komité, som i Virkeligheden var Internationales gamle Generalraad, kun under et nyt Navn. Det var derfor nødvendigt at søge at opretholde de romanske Arbejder-Organisationers Selvstændighed, og vi satte alt ind paa at være godt repræsenterede ved denne Kongres. Jeg var til Stede under Navn af Levashoff. To Tyskere, Sætteren Werner og Ingeniør Rinke, gik næsten hele Vejen fra Basel til Gent til Fods. Skønt vi kun var ni Anarkister, lykkedes det os dog at holde Centralisations-Planen tilbage.

Der er gaaet to og tyve Aar siden den Tid, der er bleven afholdt en Mængde internationale Socialist-Kongresser, og ved hver enkelt af dem er den samme Kamp bleven genoptaget; Socialdemokraterne vedbliver at gøre Forsøg paa at samle hele Arbejder-Bevægelsen indenfor Europa under deres Fane og deres Kontrol, og Anarkisterne opponerer og forhindrer det. Hvilken Mængde spildte Kræfter, hvormange bitre Ord, og hvor megen Splittelse! Og simpelt hen kun fordi de, som har gjort »Magterhvervelsen indenfor de bestaaende Stater« til deres Program, ikke forstaar, at Virksomhed i den Retning ikke kan inkarnere hele den socialistiske Bevægelse.

Genter-Kongressen endte for mit vedkommende paa en uventet Maade. Tre eller fire Dage efter dens Aabning fik det belgiske Politi Nys om, hvem Levashoff var og modtog Befaling til at lade mig arrestere paa Grundlag af, at jeg havde indskrevet mig i det Hotel, hvor jeg boede, under et falsk Navn. Mine belgiske Venner advarede mig, de frygtede, at det klerikale Ministerium, som var ved Roret, vilde være i Stand til at udlevere mig til Rusland. De bad mig øjeblikkelig forlade Kongressen og ikke engang først at gaa hjem til Hotellet. Min Ven Guillaume spærrede simpelt hen Vejen for mig og erklærede, at jeg maatte bruge Magt overfor ham, hvis jeg ikke vilde opgive at gaa til Hotellet. Nogle af Kammeraterne førte mig saa under Eskorte til en Socialdemokrat – en Arbejder – hos hvem jeg skulde tilbringe Natten, og skønt jeg var Anarkist, modtog denne Mand mig paa

den mest rørende Maade, som om jeg kunde have været hans Broder. Næste Morgen rejste jeg for anden Gang til England.

Jeg blev ikke længe i London. I Britisk Museums udmærkede Samlinger studerede jeg Begyndelsen til den franske Revolution – hvorledes Revolutioner i det hele taget bryder ud. Jeg trængte imidlertid til mere Beskæftigelse og rejste derfor til Paris. Efter Kommunens frygtelige Undertrykkelse var Arbejder-Bevægelsen netop begyndt at leve op igen. Sammen med Italieneren Costa og nogle faa Anarkister iblandt de parisiske Arbejdere samt Jules Guesde og hans Kolleger, der ikke paa den Tid var udprægede Socialdemokrater, grundede vi de første Socialistgrupper.

Begyndelsen var latterlig lille; i Reglen mødtes et Dusin Mennesker i en Kafé, og naar vi ved et Møde havde henvend hundrede Tilhørere, var vi lykkelige. Ingen skulde dengang have troet, at Bevægelsen kun to Aar senere vilde være i fuld Gang. Men Frankrig har sin egen Maade at udvikle sig paa. Naar Reaktionen har faaet Overtaget, forsvinder alle synlige Tegn paa Oppositionen, og det er kun faa, der kæmper imod Strømmen. Ikke desmindre undermineres Reaktionen paa en eller anden mystisk Maade ved en Slags usynlig Indpodning af Ideer, en ny Strømning bryder sig Vej, og det viser sig pludselig, at den Idé, man antog for død, har bredt sig og er voxet i hele den mellemliggende Tid. Saa snart der blot er Mulighed for at øve offentlig Agitation, er der Tusinder af Tilhængere til Stede, hvis Existens man ikke har anet. Gamle Blanqui plejede at sige: »Der findes i Paris halvtresindstyve Tusinde Mennesker, der aldrig tager Del i et Møde eller i en Demonstration, men i samme Øjeblik de føler, at nu kan Folket vise sig i Gaderne for at tilkendegive sin Mening, er de paa Pletten for at tage Stillingen.« Saaledes gik det ogsaa nu. Der var ikke tyve til at føre Bevægelsen frem, og ikke to Hundrede der aabenlyst støttede den; men to Aar senere, da der blev tilstaaet Kommunarderne Amnesti, var hele Paris's Arbejder-Befolkning paa Gaderne for at hilse de Hjemvendende, og Tusinder kom til deres Møder for at bevidne dem deres Sympathi; Socialist-Bevægelsen gjorde et pludseligt Spring fremad og rev de Radikale med sig.

Men endnu var Tiden for denne Genopvaagnen ikke kommen, og en Nat i April blev Costa og en fransk Kammerat arresteret. Retten tilkendte dem atten Maaneders Fængsel som hørende til Internationale. Det var kun ved en Fejltagelse, at jeg undgik Arrestation. Politiet søgte efter Levashoff og fængslede en russisk Student med et Navn, der lød meget ligt det. Jeg havde dengang opgivet mit rigtige Navn, og blev endnu en Maaned i Paris. Saa blev jeg kaldet til Schweiz.

V.

Under dette Ophold i Paris gjorde jeg for første Gang Turgeniew's Bekendtskab. Han havde til vor fælles Ven, Lavroff, sagt, at han gjerne vilde træffe mig, og som ægte Russer ønskede han at fejre min lykkelige Flugt fra Rusland med en lille Venne-Middag. Det var næsten med en Følelse af Ærefrygt, at jeg traadte over Tærskelen til hans Værelse.

Naar han med sin Fortælling »En Jægers Dagbog« har gjort Rusland den umaadelige Tjeneste at lægge Livvegskabet for Had, saa har han ved sine senere Bøger ikke gjort sit Fædreland ringere Tjenester. Han har vist, hvad den russiske Kvinde er, hvilke Skatte hendes Hjærte rummer, og hvad hun kan udrette som den, der inspirerer Manden, og han har lært os, hvorledes de Mænd, der med Rette kan gøre Fordring paa Overlegenhed, ser paa den Kvinde, som de elsker. Paa mig og paa tusinde af mine Samtidige har denne Del af hans Lære gjort et uudsletteligt Indtryk, langt mægtigere end nogen af de bedste Artikler om Kvindens Rettigheder.

Hvorledes han ser ud, véd enhver. Høj og kraftig bygget, Hovedet dækket med et blødt, svært graat Haar maatte han ubetinget kaldes for smuk. Hans Øjne straaled af Intelligens med et Glimt af Lune, og hele hans Maade at være paa var præget af den Ligefremhed og absolute Mangel paa Affektation, der er karakteristisk for de bedste af de russiske Skribenter. Hans smukke Hoved røbede en stærkt udviklet Hjærne. Da Paul Bert og Paul Reclus (Lægen) efter Turgeniew's Død vejede den, viste det sig, at den i Vægt overgik den tungeste, man hidtil kendte – Cuvier's nemlig – og da de vejede om igen paa nye Vægte i den Tro, at deres havde vist forkert, blev Resultatet det samme.

Den Maade, hvorpaa han talte, var højst mærkelig. Han udtrykte sig – som han skrev – i Billeder. Naar han ønskede at udvikle en Idé, tog han ikke sin Tilflugt til Argumenter, skønt han var en Mester i filosofiske

Diskussioner, men han illustrerede sin Idé ved en eller anden lille Skildring, der blev fremstillet i saa smuk en Form, som om den var taget ud af en af hans Noveller.

»De maa have gjort en Del Erfaringer ved at leve saa meget sammen med fremmede Nationer,« sagde han engang til mig. »Har De ikke lagt Mærke til, at der paa mange Punkter findes en dyb, uovervindelig Afstand imellem Russerens og Udlændingens Anskuelse og Forestillinger – Ting, hvorom vi aldrig bliver enige.«

Jeg svarede, at jeg lejlighedsvis havde gjort den Opdagelse.

»Ja, det er sikkert, at de er der,« vedblev han. »Jeg skal give Dem et Exempel. Jeg var en Aften i Theatret til en Premiere. I samme Loge som jeg var Flaubert, Daudet og Zola – alle Mænd med frisindede Anskuelse. Indholdet af Stykket, der opførtes, var i Korthed følgende: En Kvinde havde ladet sig skille fra sin Mand, hun forelskede sig i en anden, med hvem hun nu levede sammen. Denne anden var i Stykket skildret som en fortræffelig Mand, og de to havde levet lykkeligt i mange Aar. Hendes Børn af første Ægteskab – en Dreng og en Pige – var ganske smaa, da Skilsmissen fandt Sted. og boede hos hende. I alle disse Aar havde de troet, at denne Mand var deres virkelige Fader; han elskede dem som en saadan, og de elskede ham igen. Pigebarnet var nu atten Aar, Drengen sytten. Scenen forestillede Familien ved Morgen-Frokosten. Datteren kommer ind, gaar hen til Manden, og han drager hende til sig for at kysse hende. Broderen springer op og river hende bort, idet han forbitret raaber til Manden: »Vov det ikke!« (N'osez pas!«)

Paa dette Sted brød Publikum ud i vild Applaus, og baade Flaubert og de øvrige Herrer tog Del i den. Jeg var oprørt og sagde, hvad jeg følte. »Denne Mand var Børnene en bedre Fader end deres egen, Moderen elskede ham og var lykkelig med ham. Efter min Mening fortjente den dumme, uopdragne Dreng en ordentlig Dragt Prygl for sin Opførsel!« – Det nyttede ikke, hvad jeg sagde. Efter Forestillingens Slutning talte vi endnu i timevis om den Sag – ingen af dem forstod mig.«

Selvfølgelig var jeg af samme Mening som Turgeniew. Jeg bemærkede imidlertid, at hans Bekendtskaber hovedsagelig var iblandt den dannede Mellemlasse, og dér er Forskellen mellem Nationerne næsten altid stor. Jeg derimod havde især mine Bekendtskaber iblandt Arbejderne, og der er en paafaldende Lighed mellem de forskellige Nationers Arbejderstand, og maaske endnu mere imellem deres Bondestand.

Jeg maatte imidlertid senere indrømme, at jeg havde Uret; ved nærmere at lære de franske Arbejdere at kende, maatte jeg ofte tænke paa Turgeniew's Udtalelser. Der er ligefrem en virkelig Afgrund imellem de Anskuelse, der i Rusland er de fremherskende angaaende de ægteskabelige Forhold og dem, man nærer i Frankrig om samme Sag, saa vel iblandt Arbejderne som i Mellemlasserne; men ogsaa paa andre Omraader er der omtrent samme Forskel mellem Russernes og andre Nationers Anskuelse.

Der blev sagt af en eller anden efter Turgeniew's Død, at han havde i Sinde at skrive en Roman om dette Emne. Hvis han har faaet begyndt paa den, maa den ovenfor meddelte Scene findes i Manuskriptet. Skade, at han ikke fik skrevet Romanen! Han, der i hele sit Tankesæt var saa udpræget Vest-Europæer, vilde vistnok have sagt mange dybe Ting om denne Sag, der personlig berørte ham i hele hans Liv.

Af alle Aarhundredets Romanforfattere er Turgeniew maaske den, der har naaet højest som Kunstner; hans Prosa lyder i en Russers Øre som Musik, en Musik, der er lige saa dyb som Bethovens. Hans Hovedværker – Serien »Rudin«, »En adelig Rede«, »Fædre og Sønner«, »Røg« og »Ny Jord« – viser os den nye, ledende Type iblandt de dannede Klasser, der efter Aaret 1848 hurtigt udviklede sig i Rusland; alle Skikkelser er tegnede med en dyb filosofisk og tillige ægte menneskelig Forstaaelse og med en kunstnerisk Skønhed, som ikke har sin Lige i nogen anden Litteratur. Desuagtet blev »Fædre og Sønner« – et Arbejde, han selv med Rette ansaa for sit bedste – modtaget med stærk Protest af den russiske Ungdom. De paastod, at Bazaroff paa ingen Maade var en ægte Repræsentant for Nihilist-Typen, ja mange paastod endog, at han var en Karrikatur. Denne Misforstaaelse berørte Turgeniew dybt, og skønt der senere i St. Petersborg fandt en Udsoning Sted mellem ham og den unge Generation, efter at han havde skrevet »Ny Jord«, saa overvandt han dog aldrig ganske det Saar, man dengang havde tilføjet ham.

Han vidste af Lavroff, at jeg var en begejstret Beundrer af hans Digtning, og en Dag, da vi kørte sammen hjem fra et Besøg i Antokolskys Atelier, spurgte han mig, hvad jeg syntes om Bazaroff. Jeg svarede aabent og ærligt, at jeg fandt, han var et udmærket Forbillede paa en Nihilist, men at man mærkede, at han ikke elskede ham saa højt som sine andre Helte. »De tager fejl!« svarede han med usædvanlig Hæftighed. »Jeg elskede ham

tværtimod meget højt. Jeg skal vise Dem min Dagbog, naar vi kommer hjem. Jeg har anført, hvor bitterlig jeg græd, da jeg sluttede Fortællingen med Bazaroffs Død.«

Og det er udenfor al Tvivl, at Turgeniew elskede Bazaroffs aandelige Physiognomi. Han gjorde til den Grad sin Helts Nihilist-Philosophi til sin egen, at han førte en Dagbog i hans Navn, hvori han udtalte sig om alle Begivenhederne i Bogen set fra Bazaroffs Synspunkt. Men jeg tror, at han beundrede ham mere, end han elskede ham. I en udmærket Afhandling om Hamlet og Don Quixote delte han Menneskeslægtens Historieskrivere i to Klasser, repræsenteret henholdsvis af en af disse to Skikkelser. »Først og fremmest Analyse, saa Egoisme og som Følge deraf ingen Tro – en Egoist kan ikke engang tro paa sig selv! Derfor er han en Skeptiker og vil aldrig udrette noget,« saaledes karakteriserede han Hamlet. »Don Quixote, som fægter med alle Vejrmøller og tager et Barberskilt for Mambrins Tryllehjælm (hvem af os har ikke gjort noget lignende?) er en Fører for Masserne, fordi Masserne altid følger dem, som uden at ænse Flertallets Spottegloser, ja selv dets Forfølgelser, gaar lige fremad, med Blikket rettet stift paa et Maal, som de ofte er alene om at se. De søger, falder, rejser sig igen, og finder det. Og skønt Hamlet er en Skeptiker og ikke tror paa Gud, saa tror han dog paa det onde; han hader det. Ondt og Bedrag er hans Fjender. Hans Skepticisme er ikke Indifferentisme, men kun Nægtelse og Tvivl, som tilsidst afkræfter hans Vilje!«

Jeg tror, at disse Udtalelser af Turgeniew danner Grundlaget for en Forstaaelse af hans Stilling til hans egne Helte. Han selv, saa vel som flere af hans bedste Venner, hørte mere eller mindre til Hamlet-Typen. Han elskede Hamlet og beundrede Don Quixote. Paa samme Maade beundrede han Bazaroff. Han fremstillede hans Overlegenhed med beundringsværdig Dygtighed, han forstod det tragiske i hans isolerede Stilling; men han kunde ikke omgive ham med den ømme poetiske Kærlighed, som han har ofret paa de af sine Helteskikkelser, der mere nærmede sig Hamlet-Typen. Den vilde ikke heller have været paa sin Plads her.

»Kendte De Myshkin?« spurgte han mig engang, »Jeg kunde lide at høre alt om ham,« vedblev han; »han er en Mand, der er ikke Spor af noget Hamlet'sk ved ham.« Det var utvivlsomt, at Turgeniew ved denne Udtalelse tænkte paa den nye Type i den russiske Bevægelse, som endnu ikke fandtes, da han skrev »Ny Jord«, men som opstod allerede to Aar senere.

Jeg saa' Turgeniew sidste Gang i Efteraaret 1881. Han var meget syg og frygtelig pint af den Tanke, at han burde skrive til Alexander den Tredje, som netop havde bestøget Thronen og syntes at være uvis om, hvilken Politik han skulde slaa ind paa. Turgeniew vilde skrive for at bede ham om at give Rusland en Forfatning og vilde ved uomstødelige Argumenter søge at vise ham Nødvendigheden af et saadant Skridt. Med kendelig Sorg sagde han til mig: »Jeg føler, at jeg bør gøre det; men jeg føler ogsaa, at jeg ikke er i Stand dertil.« Han led frygtelige Smærter; han døde af Strubekræft og kunde allerede dengang kun med største Vanskelighed sidde op og tale nogle faa Øjeblikke ad Gangen. Han kom ikke til at skrive det Brev, og nogle faa Uger senere vilde det ogsaa have været spildt Ulejlighed. Alexander den Tredje kundgjorde i et Manifest, at det var hans Hensigt at fortsætte Enehersker-Systemet i Rusland.

VI.

I Rusland havde Tingene imidlertid taget en hel ny Vending. Den russisk-tyrkiske Krig var endt med almindelig Skuffelse. Før Krigen brød ud, var der rundt om i Landet en ikke ringe Begejstring for Slavonernes Sag. Mange nærede ogsaa det Haab, at Frihedskrigen i Balkanlandene vilde medføre en Bevægelse i frisindet Retning ogsaa i Rusland. Men Slavonernes Frigørelse blev kun delvis fuldbyrdet. De umaadelige Ofre, Rusland havde bragt, blev betydningsløse paa Grund af de militære Autoriteters grove Forseelser. Tusinder og atter Tusinder blev nedsablede i Slag, der kun var halve Sejre, og de Indrømmelser, man med meget Besvær havde faaet fravristet Tyrkiet, blev atter omstyrkede paa Berliner-Kongressen. Det var ligeledes en kendt Sag, at der under Krigen foregik Bedragerier og Underslæb indenfor Statskassen i næsten lige saa stor Udstrækning som under Krim-Krigen.

Det var midt i denne almindelige Utilfredshed, i Efteraaret 1877, at et Hundrede ni og halvfemsindstyve Personer af vort Parti, der havde siddet arresteret fra 1873, blev stillede for Retten. De Anklagede, der blev forsvarede af en Mængde talentfulde Advokater, vandt strax Publikums Sympathi og gjorde et usædvanlig gunstigt Indtryk

paa St. Petersborgs toneangivende Selskab. Efterhaanden som det blev bekendt, at disse Ulykkelige var blevne holdte tre til fire Aar i Fængsel, ventende paa at stilles for Retten, og at ikke mindre end en og tyve af dem havde gjort Ende paa deres Liv med egen Haand eller var blevne vanvittige, voxede Stemningen end yderligere til Gunst for dem, endog iblandt Dommerne selv.

Retten dømte nogle enkelte meget haardt, alle de øvrige forholdsvis mildt, idet den gik ud fra, at Varetægts-Arresten havde varet tilstrækkelig længe til at være Straf nok. Man ventede almindelig, at Kejseren yderligere vilde formilde Dommene. Men til alles Forbauselse lod han dem revidere og skærpe! De, som Retten havde frikendt, blev forviste til fjærne Dele af Rusland eller til Sibirien, og de, som var idømt kort Tids Fængsling, fik nu fra fem til tolv Aars strængt Straffearbejde. Dette var General Mezentsoffs Værk, Tredje Afdelings Chef!

Samtidig hændte det, at General Trepoff, Chefen for Petersborg-Politiet ved et Besøg i Arresthuset bemærkede, at en af de politiske Fanger ikke tog sin Hat af, da han kom forbi. Den krænkede General for løs paa ham, ruskede i ham og slog ham, og da Fangen søgte at værges for sig, gav han Befaling til at lade ham piske. Da de øvrige Fanger i deres Celler fik dette at vide, tilkendegav de uforbeholdent deres Mishag, og blev som Følge deraf slaaet og mishandlet af Vogterne. Det er en Kendsgerning, at de russiske politiske Fanger uden Knurren finder sig i de Byrder, der paalægges dem ved haardt Arbejde eller i Sibirien, men korporlig Revselse taaler de ikke. En ung Pige, Vera Zasulich, som ikke engang kendte den Fange, der var bleven pisket, opsøgte Generalen og skød paa ham med en Revolver. Trepoff blev kun saaret. Kejseren kom selv for at se den heltemodige Pige, og det er utænkeligt andet, end at hendes yndige lille Ansigt og beskedne Væsen maa have gjort Indtryk paa ham. General Trepoff havde saa mange Fjender i St. Petersborg, at det lykkedes at bringe Sagen for en almindelig Domstol. Vera Zasulich erklærede i Retten, at hun først havde grebet til Revolveren, da det viste sig, at enhver anden Mulighed for at bringe Sagen til Offentlighedens Kundskab var udelukket. Selv »Times'« Korrespondent i St. Petersborg, der var bleven opfordret til at omtale Sagen i sin Korrespondance, havde ikke gjort det. Hun havde da, uden at meddele nogen sin Hensigt, fundet paa den Udvej at skyde paa Generalen. Da Sagen nu endelig var bleven offentlig, følte hun sig meget lykkelig ved at vide, at Trepoff kun var saaret. Retten frikendte hende enstemmig, og da Politiet forsøgte at arrestere hende igen paa hendes Vej fra Retslokalet, blev hun revet ud af dets Kløer af Hovedstadens mandlige Ungdom, der stod i Klynger og ventede paa hende ved Raadhusets Port. Hun rejste til Udlandet, og ikke længe efter var hun i Schweiz og sluttede sig til os.

Den Trepoff'ske Affære vakte ligefrem Sensation i Europa. Jeg var i Paris, dengang Meddelelsen om Vera Zasulichs Frikendelse blev bekendt og skulde netop den Dag i Forretnings-Anliggender til flere Avis-Kontorer. Overalt hørte jeg begejstrede Udtalelser om den tapre unge Russerinde og lange glødende Digte skreves til hendes Ære. I sin Nytaars-Artikel for 1878 erklærede »Revue des Deux Mondes«, at de to Personer, der i det forløbne Aar havde gjort mest Indtryk paa Offentligheden, var Fyrst Gortschakoff paa Berliner-Kongressen og Vera Zasulich. I mange Almanakker fandtes deres Portrætter Side om Side, og iblandt Vest-Europas Arbejder-Befolkning gjorde Vera Zasulichs Offerberedvillighed et dybt Indtryk.

Samme Aar, 1878, blev der i Løbet af kort Tid og uden forudgaaende Sammensværgelser forøvet fire Attentater paa kronede Hoveder. Arbejdsmanden Hädel, og efter ham Dr. Nobiling, skød paa den tyske Kejser; nogle Uger senere forsøgte en spansk Arbejder, Oliva Moncasi, at skyde paa Kongen af Spanien, og i Italien fór Kokken Passanante med sin Kniv løs paa Kong Humbert. Europas Regenter kunde ikke tænke sig andet, end at der bag disse Attentater stod en international Sammensværgelse, og kom til det Resultat, at Jura-Føderationen maatte være Centrum for Bevægelsen.

Der er forløbne tyve Aar siden den Tid, og jeg kan med Bestemthed sige, at der intet som helst laa til Grund for en saadan Formodning. Alligevel faldt alle Regeringerne over Schweiz og bebrejdede det, at det husede Revolutionister, der organiserede den Slags Komplotter. Paul Brousse, Udgiveren af vor Jura-Avis »Avant-Garden« blev arresteret og anklaget. Da de schweiziske Dommere imidlertid snart saa', at der ikke var Spor af Anledning til at sætte Brousse i Forbindelse med de forøvede Attentater, dømte de ham kun til nogle Maaneders simpelt Fængsel for hans Artiklers Skyld men hans Blad blev undertrykt, og samtlige Bogtrykkerier i Schweiz blev af Forbundsregeringen anmodet om ikke at trykke dette eller lignende Blade. Jura-Føderationen blev saaledes bragt til Tavshed.

Dertil kom, at Politikerne i Schweiz, som saa' med onde Øjne paa den anarkistiske Agitation indenfor Landets Grænser, hemmelig optraadte saaledes overfor Hoved-Medlemmerne af Føderationen, at de enten blev nødsaget

til at sulte ihjæl eller til at trække sig tilbage fra det offentlige Liv. Paul Brousse blev udvist af Schweiz, James Guillaume, der trods alle Hindringer i otte Aar havde gennemført sin Avis »Bulletinen« og hovedsagelig skaffet sig sine Indtægter ved Undervisning, kunde ikke længer finde Beskæftigelse og blev nødt til at udvandre til Frankrig. Adhémar Schwitzguébel blev boycottet i sit Haandværk, og da han havde en stor Familie at forsørge, saa' han sig tvungen til at trække sig ud af Bevægelsen. Spichiger var i samme Situation og udvandrede. Det blev saaledes mig – en Fremmed – der maatte gøre Forsøg paa atter at faa et Blad i Gang for Føderationen. Jeg havde mine Betænkeligheder, men der var ingen anden Udvej, og sammen med to Venner, Dumartheray og Herzig, begyndte jeg i Genf i Februar 1879 at udgive et nyt fjorten Dages Tidsskrift med Titlen »Le Révolté«. Det meste af Indholdet maatte jeg skrive selv. Vi havde kun tre og tyve Franc til at begynde med; men vi agiterede alle tre ivrigt for Abonnenter, og det lykkedes os at faa første Nummer af Bladet ud. Det var moderat i Tonen, men revolutionært af Indhold. Jeg anstrængte mig af bedste Evne for at skrive om indviklede historiske og økonomiske Spørgsmaal paa en Maade, saa at enhver intelligent Arbejder kunde forstaa det. Sex hundrede Exemplarer var det højeste Antal, vore tidligere Blade havde naaet. Vi trykte to tusinde Exemplarer af »Le Révolté«, og i Løbet af nogle Dage var der ikke ét tilbage. Foretagendet var lykkedes over Forventning, og Bladet lever den Dag i Dag i Paris under Navn af »Temps Nouveaux«.

Socialistblade har meget hyppig Tendens til at blive rene Arkiver for Klager over de bestaaende Forhold. Uge efter Uge berettes der om Minearbejderes og Fabrikarbejderes sørgelige Stilling, om deres Hjælpeløshed i Kampen overfor Fabrikherrene o. s. v., og alt dette har en uendelig nedslaaende Indflydelse paa Læseren. For at modarbejde denne Virkning, tyer Udgiveren hovedsagelig til glødende, begejstrede Talemaader, hvormed han mener at indgyde Læseren Energi og Tillid. Jeg for min Del var af den Mening, at et revolutionært Blad frem for alt maa sørge for at vise sine Læsere de Symptomer, som rundt omkring i Verden tyder paa, at en ny Æra er i Anmarsch; han maa bringe dem til at se, hvorledes der spirer nye Former frem i Samfundslivet, og at Bevægelsen imod de antikverede Institutioner uophørlig voxer. Det bliver hans Arbejde nøje at vogte paa disse Symptomer, at bringe dem sammen i den rigtige Forbindelse og at gruppere dem saaledes, at de kan overbevise de Tvivlende om, at Fremskridt-Ideerne understøttes paa en usynlig, som oftest helt ubevidst Maade, hvergang nye Tanker vækkes til Live i Samfundet. Det er et revolutionært Tidsskrifts første Pligt at faa sine Læsers Hjærte til at banke i Sympathi med hele Menneskeheden, med dens Oprør imod aarelang Uretfærdighed og med dens Forsøg paa at udarbejde nye Former for Samfundslivet. Det er Haab, ikke Fortvivlelse, der skal skabe de sejerrige Revolutioner.

Jeg maa tilstaa, at vi ogsaa havde strænge Tider at bestaa med vort Blad. Da vi havde udgivet de første fem Numre, sagde Bogtrykkeren, at vi maatte se at finde et andet Trykkeri. Han havde personlig intet imod Bladet, tværtimod han holdt af det; men i Schweiz er alle Trykkerier delvis afhængige af Regeringen, der benytter dem til Udgivelse af statistiske Beretninger og lignende. Man havde simpelt hen meddelt Bogtrykkeren, at hvis han vedblev at yde vort Blad sin Hjælp, vilde han ikke faa mere Arbejde for Regeringen. Jeg rejste omkring i hele den fransktalende Del af Schweiz og konfererede med Cheferne for samtlige Bogtrykkerier, men fik overalt samme Svar: »Vi kan ikke leve uden Regeringens Bestillinger, og hvis vi paatog os at trykke »Le Révolté«, vilde vi ikke faa dem mere!«

Jeg vendte meget nedslaaet tilbage til Genf; men Dumartheray blev ved mine Meddelelser kun endnu mere ivrig og varm for Sagen. »Det hele er meget simpelt at ordne,« sagde han. »Vi køber os selv en Presse paa tre Maaneders Kredit, og i Løbet af de tre Maaneder betaler vi den af!« »Men vi har jo ingen Penge, højst nogle faa hundrede Francs,« indvendte jeg modløs. »Penge!« udbrød han haanligt. »Pyt, dem skal vi nok skaffe. Lad os bare strax bestille Typerne og udsende vort næste Nummer, saa kommer Pengene af sig selv!« Og Dumartheray fik Ret, som saa ofte før. Da vort næste Nummer udkom fra vort eget Trykkeri, »Imprimerie Jurassienne«, og vi deri beskrev vore Genvordigheder samtidig med, at vi udsendte nogle smaa Flyveskrifter, kom Pengene ind, de fleste i Kobber og Sølv, men de var der!

Atter og atter i mit Liv har jeg iblandt Partierne hørt Klager over Pengemangel; men jo længere jeg lever, des mere overbevist er jeg om, at Hoved-Vanskeligheden ikke ligger nær saa meget i at skaffe Penge som i at skaffe Folk, der uforknytt og uden Vaklen vil følge det givne Maal og formaar at rive andre med sig. Vort Blad har nu bestaaet i fem og tyve Aar – fra Haanden til Munden. Næsten paa hvert enkelt Nummers Forside har det indeholdt Opfordring om Bidrag til Fondet. Men saa længe der endnu arbejder Mænd derved som Hertzig og

Dumartheray i Genf og som Grove i Paris, saa vil Pengene komme ind til nogenlunde at dække Omkostningerne. For et Bladforetagende saa vel som for alt andet, er Mennesker af større Betydning end Penge.

Vi havde indrettet vort Trykkeri i et lille tarveligt Værelse, og vor Faktor var en Lille-Russer, som paatog sig at trykke Bladet for den beskedne Sum af tresindstyve Francs om Maanedens. Saa længe han hver Dag havde sit tarvelige Middagsmaaltid og af og til Udsigt til at komme i Operaen, brød han sig ikke om noget andet. »Skal De i tyrkisk Bad?« spurgte jeg ham en Dag, da jeg mødte ham paa Gaden med en Pakke i brunt Papir under Armen. »Nej, jeg er i Færd med at flytte til et nyt Logis!« svarede han med sin melodiose Stemme og sit sædvanlige venlige Smil.

Vort Trykkeri blev snart vidt bekendt, særlig paa Grund af dets Flyveskrifter, som vi efter Dumartherays Raad altid solgte for ti Centimer. Vi maatte udarbejde os en hel ny Stil for disse Flyveskrifter, og jeg maa tilstaa, at jeg ofte var slet nok til at misunde de Skribenter, som har saa og saa mange Ark til deres Raadighed, og som kunde gøre Brug af Talleyrands bekendte Undskyldning: »Jeg havde ikke Tid til at fatte mig i Korthed.«

Naar jeg maatte sammenfatte Resultatet af flere Maaneders Studium, f. Ex. over Oprindelsen til Love, i nogle faa korte Spalter, kostede det mig megen extra Tid. Men vi skrev for Arbejderne, og tyve Centimer for et Flyveskrift vilde i de fleste Tilfælde have været for meget for dem. Resultatet var da ogsaa, at vore smaa Blade solgtes i tusindvis og i Udlandet blev oversatte i de forskellige Sprog. Mine ledende Artikler fra den Tid blev senere, mens jeg sad fængslet, udgivne af Elisée Reclus under Titlen: »Paroles d'un Révolté«.

Det var et af vore kærester Ønsker at faa Indpas i Frankrig, men »Le Révolté« var strængt forbudt der, og vore Forsøg paa at faa Smuglerne til at indføre den, mislykkedes. Der var saa mange andre gode Ting at smugle ind fra Schweiz til Frankrig, at de ikke brød sig om at have med Aviser at gøre. Jeg rejste engang over Grænsen sammen med en Smuglerbande og fandt, at de var dygtige, paalidelige Mænd; men det var mig ikke muligt at faa dem til at interessere sig for vort Blad. Alt, hvad vi kunde gøre var at sende Exemplarer i forseglede Konvolutter til henvendte Personer i Frankrig.

Hele det første Aar var vi udelukkende henvist til os selv, men efterhaanden fik Elisée Reclus mere Interesse for Sagen og sluttede sig tilsidst helt til os; han bragte mere Liv ind i Bladet, end der nogensinde før havde været. Reclus havde anmodet mig om at hjælpe ham med den Del af hans udmærkede Geografi, der behandler Ruslands Besiddelser i Asien. Han kendte selv Rusland godt nok, men mente at kunne drage Nytte af mit særlige Kendskab til Sibirien, og da min Hustrus Helbredstilstand lod en Del tilbage at ønske, og Lægen raadede os til øjeblikkelig at forlade Genf, flyttede vi tidlig i Foraaret 1880 til Clarens, hvor Reclus boede. Vi installerede os i en lille Villa med Udsigt over Søens blaa Vande og med Dent du Midi's blændende Sne som Baggrund. En lille væver Bjærgstrøm skummede forbi vore Vinduer og paa Skraaningerne lige overfor hævede sig den gamle mægtige Borg Châtelard.

Her i denne Bolig, hjulpen af min Hustru, med hvem jeg drøftede enhver Begivenhed og enhver ny Tanke, og som var en stræng Kritiker overfor min litterære Produktion, skrev jeg nogle af mine bedste Bidrag til »Le Révolté«, deriblandt mit Opraab »Til de Unge!«, der senere fandt Udbredelse i hundrede Tusinder af Exemplarer paa alle mulige Sprog. I Virkeligheden udarbejdede jeg her Grunden til alt det, jeg senere har skrevet. Samkvem med dannede Mennesker af samme Anskuelse som vi selv, er det, vi Anarkist-Forfattere, spredte ved Forfølgelse over hele Verden, savner mere end noget andet. I Clarens nød jeg godt af Omgang med Elisée Reclus og med Lefrançais, samtidig med at jeg stod i Forbindelse med Arbejderne, og endskønt jeg arbejdede meget paa Geografien, var jeg dog i Stand til at udrette mere end sædvanligt for den anarkistiske Propaganda.

VII.

I Rusland antog Frihedskampen en mere og mere tilspidset Karakter. Adskillige politiske Sager var blevne bragte for Højesteret, og alle havde aabenbaret det samme: Ungdommen var gaaet ud iblandt Bønderne og Fabrikarbejderne for at prædike Socialisme, frisindede Flyveskrifter var blevne trykte i Udlandet og uddelte overalt i Landet, og der var i mere eller mindre tydelige Ord bleven opfordret til at gøre Oprør imod de trykkende økonomiske Forhold. Kort sagt, der var ikke gjort andet, end hvad der overalt i Verden gøres af den socialistiske Agitation. Der var ikke Spor at opdage af Sømmensværgelser imod Czaren, eller til Forberedelser til en eller

anden revolutionær Handling. Størstedelen af den russiske Ungdom stillede sig paa den Tid fjendtlig overfor saadanne Ting. Naar jeg overser Begivenhederne i Aarene 1870–78, kan jeg med rolig Samvittighed paastaa, at de Unge vilde have følt sig tilfredse, hvis de havde faaet Lov til at leve Side om Side med Bønderne og Fabrikarbejderne, for at lære dem og samarbejde med dem, enten som Medlemmer af det lokale Sogneraad eller i en af de tusinde andre Beskæftigelser, hvorved den dannede Mand eller Kvinde kan gøre sig nyttig for Folkets store Masse. Naar jeg paastaar dette, er det med fuld Kendskab til de Unge fra den Tid.

Ikke des mindre blev de Domme, som Retten ikendte, frygtelig strænge, aldeles meningsløs grusomme. Strængt Arbejde i sex, ti, tolv Aar i Sibiriens Miner med paafølgende Landsforvisning for Livstid var en almindelig Dom. En ung Pige blev idømt ni Aars strængt Arbejde og Landsforvisning for Livstid, fordi hun havde givet en Arbejder et socialistisk Flyveskrift! Det var al den Forbrydelse, man kunde overbevise hende om. En anden ung Pige paa kun fjorten Aar, Frøken Gukovskaya, blev for Livstid deporteret til en fjærn sibirisk Landsby, fordi hun i Lighed med Goethes »Klärchen« havde forsøgt at paavirke en ligegyldig Mængde til at befri Kovalsky og hans Venner, da de blev førte ud for at hænges. Hendes Optræden var saa meget mere forstaaelig, som der i Rusland ikke findes Livsstraf for den Slags Forbrydelser, og Anvendelsen af Dødsstraf overfor politiske Fanger dengang endnu var noget nyt – en Tilbagevenden til halv forglemte Traditioner. Det varede ikke længe, førend det ulykkelige unge Barn oppe i den frygtelige Ørken gjorde Ende paa sit Liv ved at drukne sig i Jenisei. Selv de, som Retten frikendte, blev af Gendarmeriet forviste til smaa Landsbyer i Sibirien eller i det nordøstlige Rusland, hvor de med en Understøttelse af Regeringen af sex Rubler maanedlig snart omkom af Sult og Elendighed. Der er ingen Industri i disse Landsbyer, og det var strængt forbudt de Ulykkelige at undervise.

For yderligere at ophidse Ungdommen, blev de Dømte ikke strax sendte til Sibirien, men først i aarevis holdt indespærrede i Fængsler, der fik dem til at misunde de Deporterede i Sibiriens Miner. Disse Fængsler var i Sandhed frygtelige. I et af dem, »en Typhus-Hule«, som Fængselspræsten selv kaldte det i en Tale, naaede Dødeligheden i et Aar tyve Procent. Det var i disse Fængsler, at Fangerne for at undgaa deres Vogteres Grusomhed eller for at søge at opnaa bedre Vilkaar nægtede at tage Føde til sig. Syv, otte Dage i Træk nød de intet og laa tilsidst hen ude af Stand til at røre sig med frygtelige Hallucinationer, uden at Gendarmerne dog syntes at føle Medlidenhed med dem. I Kharkoff blev de genstridige Fanger bundne med Reb og med Magt tvungne til at spise.

Rygtet om disse Rædsler sivede efterhaanden ud gennem Fængselsmurene, trodsede de lange Afstande, der er til Sibirien, og spredtes mellem Ungdommen. I lang Tid gik der ikke en Uge, uden at en eller anden Skændselsdaad kom for Dagens Lys.

En vild Fortvivlelse greb de Unge. »I andre Lande har man Mod til at protestere imod sligt!« sagde de »En Franskmand eller Englænder vilde ikke finde sig i saadanne Grusomheder. Hvorfor skal vi taale dem? Lad os med Vaaben i Haand modsætte os Politiets natlige Undersøgelser! Lad dem i hvert Fald faa at føle, at naar Arrest er gjort ensbetydende med en langsom og frygtelig Død, saa skal de tage os i en Kamp for Livet!« I Odessa modtog Kovalsky og hans Venner Gendarmerne med Revolverskud, da de om Natten brød ind for at arrestere dem.

Kejserens Svar paa denne nye Bevægelse var at proklamere en Slags Belejringstilstand. Rusland blev delt i en Mængde Distrikter, som hver især kom under en Guvernør, der havde Ordre til uden Barmhjærtighed at lade Oprørerne hænge. Kovalsky og hans Venner, der ikke havde dræbt nogen af Gendarmerne med deres Skud, mistede Livet. Hængning hørte til Dagens Program.

De Revolutionæres Feltraab blev nu »Selvforsvar!« Selvforsvar imod Spionerne, som under Venskabs Maske trængte sig ind i Kredsen og derefter angav Medlemmerne i Flæng og i Spræng; Selvforsvar imod dem, der mishandlede Fangerne; Selvforsvar imod Regerings-Politiets almægtige Overordnede.

Tre højtstaaende Embedsmænd og to eller tre Spioner tilsatte Livet under den nye Phase, som Kampen nu traadte ind i. I St. Petersburg blev General Mezentsoff myrdet paa Gaden ved højlys Dag, og i Kiew havde en Gendarmeriøverst, der havde gjort sig skyldig i endnu modbydeligere Gærninger end Generalen, samme Skæbne. Min Fætter, Dmitri Krapotkin, General-Guvernør i Kharkoff, blev skudt en Aften paa Vejen hjem fra Theatret. Det Fængsel, hvori Fangerne først forsøgte at sulte sig ihjæl og med Magt blev tvungne til at spise, stod under hans Overopsyn. Min Fætter var i Virkeligheden ikke nogen ond Mand, jeg véd tværtimod, at han nærmest følte Sympathi for de politiske Fanger, men han var en svag Karakter og han var Hofmand; han betænkte sig

paa at skride ind. Et eneste Ord af hans Mund havde været nok til at standse Mishandlingerne. Kejseren holdt personlig meget af ham, og hans Stilling ved Hoffet var saa grundfæstet, at det uden Tvivl vilde være lykkedes ham at hidføre en Forandring i Situationen. Det var ikke længer end to Aar siden, at han ved et Oprør af den fattige Befolkning i Kharkoff, var optraadt ualmindeligt mildt og overbærende, og da han kom til Hovedstaden for selv at rapportere Sagen og den fredelige Stilling, han havde taget overfor den, sagde Kejseren til ham: »Jeg takker Dem, Krapotkin, De har handlet overensstemmende med mine Ønsker.« Men dennegang lod han Bødlerne raade, og Ungdommen i Kharkoff var saa oprørt over den Behandling deres fængslede Venner og Meningsfæller maatte lide, at en af dem skød ham.

Endnu blev Kejsers Person stadig holdt udenfor Kampen, og indtil Aaret 1879 var der ikke gjort noget Angreb paa hans Liv.

Som de Livegnes Befrier var han omgivet af en Helgenglorie, der beskyttede ham langt bedre end den tætteste Politivagt. Hvis Alexander den Anden paa dette kritiske Tidspunkt havde vist den ringeste Tilbøjelighed til at ville forbedre Regerings-Systemet i Rusland, hvis han f. Ex. atter havde henvendt sig til en eller to af de Mænd, han under Reform-Perioden søgte Raad hos, og overdraget dem nøjagtig at sætte sig ind i Forholdene rundt om i Landet, og hvis han blot havde antydnet, at det var hans Hensigt at indskrænke det hemmelige Politis Magt, vilde hans Optræden være bleven hilst med Begejstring. Et Ord vilde have været nok til atter at gøre ham til »Befrieren«, og Ungdommen vilde endnu engang have brugt Herzens Ord: »Du har sejret Galilæer!« Men det gik nu som under den polske Opstand, hvor Despoten ved Katkoffs Paavirkning vaagnede i ham; det var den samme onde Aand, der nu stod bag ham og fik ham til at udnævne nye militære Befalingsmænd, hvis særlige Hverv det blev at lade Folk hænge!

Da var det, men ogsaa først da, at en Haandfuld Revolutionære – Executiv-Kommitéen – understøttet af den voxende Misfornøjelse iblandt de dannede Klasser selv, ja endog iblandt Czarens egne Omgivelser, erklærede Absolutismen Krig – en Krig, der efter flere Angreb paa Kejsers Liv, endte med hans Død 1881.

Jeg har allerede før sagt, at der var to forskellige Naturer i Alexander den Anden, og Konflikten imellem disse antog nu en virkelig tragisk Karakter. Da Solovioff skød paa ham, løb han til den nærmeste Gadedør, ikke i lige Retning, men i Zigzag medens hans Forfølger vedblev at fyre; paa den Maade undgik han Døden, kun hans Overfrakke fik en Rift. Ogsaa under det sidste dødelige Attentat udviste han stort personligt Mod. Saaledes gik det ham altid overfor en virkelig Fare. Men en Dag skød han paa en af sine Adjutanter, kun fordi denne havde gjort en eller anden tilfældig Bevægelse, der fik Kejseren til at tro, at han vilde fare løs paa ham for at dræbe ham. Af Angst for sit Liv lagde Alexander den Anden Regeringens Styrelse i Hænderne paa Mænd, der ikke personlig var ham hengivne, men som ene og alene var optagne af at udnytte deres indbringende Stilling.

Det er udenfor al Tvivl, at Kejseren vedblev at føle Hengivenhed for sine Børns Moder, selv paa den Tid han stod i Forhold til Fyrstinde Dolgoruki, som han ægtede strax efter Marie Alexandrovnas Død. »Tal ikke til mig om Kejsersinden!« sagde han mere end én Gang til Loris Melikoff. »Det volder mig kun Smerte!« Og ikke desmindre forlod han denne Kvinde, der saa trofast havde staaet ved hans Side i den Periode, da han var Befrieren. Han lod hende dø i Forglemmelse i et andet Slot end det, han beboede; kun to af hendes Damer, der var hende oprigtig hengivne, blev hos hende, og Kejseren aflagde hende kun lejlighedsvis korte Besøg. En berømt russisk Læge, som nu er død, udtalte for sine Venner, at han var ligefrem forfærdet over den Ligeegyldighed, man udviste imod Kejsersinden under hendes sidste Sygdom – ingen af Hoffets Damer besøgte hende, alle var optagne af Fyrstinde Dolgoruki.

Da Executiv-Kommitéen gjorde Forsøg paa at sprænge Vinter-Paladset i Luften, gjorde Alexander den Anden et Skridt, som var enestaaende. Han oprettede et Slags Diktator-Embedet forlenet med ubegrænset Magt og overdrog det til Loris Melikoff. Denne General var en Armenier, hvem Kejseren en Gang tidligere havde givet en lignende diktatorisk Myndighed. Det var da Byldepesten brød ud ved den nedre Volga og Tyskland truede med at mobilisere sine Tropper og erklære Rusland i Karantæne, hvis Pesten ikke blev begrændset. Da Czaren saa, at han ikke engang kunde stole paa Slots-Gendarmernes Aarvaagenhed, fandt han paa denne Udvej, og da General Melikoff havde Ord for at hylde frisindede Ideer, blev denne nye Manøvre tydet som et Varsel paa, at der snart vilde blive sammenkaldt en National-Forsamling. Imidlertid blev Explosionen i Vinter-Paladset ikke umiddelbart efterfulgt af nye Attentater mod Czarens Liv, og i Løbet af nogle Maaneder var han atter bleven

rolig. Før end Melikoff endnu havde faaet Lov til at foretage sig det ringeste, blev han fra Diktator gjort til en almindelig Indenrigsminister.

Jeg har før omtalt, at Kejseren af og til fik pludselige Anfald af Melankoli, under hvilke han bittært bebrejdede sig selv den reaktionære Karakter, hans Regering havde antaget – disse Anfald blev nu til voldsomme Paroxysmer med hæftig Graad. I Timevis kunde han sidde opløst i Taarer og være ved at bringe Melikoff til Fortvivelse. Naar Anfaldet var forbi, spurgte han Melikoff, hvornaar han kunde faa Planen til Konstitutionen færdig. Men naar Melikoff to Dage senere kom og meldte, at den var i Orden, havde han atter glemt det hele. »Har jeg nogensinde nævnet den Sag for Dem?« spurgte han forbavset. »Hvorfor skulde jeg gøre det, det er bedre jeg overlader det til min Efterfølger; det kan blive hans Morgengave til Rusland!«

Naar Rygterne om et nyt Komplot naaede hans Øren, syntes han tilbøjelig til at ville gøre noget for at vise Executiv-Komitéen sin gode Vilje; men saa snart alt igen var blevet roligt, lyttede han til sine reaktionære Raadgivere og lod Tingene være, som de var. Melikoff ventede hvert Øjeblik at faa sin Afsked.

I Februar 1881 meldte Melikoff Kejseren, at Executiv-Komitéen havde en ny Sammensværgelse i Gære, men at det trods alle Anstrængelser ikke var muligt at komme efter, hvori den bestod. Nu besluttede Kejseren, at der skulde indkaldes en Slags raadgivende Forsamling af Delegerede fra Provinserne. Alexander den Anden levede bestandig i den Tro, at han vilde dele Skæbne med Ludvig den Sextende, og han tænkte sig denne Forsamling som en Notabel-Forsamling, – »Assemblée des Notables« – i Lighed med den, Ludvig den Sextende sammenkaldte for National-Forsamlingen i 1789. Men saa tøvede Kejseren atter! Endelig, da General Melikoff om Morgenen den første Marts 1881, bragte ham Meddelelsen om nye Sammensværgelser gav han Ordre til, at Sagen skulde forelægges Statsraadet den næstfølgende Torsdag.

Den første Marts var en Søndag, og Melikoff bad Kejseren om ikke at tage til Paraden, da der syntes at være umiddelbar Fare for hans Liv. Ikke desmindre kørte Czaren ud; han ønskede at gøre et Besøg hos sin Kusine, Storfyrstinde Kathrine, en Datter af Helene Pavlovna, der havde været en af Reform-Partiets Ledere – for at bringe hende den velkomne Nyhed. Der fortælles, at han hos hende skal have sagt: »Je me suis décidé à convoquer une Assemblée des Notables!«

Desværre var denne forsinkede, halvfærdige Indrømmelse endnu ikke gjort, og paa Tilbagevejen til Vinter-Paladset blev Czaren myrdet!

Alle véd, hvorledes det gik til. Der blev kastet en Bombe under hans med Jærnplader beslaaede Vogn. Flere Cirkassere i hans Eskorte blev saarede, og Rysakoff, som kastede Bomben, blev arresteret paa Stedet. Skønt Kusken indtrængende raadede Czaren til ikke at staa af og sagde, at Vognen ikke var mere beskadiget, end at han godt kunde køre ham til Paladset, steg Kejseren dog ud for at se til de saarede Cirkassere og sige dem nogle trøstende Ord. Det var akkurat det samme, han havde gjort overfor de Saarede i den tyrkiske Krig under et vildt og frugtesløst Stormløb paa Plevna.

Czaren gik hen imod Rysakoff og spurgte ham om et eller andet; han kom derved til at passere en anden ung Mand, Grinevetsky, der stod med en Bombe gemt paa sig. Grinevetsky kastede Bomben midt imellem Czaren og sig selv; begge blev frygtelig lemlæstede og levede kun nogle Timer.

Her laa Kejseren blødende paa Sneen, forladt af hele sit Følge. Alle var forsvundne. Det var nogle Kadetter, som kom tilbage fra Paraden, der løftede den døende Kejser op paa en Slæde, og dækkede hans skælvende Legeme med en Kadetfrakke. Og det var en af Terroristerne selv, ved Navn Emelianoff, med en Bombe indsvøbt i Papir under Armen, der med Risiko for sit eget Liv, løb til og hjalp med at faa den Saarede anbragt i Slæden. Den menneskelige Natur er i Sandhed fuld af Modsætninger.

Saaledes endte Alexander den Andens Tragedie. Folk kunde ikke begribe, at en Kejser, der havde gjort saa meget godt for sit Folk, kunde ende sit Liv for Oprøreres Hænder. Jeg derimod, der har været Vidne til hans første reaktionære Skridt og faaet et Indblik i hans sammensatte Natur, der har set den fødte Autokrat i ham, hvis Heftighed kun delvis blev mildnet ved Opdragelsen, der har kendt ham som en Mand med stærke Lidenskaber og en svag Vilje, har en bestemt Følelse af, at Tragedien udviklede sig med samme uafvendelige Fatalisme, som det er Tilfældet i en Shakespearsk Tragedie. For mine Øjne aabenbarede sig den sidste Akt allerede den trettende Juni 1852, hin Dag, da Kejseren holdt sin Tale til Kadetkorpsets nyudnævnte Officerer, umiddelbart efter at han havde givet Ordre til at lade de første Dødsstraffe fuldbyrde i Polen.

VIII.

En vild Panik greb Hofkredsene i St. Petersburg. Til Trods for sin mægtige Skikkelse og ualmindelige fysiske Styrke var Alexander den Tredje ingen særlig modig Mand. Han modsatte sig bestemt at flytte ind i Vinter-Paladset og tog foreløbig Ophold i Poul den Førstes Slot i Gatchina. Jeg kender godt den gamle Bygning, der er anlagt som en Vauban'sk Fæstning, omgivet af Grave og beskyttet af Vagtaarne, fra hvilke hemmelige Trapper fører ned i Kejserens Arbejdsværelse. Jeg har med egne Øjne set Faldlemmene i Gulvet i dette Værelse, som var beregnede paa at lade en Fjende pludselig forsvinde ned i Søen under Slottet; en hemmelig Trappe førte ogsaa herfra til de underjordiske Fængsler og til en underjordisk Gang, der mandede ud ved en Sø. Alle Poul den Førstes Paladser er byggede efter det System.

Omkring Anichkoff-Paladset, som Alexander den Tredje beboede, mens han var Tronfølger, blev der nu gravet et helt Galleri af underjordiske Gange med automatiske, elektriske Ringeapparater for at forhindre, at det blev undermineret af de Revolutionære.

En hemmelig Liga til Beskyttelse af Czarens Person blev stiftet, og Officerer af alle Grader blev ved tredobbelte Gager lokkede til at træde ind i den og paatage sig frivillig Spionering iblandt alle Samfundsklasser. Selvfølgelig opstod der ved dette udbredte Spionsystem ofte de latterligste Fejltagelser. Det hændte f. Ex. engang, at to Officerer, som begge hørte til Ligaen, uden gensidig at vide det, paa en Jærnbanerejse forsøgte at lokke hinanden ind paa farlige Tilstaaelser, og først da de ved Ankomst-Stationen gensidig skulde til at arrestere hinanden, opdagede de Fejltagelsen.

Denne Liga eksisterer endnu, men i en mere officiel Form, under Navn af Okhrana (Beskyttelse). For at kunne opretholde sin Bestaaen, undlader den ikke fra Tid til anden at opskræmme den regerende Czar ved Meddelelsen om alle Slags opdagede Farer.

En endnu mere hemmelig Organisation, »Den hellige Liga« blev samtidig stiftet under Czarens Broder, Storfyrst Wladimirs Førerskab. Dens Opgave var at modarbejde de Revolutionære paa forskellig Maade; en af disse var f. Ex. at dræbe de af Emigranterne, som man mente havde været Førere for den sidste Sammensværgelse. Jeg hørte til de Udvalgte. Storfyrsten bebrejdede i hæftige Ord Officererne i Ligaen, at de manglede Mod og beklagede i høj Grad, at ingen af dem vilde paatage sig at gøre det af med de nævnte Emigranter. En Officer, der havde været Kammerpage, mens jeg var i Pagekorpset, blev af Ligaen valgt til at være den, der skulde tage mig paa sin Samvittighed.

I Virkeligheden havde Emigranterne i Udlandet ikke det mindste at gøre med Executiv-Komitéens Værk. Det vilde have været den rene Galskab at tage Del i Sammensværgelser fra Schweiz af, Meningsfællerne i St. Petersburg var tilstrækkelig udsatte i Forvejen, Et Par Gange skrev Stepniak og jeg til hinanden; men ingen af os vilde have paataget os at lægge Planer uden selv at være paa Stedet. Men selvfølgelig passede det godt ind i Petersburg-Politiets Taktik at foregive, at det stod magtesløst overfor sit Hverv om at beskytte Czarens Person, saa længe alle Komplotterne blev ledet fra Udlandet, og Spionerne dér ikke forsynede dem med de fornødne Oplysninger.

General Skobelev, Helten fra den tyrkiske Krig, blev iblandt andre opfordret til at træde ind i den hellige Liga, men han afslog det rent ud. Det fremgaar af Loris Melikoffs efterladte Papirer, hvoraf en Del blev udgivne af en af hans Venner i London, at Skobelev, da Alexander den Tredje efter sin Tronbestigelse betænkte sig paa at sammenkalde Adelen, gjorde Melikoff og Grev Ignatieff det Forslag at fængsle Kejseren og tvinge ham til at undertegne et konstitutionelt Manifest. Det fortælles, at Ignatieff røbede denne Plan til Czaren, og paa den Maade fik sin Udnævnelse som Premier-Minister.

Hvis de Liberale i Rusland paa den Tid havde udvist blot almindeligt Mod og taget sig sammen til en eller anden organiseret Handling, vilde National-Forsamlingen være bleven sammenkaldt. Af Melikoffs Papir fremgaar det ligeledes, at Alexander den Tredje virkelig var tilbøjelig til at gøre dette Skridt. Han havde endog meddelt sin Broder, at det var hans Agt at sammenkalde Forsamlingen, og gamle Kejser Wilhelm bestyrkede ham i hans Hensigt. Først da han saa' at de Liberale intet gjorde, medens Katkoff-Partiet arbejdede ivrigt i modsat Retning, var det, at Alexander den Tredje endelig besluttede at vedblive at regere som enevældig Monark i det russiske Kejserrige.

Nogle faa Maaneder efter Alexander den Andens Død blev jeg af Forbundsregeringen udvist af Schweiz. Jeg fattede imidlertid ikke Mistanke af den Grund. Schweiz blev til Stadighed angrebet af de øvrige Regeringer, fordi det gav politiske Emigranter Husly, og i Rusland truede man med almindelig Udvisning af alle schweiziske Lærerinder og Kammerjomfruer, hvoraf der fandtes hele Skarer i Rusland. Det var en Slags Satisfaktion til det russiske Politi, naar man nu udviste mig. For Schweiz's egen Skyld beklager jeg i høj Grad dette Skridt. Det var en stiltiende Indrømmelse af den Paastand, at Schweiz var Udklækningsstedet for Sammenværgelser, og det var en Svaghed, som de andre Regeringer strax drog Fordel af. Da Jules Ferry to Aar senere foreslog Italien og Tyskland en Deling af Schweiz, har hans Argument vistnok været, at det var Arnestedet for internationale Sammenværgelser. I Virkeligheden førte denne første Indrømmelse kun til, at Stormagterne stadig gjorde mere anmassende Fordringer og bragte Landet i en langt mere uselvstændig Stilling, end det ellers vilde have indtaget. I Juli 1881 overværede jeg i London en Anarkist-Kongres. Efter Kongressen blev jeg endnu nogle Uger i England for at skrive nogle Artikler til »Newcastle Chronicle« om Forholdene i Rusland, set fra vort Synspunkt. Den engelske Presse var paa hin Tid et Ekko for Katkoffs og Regerings-Politiets Meninger, og jeg var »Newcastle Chronicles« Redaktør, Hr. Joseph Owen, meget taknemlig, fordi han tilbød mig Plads i sit Blad til ogsaa at lade vor Opfattelse af Sagen komme til Orde.

Jeg havde netop truffet min Hustru i Højsjældene, hvor hun under min Fraværelse havde boet i Nærheden af Elisée Reclus, da jeg fik Udvisnings-Ordren overrakt. Vi sendte den Smule Bagage, vi havde, afsted med Banen og gik selv til Fods over Fjældene til Aigle, for sidste Gang frydende os over de herlige Alper, som vi begge holdt saa meget af. Da vi endelig var komne ned i Dalen, maatte vi et Stykke følge den støvede Landevej. Her hændte os et af disse smaa Æventyr, som man altid plejer at opleve paa Rejser. I en Lejevogn kom en elegant klædt Herre og Dame kørende; Damen kastede nogle smaa trykte Skrifter ud til os to tarvelig klædte Personer. Jeg tog dem op og saa', at det var Flyveskrifter af religiøst Indhold. Det var tydeligt nok, at Damen hørte til den Slags Mennesker, der tror om sig selv, at de er udmærkede Kristne, og at det er deres Pligt at sørge for Religionens Udbredelse iblandt »tvivlsomme løssagtige Personer.«

Jeg skrev i Randen af et af de smaa Blade Skriftstedet om den Rige og Guds Rige og nogle lignende i samme Smag, og da vi kom til Aigle og atter traf Damen, der indtog Forfriskninger i sin Vogn, rakte jeg hende høfligt det beskrevne Blad og sagde, at hun deri vilde finde noget til sin egen Belæring. Damen saa et Øjeblik ud, som om hun ikke rigtig vidste, om hun skulde flyve løs paa mig eller tage imod Fornærmelsen med kristelig Taalmodighed.

Min Hustru skulde netop til at tage sin Kandidat-Examen ved Universitetet i Genf, og vi bosatte os derfor i Thonon, en lille By paa den franske Grænse af Genfer-Søen, og blev der i et Par Maaneder.

Her fik jeg Nys om den hellige Ligas Dødsdom over mig, ja, jeg fik endog Navnet at vide paa den Dame, der fra St. Petersburg var sendt til Genf for at lede Sammenværgelsen imod mig. Det første, jeg gjorde, var at meddele »Times«'s Korrespondent i Genf Tingenes Tilstand og at anmode ham om at offentliggøre den, saa snart der hændte noget i den Retning. Jeg skrev selv i »Le Révolté« en lille Notits i samme Anledning. Da jeg havde taget disse Forholdsregler, bekymrede jeg mig ikke videre om Sagen.

Min Hustru tog det derimod ikke saa let, og vor omhyggelige Værtinde, Madam Sansaux, som havde hørt om Komplottet igennem en Søster, der tjente hos en af det russiske Politis Agenter i Genf, viste mig den mest rørende Omhu. Hendes lille Hus laa et Stykke udenfor Thonon, og naar jeg gik ud om Aftenen, – ofte for at hente min Hustru ved Jærnbane-Stationen, fandt hun altid et eller andet Foregivende til at lade Manden følge mig med en Lygte. »Aa, vent bare et Øjeblik, Hr. Krapotkin«, sagde hun. »Min Mand skal til Byen for at gøre Indkøb, saa kan de følges ad!« Ofte hændte det ogsaa, at hun sendte sin Broder efter mig, i nogen Afstand, for at jeg ikke skulde mærke det.

IX.

Saa snart min Hustru havde overstaaet sin Examen, rejste vi fra Thonon til London, hvor vi blev omtrent et Aar.

Det er ikke saa lang Tid, der ligger mellem nu og da, og dog havde det aandelige Liv i London og i hele England dengang et vidt forskelligt Udseende fra det, som det snart efter antog. Det er almindelig bekendt, at England i Fyrrene næsten stod i Spidsen for den socialistiske Bevægelse i Europa; men i de Reaktionsaar, der paafulgte blev hele denne store Bevægelse – som jeg allerede andet Steds har omtalt – standset i sin Udvikling. Den blev glemt i England saa vel som paa Kontinentet, og det, som franske Skribenter kalder for »det tredje Proletariats Opvaagnen« er endnu ikke begyndt i Stor-Britannien.

Det Aar, jeg dengang tilbragte i London, var et Aar i virkelig Landflygtighed. Der var ingen Luft at aande i for den, der nærrede frisindede Anskuelse. Der var endnu intet Tegn til den livlige socialistiske Bevægelse, som jeg ved min Tilbagekomst 1886 fandt i fuld Gang, ingen af de senere saa bekendte Arbejder-Førere, Burns, Hardie, Champion, osv. var endnu fremtraadte, og Fagforeningerne, som i London indskrænkede sig til at omfatte nogle enkelte privilegerede Haandværk, stillede sig fjendtligt til Socialismen. De eneste virksomme og virkelige Repræsentanter for Socialismen var Hr. og Fru Hyndman, med nogle faa Arbejdere grupperede om sig. I Efteraaret 1891 afholdt de en lille Kongres, og vi plejede spøgende at sige, at Fru Hyndman havde modtaget alle Kongressens Medlemmer i sit Hus, hvilket næsten var bogstavelig sandt. Selvfølgelig gærede der ogsaa paa den Tid en Del mer eller mindre radikal Socialisme rundt omkring, men den ytre sig endnu ikke højlydt og aabenlyst. Alle de utallige dannede Mænd og Kvinder, som fire Aar senere traadte frem i det offentlige Liv, og som uden just at erklære sig for Socialister, dog tog Del i de forskellige Bevægelser, der havde Massernes Velvære og Udvikling som Maal, havde endnu ikke givet sig til Kende. De var der selvfølgelig; de tænkte og talte; alle Betingelserne for en vidtforgrenet frisindet Bevægelse var der, men tabte sig i Mængden; fordi Centret – de store Socialistgrupper, der skal tiltrække dem og hvorom de skal samle sig, manglede. De kendte ikke gensidig hverandre og forstod ofte ikke helt sig selv.

Tchaykovsky var paa den Tid i London, og ligesom tidligere i Rusland begyndte vi nu en socialistisk Propaganda iblandt Arbejderne. Understøttet af nogle faa engelske Arbejdere gik vi til de radikale Klubber og talte om Forholdene i Rusland, om Ungdommens Folke-Bevægelse og om Socialismen i det hele taget. Vor Tilhørerkreds var latterlig lille, sjældent mere end ti, tolv Mennesker. Det hændte undertiden, at en eller anden graaskægget Charlist rejste sig og erklærede, at alt, hvad vi nu sagde, allerede var sagt for fyrretyve Aar siden, at det var en død Sag, som der ikke var Haab om at faa Liv i igen – og hans Udtalelse blev i Reglen hilst med Bifald af Arbejderne.

Hr. Hyndman havde netop udgivet sit udmærkede Skrift om Marxisternes Socialisme under Titlen »England fremfor alt!« Og jeg husker, at jeg en Dag i Sommeren 1882 indtrængende raadede ham til at stifte et socialistisk Blad. Jeg fortalte ham, med hvor smaa Midler vi havde faaet »Le Révolté« i Gang og spaaede ham en sikker Sejr, hvis han kun vilde gøre Forsøget. Men saa haabløse syntes Udsigterne dengang at være, at selv han ikke havde Mod dertil.

Maaske havde han Ret; men da han tre Aar senere begyndte at udgive sit Blad »Retfærdighed,« fandt det fortrinlig Støtte i Arbejder-Befolkningen, og allerede i 1886 fandtes der i London tre Socialistblade, og Social-Demokraterne var en indflydelsesrig Forening.

Jeg talte den Sommer paa daarligt Engelsk for Minearbejderne i Durham ved deres aarlige Forsamling; jeg holdt Foredrag i Newcastle, Glasgow og Edinburgh om Socialismen i Rusland og blev overalt hilst med stærk Tilslutning. Efter et af disse Møder udbragte Forsamlingen udenfor paa Gaden begejstrede Hurraraab for Nihilisterne. Min Hustru og jeg følte os imidlertid meget ensomme i London, og vore Anstrængelser for at kalde en Socialistbevægelse i Live forekom os saa haabløse, at vi besluttede at flytte til Frankrig. Vi var begge overbeviste om, at jeg i Frankrig inden ret længe vilde blive arresteret, men vi sagde til os selv: »Heller et fransk Fængsel end denne Grav!«

De, som er tilbøjelige til at tale om Udviklingens Langsomhed, burde studere Socialismens Fremgang i England. Udvikling er langsom, men dens Gang er ikke altid ens. Den har sine Perioder, hvor den ligesom ligger i Dvale, men saa kommer der ogsaa Perioder med hurtig og pludselig Fremgang.

X.

Vi bosatte os for anden Gang i Thonon og lejede os atter ind hos Madam Sansaux. En Broder af min Hustru, som var meget angreben af Brystsyge og i Mellemtiden var kommen til Schweiz, tog Ophold hos os.

Jeg har aldrig set saadan en Mængde russiske Spioner som i de to Maaneder, jeg nu opholdt mig i Thonon. Strax efter at vi var flyttede ind til Madam Sansaux, lejede et mistænkeligt Individ, der gav sig ud for at være Englænder, den anden Halvdel af Huset. Og Skarer, bogstavelig talt Skarer af Spioner omringede det til alle Tider og søgte under alle mulige Paaskud at skaffe sig Adgang eller spaserede ganske ugenert to – tre, fire Mand høj op og ned foran Huset. Jeg kan omtrent tænke mig, hvilke interessante Rapporter de skrev. En Spion *maa* nemlig rapportere. Hvis han vilde tilstaa, at han i en hel Uge havde staaet paa Vagt uden at opdage noget mystisk, vilde han simpelt hen blive sat ned paa halv Gage eller afskediget.

Det var dengang det hemmelige Politis Guldalder i Rusland. Ignatieffs Politik havde baaret Frugt. Der var to eller tre forskellige Politioorganisationer, der konkurrerede med hverandre; hver enkelt af dem havde nok af Penge at raade over og fortabte sig i de vildeste Intriger. Oberst Sudeikin, Chef for en af disse Afdelinger og i Ledtog med en vis Degaëff, som bagefter myrdede ham, angav saaledes Ignatieffs Agenter til Oprørerne og tilbød Terroristerne at skaffe dem Anledning til at myrde Indenrigs-Ministeren, Grev Tolstoy, og Storfyrst Wlademir. Sudeikin vilde derefter blive Minister med diktatorisk Magt og Czaren være ganske i hans Hænder, forklarede han. Denne Virksomhed fra det russiske Politis Side kulminerede senere i Prinsen af Battenbergs Bortførelse fra Bulgarien.

Men ogsaa det franske Politi var paa sin Post og Spørgsmaalet om, hvad jeg foretog mig i Thonon, beskæftigede det stadig. Jeg vedblev at udgive »Le Révolté« og skrev Artikler til »Encyclopædia Britannica« og »Newcastle Chronicle«. Men hvilke Rapporter kunde der laves over det Materiale? Den lokale Gendarm aflagde en Dag i min Fraværelse Besøg hos Madam Sansaux, han havde fra Vejen hørt Lyden af en Maskine og haabede nu at kunne finde en Bogtrykker-Presse skjult i Huset. Madam Sansaux svarede paa hans Spørgsmaal, at der ikke fandtes nogen Presse, og at det rimeligvis kun var hendes Symaskine, han havde hørt. Men det var en altfor prosaisk Opløsning for ham, og tilsidst fik han da Madam Sansaux til at sy paa sin Maskine, mens han gik udenfor for at høre, om det alligevel kunde være den Lyd, han havde lagt Mærke til.

»Hvad bestiller han hele Dagen?« spurgte han saa Madam Sansaux, da han maatte opgive at faa noget ud af den Historie om Pressen.

»Han skriver!« svarede min Værtinde.

»Han kan da ikke skrive hele Dagen?«

»Nej, i Middagsstunden saver han Brænde ude i Haven, og hver Eftermiddag mellem fire og fem gaar han ud og spaserer.«

Dette var i November Maaned.

»Der har vi det!« udrød Gendarmen. »Han gaar aldrig ud, førend det bliver mørkt,« og han skrev strax denne betegnende Kendsgerning ned i sin Notitsbog.

Jeg kunde dengang ikke rigtig forklare mig den særlige Opmærksomhed, jeg var Genstand for fra de russiske Spioners Side, men den maa rimeligvis have staaet i Forbindelse med følgende Fakta. Da Ignatieff blev udnævnt til Indenrigs-Minister, fandt han, understøttet af Paris's Ex-Præfect Andrieux, paa en ny Plan. Han sendte en Sværm Spioner til Schweiz, og en af dem havde den Opgave at grundlægge et Blad, der i al Lempelighed skulde tage til Orde for kommunal Selvstyre over hele Rusland. Dets Hovedopgave var imidlertid at bekæmpe Terroristerne og søge at samle om sin Fane de af Emigranterne, der ikke sympathiserede med Terrorismen. Dette var i Virkeligheden et ufejlbarligt Middel til at saa Splittelse. Da saa omtrent alle Medlemmer af Executiv-Kommitéen var fængslede, mens nogle enkelte af dem havde søgt Tilflugt i Paris, sendte Ignatieff en Agent til Frankrigs Hovedstad for at tilbyde Amnesti. Han lovede, at der ikke skulde finde flere Henrettelser Sted i Anledning af Komplotterne fra den afdøde Kejsers Tid, selv om de, der ved Flugt havde unddraget sig Arresten, skulde falde i Politiets Hænder. Endvidere lovede han, at Chernyshevsky skulde blive kaldt hjem fra Sibirien, og at der skulde blive nedsat en Kommission for at revidere Sagen for de Landsforvistes vedkommende, der var blevne sendt til Sibirien uden forudgaaende Forhør. Til Gengæld opfordrede han Executiv-Kommitéen til at love, at der ikke skulde blive gjort Attentat paa Czarens Liv før Kroningen. Overenskomsten blev sluttet

i Paris og blev overholdt fra begge Sider. Terroristerne anede ondt. Ingen blev henrettet for Delagtighed i de tidligere Sammensværgelser, de, som senere blev fængslede paa Grundlag af samme Anklage, blev ført til den russiske Bastille i Schlüsselburg, hvor man i de følgende femten Aar intet hørte til dem, og hvor de fleste af dem endnu sidder. Chernyshevsky blev hentet tilbage fra Sibirien og fik Befaling til at blive i Astrakhan, hvor han var udelukket fra enhver Forbindelse med den intelligente Del af Rusland, og han døde efter kort Tids Forløb. En særlig nedsat Kommission gennemrejste Sibirien, løslod nogle af de Forviste og ordnede Forvisnings-Terminen for de øvrige vedkommende. Min Broder Alexander fik yderligere fem Aar føjet til sin Tid.

XI.

Den anarkistiske Bevægelse havde taget en betydelig Udvikling i Frankrig i Aarene 1881-82. Der mentes i Almindelighed, at den franske Tænkemaade var fjendtlig overfor Kommunisme, og i den internationale Arbejder-Forening prædikedes der Kollektivismen. Ved Kollektivismen forstod man dengang, at Produktionsmidlerne skulde være fælles Ejendom, dog skulde hver Gruppe for sig afgøre, hvorvidt Forbruget skulde ordnes efter individuelle eller kommunistiske Linier.

I Virkeligheden var den franske Tænkemaade kun fjendtlig overfor den klosteragtige Kommunisme eller de gamle Skolers Phalansterer. Da Jura-Føderationen paa sin Kongres 1880 modigt erklærede sig for at være en Anarkist-Forening – det vil sige en Forkæmper for fri Kommunisme – vandt Anarkismen stor Sympathi i Frankrig. »Le Révolté« begyndte at finde Afsætning overalt paa fransk Grund, en Mængde Breve blev udvekslede med franske Arbejdere, og i Paris saa vel som i flere af Provinsbyerne, navnlig i Lyon, voxede der hurtig en anarkistisk Bevægelse op. Dengang jeg i 1881 paa min Rejse fra London til Thonon kom igennem Frankrig, holdt jeg Foredrag i forskellige Byer og fandt, at Arbejder-Befolkningen var rede til at tage imod vore Ideer.

I Slutningen af Aaret 1882 indtraadte der en sørgelig Krise i Lyon-Distriktet. Silke-Industrien var ganske standset, og Nøden iblandt Arbejderne saa stor, at der hver Morgen stod Skarer af Børn udenfor Kaserne og ventede paa, at Soldaterne skulde give dem, hvad de ikke selv spiste af deres Morgenmaaltid. General Boulanger havde givet sit Minde til denne Uddeling, og det blev Begyndelsen til hans Popularitet. Minearbejderne i dette Distrikt befandt sig ogsaa i en højst beklagelig Stilling.

Jeg vidste, at der i Egnen omkring Lyon var en Del Gæring iblandt Arbejderne, men i det ene Aar, jeg boede i London, havde jeg ikke staaet i nærmere Berøring med den franske Bevægelse. Et Par Uger efter at jeg var vendt tilbage til Thonon, læste jeg i Aviserne, at Arbejderne i Monceau-les-Mines, ophidsede af de ultra-katholske Mineejerers Drillerier, var begyndt at opponere. Der blev afholdt hemmelige Møder og taltes om en almindelig Strike. De Stenkors, der var opstillede paa alle Vejene omkring Minerne, blev revne om eller sprængte i Luften med Dynamit-Patroner. Ogsaa i Lyon antog Utilfredsheden en hæftigere Karakter. Der var ikke faa Anarkister i Byen, de modsatte sig bestemt, at Opportunisterne afholdt Møder, uden at der ogsaa blev givet dem Lejlighed til at tale, og naar det nægtedes dem, stormede de som sidste Udvej Talerstolen. De foreslog Beslutninger om, at Minerne og alt, hvad der var nødvendigt for Produktion, saa vel som Beboelseshusene burde være Nationens Ejendom, og disse Forslag blev støttede af en Begejstring, der forfærdede Mellemlasserne.

Arbejdernes Uvilje imod de opportunistiske Byraadsmedlemmer og politiske Førere saa vel som imod Pressen, der ikke gjorde noget for at afhjælpe Nøden, voxede Dag for Dag. Som sædvanlig ved saadanne Lejligheder rettede den fattige Befolknings Raseri sig særlig imod Forlystelses-Etablissementerne. Disse Fordærvselsens Tilholdssteder bliver dobbelt iøjnefaldende paa en Tid, hvor der hersker Nød og Elendighed rundt om og betegner for Arbejderne de velhavende Klassers Egoisme og Usædelighed. Théâtre Bellecours underjordiske Kafé, som var aaben hele Natten, og hvor man i de tidlige Morgentimer kunde finde Byens Politikere og Journalister i muntre Drikkelag med løse Kvinder var et Sted, Arbejderne særlig havde lagt for Had. Der blev ikke holdt noget Møde, uden at der gjordes en eller anden truende Hentydning til denne Kafé, og en Nat blev en Dynamitbombe af en ukendt Haand kastet ind i den. En Socialist, som tilfældig var til Stede, sprang til og slukkede Lunten; han blev dræbt, medens kun faa af de tilstedeværende Herrer blev let saarede. Næste Dag exploderede en Dynamitbombe udenfor et Hvervningskontor, og der fortaltes at Anarkisterne havde i Sinde at sprænge den kolossale Statue af den hellige Jomfru i Luften. Man maa have opholdt sig i Lyon eller i dens Omegn for rigtig

at vide, i hvilken Grad Befolkningen og Skolerne er i Hænderne paa den katholske Gejstlighed og for at forstaa det Had, som den mandlige Del af Befolkningen føler overfor Præsterne.

En sand Panik greb de velhavende Klasser i Lyon. Omtrent tresindstyve Anarkister – alle Arbejdere med Undtagelse af Emile Gautier, der var paa en Foredrags-Tourné i Egnen – blev arresterede. Samtidig søgte den lokale Presse at ophidse Regeringen til at lade mig fængsle, som man udpegede som Bevægelsens Fører, idet man fastholdt, at jeg alene i den Anledning var kommen tilbage til Frankrig. Der hengik næsten ikke en Dag, uden at jeg fik Breve, rimeligvis skrevne af det internationale Politis Spioner, hvori der hentydedes til Dynamit-Komplotter, eller der paa en hemmelighedsfuld Maade meddeltes mig, at der var afsendt Dynamit til mig. Jeg samlede alle disse Breve i en Bunke og skrev paa hvert enkelt af dem: »Det internationale Politi!« og da Politiet senere kom og undersøgte mit Hus, tog de dem med sig. Men de vovede dog ikke at fremlægge Brevene i Retten, ikke heller gav de mig dem nogensinde tilbage igen. I December blev Madam Sansaux's Hus i Thonon undersøgt paa russisk Façon, og min Kone blev arresteret paa Banegaarden i Genf og undersøgt. Selvfølgelig fandtes der intet, der kunde kompromitere hverken mig eller nogen anden.

Der forløb ti Dage; jeg kunde let være kommen bort, hvis jeg havde villet det. Jeg fik flere Breve, der raadede mig til at forsvinde – deriblandt et fra en ukendt Ven i Rusland, maaske et Medlem af Diplomatiets. Det lod til, at han kendte mig personlig, han bad mig om ufortøvet at rejse bort, da jeg ellers vilde blive udleveret som det første Offer for en politisk Traktat, Rusland var i Færd med at slutte med Frankrig. Jeg blev imidlertid, hvor jeg var, og da »Times« mødte op med et Telegram, hvori der meddeltes, at jeg var forsvunden fra Thonon, skrev jeg til Bladet, og opgav min Adresse, med den Tilføjelse, at da saa mange af mine Venner var blevne arresterede, var det ikke min Hensigt at unddrage mig min Skæbne ved Flugt. Natten til den en og tyvende December døde min Kones Broder i mine Arme; vi vidste, at hans Sygdom var uhelbredelig, men det er altid frygteligt at se et ungt Liv, efter en tapper Kamp imod Døden, udslukkes for éns Øjne. Baade min Kone og jeg var meget nedbøjede. Nogle Timer efter at han havde udaandet, da den graa Vintermorgen begyndte at dæmre, traadte Gendarmerne ind til os og arresterede mig. De saa, hvor fortvivlet min Hustru var, og jeg bad om Tilladelse til at maatte blive hos hende indtil Begravelsen var overstaaet, idet jeg gav dem mit Æresord paa, at jeg til det fastsatte Tidspunkt vilde være ved Fængslets Port; men de nægtede mig denne Indrømmelse. Endnu samme Nat blev jeg ført til Lyon. Hidkaldt ved et Telegram kom Elisée Reclus strax og stod trofast min Hustru bi med hele sit varme, ædle Hjærte. Ogsaa fra Genf kom Vennerne til hende, og skønt Begravelsen var absolut borgerlig, hvilket var noget helt ukendt i den lille By, gav Halvdelen af Befolkningen Møde for at vise, at de Fattiges Hjærter var med os og ikke med dem, der havde Magten. Da Forhøret over mig begyndte, fulgte Bønderne i Omegnen det med Interesse og kom daglig fra de smaa Bjærgbyer ind til Genf for at hente Aviserne.

En anden Hændelse, der rørte mig dybt, var følgende: En af mine Venner fra London kom til Lyon, sendt af en meget bekendt og anset engelsk Politiker, i hvis Familie jeg havde tilbragt mange behagelige Timer, da jeg i 1882 var i London. Han havde en betydelig Pengesum med sig i den Hensigt at gøre Forsøg paa at faa mig fri mod Kaution, og min højtstaaende Londoner-Ven bad mig i et Brev ikke at tage Spor af Hensyn til denne Kaution, men bare se at komme bort jo før jo heller. Begge disse gode engelske Venner var bittert skuffede, da jeg bestemt nægtede at benytte mig af deres Tilbud; jeg for min Del har aldrig glemt dette rørende Bevis paa et ædelmodigt Venskab.

Den franske Regering ønskede at faa en af disse store Retssager i Gang, der aldrig undlader at gøre Indtryk paa Befolkningen; men den fandt ikke Anledning til at beskyldte de arresterede Anarkister for Dynamit-Explosionerne, og at bringe Sagen for en Højesteret vilde rimeligvis kun medføre, at vi blev frikendte. Saa greb man til den Udvej at anklage os for at høre til Internationale. I Frankrig udkom der strax efter Kommunens Fald en Lov, der dømte Medlemmerne af denne Forening for strafbare; Maximums-Straffen var fem Aars Fængsel.

Forhørene i Lyon begyndte de første Dage i Januar 1883 og varede omtrent i to Uger. Anklagen var ligefrem latterlig, thi alle vidste, at ingen af Arbejderne i Lyon nogensinde havde tilhørt Internationale, og det hele faldt da ogsaa temmelig ynkeligt ud, som man vil se af følgende Episode. Det eneste Vidne til Begrundelse for Anklagen var Chefen for det hemmelige Politi i Lyon, en ældre Mand, som af Retten blev behandlet med stor Ærbødighed. Jeg maa indrømme, at hans Anklage var aldeles korrekt hvad Fakta angaar. Han gjorde gældende, at Anarkisterne havde faaet Magt over hele Befolkningen, de havde gjort Opportunisternes Møder umulige, fordi de ved hvert Møde tiltvang sig Ret til at tale om Anarkisme og Kommunisme og fik Tilhørerne med sig.

Da jeg saa', at han for saa vidt havde givet os et meget pænt Vidnesbyrd, vovede jeg at gøre ham et Spørgsmaal: »Har De nogensinde ved et af disse Møder hørt Internationale nævnet?« spurgte jeg.

»Nej!« svarede han gnavent.

»Da jeg vendte tilbage fra Kongressen i London 1881 og gjorde alt, hvad jeg formaaede for at kalde denne Forening til Live igen i Frankrig, lykkedes det mig da at naa noget Resultat?« spurgte jeg videre.

»Nej! Man fandt det ikke revolutionært nok,« snærrede han.

»Tak,« svarede jeg og vendte mig derpaa til Advokaten med følgende Bemærkning. »Som De ser, har Deres eget Vidne væltet hele Sagen for Dem!«

Ikke desmindre blev vi alle dømt for at have hørt til Internationale. Fire af os fik Maximumsstraffen, fem Aar og 2500 Francs Bøde, de andre fra fire til et Aar.

Der forekommer ved saadanne Retssager altid et eller andet komisk Moment, dennegang var det et af mine Breve, der gav Anledningen. Man havde Gang paa Gang gjort Husundersøgelse hos Anarkisterne, men kun fundet to af mine Breve. Den offentlige Anklager søgte at gøre det mest mulige ud af dem. Det ene var til en fransk Arbejder, der var i en nedtrykt, mismodig Stemning. For at opmuntre ham skrev jeg til ham om de store Tider, der vilde komme, og om de nye Ideer, der stadig fødtes og udbredtes. Brevet var ikke særlig langt, og der blev ikke gjort videre Væsen ud af det. Det andet Brev var derimod tolv Sider langt. Det var ogsaa til en fransk Arbejder, en ung Skomager. Naar denne Mand havde syet saa mange Par Sko, som det var nødvendigt for at skaffe ham hans beskedne Underhold og nogle extra Francs til hans Moder, der boede ude paa Landet, satte han sig til at skrive Breve, hvori han med beundringsværdig Intelligens og klar Forstand udviklede Anarkismens Theorier. Nu er han en velbekendt Skribent i Frankrig, almindelig agtet for sin udmærkede Karakter. Uheldigvis kunde han paa den Tid endnu skrive otte, tolv Sider i Træk uden at anvende et eneste Punktum, ja endog uden et Komma. Jeg tog mig en Dag for i et Brev at give ham en vidtløftig grammatikalsk Lektion, for at faa ham til at forstaa, hvor langt bedre hans Breve vilde virke, hvis han kunde vænne sig lidt til Sætnings-Inddelelse.

Dette Brev blev af den offentlige Anklager læst højt op i Retten og foranledigede ham til de mest pathetiske Udbrud.

»Mine Herrer, De har hørt dette Brev,« sagde han. »De har hørt, hvad jeg har læst. Ved første Skøn er der ikke noget særlig mærkeligt ved det. Men – – – « her skælvede hans Stemme af Bevægelse – »dette Brev er ikke skrevet for at hjælpe en stakkels Arbejder til Kundskab, som han forresten kunde have tilegnet sig i Skolen, hvis han ikke havde været doven – det er ikke skrevet for at hjælpe ham til at finde en hæderlig Levevej – – – Nej, mine Herrer, det er skrevet for at fylde ham med Had til vore store og udmærkede Institutioner; for at gøre ham til en endnu frygteligere Fjende af Samfundet, end han allerede er. – – – Forbandet være den Dag, da Krapotkin satte sin Fod paa Frankrigs Jordbund!« sluttede han i den højeste Extase.

Det var os ikke muligt at lade være at le, mens han afleverede hele denne vidunderlige Tale. Selv Dommerne stirrede paa ham, som om de tænkte, at han gjorde lidt for meget ud af sin Rolle. Han lod sig imidlertid ikke anfægte af noget, men blev mere og mere henrevet af sin egen Veltalenhed og brugte stærkt teatralske Gestus og Betoninger. Han gjorde virkelig, hvad han kunde for at gøre sig værdig til sin Belønning af den russiske Regering!

Strax efter at Forhørene var sluttede, fik han og en anden af Dommerne tilsendt det russiske St. Annakors og fik af Republikken Tilladelse til at bære det! Den berømte russisk-franske Alliance havde saaledes sit Udspring i Anarkist-Processen i Lyon.

Denne Retssag bidrog mægtigt til at udbrede Anarkismens Ideer i Frankrig og har uden Tvivl ogsaa gjort sit til at Socialismen tog et Opsving i andre Lande. Der blev under Forhørene holdt aldeles udmærkede anarkistiske Taler af saadanne første Rangs Talere som Arbejderen Bernard og af Emile Gautier, og den sluttede, faste Optræden samtlige Anklagede lagde for Dagen, undlod ikke at gøre et stærkt Indtryk paa Publikum. Da Dommen faldt, forekom den da ogsaa de fleste saa lidet motiveret, at omtrent hele Pressen, med Undtagelse af Regeringsbladene, kritiserede den stærkt. Selv den moderate »Journal des Économistes« skrev, »at intet af det, der fremkom ved Forhørene, havde ladet formode en saadan Afslutning.« Den offentlige Mening var vunden for os. Der blev strax forelagt Kamret et Forslag til Amnesti, som fik henvend hundrede Stemmer. Hvert Aar blev det paany taget op igen, og hvergang forøges Stemmeantallet, indtil vi endelig slap fri.

XII.

Sagen var endt, men jeg blev endnu nogle Maaneder i Fængslet i Lyon. De fleste af de Dømte appellerede til Højesteret, og vi maatte vente paa Udfaldet. Kun fire af Kammeraterne og jeg tog ikke Del i Apellationen. Jeg vedblev at arbejde i min Varetægts-Celle; Martin, en Klædevæver fra Verviers og en af de Venner, jeg stod nærmest, boede ved Siden af mig, og da vi allerede havde faaet vor Dom, var det os tilladt at spasere sammen. Naar vi havde noget at meddele hinanden paa den Tid af Dagen, da vi ikke var ude, bankede vi paa Væggen ligesom i Fængslet i Rusland.

Allerede mens jeg var i Lyon, begyndte jeg at forstaa den frygtelig demoraliserende Indflydelse, som Fængsler har paa Fangerne, og det varede ikke længe, før jeg kom til den Slutning, at hele Systemet var ubetinget forkasteligt.

Fængslet i Lyon er et moderne Fængsel, bygget i Form af en Stjerne efter Cellesystemet. Pladsen mellem Straalerne i denne stjerneformede Bygning er udfyldt af smaa asfalterede Gaarde, og naar Vejret tillader det, føres Fangerne herud for at arbejde i fri Luft. De fleste af dem er beskæftigede med at udskille Floksilken af Silkeormens Kokoner. I disse Gaarde spasere ogsaa Børnene paa bestemte Tider af Dagen. Jeg saa' dem ofte fra mit Vindu; det var smaa, sygelig udseende Væsener, kun Skygger af Børn. Anæmi stod skrevet med tydelige Bogstaver i de blege Ansigter og i de spinkle, skælvende Legemer.

Hvad skal der blive af disse Børn, efter at de har gaaet den Skole igennem og kommer ud med nedbrudt Helbred og slappet Vilje?

Anæmi med sin Ulyst til Arbejde, svækkede Tænkeevne og usunde Indbildningskraft er i langt højere Grad Aarsag til Forbrydelser end Fuldblodighed; og det er netop denne Menneskeslægtens Fjende, der udklækkes i Fængsler? Og hvad er det saa, at Børn lærer i saadanne Omgivelser? Selv om Isolation kunde gennemføres i yderste Konsekvens – og det er en Umulighed – vilde den være til liden Nytte.

Hele Atmosfæren i et Fængsel er gennemsyret af Forherligelse af disse »drevne Fif«, som udgør Kærnen i ethvert Tyveri, Svindleri og i lignende antisociale Handlinger. Hele Generationer af vordende Forbrydere udklækkes i disse Opdragelsesanstalter, som Staten underholder og Samfundet taaler, simpelt hen fordi det ikke ønsker at høre Tale om sine egne Skavanker. »Fængsel i Barndommen betyder Fange for Livet«, siger de, som har med kriminelle Sager at gøre. Og da jeg saa' disse Børn og tænkte paa, hvad de havde at vente af Fremtiden, maatte jeg stadig spørge mig selv: hvilken er den mest skyldige, Barnet eller Dommeren, som hvert Aar dømmer Hundreder af Børn til denne Skæbne? Jeg indrømmer gerne, at disse Dommeres Forbrydelse er ubevidst. Men mon alle de Forbrydelser, hvorfor Folk sættes i Fængsel, er saa bevidste, som man i Reglen antager? Der var et andet Punkt, som paatrængte sig mig stærkt allerede i de første Uger af min Fængselstid, et Punkt, som paa en ubegribelig Maade undgaar saavel Dommernes Opmærksomhed som deres, der skriver om Straffelovene, nemlig at Fængsling i en Mængde Tilfælde er en Straf, som rammer fuldstændig uskyldige Mennesker langt haardere end de dømte Forbrydere selv.

Næsten alle mine Kammerater havde Kone og Børn at underholde eller en Søster eller gammel Moder at forsørge. Disse Kvinder var nu uden Ernærer og henviste til at skaffe sig selv og deres Børn hvad de behøvede for at leve; ni Francs om Ugen var det højeste, de kunde tjene. Det vil sige det samme som, at ingen af dem faar tilstrækkelig Ernæring, og at de bliver uduelige til Arbejde. Samfundet mener at straffe den Mand, Loven rammer ved at paaføre ham en Del Savn og Fornedrelse, men Mennesket er et saa mærkeligt Væsen, at han lidt efter lidt vænner sig til alt dette. Han finder sig i, hvad han ikke kan ændre, og efter nogen Tids Forløb har han forsonet sig med sin Skæbne paa samme Maade, som man gør overfor en kronisk Sygdom. Men hvad bliver der under hans Fængslingstid af de Uskyldige, hvis Ernærer han er? Ingen tænker paa den frygtelige Uret, der begaas imod dem. Jeg kom igennem Erfaring til at erkende den.

Midt i Marts 1883 blev to og tyve af os i stor Hemmelighed ført til Centralfængslet i Clairvaux. Det havde oprindeligt været et Bernhardiner-Kloster, men under den store Revolution var det blevet omdannet til Fattighus. Lidt efter lidt gik det saa over til at blive Arrest- og Forbedringshus.

Saa længe vi var i Lyon, blev vi behandlet som Varetægts-Fanger, det vil sige, vi bar vore egne Klæder, kunde faa vor Mad fra en Restauration og kunde for nogle faa Francs leje en større Celle, en saakaldet »pistole«. Jeg

benyttede Lejligheden til at arbejde ihærdigt paa mine Artikler til »Encyclopædia Britannica« og til det engelske Tidsskrift »Nineteenth Century«.

Vi var nu meget spændte paa, hvilken Behandling der vilde blive os til Del i Clairvaux. I Frankrig er man imidlertid af den Mening, at for de politiske Fanger er Tab af Frihed og Uvirksomhed i og for sig en saa haard Straf, at der ikke yderligere behøves at tilføjes andre Ubehageligheder, og man meddelte os som Følge deraf, at vi vilde faa det, som vi havde haft det i Lyon. Vi fik vore egne Værelser, afsondrede fra de andre Fanger, maatte beholde vore egne Klæder, fik Lov til at ryge og behøvede ikke at gøre Tvangsarbejde.

»De iblandt dem, som maatte ønske at tjene noget ved Arbejde med Haanden, kan faa Sejl at sy eller Smaating at skære ud i Perlemoder,« sagde Fængsels-Direktøren til os. »Det er ikke noget godt betalt Arbejde, men hvis jeg vilde beskæftige dem i Værkstederne, hvor der udføres alle Slags Haandværk, maatte jeg lade dem bo sammen med de øvrige Fanger.«

Vi havde Lov til, ligesom Fangerne i det hele taget, at købe extra Føde og et lille Maal Rødvin i Fængslets Marketenderi; begge Dele var godt og meget billigt.

Det første Indtryk, jeg fik af Clairvaux, var overordentlig gunstigt. Vi havde rejst hele Dagen fra Klokken to om Morgenen, indelukkede i disse smaa Baase, hvori Cellefængslernes Jærnbanevogne sædvanlig er inddelt, og blev nu ført ind i renlige, luftige Celler. Trods den sene Aftentime fik vi varm og fortrinlig Mad og Tilbud om at kunne faa Landvin til Købs til meget billig Pris. Baade Direktøren og Vogterne var meget høflige imod os.

Næste Dag kom Direktøren for at vise mig de Værelser, han havde tænkt at give os, og da jeg bemærkede, at de forekom mig at være lidt for smaa til saa mange Mennesker, og at der derved let kunde opstaa Sygdom, gav han os strax nogle andre i den Bygning hvor Hospitalet var. Fra Vinduerne saa vi lige ud i en lille Have, og bag den havde vi en henrivende Udsigt over Omegnen. Et andet Værelse paa samme Gang havde gamle Blanqui beboet de sidste tre, fire Aar før sin Løsladelse. Før den Tid havde han været indespærret i Cellebygningen.

Foruden de tre rummelige Værelser, man gav os, fik Gautier og jeg overladt et mindre som Arbejdsværelse, for at vi kunde optage vor litterære Gærning. Denne sidste Gunst skyldte vi vistnok nogle engelske Videnskabsmænds Indblanding. Strax efter at Dommen over mig var falden, indgav nogle af »Encyclopædia Britannicas« Medarbejdere i Forening med Herbert Spencer og Swinburne en Adresse til Præsidenten med Ansøgning om, at jeg maatte blive løsladt. Ogsaa Victor Hugo havde underskrevet denne Adresse og tilføjet et Par varme Ord. Den offentlige Mening i Frankrig var gennemgaaende paa vor Side, og da min Hustru i Paris havde talt om, at jeg savnede Bøger, stillede Videnskabernes Selskab sit Bibliothek til min Raadighed, ligesom Ernest Renan i et ualmindeligt elskværdigt Brev til min Hustru bad hende udsøge af hans Privat-Bibliothek, hvad jeg maatte behøve.

Vi havde i Clairvaux en lille Have, hvor vi spillede Kegler, og vi opdyrkede et lille Bed, der løb langs Muren saa omhyggeligt, at vi havde næsten utrolige Bunker Salat og Radiser, og nogle enkelte Blomster. Jeg behøver vel ikke at sige, at vi strax ordnede Undervisningsklasser, og i de tre Aar, vi var i Clairvaux, gav jeg Kammeraterne Undervisning i Verdenshistorie, Geometri, Physik og Sprog. Næsten hver enkelt af dem lærte i den Tid i hvert Fald ét Sprog, mange af dem ogsaa to.

Men ved Slutningen af det første Aar begyndte mit Helbred atter at svinge. Clairvaux er bygget paa en Sump, og Malaria er almindelig der; det var Malaria og Skørbug tilsammen, der angreb mig. Min Hustru, der i Paris forberedte sig til Doktorgraden, forlod øjeblikkelig sine Studier og kom til Clairvaux. Selvfølgelig var hendes Liv i den lille Landsby, der kun bestaar af en Snes Huse lige udenfor den umaadelig høje Fængselsmur, alt andet end fornøjeligt; men hun holdt tappert ud og blev der, til jeg kom fri. Det første Aar, mens hun endnu var i Paris, fik hun kun Lov til at se mig hveranden Maaned, og vore Sammenkomster foregik i Overværelse af en Vogter, der sad paa en Stol imellem os. Men efter at hun var kommen til Clairvaux og havde erklæret, at det var hendes bestemte Hensigt at blive der, fik hun Lov til at besøge mig i et af de smaa Vagthuse, der ligger lige indenfor Muren, og jeg fik Mad bragt fra det Værtshus, hvor hun boede. Efter nogen Tids Forløb blev det os tilladt at spasere sammen i Direktørens Have, altid under strængt Opsyn selvfølgelig, og i Reglen tog en af Kammeraterne Del i denne Spaseretur.

Jeg blev meget forbavset ved at se, at Fængslet i Clairvaux aldeles havde Udseende af en lille Fabrikby omgivet af smaa Frugthaver og Kornmarker, som igen var omringet af en ydre Mur. Sagen er, at selv om Fangerne i de franske Fængsler tilsyneladende i langt højere Grad end i England er prisgivne Fængsels-Direktørens og

Vogternes Luner og Forgodtbefindende, saa faar de dog en langt mere human Behandling end i de tilsvarende Institutioner hinsides Kanalen. Det middelalderlige Hævnssystem, der endnu hersker i de engelske Fængsler, er forlængst opgivet i Frankrig. Fangen sover ikke paa en haard Træbænk og faar kun nu og da en Madras, men han sover fra den første Nat i en ordentlig, men beskedent Seng, som han faar Lov til at beholde. Han tvinges ikke heller til nedværdigende Arbejde, som f. Ex til at plukke Værk eller til at gaa i Trædemøllen, men beskæftiges tværtimod med nyttigt Arbejde, og af den Grund lignede Fængslet i Clairvaux en lille Fabrikby. Der vævedes Linned og Fløjl, lavedes Møbler, Sko o. s. v., og omtrent 1600 Mennesker var beskæftigede ved de forskellige Fabrikationer.

Selv om Straffen i de franske Fængsler for Insubordination er meget haard, saa er der dog ikke Tale om korporlige Revselsler, som det den Dag i Dag er Tilfældet i England; det vilde være en Umulighed i Frankrig. Alt i alt maa Fængslet i Clairvaux vistnok regnes for at være et af de bedste i Europa, og dog er de Resultater, man opnaar dér, ikke bedre end paa andre Steder. »Feltraabet nu til Dags er, at Fangerne forbedres i Fængslerne!« sagde engang et Medlem af Fængselsbestyrelsen til mig. »Men det er noget Passiar, og ingen faar mig til at gentage den Usandhed.«

Apotheket i Clairvaux laa lige under vore Værelser, og vi kom undertiden i Berøring med de Fanger, der var beskæftigede der. En af dem, en graahaaret Mand i Halvtreserne, havde udstaaet sin Straffetid mens vi var der. Det var rørende at være Vidne til hans Afsked med Fængslet. Det var ikke første Gang, han var der, og han vidste, at det kun vilde være nogle Uger eller Maaneder, før han kom ind igen. Han bad Apothekeren om at holde hans Plads aaben til ham. Naar han kom ud, kendte han ikke en Moders Sjæl, der vilde tage sig af ham, eller hos hvem han kunde tilbringe sine gamle Dage. »Ingen vil give mig Beskæftigelse,« sagde han. »et Haandværk kan jeg ikke, jeg har altsaa ingen anden Udvej end at opsøge mine tidligere Kammerater; om dem véd jeg i hvert Fald, at de modtager mig som en gammel Ven!« Men derved vilde han ogsaa være udsat for Fristelser og snart igen i Politiets Hænder. Der var gaaet to Maaneder efter hans Løsladelse, og endnu var han ikke kommen tilbage. Fangerne, ja endog Vogterne selv, begyndte at blive urolige for ham. »Skulde han have faaet Tid til at komme til en anden Jurisdiktion, siden han endnu ikke er her,« spurgte de hverandre. »Man maa blot haabe, at han ikke er bleven indviklet i noget slemt« – dermed mente de noget værre end Tyveri – »Det vilde være Synd for ham, det var saadan en pæn, stille gammel Mand!« Det viste sig, at den første Formodning var den rigtige. Der kom Meddelelse fra et andet Fængsel om, at han var der og havde ansøgt om at maatte blive flyttet til Clairvaux.

De gamle Fanger frembyder det sørgeligste Syn. Mange af dem har begyndt deres Fængsels erfaringer i Barndommen eller som unge Mænd. »Men én Gang i Fængsel betyder altid i Fængsel!« siges der, og naar de først var omkring de Tres, vidste de, at de ingen anden Udsigt havde end at ende deres Liv i Fængslet. For lidt hurtigere at gøre Ende paa denne Tilstand, plejede Fængsels-Administrationen at lade de gamle Fanger arbejde i Værkstederne, hvor der af alle Slags uldne Klude og Affaldsrester blev lavet Filtsko. Støvet, som opstod ved dette Arbejde, foraarsagede i Reglen, at de hurtigt fik Tæring og saaledes snart blev befriede fra deres sørgelige Tilværelse. Saa fulgte fire Medfanger den gamle Kammerat til Jorden; med Fængselspræsten i Spidsen, som mekanisk opramsede sine Bønner, mens han betragtede Træerne langs Vejen, drog Toget afsted; de fire Fanger, der bar Kisten, nød den midlertidige Frihed, og Graverens sorte Hund var den eneste, der syntes at føle Øjeblikkets Højtidelighed.

Dengang de forbedrede Centralfængsler blev indførte i Frankrig, troede man at kunne gennemføre Afsondrings-Systemet; men det er den menneskelige Natur saa absolut fjendtligt, at man snart maatte opgive det i dets yderste Konsekvenser. Desuden er i Virkeligheden endog ensomt Fængsel ingen Hindring for at komme i Forbindelse med de andre Fanger.

For den ydre Iagttager er Fængslet stumt, men i Virkeligheden foregaar Livet der lige saa virksomt som i en lille By. Dæmpede Stemmer, Hvisken, hurtigt udtalte Ord og smaa bitte beskrevne Sedler bringer Meddelelserne om de forskellige Nyheder over hele Fængslet. Intet sker, hverken blandt Fangerne eller i »den fine Gaard«, hvor Administrationen bor, eller udenfor i Landsbyen, ja endog i Paris politiske Verden, uden at det øjeblikkelig rapporteres til Sovestuerne, Værkstederne og Cellerne. Franskmandene er af en altfor meddelsom Natur til, at der kan sættes en Stopper for denne hemmelige Telegraf. Vi havde intet med de almindelige Fanger at gøre, og dog vidste vi alt, hvad der foregik iblandt dem. »Nu er Gartneren Johan kommen ind igen paa to Aar,« hed det

sig, eller: »Inspektør N. N.s Kone har haft et ordentligt Sammenstød med den og den.« »Ministeriet er styrtet, den gamle Djævel er ikke længer Minister,« i den Smag var Meddelelserne, der ad mange Omveje naaede frem til alle. Men naar det en enkelt Gang hed sig, at en af Fangerne havde faaet fat i nogle Pakker Tobak, spredtes Nyheden som en Løbeild over hele Fængslet, og utallige var de Anmodninger om Tobak, der indløb til os, som hørte til de Begunstigede, der havde Lov til at ryge.

Da vi kom til Clairvaux og foreløbig blev installerede i Cellefængslet, var der bitterlig koldt i Cellerne, saa koldt, at min Hustru, da hun fik det Brev, jeg strax ved Ankomsten skrev til hende, ikke kendte min Haandskrift, fordi mine Fingre havde været ganske stive, da jeg skrev. Der kom Befaling til at opvarme Cellerne saa meget som muligt; men alt, hvad der fyredes, hjalp ikke. Saa opdagede man, at Varmerørene var tilstoppede med Papiersedler, Penneknive og lignende Rariteter, som saa og saa mange Hold Fanger havde efterladt.

Martin, den Ven, jeg allerede har omtalt, fik Tilladelse til at sidde Halvdelen af sin Tid af i Cellefængslet. Han foretrak denne Afspærring fremfor at bo i Værelse sammen med en halv Snes andre Mænd. Til sin store Forbavselse opdagede han, da han var flyttet ind i Cellen, at han aldeles ikke var afsondret. Murene og Nøglehullerne talte. I Løbet af et Par Dage vidste samtlige Beboere af Cellefængslet, hvem han var, og han havde Bekendte over hele Bygningen. Et travlt Liv, som i en Bikube, foregaar imellem de tilsyneladende isolerede Celler, kun antager dette Liv meget hyppigt en Karakter, som henhører det helt under Sindsygens Omraade. Selv Kraft-Ebbing har ingen Anelse om, hvilke Former det antager for enkelte af de afsondrede Fangers vedkommende.

Jeg vil ikke her gentage, hvad jeg har sagt i min Bog: »I russiske og franske Fængsler,« som jeg udgav i England 1886 strax efter min Løsladelse, og som omhandler Fangernes gensidige moralske Indflydelse paa hverandre; men der er ét, som jeg vil have sagt. Fængselsbefolkningen bestaar af meget uensartede Elementer; og naar jeg kun tager dem, der i Almindelighed betragtes som egentlige Forbrydere, og om hvem Lombroso og hans Tilhængere har skrevet saa meget, slog det mig, at Fængslet i Stedet for at skulle have en hæmmende Indflydelse paa deres Tilbøjelighed til samfundsstridige Handlinger netop udviklede dem. Enhver véd, at Mangel paa Opdragelse, paa regelmæssigt Arbejde fra Barndommen, paa fysisk Modstandsevne overfor Anstrængelse, samt at en vildledt Fantasi og Ligegyldighed overfor andres Lykke, er de Aarsager, der bringer denne Kategori af »Forbrydere« for Retten. Det gjorde et stærkt Indtryk paa mig at se, at det netop er alle disse Ting, som Fængselslivet udvikler. Der er i et Fængsel ikke Plads for selvstændig Vilje; at have den, betyder det samme som at komme i Forlegenhed. En Fanges Vilje *maa* dræbes, og den *bliver* dræbt. Lige saa lidt er der Plads for naturlige, menneskelige Følelser, idet der gøres alt for at afbryde Forbindelsen mellem Fangen og dem, han staar nær. Aandelig og fysisk gøres han mere eller mindre uskikket til Anstrængelser, og hvis han allerede før har haft Uvilje mod Arbejde, faar han det endnu mere i Fængslet. Naar han i Begyndelsen fandt det monotone Arbejde kedeligt eller ærgrede sig over det usselte betalte Extraarbejde, saa hader han det ligefrem i de sidste Aar af sin Fængselstid. Hvis han før har nærret Tvivl om det samfundsnyttige ved de gængse Moralbegreber, saa kaster han nu, efter at have gjort nærmere Bekendtskab med de offentlige Haandhævere af denne Moral og hørt sine Medfangers Udtalelser om dem, denne Moral over Bord. Og hvis han er kommen i Konflikt med Loven som Følge af en sygelig Udvikling af det sensuelle i hans Natur, saa udvikles denne Tilbøjelighed kun endnu mere, hvis han skal tilbringe flere Aar i Fængsel; i mange Tilfælde naar den en ligefrem frygtelig Udvikling. Paa dette sidste Punkt – det farligste af alle – er Fængselsluften især frugtbringende.

Jeg havde i Sibirien set, hvilke Fordærvsens Huler, fysisk og moralsk, de smudsige, overbefolkede, russiske Fængsler var, og dengang – i Nittenaarsalderen – bildte jeg mig ind, at Institutionen væsentlig kunde forbedres, hvis der var mindre Sammenpakken af mange Mennesker i et Rum og en vis Klasseinddeling af Fangerne, samt blev sørget for sund og nyttig Beskæftigelse for dem. Nu tog jeg ogsaa Afsked med disse Illusioner. Selv de bedst omdannede Fængsler har en lige saa sørgelig Indflydelse som de aller daarligste, de formaar *ikke* at forbedre Fangerne.

Personlig har jeg ingen Grund til at beklage mig over de Aar, jeg tilbragte i fransk Fængsel. For en virksom uafhængig Mand er Indskrænkning af Frihed og Arbejde i sig selv en saa stor Prøvelse, at alle de øvrige smaa Ubehageligheder, der er forbundne med Fængselslivet ikke er værd at tale om. Det er begribeligt, at vi, da vi hørte om det virksomme politiske Liv, der udviklede sig i Frankrig i høj Grad beklagede vor paatvungne Uvirksomhed. Det første Aar, især Vinteren, er altid svært at komme over, og naar Foraaret kommer, føler man stærkere end ellers Længslen efter Frihed. Naar jeg fra Vinduerne saa' Engene dækkes af deres grønne Tæppe

og Skraaningerne iklæde sig Foraarets lyse Farver, eller naar jeg saa' et Jærnbantog forsvinde ind i Dalen, følte jeg en brændende Længsel efter at følge det, at indaande Duften i Skovene og at blive ført af Menneskelivets Strøm midt ind i den travle By. Men den, der knytter sin Skæbne til et Fremskridts-Parti, maa være forberedt paa at komme til at tilbringe Aar af sit Liv i Fængsel, og han bør ikke klage af den Grund. Thi selv under sin Fængslingstid føler han, at han ikke er et ganske uvirksomt Led i det menneskelige Fremskridt, som udbreder og nærer Idéer, der er ham dyrebare.

I Lyon fandt vi alle, at Fangevogterne var et ret ubehageligt Folkefærd; men da vi først havde haft et Par Sammenstød, gik alt fortræffeligt. Fængsels-Administrationen vidste, at Hovedstads-Pressen var med os, og den ønskede ikke at paadrage sig Rocheforts Tordentaler eller Clémenceau's bidende Kritik. I Clairvaux behøvedes der ingen saadanne Skræmmebilleder. Nogle faa Maaneder før vi kom dertil, var der bleven ansat en hel ny Bestyrelse. En Fange var bleven dræbt i sin Celle af Vogterne, som havde hængt Liget op for at simulere Selvmord. Men Sagen sivede ud, takket være Lægen. Direktøren fik sin Afsked, og der gennemførtes i hele Fængslet en langt bedre Tone end før. Jeg har fra Clairvaux taget de bedste Erindringer med mig om dets Direktør, og endnu mens jeg var der, tænkte jeg ofte, at Menneskene dog hyppigt er bedre end de Institutioner, de er knyttede til. Men netop fordi jeg ikke har personlig Grund til at klage, kan jeg des friere fordømme hele Institutionen som en Overlevering fra den mørke Fortid, forkert i sine Principper og en Kilde til udtømmelige Ulykker for Samfundet.

Der er endnu ét, som jeg maa omtale i denne Forbindelse, og det er den demoraliserende Indflydelse, som Fængslet har paa de Folk, der bor omkring det. Lombroso har gjort et stort Nummer ud af sin Forbrydertype, som han tror at have opdaget mellem Beboerne af Fængslerne. Hvis han havde gjort sig lige saa megen Ulejlighed med at iagttage de Folk, som driver omkring Fængslerne og Retslokalerne: Opdagelsesbetjente, Spioner, Vinkelskrivere, Angivere og Bondefangere, saa vilde han vistnok være kommen til den Slutning, at hans Forbrydertype strakte sig langt videre end indenfor Fængselsmurene. Jeg for min Part har aldrig set saadan en Samling Ansigter af den laveste menneskelige Type, som jeg saa' omkring og i Raadhuset i Lyon – aldrig i Fængslet i Clairvaux. Dickens og Cruikshank har forevigt nogle faa af disse Typer; de repræsenterer en hel Verden for sig, de holder til ved Retslokalerne, og fører Smitstoffet derfra vidt og bredt omkring med sig.

XIII.

Enhver Revolutionær træffer paa sin Vej en Mængde Spioner og »agents provocateurs«; jeg har haft min Del af dem. Alle Regeringer ofrer betydelige Summer paa at underholde den Slags Krapyl. De er især farlige for den Unge; den, som har nogen Erfaring i Livet, mærker snart, at der er noget ved disse Personer, som tvinger ham til at være paa sin Post. De udgaar af Samfundets Bærme, iblandt Mennesker med det laveste moralske Synspunkt og for den, der lægger Vægt paa de Menneskers Moral, han omgaaes, vil der snart i deres Væsen være noget, der støder ham, og som faar ham til at gøre sig selv det Spørgsmaal: »Hvorledes er denne Person kommen i Forbindelse med mig? Hvad har han med mig eller mine at gøre?« I de fleste Tilfælde er et simpelt Spørgsmaal af denne Art tilstrækkeligt til at bringe en Mand til at være paa sin Post.

Da jeg først kom til Genf, var den russiske Regerings Agent, hvis Opgave det var at udspionere Emigranterne, vel kendt af os alle. Det var en Grev N. N. Han havde hverken Tjener eller Vogn, der kunde vise hans prangende Vaaben, men til Gengæld bar hans lille Hund det broderet paa et Klæde, der laa over dens Ryg. Vi havde ofte Lejlighed til at se ham i Kaféerne, men talte aldrig med ham. Han hørte til de ufarlige; i Kioskerne købte han alle Bekendtgørelser om Emigranterne og tilføjede rimeligvis saa paa egen Haand de Kommentarer, som han troede særlig vilde behage hans Foresatte.

Men efterhaanden som flere og flere Emigranter fandt Tilflugt i Genf, kom der ogsaa flere af disse Folk til Byen. Hvordan det gik til eller ikke, saa opdagede vi næsten altid, hvem vi havde for os.

Naar en Fremmed viste sig paa vor Horisont, blev han altid med nihilistisk Ligefremhed udspurgt om Synspunkter, o. s. v., og det viste sig snart, hvad Slags Menneske han eller hun var. Aabenhed i Samkvem er i det hele taget det bedste Middel til at skabe et virkeligt venskabeligt Forhold imellem Mennesker. I disse Tilfælde var den uvurderlig. Der var en Mængde forskellige Mennesker, som ingen af os havde kendt eller hørt Tale om

i Rusland – absolut Fremmede for vore Kredse – der kun faa Dage, ja endog Timer, efter at de var komne til Genf, stod paa en venskabelig Fod med Emigrant-Kolonien. Det lykkedes aldrig nogen af Spionerne at naa saa vidt. En Spion kunde faa Bekendtskaber i Almindelighed, han kunde aflægge de bedste Vidnesbyrd, undertiden endog sandfærdige om sin Fortid, han kunde til en vis Grad have tilegnet sig den nihilistiske Façon i Tale og Manerer, men den nihilistiske Moral, som var voxet op iblandt den russiske Ungdom, kunde han aldrig tilegne sig – og det var nok til at holde ham udenfor vor Fortrolighed. Spioner kan efterligne alt undtagen netop denne Moral.

Mens jeg arbejdede sammen med Reclus i Clarens var der et saadant Individ, som vi alle tog Afstand fra. Vi vidste intet ufordelagtigt om ham, men følte, at han ikke var en af »vore«, og da han derved kun des ihærdigere søgte at trænge sig ind i vor Kreds, blev vi mistænksomme. Jeg for min Part havde aldrig talt et Ord med ham, og han lagde af den Grund særlig an paa mig. Da han saa, at han ikke ad almindelig Vej kunde faa fat paa mig, greb han til det Middel at skrive Breve til mig, han gjorde forblommede Hentydninger til hemmelighedsfulde Meddelelser, som han havde at gøre mig og foreslog mig at møde ham i Skoven eller andre afsides Steder. Jeg gik engang for Løjers Skyld ind paa et af disse Møder, men lod en god Ven følge mig i nogen Afstand, rimeligvis har Fyren haft Medsammensvorne og faaet Nys om, at jeg ikke kom alene; thi han blev borte. Paa den Maade undgik jeg nogensinde at komme til at tale med ham. Senere fik vi at vide, at denne Mand havde sendt Meddelelser til Tredje Afdeling om fingerede Samtaler han havde haft med mig, hvori jeg havde aabenbaret frygtelige Anslag imod Czarens Liv! Alt dette blev taget for gode Varer i St. Petersborg og i Italien ogsaa. Dengang Cafiero blev arresteret i Schweiz, forelagde man ham hele Bunker af Meddelelser fra italienske Spioner, der advarede Regeringen imod ham og mig, om hvem de fortalte, at vi forsynede med en Mængde Dynamitbomber var paa Vej til Italien. I Virkeligheden har jeg aldrig været i Italien og heller aldrig nogensinde haft til Hensigt at rejse dertil.

Spioner rapporterer ikke altid opdigtede Beretninger, men holder sig undertiden helt til Sandheden, dog faar Tingene hyppigt et helt andet Udseende ved den Maade, hvorpaa de fortælles. Min Hustru og jeg fik et Exempel herpaa ved en Beretning, som en fransk Spion sendte den franske Regering om vor Rejse fra Paris til London i 1881. Denne Herre, som rimeligvis spillede dobbelt Spil – noget Spioner ofte gør – solgte sin Beretning til Rochefort, der lod den trykke i sin Avis. Saaledes fik vi den at se, og alt, hvad han havde meddelt var overensstemmende med Sandheden, men Maaden hvorpaa han fortalte det, forandrede alt.

Han skrev f. Ex.: »Jeg gik ind i en Kupé ved Siden af den, hvori Krapotkin og hans Hustru havde taget Plads.« – Det er sandt, vi lagde strax Mærke til ham, fordi han havde et saa paafaldende ubehageligt og gnavent Ansigt. – – »De talte Russisk hele Tiden, for at man ikke skulde forstaa, hvad de sagde!« Ogsaa det stemmer, vi taler altid Russisk sammen. – – »Da de kom til Calais, bestilte de sig hver en Kop Bouillon« – Ogsaa det var sandt; men nu begynder den hemmelighedsfulde Del af Rejsen. »Derefter forsvandt de begge pludselig; jeg søgte forgæves paa Perronen og alle Vegne efter dem. Da de endelig igen viste sig, var han forklædt, og de var ledsagede af en russisk Præst, som ikke forlod dem et Øjeblik, før de kom til London – her blev Præsten borte for mig.« – – Ogsaa dette var sandt. Min Hustru havde faaet Tandpine, og vi bad Restauratøren om Tilladelse til at gaa ind i et af hans private Værelser for at kunne faa stoppet noget i Tandene – det var af den Grund, at vi sporløst forsvandt! Og da vi havde Rejsen over Kanalen foran os, stak jeg min bløde Filthat i Lommen og tog en Pelshue paa – det var hele Forklædningen! Hvad den mysteriøse Præst angaar, saa var han der ogsaa, kun var han ikke Russer, men bar de græske Præsters Dragt. Jeg traf ham ved Buffet'en i Restauranten, hvor han i en jammerfuld Tone gentog: »Agua – Agua!« »Giv den Herre et Glas Vand!« sagde jeg til Opvarteren, og med sand østerlandsk Veltalenhed begyndte han at takke mig for min Hjælp. Min Hustru fik Medfølelse med ham og forsøgte at tale til ham i flere Sprog, men det viste sig, at han kun forstod Ny-Græsk og nogle ganske faa Ord i et sydslavisk Sprog. Vi fandt endelig langt om længe ud af, at han var Græker og skulde til det tyrkiske Gesandtskab i London. Ved Hjælp af Tegn fik vi ham medelt, at ogsaa vi skulde til London, og at han kunde slutte sig til os. Det morsomste ved Historien er, at jeg virkelig skaffede ham det tyrkiske Gesandtskabs Adresse, endnu inden vi naaede Charing Cross Station i London. Undervejs kom der ind i den allerede temmelig fyldte tredje Klasses Kupé, hvor vi sad, to elegant klædte Damer. Den ene var engelsk og den anden – en høj og køn Dame, der talte udmærket Fransk – foregav ligeledes at være engelsk. Efter at vi havde udvexlet nogle faa Ord, spurgte hun mig uden Spor af Indledning: »Hvad er Deres Mening om Grev Ignatieff?« og lidt efter: »Skal De

nu snart igen til at myrde Czaren?« Jeg var strax klar over, hvilken Profession hun tilhørte, men af Hensyn til min Præst lod jeg som intet og spurgte, om hun ikke kunde opgive mig Adressen paa det tyrkiske Gesandtskab i London. Hun vidste den og gav mig ogsaa det russiske Gesandtskabs Adresse, som jeg begge lod gaa videre til Præsten. Da vi kom til Charing Cross, viste Damen en saa paafaldende Opmærksomhed overfor min Bagage, at hun endog gjorde Mine til at ville bære en temmelig tung Pakke med sine egne, fint behandskede Hænder, det blev mig for meget af det gode, og til hendes synlige Forbavselse sagde jeg barsk: »Nu kan det være nok! Damer plejer ikke at bære Herrers Bagage. Gaa Deres Vej!«

Men jeg maa atter tilbage til min sandhedsberettende franske Spion: »Han steg ud ved Charing Cross,« hed det videre i Beretningen, »men blev paa Stationen over en halv Time efter Togets Ankomst, med andre Ord til han havde forvisset sig om, at alle var gaaede. Jeg passede paa ham hele Tiden, skjult bag en Søjle. Saa steg de begge ind i en Droske; jeg hørte Adressen, som han opgav og løb efter Vognen, da der ikke var flere Drosker ved Stationen. Ved Trafalgar Square fik jeg fat i en Vogn og kom tidsnok til at se dem stige ud ved den opgivne Adresse.«

Alt i denne Beretning holdt sig overensstemmende med Sandheden, men hvor mystisk lød det ikke! I Virkeligheden var Sagen den, at en Ven havde lovet at møde os paa Stationen, men paa Grund af den tætte Taage, som det den Morgen var, havde han sovet over sig. Vi ventede en halv Time paa ham, stillede saa vort Tøj ind i Garderoben og kørte til hans Hus.

Spionens Beretning var ikke endt endnu. »Der sad de til Klokken to om Middagen for nedrullede Gardiner,« skrev han videre. »Paa den Tid kom en høj Herre ud af Huset og vendte en Time senere tilbage med deres Bagage.« Ogsaa med de nedrullede Gardiner forholdt det sig, som han skrev. Taagen var saa afskyelig, at vi foretrak at rulle ned og tænde Gassen i Stedet for at sidde og se ud paa den.

Medens jeg arbejdede med Reclus i Clarens, plejede jeg hver fjortende Dag at tage til Genf for at overvære Udgivelsen af »Le Révolté«. En Dag, da jeg kom ind i Trykkeriet, sagde man mig, at en russisk Herre havde været der for at spørge efter mig. Han havde fortalt, at han kendte flere af mine Venner og kom for at faa mig overtalt til at begynde at udgive et russisk Blad i Lighed med »Le Révolté.« Pengene, som behøvedes til Foretagendet, havde han. Jeg gik hen i den Kafé, hvor han havde opgivet at være til at træffe, og han præsenterede sig under et tysk Navn – Tohnlehm – og sagde at han var fra de baltiske Provinser. Han slog umaadelig om sig med den uhyre Formue, han besad, dels i Godser, dels i industrielle Foretagender og rasede imod den russiske Regering paa Grund af dens russificerende Planer. Han gjorde gennemgaaende et paalideligt Indtryk, og mine Venner opfordrede mig til at gaa ind paa hans Forslag; men jeg syntes fra første Øjeblik af ikke om Manden.

Fra Kaféen gik jeg med ham til det Hotel, hvor han boede, og der begyndte han efterhaanden at være mindre reserveret og afsløre sig saaledes som han i Virkeligheden var. »De behøver ikke at nære Tvivl om min Formue,« sagde han. »Jeg har gjort en storartet Opfindelse, der er Masser af Penge at tjene paa den. Naar jeg har faaet mit Patent, giver jeg alle Pengene til Revolutionens Sag i Rusland.« Til min store Forbauselse viste han mig en Lysestage, hvis eneste Originalitet var den, at den var utrolig hæsleg; det var tre Stykker Staaltraad, som Lyset skulde stikkes ned imellem. Den fattigste Husmandskone vilde næppe engang sætte Pris paa at have saadan en Lysestage, og selv om det kunde lykkes ham at faa Patent paa denne »Opfindelse«, var der næppe nogen, der afkøbte ham hans Patent. »Og det skal være en rig Mand, der sætter sine Forhaabninger til saadan en Lysestage!« tænkte jeg. »Det lyder mig altfor mystisk, og de Penge han tilbyder os, tilhører ham næppe selv.« Saa sagde jeg højt og hensynsløst: »Siden De er saa ivrig for at faa et russisk revolutionært Blad sat i Gang og nærer saa smigrende Meninger om mig, saa sæt alle Pengene paa mit Navn ind i en Bank, og lad dem være fuldstændig til min Disposition. Men jeg siger Dem forud, at De ikke vil faa det mindste at gøre med Bladet.« »Nej selvfølgelig,« svarede han. »Jeg vil blot engang imellem se, hvorledes det gaar – og give Dem nogle gode Raad, og saa kan jeg ogsaa hjælpe Dem med at smugle Bladet ind i Rusland.« »Nej, jeg vil ikke have Spor af Indblanding fra Deres Side,« svarede jeg, »De skal ikke hjælpe mig med noget som helst.« Alle Vennerne syntes, jeg var altfor haard imod ham; men kort Tid efter kom der Brev fra St. Petersburg for at advare os imod en af Tredje Afdelings Spioner, Tohnlehm, der var rejst til Genf. Lysestagen havde gjort sin Nytte!

Enten det nu er ved en Lysestage eller paa anden Maade, saa forraader disse Folk sig næsten altid. Vi fik en Dag i London 1881 Besøg af to Russere fra Paris. Den ene af dem kendte jeg af Navn, og han indførte den anden som en Ven af sig, som han havde lovet at følge paa en kort Udflugt til London. Da denne Mand blev indført

af en Meningsfælle, fattede jeg ikke Mistanke. Jeg var netop den Dag meget beskæftiget og bad en Ven, der boede tæt ved os, om at hjælpe de to Herrer med at finde sig Værelser og føre dem lidt omkring i Byen. Da min Hustru heller ikke endnu havde set London, gik hun med. Om Aftenen, da hun vendte tilbage, sagde hun til mig, at hun aldeles ikke syntes om den fremmede Herre. »Vær forsigtig overfor ham!« tilføjede hun. »Hvorfor?« »Hvad er der i Vejen med ham?« spurgte jeg. »Det er mig umuligt at sige noget bestemt« svarede hun, »men han hører ikke til vore, det er sikkert. Bare af den Maade, hvorpaa han optraadte overfor Opvarteren i Kaféen og hvorpaa han i det hele taget omgaaes Penge, saa' jeg, at han ikke er en af vore, og naar han ikke er det – hvorfor skulde han saa besøge os?« Hun var saa sikker i sin Mistanke, at hun, samtidig med at hun udøvede sine Værtindepligter, dog ikke et Øjeblik slap ham af Syne, og sørgede for at han aldrig nogensinde blev alene i mit Værelse. Det viste sig da ogsaa ved nærmere Omgang, at Manden havde saa lave moralske Anskuelser, at selv hans Ven skammede sig over ham, og baade min Hustru og jeg var nu paa vor Post. En fjorten Dages Tid efter, at de to Herrer igen havde forladt London, fik jeg Brev fra ham, som jeg kendte, hvori han gjorde tusinde Undskyldninger, fordi han havde indført den anden i mit Hus; man var nu kommen efter, at han var Spion i Paris i det russiske Gesandtskabs Tjeneste. Jeg saa' efter i en Liste over de hemmelige russiske Politispioner i Frankrig og Schweiz, som vi lige havde faaet sendt fra Executiv-Kommitéen og fandt meget rigtigt den unge Mands Navn deri – der var kun et eneste Bogstav forandret.

At grundlægge et Blad, understøttet af Politiet og med en Politiagent som Udgiver er et gammelt, ofte brugt Fif, og i 1881 greb Andrieux ogsaa til det Middel. Det var, mens jeg var i Clarens, at jeg fik Brev fra en Franskmand eller rettere Belgier, som meddelte mig, at han var i Færd med at stifte et anarkistisk Blad og opfordrede Reclus og mig til at være Medarbejdere. Brevet var fuldt af de dummeste Smigrerier og gjorde et højst ubehageligt Indtryk paa os, tilmed da Reclus havde en dunkel Forestilling om, at han ved en eller anden Lejlighed havde hørt Brevskriverens Navn i en mindre heldig Forbindelse. Vi besluttede altsaa at afslaa at være Medarbejdere, og jeg skrev til en Ven i Paris, at vi fremfor alt maatte se at komme under Vejr med, hvorfra Pengene til dette Foretagende stammede. »Muligvis kommer de fra Orleanisterne – det er et gammelt Fif i Familien – og vi maa se at faa at vide, hvad det hele betyder!« Med en Arbejders Ligeformhed læste min Ven dette Brev højt ved et Møde, hvor ogsaa den vordende Redaktør var til Stede. Han anstillede sig fornærmet, og jeg maatte besvare flere Breve, der blev sendt mig i den Anledning; men jeg vedblev at holde paa min Udtalelse om, at hvis Manden virkelig mente Sagen alvorligt, saa maatte han sige os, hvor Pengene kom fra.

Og da vi vedblev at plage ham med vore Spørgsmaal, gjorde han det ogsaa tilsidst. Pengene tilhørte en Tante, sagde han, en meget rig ældre Dame af gammeldags Anskuelser, som imidlertid delte hans Lyst til at faa et Blad og i det Øjemed havde overladt ham alle sine Penge. Damen selv var ikke i Frankrig, men boede i London. Vi gav ikke Fred, før vi fik hendes Navn og Adresse, og Malatesta, sammen med en anden italiensk Ven, der var kendt med Møbelhandel, rejste til London for at se hende. De fandt hende boende i en beskeden lille Etage, og mens Malatesta samtalede med hende og mere og mere kom til den Overbevisning, at hun spillede Tantens Rolle fra Komedierne, gik hans Kammerat omkring og undersøgte Borde og Stole og kom til det Resultat, at hele Indboet Dagen før var blevet lejet hos en Møbelhandler; Sedlerne med Mandens Navn sad endnu paa de forskellige Møbler. Dette beviste i og for sig ikke meget, men forøgede dog vor Mistanke. Jeg for min Part nægtede bestemt at have noget at gøre med Sagen.

Bladet var af en uhørt Voldsomhed. Ildspaaættelse, Mord, Dynamitbomber dets væsentligste Indhold. Jeg traf Udgiveren dengang jeg var i London til Kongressen, og strax da jeg saa' hans Ansigt og den Dame, han fulgtes med, var min Mening om ham fastslaaet. Paa Kongressen foreslog han alle mulige frygtelige Beslutninger, og alle de Delegerede holdt sig borte fra ham. Da han engang bad om at maatte faa Adressen paa samtlige Anarkister i Europa, blev det nægtet ham paa en alt andet end høflig Maade.

Kort og godt, nogle Maaneder derefter blev han afsløret, og Bladet ophørte strax at udkomme. Da Politi-Præfekten Andrieux et Par Aar senere udgav sine Memoirer, fortalte han hele Historien om dette Blad, som han havde sat i Gang og om de »Explosioner«, hans Agenter havde arrangeret i Paris ved at stille Sardinæsker fyldte med »et eller andet mærkeligt« under Thiers' Statue.

Enhver kan forstaa, hvilke Pengesummer alle disse Ting maa koste Frankrig og andre Regeringer.

Jeg kunde skrive hele Kapitler om dette Emne, men vil endnu kun omtale en Historie om to Æventyrere i Clairvaux. Min Hustru boede i det eneste Værtshus, der fandtes i den lille Landsby, der var voxet op i Læ af

Fængselsmuren. En Dag kom hendes Værtinde ind til hende og sagde, at der var to Herrer, der ønskede at hilse paa hende. Den gode Kone brugte al sin Veltalenhed for at faa min Hustru til at tage imod dem. »Jeg kender Verden, Frue,« sagde hun »og kan forsikre Dem om, at det er to meget fine Herrer, absolut comme il faut. Den ene af dem sagde, at han var tysk Officer, og han er vistnok Baron eller saadant noget fint, den anden er hans Tolk. De kender Dem meget godt. Baronen er paa Rejse til Afrika og kommer maaske aldrig mere tilbage, han vilde saa gærne se Dem, førend han rejste.«

Min Hustru tog det Brev, de Fremmede havde givet Værtinden til hende, og behøvede kun at se paa Udskriften: »Til Fyrstinde Krapotkine!« for at forstaa, hvor comme il faut de to Herrer var. Hvad Indholdet af dette Brev angik, saa var det endnu værre end Adressen. Med de groveste Forsyndelser imod Grammatik og sund Sans skrev »Baronen«, at han havde en meget hemmelighedsfuld Meddelelse at gøre min Hustru. Hun afslog at tage imod Baronen og hans Ledsager.

Saa skrev han til hende; hun sendte Brevet uaabnet tilbage. Hele Landsbyen delte sig snart i to Partier – det ene, med Værtinden i Spidsen stillede sig paa Baronens Side, og det andet, anført af Værtindens Mand paa min Hustrus, og efterhaanden blev der lavet en hel Roman ud af Historien. Baronen havde kendt min Hustru, før hun blev gift; han havde danset mange Gange med hende i det russiske Gesandtskab i Wien, og han var stadig forelsket i hende. Men hun var haardhjærtet nok til endog at nægte ham at se hende en eneste Gang, førend han drog ud paa sin farlige Rejse. – – –

Saa blev der fortalt en meget mystisk Historie om en Dreng, som vi holdt skjult. Baronen havde spurgt om vor Søn. »De har en Dreng, som nu maa være sex Aar – hvor er han?« sagde han. »Det er umuligt,« sagde det andet Parti, »hvis hun virkelig havde et Barn, vilde hun ikke skille sig ved det.« »Jo vist er det sandt, de har en Søn, men de holder ham skjult«, sagde Modpartiet.

For min Hustru og mig var denne Strid meget oplysende; thi den beviste os, at vore Breve ikke alene var blevne læste af Fængsels-Autoriteterne, men ogsaa af det russiske Gesandtskab. Mens jeg endnu var i Lyon og min Hustru var rejst en Tur til Schweiz, skrev hun engang til mig, at »vor Dreng« havde det godt; han trivedes udmærket, og de havde haft en fornøjelig Aften paa hans fem Aars Fødselsdag. Jeg vidste godt, at hun mente »Le Révolté,« som vi ofte plejede at kalde vor »gamin« eller vor uartige Dreng. Da disse Herrer nu erkyndigede sig saa omhyggeligt om vor Dreng og endog kunde opgive hans Alder, var der ikke Tvivl om, hvor de havde deres Oplysninger fra – det var ikke Fængselsdirektøren alene, der havde læst vore Breve! Dette var en Oplysning, der var af Betydning for os.

Intet undgaar Folks Opmærksomhed ude paa Landet, og Baronen var snart under skarp Iagttagelse. Han skrev et nyt Brev til min Hustru, hvori han tilstod, at han ikke kendte hende og bad om Tilgivelse, fordi han havde indført sig som en Ven. Ikke des mindre mente han det kun godt og havde en vigtig Meddelelse at gøre hende. Mit Liv var i Fare, og han vilde bede hende være paa sin Post. Baronen og hans Sekretær spaserede ud i Skoven for at raadføre sig med hinanden om dette Brevs Indhold; men de kom op at skændes om det, og Enden blev, at Brevet blev revet i Stykker. Skovfogden, som havde fulgt de to Herrer i nogen Afstand, samlede omhyggeligt Stykkerne op, satte dem sammen og læste, hvad der stod. En Time efter vidste hele Landsbyen, at Baronen aldrig nogensinde havde kendt min Kone, og hele den rørende Roman, der var lavet sammen, var med ét Slag tilintetgjort.

»Naa, saadan er det fat!« sagde Stedets Gendarm. »De er ikke, hvad de udgiver sig for at være – saa er de tyske Spioner!« og da han var kommen til den Slutning, arresterede han dem. Baronen og hans Ledsager blev allerede næste Dag frigivne, og det lokale Blad indeholdt den Meddelelse, at det ikke var tyske Spioner, men »Folk der var udsendte af en anden, venlig sindet Magt.«

Disse Spion-Æventyr endte paa en komisk Maade, men hvor mange frygtelige Tragedier har disse Uslinge ikke forskyldt! Hele Familier er blevne ødelagte, dyrebare Liv gaaede tabt, og det blot fordi saadanne Svindlere skal leve. Man bliver ligefrem rædselsslagen, naar man betænker al den Ulykke, de Tusinder af Spioner, der vandrør om i Verden paa Regeringernes Bekostning, afstedkommer, de mange Liv, de har paa deres Samvittighed, og den Sorg og Nød de udsaaer. Og denne Hær af Skurke rekrutteres ikke alene af Spionerne i Politiets og Militærets Tjeneste. Der findes især i de store Søfartsbyer Aviser, hvor hele Spalter er optagne af Avertissementer om private Detektiv-Bureauer, der paatager sig at samle Materiale til at begrunde Skilsmisser, til at udsponere Ægtefæller, kort sagt hvad som helst man anmoder dem om, blot de bliver tilstrækkeligt betalt derfor. Og paa

samme Tid, som Folk føler sig oprørt over de Spion-Nederdrægtigheder, der i den seneste Tid er blevne afslørede i de højeste militære Kredse i Frankrig, lægger de ikke Mærke til, at der iblandt dem selv, maaske under deres eget Tag begaas noget lignende, ja maaske endnu værre Ting baade af offentlige og private Detektiv-Agenter.

XIV.

Spørgsmaalet om vor Løsladelse blev stadig rejst baade i Aviserne og i Deputerkamret, saa meget mere som Louise Michel omtrent samtidig med os var bleven arresteret for Tyveri! Louise Michel, som bogstavelig talt gav sin sidste Kjole eller Trøje bort til en nødlidende, og som saa længe hun sad i Fængslet ikke var til at formaa til at spise anden Mad end den almindelige Fangekost, fordi hun altid gav det, der blev sendt hende, til de andre Fanger, blev tilligemed en Meningsfælle, Pouget, dømt til ni Aars Fængsel for Tyveri! En Dag, da hun gik i Spidsen for en Procession af Arbejdsløse, var hun gaaet ind i en Bagerbutik og havde taget nogle faa Brød, som hun uddelte iblandt den forsultne Skare – deri bestod hendes Tyveri.

Anarkisternes Løsladelse blev saaledes til et Krigsraab imod Regeringen, og i Efteraaret 1885 blev alle mine Kammerater paa tre nær i Følge et Dekret af Præsident Grévy sat i Frihed. Men nu blev Fordringerne om Louise Michels og min Løsladelse kun des hæftigere. Alexander den Tredje var imidlertid imod Sagen for mit vedkommende, og Premierminister Freycinet svarede en Dag paa en Interpellation i Kamret, »at der stillede sig diplomatiske Vanskeligheder i Vejen for Krapotkins Løsladelse!« Det var besynderlige Ord for en Mand, der var Premierminister i en uafhængig Stat, men der er senere falden endnu besynderligere Ord i Forbindelse med den ildevarslende Alliance mellem Frankrig og Rusland.

Endelig, midt i Januar 1886, kom Louise Michel, Pouget og de fire af os, der endnu var i Clairvaux, paa fri Fod.

Min Hustru og jeg rejste til Paris og blev der nogle Uger hos vor Ven, Elie Reclus, en stor anthropologisk Skribent, der ofte udenfor Frankrig forvexles med sin yngre Broder, Geografen Elisée Reclus. Et inderligt Venskab har fra Barndommen af knyttet de to Brødre sammen. Da den Tid kom, at de skulde begynde deres Studier ved Universitetet, gik de til Fods fra den lille Landsby i Gironde-Dalen, hvor de boede, til Strassburg. Her skiltes de, idet den yngre Broder rejste til Berlin, hvorhen den berømte Ritters Forelæsninger drog ham. Senere mødtes de begge i Paris. Elie Reclus blev en udpræget Fourierist, og begge Brødre saa' i Republikken 1848 Begyndelsen til en ny Æra i den sociale Udvikling. Selvfølgelig blev de begge efter Napoleon den Tredjes Statskup forviste fra Frankrig. Efter Amnestien vendte de tilbage til Paris, hvor Elie begyndte at udgive et Fourieristisk Blad. der fik stor Udbredelse iblandt Arbejderne. Det er ikke almindelig bekendt og kan være interessant at bemærke her, at Napoleon den Tredje, der spillede en Cæsars Rolle, og, som det sømmer sig en Cæsar, interesserede sig for Arbejdernes Stilling, hver Gang Bladet udkom, sendte en af sine Adjutanter til Trykkeriet for at faa det først udkomne Nummer til Tuilerierne. Paa et senere Tidspunkt var han endog tilbøjelig til at protegere Internationale paa den Betingelse, at den i en af sine Beretninger skulde omtale den Tillid, man nærrede til denne Cæsars store socialistiske Planer. Da Internationale imidlertid i rene Ord nægtede at gøre noget som helst i den Retning, gav han Befaling til at anlægge Sag imod Foreningen.

Dengang Kommunen blev proklameret, sluttede begge Brødre sig til den, og Elie overtog Posten som Bestyrer af National-Bibliotheket og Musæet i Louvre. Det skyldtes for en stor Del hans Forsigtighed og Ihærdighed, at disse to Institutioner med deres uvurderlige Skatte af menneskelig Kundskab og Kunst er blevne bevarede og ikke ødelagte af Thiers' Hær under Bombardementet paa Paris og de deraf følgende Ildebrande.

Han var en lidenskabelig Dyrker af græsk Kunst, som han nøje kendte, og med stort Besvær fik han de værdifuldeste Vaser og Statuer i Louvre flyttet ned i Kælderrummene. Ligeledes gjorde han alt for at redde National-Bibliotheket fra at blive et Bytte for Ilden, der rasede rundt omkring. Hans Hustru, en modig Kvinde og en værdig Ledsagerske for den store Philosoph paatog sig at ordne Uddelingen af Fødemidler til de Fattige i den Bydel, hvor hun boede; Befolkningen var ved den anden Belejring bleven bragt i den mest fortvivlede Nød.

Det var ved et rent Tilfælde, at Elie Reclus, der holdt tappert ud paa sin Post, undgik at blive skudt af Versailles-Tropperne. Da han blev udvist af Frankrig, fordi han havde tjent under Kommunen, rejste han med sin Familie til Udlandet. Nu var han atter i Paris og havde genoptaget sit Livs Hovedarbejde, Ethnologien nemlig. Det

er vel næppe nødvendigt at bemærke, at Elie Reclus er en sjælden elskværdig og beskeden Mand, der tillige er i Besiddelse af en overlegen Intelligens og utrolige Kundskaber i alt, hvad der angaar Mennesket. Med sin store Beskedenhed, sit rolige Væsen og sin dybe filosofiske Indsigt er han en Type paa Oldtidens græske Philosopher. I et Samfund, der var mindre tilbøjeligt til patenteret Formynderskab og udstykket Undervisning og mere modtageligt for brede menneskelige Ideers Udvikling, vilde han være omgivet af Skarer af Elever akkurat som de store Grækere.

Der var stærkt Liv i den socialistiske og anarkistiske Bevægelse paa den Tid vi opholdt os i Paris. Louise Michel holdt Foredrag hver Aften og vakte sine Tilhøreres Begejstring, hvad enten disse hørte til Arbejderklassen eller til Mellemlasserne. Hendes Popularitet blev stadig større og fandt endog Udbredelse iblandt Studenterne, som nok stillede sig fjendtlig overfor fremskredne Meninger, men i hende saa' den ideale Kvinde. Det gik saa vidt, at det en Dag i en af Paris' Studenterkaféer kom til et alvorligt Slagsmaal, fordi nogle Tilstedeværende havde talt uærbødigt om Louise Michel. Studenterne tog strax hendes Parti, og baade Kaféens Borde og Glas gik i Løbet.

Jeg holdt engang et Foredrag om Anarkisme for en Forsamling af flere Tusinde Tilhørere, men forlod Paris umiddelbart derefter, for at Regeringen ikke skulde faa Tid til at efterkomme den reaktionære og russervenlige Presses Fordringer, der lød paa, at jeg burde udvises af Frankrig.

Vi rejste til London, hvor jeg atter engang traf mine to gamle Venner, Stepniak og Tchaykovsky. Den socialistiske Bevægelse var nu der i fuld Gang, og Livet i London kom ikke til at ligne den triste, vegeterende Tilstand, det havde været for mig, da jeg var der fire Aar før.

Min Hustru og jeg flyttede ind i et lille Hus i Harrow. Vi lagde ikke synderlig Vægt paa Montering af vor Bolig; en Del af Møblerne lavede jeg selv med Bistand af Tchaykovsky, der i de mellemliggende Aar havde været i de Forenede Stater og lært sig noget Tømmerarbejde; men hvad vi derimod i allerhøjeste Grad nød, det var det lille Stykke Have, der hørte til vort Hus. Med Begejstring tog vi fat paa at opdyrke den og fik udmærkede Resultater deraf. Da min Hustru, kort efter at vi var komne til Harrow, fik Typhus, blev Arbejdet i denne Have under hendes Reconvalescens af større Betydning for hende, end et Ophold paa det bedste Sanatorium vilde have været.

Sidst paa Sommeren blev vi truffet af et haardt Slag; vi fik Meddelelse om, at min Broder Alexander var død.

I de Aar, jeg før min Fængsling i Frankrig havde opholdt mig i Udlandet, havde vi aldrig brevvexlet. I den russiske Regerings Øjne er det en Synd at holde af en Broder, der er sat under Anklage for Sine politiske Meninger. At opretholde Forbindelsen med ham, efter at han er kommen til at høre til de Landflygtige, er en Forbrydelse. En Undersaat af Czaren maa hade alle Rebeller imod den ophøjede Herskers Autoritet – og Alexander var tilmed i Politiets Klør. Jeg overholdt derfor strængt ikke at skrive hverken til ham eller til nogen anden af mine Slægtninge. Efter at Czaren paa min Søsters Ansøgning havde skrevet: »Lad ham blive der lidt endnu«, var der ikke meget Haab om, at han snart vilde komme fri. Da der to Aar senere blev udvalgt en Kommission for at fastsætte Forvisnings-Terminen for de af de Deporterede i Sibirien, der var blevne forviste paa ubestemt Tid, fik min Broder fem Aar. Det var syv med de to, han allerede havde været der. Under Loris Melikoff blev der nedsat en ny Kommission, som yderligere fjøede fem Aar til. Alexander vilde saaledes have endt sin Forvisning i Oktober 1886, efter fulde tolv Aars Landflygtighed, først i en ussel lille By i Øst-Sibirien og senere i Tomsk, det vil sige i Vest-Sibiriens Lavland, hvor han ikke engang nød godt af det tørre, sunde Klima, der kendetegner det fjærne Østens Højsletter.

Mens jeg var fængslet i Clairvaux, skrev han til mig, og vi vexlede nogle faa Breve. Han skrev, at da vore Breve vilde blive læste baade af det russiske Politi og af de franske Fængsels-Autoriteter, var det bedst at skrive med denne dobbelte Forudsætning for Øje. Han fortalte om sit Familieliv, sine tre Børn, som han karakteriserede udmærket, og om sit Arbejde. Han raadede mig indtrængende til at have min Opmærksomhed henvendt paa Videnskaben i Italien, hvor der gjordes udmærkede og sjældne Undersøgelser, som imidlertid først blev kendte i den videnskabelige Verden, efter at de var blevne omarbejdede i Tyskland. Med Hensyn til Politikens Udvikling i Rusland saa' han ikke, som vi, nogen Mulighed for i en nær Fremtid at faa en konstitutionel Forfatning efter vesteuropæisk Mønster; derimod haabede han paa en Sammentræden af en Slags raadgivende Nationalforsamling – hvilket han for Øjeblikket holdt for tilstrækkelig. Den vilde ikke vedtage nye Love, men kun udarbejde Planer til Love, som Kejseren og Statsraadet skulde ikklæde den endelige Form og derpaa give deres Sanktion.

Mest dvælede han dog i sine Breve ved sit videnskabelige Arbejde, af hvilke Astronomien udgjorde en væsentlig Del. Men hvad kunde han udrette i en lille sibirisk By, langt borte fra Bibliotheker og ude af Stand til at følge Videnskabens Fremskridt ude omkring i Verden. Han vidste, at der siden hans Forvisning var bleven skrevet mangt et betydeligt Værk, men hvorledes skulde han heroppe kunne faa fat i Bøger? Selv ikke Udsigten til snart at have overstaaet Forvisningstiden indgød ham Haab. Han vidste, at det vilde blive ham nægtet at tage Ophold i en af Universitets-Byerne i Rusland eller i Vest-Europa, og at hans Forvisning i Sibirien vilde blive efterfulgt af en anden, maaske endnu værre, i en eller anden usselig Landsby i det østlige Rusland.

En dyb Fortvivlelse bemægtigede sig ham. Han skrev til mig: »En Fortvivlelse i Lighed med Fausts faar til Tider Magt over mig!« – Da Tiden for hans Landflygtighed nærmede sig sin Afslutning, sendte han sin Hustru og Børnene bort med et af de sidst afgaaende Skibe før Vinterens Komme, og en mørk Nat, da Faust's Fortvivlelse var over ham, gjorde han Ende paa sit Liv. – – –

I mange Maaneder laa der en tung, mørk Sky over vort lille Hus i Harrow; men en skøn Foraarsdag brød en Lysstraale igennem. Den kom i Form af et spædt lille Væsen, en lille Pige, som fik min Broders Navn, og ved hvis hjælpeløse Skrig jeg følte helt nye Strænge bæve i mit Hjærte.

XV.

Som jeg allerede har sagt, var Socialist-Bevægelsen i fuld Gang i England i 1886. I alle de større Byer havde Grupper af Arbejdere, saa vel som en Mængde af Mellemklassen, især unge Mænd og Kvinder, sluttet sig til den. Netop i det Aar indtraf der i næsten alle Fag en alvorlig industriel Krise, og daglig drog Skarer af Arbejdere igennem Gaderne, syngende Salmer og tiggende om Brød. Om Aftenen samlede de sig paa Trafalgar-Pladsen for at tilbringe Natten under aaben Himmel, ofte i Regn og Storm, kun med Aviser som Underlag og Tæppe. En Dag i Februar Maaned brød nogle Arbejdere, der kom fra et Møde, hvor Burns, Hyndman og Champion havde talt, ned igennem Piccadilly og slog Ruderne ind i nogle af de store Butikker. Af langt større Betydning end disse Udbrud af Utilfredshed var imidlertid den Aand, der herskede blandt den fattigste Del af Arbejderne i Londons Udkanter. Den var af den Beskaffenhed, at hvis Førerne for Bevægelsen, som var blevne arresterede for Optøjerne, var blevne idømte strænge Domme, vilde der have udviklet sig en Hadets og Hævn-gerrighedens Aand, som hidtil havde været ukendt i Arbejderbevægelsens Historie i England, og som vilde have sat sit Stempel paa den i lang Tid efter. Mellemklasserne syntes imidlertid at have forstaaet Faren. I Westend blev der indsamlet betydelige Pengesummer til at afhjælpe Nøden i den østlige Del af Byen, og selv om de ikke var tilstrækkelige til at dække Nøden, saa viste de dog den gode Hensigt. Dommen, der faldt over de fængslede Arbejderførere, indskrænkede sig til to eller tre Maaneders simpelt Fængsel.

Indenfor alle Samfundsklasser var der betydelig Interesse for Socialismen og alle Slags Reformplaner. Fra Efteraarets Begyndelse og i Løbet af hele Vinteren fik jeg stadige Opfordringer til at holde Foredrag, dels om Fængselsvæsenet, men dog særlig om Anarkismen. Paa den Maade kom jeg næsten til hver større By i England og Skotland. Jeg havde gjort mig det til Regel at tage imod den Indbydelse, jeg fik først med Tilbud om Ophold for Natten efter Foredraget, og saaledes gik det til, at jeg ofte tilbragte den ene Nat i en rig Mands elegante Hus og den næste i en Arbejdsmands beskedne Bolig. Men altid traf jeg sammen med en Del Mennesker af alle Klasser, og enten det var i Arbejderens lille Stue eller i den rige Mands Saloner, førtes Diskussionerne om Socialisme og Anarkisme med stort Liv til langt ud paa Natten – med Haab i Arbejderens Stue, med Forstaaelse i Rigmandens Hus – men begge Steder med samme Alvor.

I de rige Huse var Hovedspørgsmaalet: »Hvad er det, Socialisterne vil? Hvad har de i Sinde at gøre?« og derefter spurgtes der: »Hvilke Indrømmelser er det, at der i et givet Øjeblik nødvendigt maa gøres for at undgaa alvorlige Konflikter?« Jeg har i disse Samtaler sjælden hørt det retfærdige i Socialismens Existens benægtet eller omtalt som Taabelighed. Men jeg mødte ogsaa overalt en fast Overbevisning om, at en Revolution vilde være umulig i England, at Størsteparten af Arbejderne endnu ikke i deres Fordringer havde naaet saa vidt som Socialisterne, og at de vilde være tilfredse med meget mindre, saa at Indrømmelser af underordnet Betydning, der kun aabnede Udsigt til nogenlunde Forbedring af Forholdene, vilde tages som et foreløbig Pant paa, at der var mere at haabe af Fremtiden.

»Vi er et Venstre-Centrums Folk, vi lever paa Kompromisser!« sagde engang et gammelt erfarent Parlamentsmedlem til mig.

Men ogsaa i Arbejdernes Boliger mærkede jeg Forskellen paa de Spørgsmaal, der blev rettede til mig her og paa dem, der blev gjort mig i andre Lande. Almindelige Principper, hvis delvise Anvendelse bestemmes af Principperne selv, interesserer i høj Grad de romanske Arbejdere. Men hvis et Kommuneraad bestemmer, at der skal gives en bestemt Sum til at understøtte en Strike eller til Skolebørns Bispisning, saa tillægger man ikke et saadant Skridt nogen Betydning; det tages som en Selvfølge. »Et Barn kan begribeligvis ikke sulte, men maa have Mad!« siger den franske Arbejder, »og det er selvfølgelig en Fejl af Arbejdsgiverne at tvinge Arbejderne til at strike!« Det er alt, hvad der bliver sagt; det falder ingen ind at ofre rosende Ord paa saa ubetydelige Indrømmelser fra Samfundets Side til Fordel for de kommunistiske Principper. Arbejderens Tanker gaar langt ud over saadanne Indrømmelsers Tid, og han spørger, om det er Kommunen eller Arbejderforeningerne eller Staten, der skal overtage Ordningen af Produktionen, om fri Overenskomst er tilstrækkelig til at opretholde det arbejdende Samfund, og hvad der vilde blive det moralske Baand, hvis Samfundet skilte sig af med sine nuværende hæmmende Institutioner. Om en valgt demokratisk Regering vilde være i Stand til at hidføre dybt indgribende Forandringer i socialistisk Retning, og om ikke fuldbyrdede Kendsgærninger burde gaa forud for Lovgivning? Saaledes tænker den franske Arbejder. Men i England var det paa en Mængde Palliativer, der efterhaanden voxede i Betydning, at Hovedvægten blev lagt. Paa den anden Side syntes den engelske Arbejder forlængst at være kommen til det Resultat, at det var umuligt for Staten at tage Industrien i sin Haand, og hvad der især interesserede de fleste af dem var Forhold, der angik Realiseringen af disse Planer og Opnaelsen af de Betingelser, som gjorde en saadan Realisering mulig.

»Hvis vi i Morgen tog Dokkerne i vor By i Besiddelse, hvorledes mener De saa, at vi skulde bestyre dem?« spurgte man mig f. Ex. i en Arbejdsmands Stue, eller det hed sig en anden Gang: »Vi synes ikke om, at Staten har Jærnbannerne under sig, og det nuværende System med private Selskaber er simpelt hen organiseret Tyveri. Men sæt nu, at det var Arbejderne, der ejede Jærnbannerne, hvorledes kunde saa Arbejdet ved dem ordnes?« Mangelen paa store Ideer blev saaledes suppleret af et Ønske om at trænge dybere ind i Realiteternes Enkeltheder.

Et andet iøjnefaldende Træk ved Bevægelsen i England var det, at en betydelig Del af Mellemlassen understøttede den paa forskellig Maade; nogle sluttede sig aabenlyst til den, mens andre ydede deres Hjælp uden at knytte sig til den. I Frankrig og i Schweiz stod de to Partier – Arbejdere og Mellemlasser – ikke alene imod hinanden, men var endog skarpt adskilte. Det var i hvert Fald saaledes i Aarene 1876–85. Jeg kan rolig sige, at i de tre, fire Aar jeg var i Schweiz, omgikkes jeg udelukkende Arbejdere; det var kun nogle ganske enkelte af Mellemlasserne jeg kendte. I England vilde dette have været en Umulighed. Det var ikke alene i London, men ogsaa i Provinserne, at der var en Mængde dannede Mænd og Kvinder, som ikke lod sig afskrække fra aabenlyst at optræde som Hjælpere overfor Socialismen, idet de ordnede Møder eller under Strikerne gik omkring og samlede Penge ind. Her i England var der en Bevægelse i Lighed med den, vi havde set i Halvfjerserne iblandt vor egen Ungdom i Rusland, skønt langtfra saa stærk, saa fuld af personlige Ofre og tillige saa absolut blottet for Begrebet »Velgørenhed«.

Ogsaa her i England var der en Del Mennesker, der i de forskelligste Egenskaber tog Ophold iblandt Arbejderne i de smaa Gyder, Folkets Paladser og Toynbee Hall, og indrømmes maa det, at der paa den Tid var en Del Begejstring for Sagen. Men som det altid gaar med saadanne Entusiaster, trættedes mange af dem, da de saa, at der i England som overalt var et langt besværligt forberedende Arbejde at gøre, og flere trak sig helt tilbage fra aktiv Propaganda og nøjedes med at være sympathiserende Tilskuere.

XVI.

Jeg tog livlig Del i denne Bevægelse, og sammen med nogle faa engelske Meningsfæller begyndte jeg at udgive et anarkistisk Maanedsskrift under Navn af »Frihed«, som lever den Dag i Dag. Samtidig optog jeg mit Arbejde i Anarkismens Tjeneste, som var blevet afbrudt ved min Arrestation. Den kritiske Del af det var, som allerede meddelt, udgivet af Elisée Reclus, mens jeg sad fængslet i Clairvaux, under Titlen: »Paroles d'un Révolté«. Nu begyndte jeg at udarbejde den praktiske Del af en Plan for et anarkistisk Kommunist-Samfund –

for saa vidt som det kan gøres under de nuværende Forhold – og offentliggjorde det i en Række Artikler i »La Révolte« i Paris. Vor Dreng »Le Révolté«, der var bleven sagsøgt for antimilitaristisk Propaganda, havde været nødt til at forandre Titelblad og fremtraadte nu under en feminin Benævnelse. Disse Artikler er senere under en mere udvalgt Skikkelse udkomne i en Bog, som bærer Titlen : »La Conquête du Pain«.

Dette Arbejde nødsagede mig til et indgaaende Studium af det økonomiske Liv i de civiliserede Stater. De fleste Socialister har hidtil sagt, at der i vore nuværende civiliserede Stater produceres langt mere, end der er nødvendigt for alles Tilfredsstillelse. Det er kun Fordelingen, der er mangelfuld, og om der fandt en social Omvæltning Sted, vilde der ikke behøves andet, end at enhver vendte tilbage til sin Fabrik eller sit Værksted, og at Samfundet selv tog det Overskud i Besiddelse, som nu gaar i Kapitalistens Lomme.

Jeg derimod mener, at Produktionen, selv hvor den er i private Hænder, er kommen ind i et forkert Spor, saa at den ofte forsømmer eller forhindrer Produktionen af de vigtigste Livsformødenheder efter en tilstrækkelig Maalestok. Intet produceres i større Mængde, end der udfordres for alles Velvære, og den Overproduktion, som der saa ofte tales om, betyder ikke andet, end at Masserne er altfor fattige til at købe, endog det, der anses som nødvendigt for en beskeden Existens. Men i alle civiliserede Lande burde Produktionen, baade den industrielle og den agerdyrkende, ophjælpes saaledes, at den kunde sikre Overflod for alle. Disse Reflexioner bragte mig til at overveje det moderne Agerbrugs Muligheder og en Opdragelse, som kunde give enhver Mulighed for samtidig at udføre tilfredsstillende Haand- og Hjørnearbejde. Jeg udviklede disse Ideer i en Række Artikler i »Nineteenth Century« og har senere udgivet dem i en Bog under Titlen: »Marker, Fabrikker og Værksteder«.

Der var endnu et andet vigtigt Spørgsmaal, der tiltrak sig min Opmærksomhed. Enhver véd, til hvilke Slutninger Darwins Formel: »Kampen for Tilværelsen« har ført de fleste af hans Tilhængere, endog de mest intelligente iblandt dem, som f. Ex. Huxley. Der er ikke den Skurkestreg i et civiliseret Samfund eller i Forholdet mellem de Hvide og de saakaldte lavere Racer eller mellem den Stærke og den Svage som ikke kan finde en Undskyldning i denne Sætning.

I de sidste ti Aar har Socialismens Udvikling i England antaget et nyt Udseende. De, som kun dømmes efter Antallet af de socialistiske og anarkistiske Møder, der afholdes, er tilbøjelige til at mene, at den socialistiske Propaganda er i Aftagende, og de, som slutter sig til Socialismens Fremgang af det Antal Stemmer, der fordrer den repræsenteret i Parlamentet, vil ogsaa dømme, at der for Tiden ikke er nogen nævneværdig socialistisk Propaganda i England. Men Forstaaelsen og Udbredelsen af socialistiske Idéer kan intet Steds bedømmes efter Antallet af de Stemmer, der gives de enkelte, som i mer eller mindre Grad gør Socialismen til deres Valgprogram – og allermindst i England. Sagen er, at af de tre Retninger Socialismen tog henholdsvis under Fourier, Saint Simon og Robert Owen, er det den sidste, der er den fremherskende i England og Skotland. Selvfølgelig bliver det da ikke saa meget efter Antallet af Møder eller Stemmer, at Bevægelsens Styrke skal dømmes, men langt mere efter den Indflydelse, det socialistiske Synspunkt har faaet paa Fagforeninger, paa de saakaldte municipale socialistiske Foretagender, saa vel som paa de almindelige Synspunkter over hele Landet.

Set saaledes har Socialismen udviklet sig betydeligt siden 1886, og jeg betænker mig ikke paa at sige, at den er ligefrem uhyre i Sammenligning med hvad den var i Aarene 1876–82. Jeg maa ogsaa tilføje, at de Anstrængelser for at opretholde den, som vore bitte smaa anarkistiske Grupper har gjort, ikke har været forgæves, men har bidraget til at udbrede Idéerne om Regeringsløshed, Individets Ret, om lokal Agitation og fri Overenskomst – i Modsætning til Stats-Almagt, Centralisation og Disciplin, som var de fremherskende Idéer for tyve Aar siden.

For Tiden er Europa inde i en meget uhyggelig Phase af militaristisk Udvikling; den var en uundgaaelig Følge af den Sejr, det tyske militære Kejserrige med sin almindelige Værnepligt vandt over Frankrig i 1871. Men Modstrømmen begynder allerede at gøre sig bemærket i det moderne Liv.

Med Hensyn til de kommunistiske Idéer, der er trængt ind i Europa og Amerika, saa har de naaet en uhyre Udbredelse i de syv og tyve Aar, hvori jeg har taget aktiv Del i Socialistbevægelsen og har kunnet iagttage deres Væxt. Naar jeg tænker paa de svage, forvirrede og usikre Idéer, som Arbejderne ved Internationales første Kongresser gav Udtryk, eller som var de gængse i Paris efter Kommunens Opstand, selv iblandt de mest tænkende af Lederne, og sammenligner dem med dem, der nu næres af en stor Mængde Arbejdere, saa maa jeg tilstaa, at det forekommer mig at være to helt forskellige Verdener.

Der er ingen Periode i Historien – med Undtagelse maaske af Opstandene i det tolvte og trettende Aarhundrede, af hvilke de middelalderlige Kommuner udsprang – hvor der har fundet en lignende Forandring Sted i

Samfundets gængse Forestillinger. Og nu i mit syv og halvtresinstyvende Aar er jeg i endnu højere Grad, end da jeg kun var fire og tyve overbevist om, at en Kombination af tilfældige Omstændigheder vil føre Europa ind i en Revolution, der er af langt større Betydning og vil faa lige saa stor Udbredelse som den i 1848; ikke i den Forstand, at det vil blive en Kamp imellem forskellige Partier, men derimod en dyb og hurtig social Omformning. Og jeg er overbevist om, at hvilken Karakter denne Bevægelse end tager i de forskellige Lande, saa vil der overalt blive lagt en dybere Forstaaelse for Dagen for det, der fordres, end Tilfældet har været i de sidste sex Aarhundreder, ligesom at den Modstand, Bevægelsen møder hos de privilegerede Klasser næppe vil antage den haardnakkede Karakter, der gjorde de tidligere Revolutioner saa voldsomme.

At naa dette store Maal er vel de Anstrængelser værd, som mange Tusinde Mænd og Kvinder af alle Nationer og alle Klasser har sat ind paa Sagen i de sidste tredive Aar.

Det Anarkistiske Bibliotek

Peter Kropotkin
En Anarkists Erindringer
1900

Hentet 08/04/17 fra <http://runeberg.org/enanarkist/>
Autoriseret oversættelse af Emmy Drachmann
Med en Fortale af Dr. Georg Brandes
Kjøbenhavn 1900
Gyldendalske Boghandels Forlag (F. Hegel & Søn)
Trykt hos J. Jørgenses & Co. (M. A. Hannover)

da.theanarchistlibrary.org